

IPARI SZAKKÖNYVTÁR
33-35

A MAGYAR
IPAROSTANONC
OKTATÁS
TÖRTÉNETE

*

ÍRTA:

ÁFRA NAGY JÁNOS DR.

IPAROSTANONCISKOLAI TANULMÁNYI FELÜGYELŐ

*

A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter megbízásából kiadja
Az IPARI TANFOLYAMOKORSZÁGOS VEZETŐSÉGE

Budapest, VIII, Népszínház-utca 8

Ára 1 pengő 50 fillér.

AZ IPARI SZAKKÖNYVTÁR SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: *dr. br. Kruchina Károly* államtitkár (1936-).

T a g o k : *vitész Irsy László* miniszteri tanácsos (1936-1937-),
dr. Damjanovich Lajos miniszteri tanácsos (1937-),
Gaul Károly miniszteri tanácsos (1937-),
Messik Vilmos miniszteri tanácsos (1938-),
dr. Schöpflin-Pogány Károly miniszteri titkár (1936-),
dr. Viczián István miniszteri fogalmazó (1937-)

Atlas irodalmi és nyomdai r.-t., Budapest, V., Honvéd-utca 1.
Felelős: Győry Aladár igazgató.

Előszó

Ez a munka népszerűen összefoglalt, rövid kivonata annak a nagyobb szabású műnek, amelyet a valóság- és közoktatásügyi minisztérium megbízásából a tanoncok kötelező iskoláztatását elrendelő 1884. évi XVII. t.-c. félszázados fennállása alkalmával írtam.

*A kisebb jelentőségű részletek elhagyásával ez összevont tárgyalás során arra törekedtem, hogy jobb vonásokban világos áttekintését nyújtsam a magyar tanoncoktatás történetének, különösen az utolsó félszázad fejlődésének. A magyar ipari szakoktatás történetével számos becses kútfő foglalkozik. Ezek közül meg kell említenem a következőket: Szterényi József, *Az iparoktatás Magyarországon* (1897), Vig Albert, *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta* (1932), Szendy Károly, *Adalékok a tanoncoktatás fejlődéséhez a székesfővárosban*. I-II. rész. (1935.)*

E forrásmunkák mindenike tartalmaz az iparostanonciskolai oktatásra vonatkozó fejezeteket, utalásokat és áttekintéseket, de a magyar tanoncoktatás történetének rendszeres, oknyomozó tárgyalása mindeddig hiányzott szakirodalmunkból. Elsősorban ez tette szükségessé ennek az összefoglaló munkának megjelentetését. A kötelező tanoncoktatás félszázados történelmének nagyobb része a világháborút megelőző évekre esik. Ennek a küzdelmes korszaknak emléke és tanulságai már szinte teljesen ismeretlenek a fiatalabb tanítónemzedék, de általa

ban a művelt közönség előtt is. Ennek a nemzedékek nincsenek már élményei arról a nagyarányú szervezőmunkáról, amely a háború előtti évtizedekben Nagy-Magyarország tanonciskolai hálózatát kiépítette. A visszatekintés azért is indokolt, mert a háború után ennek a hatalmas szervezőmunkának gyümölcsei nagyrészt ellenségeink kezére kerültek, a megmaradt intézmények pedig a háborús évek során elsorvadtak. A háború utáni összeomlás romjából csak lassan támadtak új életre a magyar iparostanoncoktatás intézményei is. Azóta azonban a fejlődésnek olyan magas fokára jutottak, különösen városi iparostanonciskolaink, hogy ma már bátran felvehetik a versenyt a nyugati államok hasonló intézményeivel.

Csak a történelmi visszatekintés mutathatja meg, hogy milyen küzdelmeken, milyen múlt után, milyen eszközök segítségével, milyen tanulságok árán és milyen intézkedések révén jutott el a magyar tanoncoktatás erre a mai fejlődési fokra. A magyar közoktatási intézmények között egy sincs talán, amely annyi küzdelem árán jutott volna előre a fejlődés útján, mint a tanoncoktatás. De olyan sincs, amelyik céltudatosabban, határozottabban haladt volna előre, mint ez az iskolafaj. A nagy úttörők, a nagy szervezők érdeme ez, akik akadályt nem ismerve vitték előre a magyar iparostanoncoktatás ügyét a fejlődés mai magaslatai felé. Matlekovits Sándor-, Péterffy József, Gelléri Mór és Mártonffy Márton szabták ki kezdetben az iparostanoncoktatás fejlődésének útját. Emlékük méltó arra, hogy mindig tisztelettel említsük s hogy e szerény igényű könyv lapjai is megőrizték egy boldogabb nemzedék számára.

Az anyag tárgyalási mód s z e r é ü l azt a megoldást választottam, hogy a tanoncoktatás egy-egy intézményének vagy fontosabb részletkérdésének kifejlődését az első eszme felvetődésén kezdve a kibon-

takozásig egy-egy fejezetben önállóan, áttekintően tárgyalom. Mindamellett az időbeli fejlődés sorrendjét fővonalakban megőrzi a munka. Az egyes részletek ismertetése ott kerül sorra, ahol az illető kérdés a félszázados fejlődés folyamán nagyobb jelentőséghez jutott, vagy teljesen kibontakozott. E tárgyalási mód mellett áttekinthetőbbé válik az intézmény egészének félszázados fejlődése, mint a pusztán időbeli sorrend szerint haladó tárgyalás alkalmazásával. Az egyes fejezetek tárgyalása során mindig arra törekedtünk, hogy a legfontosabb jelenségek és eredmények egybefűzéséből kidomborodjék a magyar tanoncoktatás küzdelmes fejlődésének minden jellegzetes mozzanata, különös súlyt helyezve arra, hogy adataink a jövő számára is megbízható kútforrást szolgáltassanak.

A s z e r z ő .

I. Fejezet.

IPAROKTATÁSI VISZONYOK A KÖTELEZŐ TANONCISKOLÁZÁS TÖRVÉNYBEIKTATASA ELŐTT.

A múlt század utolsó évtizedeiben kialakuló magyar iparoktatási rendszer gyökerei száz évvel korábbi időre, Mária Terézia királynő uralkodásának utolsó éveire nyúlnak vissza. A népoktatás állami szervezésével egyidőben indult meg az iparosképzés intézményes előmozdítása is az ekkor létesített királyi rajziskolák révén. Mária Terézia 1770-ben állította az első ilyen rajziskolát Budán, a külföldön akkor már általánosan elterjedt hasonló intézmények mintájára, 1777-ben pedig kiadta a magyar szakemberek által kidolgozott „Ratio Eduoationis” c. rendeletét, amely hazánkban is megvetette a gyakorlati irányú iskolai nevelés alapjait.

A rendelet alapján szervezett nemzeti „rajziskolák” mint a városi főlelemiiskolák rajzosztályai nagyobb városainkban egészen a XIX. század közepéig fennállottak. Ezek a rajziskolák voltak első gyökerei a magyar iparosképzés később oly hatalmasá fejlődött, dús lombozatú fájának. Sokáig ezek a rajziskolák voltak a hazai iparosképzés egyedüli intézményei hazánkban is. Ide jártak vasárnapon-

¹ Lásd *Szerényi* József: Az ipai-oktatás Magyarországon, (Bp. 1897.) c. kitűnő munkáját és *Víg* Albert: „Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta” (Bp., 1932.) c. monográfiáját, amelyekből tanulmányunknak eme első fejezetben tárgyalta adatait merítettük.

kint rajzot és némi szakismereteket tanulni a jobb igyekezetű, tanulmánygyó iparosifjak és legények is.

A rajziskolák a tanoncoktatás szempontjából akkor jutottak nagyobb szerephez, amikor II. József 1783. évi rendelete kötelezővé tette a mesterinasok számára a vasárnapi rajziskolák látogatását. II. József eme rendelete részletesen szabályozta az iskolák tanítási anyagát, előírta a rajzoktatás módszerét, meghatározta célkitűzéseit és tanítási eszközeit.

A vasárnapi tanfolyam tekintetében a szervezet azt a követelményt állította föl, hogy „az iparos eleget tud, ha arról, ami foglalkozásához tartozik, a papíron egyszerű vonásokkal képet alkotni tud, melyet más is megért. Ezt pedig mindenki úgy éri el, ha oly idomokat rajzol, melyek minden dolgon, előfordulnak, ha fogalma van fény- és árnyékról s e tüneményeket értelmesen visszaadni képes.”

A rajziskolának, illetve a rajzoktatásnak ötféle tanfolyama volt. Az iparostanoncok és legények főleg az építészeti rajzot művelték. Ennek során épületek alaprajzaival, homlokrajzaival, keresztmetszeteivel, épületrészek, építészeti díszek rajzával, esetleg térkép-rajzolással foglalkoztak.

Ezek a kir. rajziskolák közvetlenül a király rendelkezése alatt állottak. Szellemi irányításukat a bécsi művészeti akadémia végezte, ahonnan a tanítók nagy része is kikerült s ahová évenként fel kellett terjeszteni a tanulók munkáit.

1786-ban II. József a helytartótanács útján elrendelte, hogy mindama iparosok, kik iparáguk tökéletesítését a rajz által növelhetik, csak az esetben lehetnek segédekké, ha hitelesen igazolják, hogy a rajziskolát legalább egy éven át minden ünnep- és vasárnap szorgalmasan látogatták.

A helytartótanács szigorú intézkedései nyomán II. József uralkodása alatt a vasárnapi rajziskolák minden városban eléggé benépesedtek. Néhol dél-

előtt, más helyeken vasárnap délután tartották a 2 órás „rajziskolát”.

Pécs városa az inasok oktatása céljából már elekor külön rajztanítói állást szervezett az iskolához. Pozsonyban a XVIII. század végén száznál több tanonc látogatta a rajziskolát, amely rendszeren fel volt szerelve. Gondoskodtak a tanoncok; valóságoktatásáról is, amely vasárnap délutánonként történt.

Legnevezetesebb volt ebben a korban a győri rajziskola, amelynek megszervezése és virágzása a nemzeti irodalom történetéből jólismert Révay Miklós nevéhez fűződik. II. József halála után, amikor az általa kiadott rendeletek érvénye legnagyobb-részt megszűnt, a rajziskolák lassan elnéptelenedtek.

A XVIII. század végén az egész országban nem lehetett több a rajziskolákat több-kevesebb rendszerességgel látogató tanoncok száma *néhány száznál*, holott a kézművesek és inasok 1777. évi statisztikája szerint már ebben az időben 4671 iparostanuló dolgozott és tanult az országban,

A rajztanítók panaszkodnak is, hogy a tanoncok nem látogatják rendszeren az iskolát. A helytartótanács 1795-ben újabb szigorú rendelkezéseket léptet életbe az iparostanoncok iskolabajlásának előmozdítására,

I. Ferenc király ismételten elrendelte, hogy:

1. azokban a városokban, ahol rajziskola és IV. elemi osztály működik, a polgárok és lakosok fiai közül a rendeletben megjelölt mesterségekben senki másképpen inas nem lehet, ha csak iskolai bizonyítvánnyal nem tanúsítja, hogy a rajziskolát és a IV. osztályt egy éven át sikeresen látogatta. A rendelkezést megszegő mestert 4 forint bírsággal büntették. Eat a pénzt a szegény tanulók rajzszeréinek beszerzésére kellett fordítani. Csak az árvák és »támasz nélkül lévő ifjak kezdhették meg inaskodásukat a IV. elemi osztály és a rajziskola elvégzése nélkül.

2. Az ilyen ifjak, valamint azok, akik rajziskolával nem bíró helységekből jöttek, legalább egy esztendeig a vasár- és ünnepnapokon tartott rajziskolát voltak kötelesek látogatni.

A vidéken dolgozó kőmves- és ácsinasok két télen át látogatták a rajziskolát.

3. Egyetlen inas sem avatható segéddé, amíg bizonyítvánnyal nem tanúsítja, hogy a rajziskolát szorgalmasan látogatta. Négy forint bírság terhelte azt a mestert, aki tanoncát elvonta a rajziskola látogatásától, esetleg oly módon, hogy az inasokat olyan helységbe küldte, ahol nem volt rajziskola.

4. Mivel rajziskolák csak nagyobb városokban voltak és így nem volt minden inasnak és segédnek alkalmá, hogy rajziskolát látogasson, az így felszabadult segédeknek később kellett magánúton, illetőleg a rajziskolai tanfolyamon ismereteiket pótolni, amit annál könnyebben megtehettek, mert vándorlásuk ideje alatt felkereshetitek a rajziskolákkal rendelkező nagyobb városokat.

5. Minthogy a tapasztalatok szerint olyan inasokat is rajziskolába küldtek, akik sem írni, sem olvasni nem tudtak és így a rajzban sem mutathattak fel eredményt, a rendelet előírta, hogy az ilyen írástudatlan tanulókat a vasárnapi ismétlőiskolákba kell küldeni. Intézkedett a rendelet ezeknek a vasárnapi ismétlőiskoláknak felállításáról a nemzeti felső iskolával bíró nagyobb városokban is, minthogy azelőtt csak a falvakban és kisebb városokban állottak fenn, ahol a legjobb eredménnyel működtek. Ez az 1795. évi rendelet írta, tehát elő a kiskereskedők és az, iparosok tanoncainak a vasárnapi ismétlőiskolákban való iskoláztatását.

6. A rendelet 6. pontja a büntető intézkedésekről szól, amely súlyos felelősség terhe alatt a céhbiztosokat is kötelezi a rendelkezések betartására. A céhek atyamesterei minden iskolaév elején tartoztak összeírni azoknak az inasoknak és segédeknek névjegyzékét, akik a rajziskolát még nem látogatták. E jegyzék alapján a helyi hatóság volt köteles gondoskodni a tanoncok beiskolázásáról.

Ez a rendelet tehát legfőbb elveiben már *tartalmazta mindazokat az intézkedéseket*, amelyeket a 100 évvel későbbi iparostanonciskolai szervezetek magukban foglaltak.

A tanoncotatás eszerint a XVIII. század végén részben a városi rajziskolákban, részben a több városban és községben szervezett vasárnapi ismétlőiskolában folyt. Külön tanonciskolák ebben az időben még nem voltak.

A vidéki városok igyekeztek érvényt szerezni a helytartótanács 1795. évi rendeletének. Temesvár kinyomatta és a céhbiztosok között végrehajtás céljából kihirdette a renделе-

tel. Nagyvárad is felállította a vasárnapi ismétlőiskoláját, de a tanoncok ezután se jártak rendszeresen az ismétlő, se a rajziskolákba. Szegeden a helytartótanács ismételt sürgetésére 1799-ben szervezték meg a rajziskolát ahol a piaristák végezték az oktatást. Némely városban maga az iparosság is pártolta az ifjúság rajzoktatásának ügyét. A temesvári céhek (testületileg kimondták, hogy az ott 1786. óta fennálló rajziskola látogatása nélkül nem szabadítják fel a tanulókat. Az önálló rajzitanítói állás szervezésére anyagi alapot gyűjtöttek, líudán a kőműves céh szintén szigorúan megkívánta a rajziskola elvégzését, sőt az olyan iparosokat, akik nem tudták igazolni rajziskolai tanulmányaikat, meg is akarták fosztani iparüzési joguktól.

1797-ben már a protestánsok is bevezették iskoláikba a gyakorlati életre való nevelést, a kézügyességi oktatást, sőt legtöbb helyen maguk a protestáns egyházak szervezték meg a vasárnapi ismétlőiskolát is a tanoncok nevelése céljából.

Az 1806-ban kiadott II. Eatio Educationisban már fokozottan jelentkezik a gyakorlati képzést szolgáló új iskolatípus, a polgári iskola eszméje. Az ilyen gyakorlati irányú iskolák szervezését a korszellem tette szükségessé.

A tanoncok iskoláztatására is egyre több helyen nyílnak rajziskolák, illetve ismétlő vasárnapi iskolák. Debrecen városa 1810 körül újjászervezi régi rajziskoláját, 1813-ban meg adóztatja a helybeli céheket az iskola berendezése céljából. Az iskolák tanulólétszáma nagyon alacsony. A temesvári rajziskolában 1800-1811. között sohasem érte el a tanulók száma a 60-at, 1803/04-ben mindössze 27 volt. Debrecen városi tanácsa 1817-ben újra kihirdeti az 1795. évi királyi parancsot, hogy „a mesterséget tanuló inasok és legények a rajzoktatást gyakorolják”, mivel megállapították, hogy a felszabaduló mesterlegények semmit sem tudtak az építészetből, sem a fazekasok szakmájuk rajaiból.

1820-ban a brassói városi tanács előírja, hogy az iparosok csak az elemi iskola V. osztályának elvégzése után vegyék fel a tanoncokat.

A nagyváradai rajziskola igazgatója ugyanikor javasolja a városi tanácsnak, hogy a hanyagul iskolázó tanoncok szabadulási idejét annyi vasárnapal toldja meg, ahányat ezek. 3-4 évi tanonckodásuk alatt az iskolában elmulasztottak. Versecen 1823-ban előírják, hogy a vasárnap délutáni ismétlő hittanoktatáson meg nem jelenő tanonc az másságból nem szabadulhat fel.

A pécsi rajziskolának 1825-ben 117 tanulója volt, tehát abban az időben elég népes iskola lehetett. Ebből 17 kőműves, 11 kőfaragó, 20 asztalos, 8 lakatos, 11 bádogos, 10 kocsigyártó és 7 takács volt. Debrecen tanácsa 1829-ben újból szigorú rendelést ad ki az inasok rajzoktatásának biztosítására. Ebben az időben már mintegy 39.000 lakosa volt a városnak, akik között nagy számmal éltek tanonctartó iparosmesterek is. 1831-ben elrendelik, hogy egy mester se merjen írni-olvasni nem tudó tanoncot felfogadni.

A városi tanácsok által a XIX. szd. elején kiadott, egymást újító rendeletek ellenére sem sikerült az iparostanoncok tömegét a vasárnapi rajz- és ismétlőiskolák látogatására szorítani. A mesterek, ha egyéb munka nem volt, vasárnaponkint mezőgazdasági munkával foglalkoztatták a tanulókat, akik azonban enélkül is inkább kóboroltak, de az iskolába nem mentek el. Ha el is jártak az iskolába, szegénységük miatt minden felszerelés nélkül voltak, vagy igen olcsó, elkopott, hibás eszközökkel kínlódtak. A szabaduló legényeik gyakran más városban szerzett bizonyítványt mutattak fel a rajziskola látogatásáról, amelynek hitelességét nem igen vizsgálták.

A pesti városi tanács 1779-ben kapott felszólítást a rajziskola szervezésére. Minthogy a város anyagi helyzete miatt erre nem vállalkozott, egy delinek Ferenc nevű rajztanító szervezte meg az iskolát, amely 1788-ban nyílt meg. A mester itt az

elemi iskolai tanulók rajzoktatásán kívül iparosok oktatásával is foglalkozott vasárnaponként heti egy órábaün 45 krajcár tandíjért. Az iparostanulókat szakszerű kiképzésben kívánta részesíteni s ezért szakmánként elkülönítve tanította mesterségük rajzára. Nem sokkal később azonban a tanácshoz intézett beadványában panaszolja, hogy az iparosok mennyire húzódoznak ettől az üdvös intézménytől. A tanács erre az 1786. évi rendelet alapján újból felszólította a céheket, hogy küldjék inasait a rajziskolába. Ezek azonban szinte egyöntetűen arra hivatkoztak, hogy nem tudják megfizetni az iskolai tandíjat, illetőleg annyi pénzt nem pazarolhatnak inasikra.

A budai főelemi iskolával kapcsolatos rajziskolát 1832-ben vette át a Kegyes tanítórend, ahol a rajzitanítást a tanács által kinevezett világi tanár végezte. A budai rajziskola 1848 után is fennállott, sőt még a főváros egyesülésének idején is (1876) 90 iparosifjú látogatta. Pesten 1820 körül szintén a kegyesrendiek iskolájával kapcsolatosan szerveznek újabb rajziskolát. 1845-ben Pest városa már két rajzitanítót fizetett, később pedig a főelemi iskolák III. és IV. fiúosztályaiban is külön *rajzitanítókkal* végeztette az oktatást.

Az első magyar ipartörvény (1840. évi XVII. t.-c), amely a gyárakban dolgozó tanoncifjúság szociális védelméről – az akkori viszonyokhoz képest – messzemenően gondoskodott, az iparostanoncok oktatásáról még semminemű intézkedést nem tartalmazott. De 1842-ben már elkészült az országgyűlés által kiküldött tanulmányi bizottságnak *a vasárnapi ismétlőiskolákról* szóló tervezete, amely az iparostanoncok rendszeres iskoláztatását kívánta biztosítani. Ez a javaslat hivatkozott arra, hogy Európa művelt nemzeteinek példájára nálunk sem lehet már elhalasztani *a vasárnapi tanonciskolák* felállítását. Ezekben az iskolákban a korábban el-

hanyagolt, vagy egészen elmulasztott ismereteket kellene tanítani (ismétlő iskolák). Az inasokra nézve azonban kötelezővé kell tenni a vasárnapi iskolák látogatását, ha csak nem igazolják az elemi iskola osztályainak elvégzését.

A javaslatok alapján a helytartótanács már 1846-iban elrendelte a vasárnapi iskolák általános szervezését. A rendelet szerkut „vasárnapi tanodák” városokban és népesebb községekben vasár- és ünnepnapokon a 12. évüket már meghaladott ifjak, leginkább a kézművesinasok és legények, nemkülönböztetve a napszámosok számára létesítetnek, hogy zsengebb tudásukban őket elősegítsék. A tanítandó tárgyak vallás- és erkölcsstan, szentírás, anyanyelvi írás és olvasás, a számvetés főszabályai, a természetrajz és természettan elemei. A tanítás reggel 9 órától 12-ig tartott. Ezeket az iskolákat elsősorban a nagyobb városokban és mezővárosokban kellett szervezni, ahol a kézműves inasok és legények legszámosabbnak voltak. A vasárnapi tanodák látogatása a kézműves inasokra nézve kötelező volt.

A nemzeti élet fejlődése a múlt század negyvenes éveiben más téren is előbbrevítte az iparostanoncoktatás ügyét. 1842-ben megalakult az Iparegyesület, amely – Kossuth Lajos közreműködésével – egyik legfontosabb feladatának az iparoság értelmi színvonalának fejlesztését választotta. Kossuth eszméje volt, hogy az Iparegyesület gondoskodjék mesterinas-iskolák felállításáról, az iparosok ingyenes népszerű oktatásáról, szakszerű könyvtárakról, szerszám- és gépmintagyűjteményről, stb.

Három évvel később, 1845-ben meg is nyílt a céhek áldozatkészségéből az Iparegyesület mestertinas-iskolája Pesten. Az első évben (1845) 18 céhből 91 inas, a második évben 21 céhből 106 inas, a harmadik évben 23 céhből 127 inas járt az Iparegyesü-

let mester inas-iskolájába, ami korántsem, elégitette ki a nagy szükségletet, hiszen ebben az időben már kb. 4000 mesterinas dolgozott Pest városában. Ezeknek tehát mindössze 2-3 százaléka járhatott az iparegyesület inasiskolájába. Az Iparegyesület nagy gondot fordított e mesterinas iskolák szervezésére. Már 1843-ban beadványt intézett Pest város tanácsához az iskolák szervezése ügyében. 1844-ben állapították meg az első iskolai tervet, amelyeket dr. Virnau János nevelő készített. Az iskolaszervezet megalkotásában jelentős szerepe volt Kossuth Lajosnak is. E szervezetiben megállapították a mesterinas-iskolák munkaprogramját, tanulmányi anyagát. Intézkedett a szervezet a tanítók köteleységéről, a tanítási nyelvről, amely utóbbi az iskola I. osztályában még magyar és német volt. Részletes tantervet közölt az egyes tantárgyak anyagáról, az iskola ügykezelésének rendjéről, a jutalmazásokról, bizonyítványokról, stb.

A város által jóváhagyott szervezet alapján 1845 márciusában indult meg az Iparegyesület mesterinas-iskolája. De az egyesület ezen túlmenően is foglalkozott az iparosnevelés fejlesztésének fontos kérdéseivel. Időszaki kiállításokat is rendezett, hogy az iparosképzés ügyét ezáltal is szolgálja. 1846-ban megrendezte az első pesti rajzkiállítást, amelyet 1847-ben megismételt, 1848-ra pedig országos keretekben akart kifejleszteni. De az utóbbi tervet már megakasztotta „a politikai szabadság és a szociális állapotok” akkori forradalma. Külön szervezeti szabályzatot készített az iparegyesület az inasmunkák kiállítására is, amelynek alapján 1847-ben 27 kiállítóval meg is rendezte az első ilyenmű kiállítást. 1849-ben az ipariskolai olvasó- és tankönyvek kiadása ügyében a Magyar Tudományos Akadémiához fordult az egyesület, arra kérve az Akadémiát, hogy pályadíjak kitűzésével mozdítsa elő a tanonciskolai tankönyvek ügyét. A tervek keresztülvitelét

azonban a szabadságharc szomorúvégű kimenetele véglegesein megakasztotta.¹

Vidéken is ebben az időben kezdtek – lassú ütemben – szervezni a vasárnapi ismétlőiskolákat. A fejlődő ipari élet mind több munkáskezet vont be az ipari foglalkozások körébe. A városok némileg kedvezőbb helyzetben lévő ifjúsága mellett a falvak írástudatlan fiai is egyre (nagyobb számmal) szegődtek ipari pályákra. 1846-ban a helytartótanács Szatmárnémeti városnak is meghagyja, hogy szervezze meg az írástudatlan tanulók tanítására szolgáló vasárnapi ismétlőiskolákat. 1848-ban meg is nyílt az iskola, de az inasok és a segédek csak ígérni gyéren látogatták.

A vasárnapi iskola főrendeltetése az volt, hogy folytassa, kiegészítse és szilárdabb alapra fektesse a népiskolai oktatást. Az iparosinasok részére külön tantermekben több osztályt kellett szervezni. Az inasok felvételük alkalmával mindjárt a megfelelő osztályba kerültek.

Mihelyt az első felelős minisztérium megalakult, Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1848 június 9-én kiadta a céhszabályok módosításáról szóló rendeletet, amelynek. 4. §-a így szól: „A mesterek tanulóikat, ha és mennyiben lakhelyeiken vasárnapi és rajziskolák léteznek, ezekbe szorgalmasan eljárni tartoznak.” A szabadságharc kimenetele azonban megakasztotta iparostanoncoktatásunk további fejlődését, bár a vasárnapi iskolák továbbra is működtek és lassan átvették a háttérbe szoruló rajziskolák szerepét a tanoncnevelésben. A szabadságharc után a kisebb városokban is megalakultak a vasárnapi ismétlőiskolák, főleg az iparostanoncok iskoláztatására. (Miskolc, Deés, Esztergom, Kecskemét, Kolozsvár, Békéscsaba,

¹ Az Iparegyesület nagyjelentőségű tevékenységének beható ismertetését l. Szerényi id. m. 83-130. lapjain

Versec, Kunszentmiklós, Szászsebes, Erzsébetváros, stb.) Pesten Marastoni Jakab rajziskolája folytatja működését, de az Iparegyesület iskolai teljes 20 éven át ezüneteltek.

A világoosi fegyverletételt követő abszolút osztrák császári uralom korszaka – bármily szomorú is volt nemzeti szempontból általában – az, iparoktatás terén igen sok fontos intézkedést hozott. Már 1850-ben intézkedik a kormány, hogy „a mesterinasok kötelesek hetenkint 4 órában iskolába járni, mégpedig vasár- és ünnepnapokon, úgy délelőtt, mint délután. A négy órából kettőt rajzolásra, kettőt pedig általános elméleti tárgyak oktatására kellett fordítani. Ez a rendelet *egyesítette* a rajziskolák és a vasárnapi iskolák régebben kétfelé ágazó koncnevelő munkáját. 1854-ben kiadták a vasárpi vagy ismétlőiskolák szervezetét is, amely az 46. évi rendelet megújítása volt.

Ez a szervezet váltotta valóra az 1842. évi javaslokat (a tanoncok vasárnapi iskoláztatása tekinteten. Az ismétlőiskola III. osztályában már a rajzs a könyvviteltan tanítását is előírta, e tekintetben közeledett tehát a későbbi tanonciskolai szervezetek rendjéhez.

1859-ben az osztrák kormány kiadta azt az ipari rendtartást, amely 1872-ig szabályozta az iparüzést hazánkban. E rendtartás 59. §-a is kötelezte a mestereket, hogy az inasok művelésére gondoljanak és az ehhez szükséges időt más szolgálatra való felhasználás céljából ne vonják el a tanonctól. Azonkívül tartoztak a mesterek inasikat munkásságra, jó erkölcsre, vallásos köteleességteljesítésére és az iskolalátogatására szorítani. Ennek ellenőrzése a városi hatóságokra és a céhtársulatokra tartozott. Bár ez az ipari rendtartás a teljesen szabad iparrendszert honosította meg hazánkban s az iparosifjúság nevelésügyének előmozdítását nem bírta teljes szabad-

sággal az ipartestületekre, hanem annak ellenőrzését a városi hatóságokra ruházta.

Ennek a korszaknak az iparosnevelés előmozdítását célzó mozgalmából említést érdemel a Katolikus Legényegyesület megalakulása (1856-ban), amelynek létesítése Szabóky Adolf piarista tanár nevéhez fűződik. Szabóky az iparosifjúság nevelésének fáradhatatlan lelkű apostola volt. Tanította a tanoncokat írni-olvasni, bevezette őket a könyvvezetés, a rajz és a technológiai ismeretekbe. A tanulók készítményeiből munkakiállításokat rendezőit, a felszabadult segédekeit önállósításhoz segítette. Sokat fáradozott a mesterinas-iskolák fenntartásához szükséges pénz előteremtésén. Maga is írt tankönyveket. A. B. C. olvasókönyvét, mely 50.000 példányban kelt el, ingyen engedte át a Szent István Társulatnak. Olykorban, amikor még az iparosifjúság egészen magára volt hagyatva, Szabóky egész odaadással vállalkozott az iparosoktatás fejlesztésére.

Az 50-es és a 60-as években csak a vasárnapi ismétlőiskolák állottak a tanoncnevelés szolgálatában. Később ezekből alakultak ki a rendes tanonciskolai tanfolyamok. (Az ismétlőiskolák működésére vonatkozó részletes adatokat lásd Szerényi, Id. mű 137-140. 1.)

Az alkotmány helyreállítása után (1867) a nemzet visszaszorított fejlődési erői rohamos ütemben törtek elő. A hiányokat közoktatásügyi intézményeink terén is sorra pótolni kellett. Az 1867-től 1897-ig eltelt 30 »esztendő volt a tulajdonképpeni tanonciskolák megszervezésének, a rendszeres tanoncoktatás megindításának időszaka. De e korszak tanonciskolai (nevükön kívül) még alig különböznek a régebbi népiskolai ismétlőtanfolyamoktól. Az akkori tanonciskoláknak csak az a szerep jutott hogy a tanulók elhanyagolt elemi iskolai képzését pótolják, rendbehozzák. Eajzoktatásról, főleg pedii ipari szakismeretekről e legelső tanonciskolákba! alig volt szó, az egyes tantárgyak ipari szakszer^ségét még nem domborították ki..

A nemzeti függetlenségét visszanyert országban az állam és a társadalom szinte egyidőben in-

dította meg az iparosoktatás megszervezésének munkáját. Az alkotmányos kormány első feladata a népoktatási törvény megalkotása volt. Ennek keretében most már törvényes erővel kötelezték az iparosokat, hogy 15 évnél fiatalabb tanoncaikat nyilvános iskolába járassák. Ez az iskoláztatás természetesen csak az ismétlő népiskolákra vonatkozott, minthogy a rendes népiskolai tanfolyamot a tanoncok koruknál fogva sem látogathatták. Ilyen ismétlő iskolák azonban még akkor sem voltak az ország minden községében.

Négy évvel később az 1872. évi VIII. t.-c. már külön *tanonciskolák* létesítéséről, illetőleg az iparostanoncok tankötelezettségének külön tanonciskolában való lerovásáról intézkedett. Ez az ipartörvény megújította a Klauzál-féle 1848. évi céhszabályozásnak és az 1859. évi osztrák ipari rendtartásnak a tanoncok iskolába járatására vonatkozó előírásait, de még mindig nem intézkedett törvényes erővel a tanonciskolák fölállításáról.

A törvény hatálybalépése után országszerte megindult ugyan az inasiskolák szervezése, minthogy azonban a törvény nem intézkedett az iskolák felállításának és fenntartásának kötelezettségéről, a községek és városok az előrelátható költségek miatt sokáig vonakodnak a külön tanonciskolákat megszervezni.

A fennmaradt adatok szerint a hazánkban legelőször szervezett 12 községi tanonciskola közül 9 az erdélyi szászok és a soproni német-magyar polgárság által szervezett iskola volt, amelyek tanítási nyelve még 1897-ben is német volt. A nagyszombati iskola még 1840-ben keletkezett, tehát egyike legrégebb tanonciskoláinknak. 1872-ben került községi kezelésbe a brassói, szászsebesi és szentágotai iskola, 1873-ban a segesvári, medgyesi és a kőhalmi iskola. 1874-ben keletkezett a beszercei és a soproni német tannyelvű iskola.

Az ország első területén a szolnoki ipartársulat által létesített tanonciskola egyike volt a legelső ilyen intézeteknek, amely szintén a 70-es évek elején keletkezett. Ebben az időben még jóval nagyobb városok sem gondoltak az iparosifjú-

ság rendszeres iskoláztatására. A kolozsvári és a miskolci tanonciskolák ugyan már működtek ebben az időben, de 1814. körül még sem Szegednek, sem Debrecennek, sem Temesvárnak, Pozsonynak, sem a többi nagy vidéki városnak nem volt külön szervezett iparostanonciskolája.*

Az Országos Iparegyesület 1868-ban indította meg a társadalmi mozgalmat, amely a tanonciskolák országos szervezésére irányult. Először újjászervezte saját, 20 év előtt megszűnt iskolait. Majd felhívást intézett a városokhoz az ipari szakoktatás előmozdítását célzó háromosztályú iparosiskolák létesítése érdekében. Ennek a lelkes mozgalomnak *Mudrony Soma* és *Zichy Jenő* gróf volt leglelkesebb harcosa. *Zichy* gróf – *Péterffy József* miniszteri biztos kíséretében – bejárta az ország minden városát. Szervező körútjuk eredményeképpen csakhamar mintegy 70 városban indult meg a tanonciskolák létesítése még az 1884. évi ipartörvény megalkotása előtt. Az Iparegyesület részletesen kidolgozott szervezeti javaslattal fordult a városokhoz, Már e javaslatban találkozunk a tanműhelyekkel felszerelt szakirányú tanonciskolák szervezésének gondolatával. A terv 9 órában állapította meg a heti tanítási órák számát, ami igen nagy haladás volt a vasárnapi ismétlőiskolák, illetőleg a rajziskolák heti 2-4 órás tanítási idejével szemben. A tantárgyak is ugyanazok voltak, mint a későbbi tanonciskolai szervezetekben. A vallásoktatás vasárnap délelőttre esett, a rendes tanítás vasárnap délután 2-5-ig és három hétköznap este 7-9-ig nyert beosztást. Ez a tervezet még nem szólhatott a tanoncok kötelező iskolabajjárásáról, minthogy akkor még hiányzott erre vonatkozólag a törvényes alap.

Bár az iparegyesület társadalmi mozgalmának a vidéki városokban nem volt egészen kielégítő eredménye, az akkor kidolgozott tanonciskolai szerveze-

* Az egyes iskolák keletkezési időpontjára nézve Szerényi id. m. 230-279. lapján közölt kimutatásokat.

Gróf Zichy Jenő

Matlekovics Sándor

A magyar
tanoncoktatásügy
úttörő apostolai

Szendy Károly
Budapesti szűv. polgármestere

tek és a kialakult eszmék hosszú időre irányt szabtak a magyar tanoncoktatás fejlődésének. Az Iparegyesület élén tulajdonképpen báró Eötvös József kultuszminister volt iparostanoncoktatásunk rendszerének eszmei kialakítója. Maga az egyesület a kiegyezés után nyomban megnyitotta pesti és budai tanonciskolait, amelyeket az iparosságon kívül a főváros és az állam is egyre fokozódó mértékben támogatott. Ez helyénvaló is volt, hiszen 1886 előtt egyedül az Országos Iparegyesület foglalkozott a fővárosi tanoncok rendszeres oktatásával. 1872-től kezdve már hét fővárosi kerületben volt tanonciskolája az egyesületnek. A tanulók és ezzel az osztályok száma állandóan emelkedett.

Az 1882-ben kidolgozott új szervezeti szabályok szerint ezek az iskolák három évi tanfolyamból állottak. A tanítás a rajzban és az azzal kapcsolatos mértani ismeretekben vasárnaponként a délelőtti órákban, az elméleti tantárgyakban pedig hetenként háromszor az esti órákban történik. A tanítási órák száma minden osztályban heti 10 óra volt, hittan nélkül. Az egyesület pályázat alapján tankönyveket is Íratott Mudrony Soma, Ekkert Antal és dr. Császár Károly pályaművei alapján.

1885-86-ban a főváros 7 kerületében az iskola 30 osztályába 2510 tanuló járt. Az Iparegyesület iskoláiba be nem iratkozó tanoncok a vasárnapi ismétlőiskolákat, illetőleg az ekkor még fennálló pesti rajziskolákat látogatták.

A 70-es évek elején az állam is egyre fokozódó figyelmet fordít az ipari oktatás előbbrevi telére. A minisztérium külföldi tanulmányútra küldte szakembereit, majd 1871-ben szaktanácskozást hívott egybe. Ez a tanácskozás megvitatta az Iparegyesület által előterjesztett javaslatokat,* amelyeknek

* *L. a* javaslatokat részletesen közölve Szterényi id. m. 159-164. 1.

alapelveihez hozzá is járult. E javaslatok voltak az alapjai az 1877-ben kiadott *első állami tanonciskolai szervezetnek*. A tanácskozás kimondotta a tanonciskolák országos szervezésének szükségét. Ez iskolák a tervezet szerint eleinte általánosirányú oktatásra, a népiskolai törvény teljes végrehajtása után pedig szakszerű oktatásra voltak berendezendők. Már ezen a tanácskozáson szöbakerült (1871) egy állandó ipariskolai bizottság, vagy tanács szervezésének szüksége, amelyre az iskolák részletes szervezeti szabályzatának elkészítése várt volna. Ez a bizottság 1877-ben alakult meg és nyomban kidolgozta az ipari szakoktatás első szervezetét. Az 1877. évi szeptember 10-én kiadott 23.042. számú ideiglenes tanonciskolai szervezet alapján a kormány is tervbe vette az iparostanulók iskoláinak országos szervezését.

A tanonciskolák első állami szervezetének megállapítására 10 évvel a népoktatási törvény meghozatala után került sor. A szervezet megkülönböztetett két és három évfolyamú iskolákat, de az előbbiekhöz külön előkészítő osztályt létesített. Minden osztályban 11 volt a heti tanítási órák száma, amelynek keretében minden osztályban 3-3 óra esett a rajzoktatásra. Az ipari szakismereteknek ez első állami tanonciskolai tantervben még nagyon kevés szerep jutott. A természettant a három évfolyamú iskolák II. és III. osztályában két-két órában kívánta taníttatni. Egyéb szaktárgya nem is volt ezeknek az ismétlőiskola jellegével bíró tanonciskoláknak. Az iskolák szervezete kimondta a kötelező iskolalátogatást minden inasra nézve.

Az 1877. évi első országos tanonciskolai szervezet mindössze 5 évig volt érvényben. 1879-ben újabb miniszteri szaktanácskozás vitatta meg az iparostanoncoktatás ügyét. Ez a tanácskozás készítette elő az iskolák 1882-ben kiadott új szervezetét, miután előzőleg (1881-ben) megalakult a „Háziipari és Iparoktatási Országos Bizottság”, mint a később meg-

szervezett Országos Iparoktatási Tanács jogelődje. E bizottság legnagyobb jelentőségű munkája az 1882. évi 23.439 V. K. M. sz. új tanonciskolai szervezet megalkotása volt. Ez a szervezet rendszeresebbé tette a tanonciskolai rajzoktatás tanítási anyagát, részletesen megállapította ipari szakmák szerint a szakszerű tananyagot is. Ezen az első rajzoktatási tanterven épült fel a tanonciskolák későbbi rajztanítása, minthogy az 1893. évi szervezet alig változtatt az első terveken.

De ez a szervezet már csak heti 7 tanítási órát állapított meg a tanoncoktatás számára, tehát négy órával kevesebbet, mint az 1877. évi első szervezet. Ez a 7 órás tanítási idő, – amelyhez az eleinte nem kötelező jellegű hittanóra járult – az 1924-25. tanévig változatlanul érvényben maradt a vidéki iparostanonciskolák részére. Így rendelkezett az 1884. évi ipartörvény is, illetőleg az ennek alapján kiadott 1884. évi 27496. V. K. M. sz. újabb tanonciskolai szervezet is. Ezzel szemben a főváros 1897-ben kiadott tanonciskolai szervezete a fővárosra nézve heti 10 órában, a hittannal együtt 11 órában állapította meg a tanítási órák számát.

II. Fejezet.

AZ IPAROSTANONCISKOLÁK SZERVEZÉSE ÉS FENNTARTÁSA AZ 1884. ÉVI XVII. T.-C. MEGALKOTÁSA UTÁN.

Az 1884. évi ipartörvény megalkotását megelőző időben nagyarányú társadalmi átalakulás mutatkozott hazánk közviszonyaiban. Különösen a mezőgazdasági termelés megváltozott viszonyai hatottak az ország népességének sorsára. Az amerikai mezőgazdaság meglepetésszerűen bekövetkezett versenye miatt nemcsak hazánk, hanem egész Európa mezőgazdasági népességének kereseti viszonyai erősen megromlottak, úgy hogy egyre többen és többen törekedtek a városok és az ipari foglalkozások felé. Mind szélesebb néprétegekben terjedt el az a felfogás, hogy kellő ipari fejlődés nélkül Magyarország nem tud lépést tartani a civilizált nemzetek gazdasági és munkás életével. Gyárunk azonban még egészen fejletlen volt, a kisipar pedig sínylődött, mert a külföldi ipar mind jobban és jobban elnyomta a belföldi termelést. A vidéki kézművesiparosok elszegényedtek, mezei munkásokká, vagy napszámosokká lettek. Újabb iparosnemzedék nem nevelődött s a hanyatlás tekintetben évről-évre szembe-tűnőbbé vált.

Ilyen körülmények között vált szükségessé az 1872. évi ipartörvény módosítása, amely míg egyrészt igyekezett a kézműves iparosok gazdasági létfeltételeit megerősíteni, másrészt a fiatal iparosnemzedék kötelező iskoláztatásának elrendelésével új korszakát nyitotta meg hazánkban az iparosne-

velés ügyének. Az új ipartörvény hatása alatt megindult a belső vándorlás s a falvak munka nélkül maradt népe mind nagyobb tömegben özönlött az iparosodó városokba. Ezzel a falusi, legnagyobb részt alig iskolázott népréteggel és ennek sarjaival népesültek be a városok ipartelepei és műhelyei. Mérhetetlen fontosságú nemzetpolitikai feladat volt, hogy a sokgyermekes magyar földműves népnek az ipari pályára igyekvő fiait megfelelő neveléssel minden áldozat árán elhelyezzük a magyar iparoság soraiban. A magyar iparosoktatás feladata volt, hogy a tanoncidő alatt a városokba özönlő nép gyermekeinek iskoláztatási hiányait pótolja. Ezért is szükség volt az új ipartörvény megalkotására.

Az 1884. évi XVII. t.-c. megalkotása tanoncoktatásunk történetének legnagyobb jelentőségű eseménye. A törvényt s annak keretében a tanoncok kötelező iskoláztatásának biztosítását Matlekovits Sándor nagyvonalú államférfiúi bölcseség^{giB*} hozta létre, illetőleg valósította meg. A törvénynek a tanoncok iskolakötelezettségét szabályozó része, illetőleg az iskolák felállítását elrendelő kötelező intézkedése csak néhány rövid pontból áll. De mindaz, ami ezekben a pontokban benne van, nagyszabású és magvas. „Nemzetnevelő hatását és emberbaráti jelentőségét tekintve, a kötelező tanoncoktatás bevezetése a népoktatási törvény mellé sorakozik – írja Vig Albert – (id. m. 447. l.), végrehajtás tekintetében pedig, túlzás nélkül mondható, viszonyaink között csaknem páratlanul áll.”

A törvénynek csaknem négy évtizeden keresztül változatlanul érvényben volt intézkedései az iparosanocok oktatására nézve a következők:

80. §. Oly községben, ahol legalább 50 tanonc van és e tanoncok számára külön iskola nincs, köteles a község a tanoncok tanításáról külön tanfolyam berendezése által gondoskodni.

81. §. A tanoncok oktatására a polgári és elemi iskolák helyiségei, taneszközei és tanítószemélyzete használható fel.

82. §. A tanonc mindaddig, míg tan ideje az iparosnál tart, köteles ily iskolába járni.

80. §. A tanfolyam tantervét és tartamát a vallás- és közoktatásügyi miniszter a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg állapítja meg.

Az évi szorgalomidő 10 hónapig tart, amely alatt a tanításnak folytonosnak kell lenni.

A tanításra hetenkint két munkanapon legalább 4 óra az általános ismeretek tantárgyaira, ezeken felül vasárnaponkint 2 órai idő a rajztanításra szabatik ki.

Az iparhatóság állapítja meg azt, vajjon a tanítás a munkanapokon és vasárnaponkint a nappali vagy esti órákban tartassék-e.

Amennyiben a hitfelekezetek a tanoncok vallástanításáról gondoskodnak a fentebbi órákon felül vasárnaponkint egy óra a vallástanításra fordítható.

86. §. A tanonciskolák feletti közvetlen felügyeletet a kerületi tanfelügyelő és az I. fokú iparhatóság, a főfelügyeletet pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel gyakorolja.

87. §. A tanonciskolák költségeire a jelen törvény alapján befolyó díjak és pénzbüntetések fordítandók.

Amennyiben a községek a tanonciskolák költségeinek fedezésére nem képesek, a célból a községek a belügyminiszter és a pénzügyminiszter engedélye alapján a községben fizetendő egyenes adó 2%-a erejéig külön, adót vehetnek ki

Oly községek, amelyek vagyoni helyzetüknél fogva nem tarthatnak fenn tanonciskolákat, segélyért a vallás- és közoktatási miniszterhez fordulhatnak.

Az 1884. évi ipartörvénynek a tanoncoktatás szempontjából nem az volt a legnagyobb jelentőségű intézkedése, hogy a tanoncok kötelező iskolajárását — most már törvényes erővel — elrendelte. Ilyen kötelező érvényű rendelkezések a XVIII. század vége óta ismételten történtek: eleinte a rajziskolák, majd a vasárnapi ismétlőiskolák látogatására. Az 1868. évi népoktatási törvény a 15 éven aluli tanoncokat már törvényes erővel is kötelezte az ismétlőiskolák látogatására, a négy évvel később alkotott 1872. évi VIII. t.-c. pedig minden tanoncra nézve elrendelte a vasárnapi ismétlő, illetőleg az ipariskolák látogatását.

Az 1884. évi ipartörvény abban a tekintetben je-

lentett nagy haladást a korábbi intézkedésekkel szemben, hogy *a tanonciskolák szervezésének kötelezettségét kimondotta a városokra, illetve a községekre nézve, de egyidejűleg gondoskodott az iskolák fenntartási költségeinek előteremtéséről is.* Mind[^]addig ugyanis, míg iskolák nem voltak kellő számban, nem lehetett érvényt szerezni a tanoncok beiskolázási kötelezettségére vonatkozó törvényes vagy rendeleti intézkedéseknek sem.

A törvény 87. §-a szerint az iskolák fenntartásának költségeire a következő bevételek voltak előírnyozhatók: *a)* elsősorban a törvény alapján befolyó díjak és pénzbüntetések, *b)* község egyéb jövedelmei, *c)* ha ezek a források elégtelenek, a községben fizetendő egyenesadó két százaléka erejéig engedélyezhető tanonciskolai pótdó és végül *d)* a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által engedélyezhető államsegély.

Az olyan községek, amelyek a törvényes minimumot el nem érő tanonclétszám miatt nem voltak kötelesek a tanonciskolák fenntartására, az Országos Tanonciskolai Alap-ba fizették be az ipartörvény alapján befolyó díjakat. Ez a tanonciskolai alap a II. fokú iparhatóságok rendelkezése alatt állott s onnan igényelheték az iskolafenntartó községek a hozzájárulást. Az Országos Tanonciskolai Alapból a községi tanonciskolák fenntartási költségeihez való hozzájárulás címén 1889-1907. között átlag 40-80.000 K-t fizettek ki, 1908-tól kezdve a háború kitöréséig már 200.000 K körül váltakozott ez az összeg.

Az Országos Tanonciskolai Alap és az állam részéről juttatott fenntartási segélyek azonban még a világháború idején is csak mintegy negyedrészt tették azoknak a költségeknek, amelyekbe a községeknek a tanonciskolák fenntartása került. E hozzájárulások (államsegélyek) mértékére nézve tájékoztatásul közöljük az 1908/09. és 1909/10. tanévről szóló adatokat.

	1908/09	1909/1910
	tanév	
Az állampénztárból	326.270 K	358.152 K
Az Országos Tanonciskolai		
Alap-ból	58.566 K	62.164 K
Az. Országos Tanonciskolai		
Alap jellegnélkül álladé-		
kából	145.227 K	75.590 K
Pótszegély	- K	4.168 K
Összesen	530.063 K	500.074 K

Ezek a hozzájárulások a községek költségvetései mellett nagyjából biztosították az iskolák megszervezését és fenntartását. A m. kir. központi statisztikai hivatal adatai szerint az 1884. évben fennállott 49 „alsófokú ipariskolába” mindössze 6844 tanuló járt. A következő években az iskolák száma rohamosan emelkedett. Öt év alatt, 1884-1889. között 166 új iparostanonciskola keletkezett. A nagyobb városok iskolainak megszervezése után sor került a kisebb városok és községek iskolaira is. 1889-től 1893-ig további 138 új iskola megnyitásával találkozunk, de a 90-es évek elején már meglassult az új iskolák szervezésének üteme. Az 1897-ben megejtett statisztikai összeírás után mindazokban a községekben megszervezték az iskolákat, ahol a számbavett tanoncok száma elérte az iskolák szervezéséhez szükséges 50 főt.

Az ipartörvény megalkotását követő 3-4 év múltán valamennyi vidéki városban megszervezték az általános irányú tanonciskolákat. Befejeződött ebben az időben az Országos Iparegyesület fővárosi tanonciskolainak községi kezelésbe vétele is. A tanulók számának növekedésével később még számos új fővárosi tanonciskola nyílt meg. 1888 után már leginkább csak a kisebb községekben alakultak iskolák, főleg olyan helyeken, ahol az ipartörvény életbe léptetése idején még nem volt meg az iskolák szer-

vezéséhez szükséges minimális tanonclétszám. Az 1896/97-600. fennállott ama 112 iskolából, amelynek szervezési időpontja 1888 utáni évekre esik, 69% lélekszáma még ebben az időben, sem haladta meg a 100 főt, 29 iskola létszáma pedig még ekkor is a törvényes minimum alatt volt.

1889-90. körül alakultak az- első gyár vállalati tanonciskolák is, így a salgótarjáni, likértelepi, ózdi, salgó-bányatelepi iskola. 1894/95-ben nyíltak meg az államvasúti javítóiműhelyi tanonciskolák Miskolcon, a budapesti északi és a nyugati főműhely tanonciskolái, a diósgyőri állami gépgyári iskola. 1895-ben a pécsi Zsolnay-gyár iskolája, a piski telepi és segesvári állami tanonciskolák, a Ganz-gyár Margitkőrúti iskolája, stb.

Az iskolák szervezése a századforduló körül nagyjában befejeződött. Új iskolák szervezésére már csak azokban a kisebb községekben volt szükség, ahol a tanoncok száma időközben 50 fölé emelkedett. Be éppen az ilyen községekben volt legnehezebb az iskolák szervezése, minthogy a községek addig vonakodtak az iskolák megszervezésétől, amíg csak lehetett.¹

Míg a nagyobb községekben és városokban könnyen meg lehetett állapítani az iskoláik szervezésének szükségességét, a kisebb községekben gyakran támadt vita az iskolábajárársra kötelezhető tanoncok száma tekintetében. Ha csak egy vagy két tanonc hiányzott is a minimális ötvenes létszámból, a község már vonakodott az iskola szervezését megkezdeni.

¹ A községek iskolaszervezési kötelezettségének végrehajtását 1896-ban egy országos tanonccstatistikai felvétellel ellenőrizték. Ez a felvétel volt hivatva kideríteni, hogy mely községben nine« még megszervezve a tanonciskola.

A kir. tanfelügyelőségek, az iparhatóságok és az iparoktatási főigazgatóság is állandó figyelemmel ikísérték a tanoncok számainak növekedését a kisebb községekben is. Mihelyt tudomást szereztek arról, hogy az iskolák szervezéséhez szükséges minimális létszám megvan, megtették a szükséges előkészítő intézkedéseiket. 1909-ben a másodfokú iparhatóságok utasítást kaptak a tanoncok pontos összeírására. Az összeírás eredményeképpen az 1910-es évek elején több olyan kisebb községben létesült tanonciskola, ahol korábban a tanoncok ismétlő népiskolába jártak.

A tanonctanfolyamok szervezésére a háború előtt még nem volt törvényes lehetőség, bár az, 1907. évi ipartörvénytervezet már foglalkozott e tanfolyamok gondolatával. Némely községben, ahol az iparostanoncok száma lehetővé tette külön osztály szervezését, a gazdasági ismétlőiskola mellett önálló iparososztályt szerveztek az iparostanoncok oktatására.

A háborút megelőző 30 év alatt a tanonciskolák tanulóinak száma, állandóan emelkedőben volt. A létszámnövekedés fokozatosan lehetővé tette újabb és újabb szakcsoportok alakítását, illetőleg a fővárosban a szakirányú tanonciskolák megszervezését. Egyénként a 900-as évek elején már alig változott az iskolák száma. Csak a leányiskolák szervezése idején, 1910 körül vett ismét némi lendületet a tanonciskolák számának növekedése, amely a legnagyobb magasságot az 1913/14. tanévben érte el. (633.) A világháború kitörése után nyomban megindult az iskolák számának hanyatlása is. Az 1884. és 1903. között eltelt 20 év alatt a következőképpen alakult országszerte a tanonciskolák és az, iskolába járó tanulók száma:

Év, tanév	Iskolák száma	Tanulók	Átlagos létszám
1884.	49	6844	140
1885.	58	10741	185
1886.	86	17666	205
1887.	129	27182	210
1888.	185	33745	182
1889.	215	37045	172
1893.	350	57970	164
1895/96.	264	72718	200
1899/900.	427	78440	184
1902/03.	440	73931	167

A községi iparostanonciskolákon kívül különleges rendeltetésű tanonciskolák is alakultak az évek során. Így 1903-ban szervezték a siketnéma tanulók állami iparostanonciskoláját, amelyben heti 10 órán át beszéd, fogalmazás, számtan, mértan és szakrajz volt a tanítás anyaga. A világháború idején nyílt meg a Nyomorékgyermekek Országos Otthonával kapcsolatos különleges tantervű iparostanonciskola is a fővárosban.

A vak tanulók számára a Vakokat Gyámolító Országos Egylet szegedi, szombathelyi és budapesti foglalkoztató műhelyeivel kapcsolatban nyíltak iparostanonciskolák. A gyengetehetségű iparostanonciskolák számára a budapesti állami kisegítőiskolával kapcsolatban állott fenn egy ipari továbbképző tanfolyam.

III. Fejezet.

AZ IPAROSTANONCOK BEISKOLÁZÁSA.

Az 1884:XVII. tj-c. 82. §-a úgy rendelkezett, hogy a tanonc mindaddig, míg tanideje az iparosnál tart, köteles iskolába járni. Az iskoláztatási kötelezettség tekintetében az alapvető törvény sem a tanulók korára, sem előképzettségére, sem más irányú tanulmányaira való tekintettel nem ismert semmiféle kivételt. A későbbi évtizedek során azonban ez az általános tankötelezettség sok tekintetben módosult és egyik legtöbbit vitatott kérdésévé vállt a tanonciskolák életének.

Az 1898. évi 24.986. sz. rendelet szerint oly községekben, ahol iparostanonciskola nincs, csak az ismétlőköteles korban lévő, tehát még 15. életévüket be nem töltött tanoncok tartoztak a gazdasági ismétlő népiskolába járni. A tankötelezettség teljesítésének ellenőrzése ügyében kiadott 1907. évi 2085. eln. sz. rendelet azonban a korábbi szokástól eltérően úgy intézkedett, hogy az iparosi- és kereskedőtanoncok *korukra való tekintet nélkül* tanköteleseknek tekintendők, akár van a községben tanonciskola, akár nincs. Ez a rendelkezés azonban olyan visszas helyzeteket teremtett, hogy szükségessé vált a módosítása.

Az 1922. évi ipartörvény életbelépéséig a tanoncok korukra való tekintet nélkül kötelezettek az iskolába járásra, bár az iparthatóságok korábban is hallgatólagosan tudomásul vették a nagykorú tanoncok iskolai felmentését. Viszont a régi ipartörvény alapján kiadott 1893. évi szervezet a hat eleminél maga-

sabb előképzettségű tanulókat (legalább részben) mentesítette a tanonciskoláztatás alól. A múlt század végének tanonciskolája ugyanis az akkori tanterv mellett az ilyen közép- vagy polgáriiskolai végzettségű tanulók számára még nem tudott olyan ismeretanyagot nyújtani, amely tovább fejleszthette volna tudásukat, azért ezeket csak a rajz tanulására kötelezték. Ha pedig a tanonc foglalkozásánál fogva a tanonciskolában nem tanult rajzot, egyáltalában nem is kellett tanonciskolába járnia. Hasonlóan intézkedett a fővárosi tanonciskolák 1897. évi szervezete is, amely a középiskola (polgáriiskola) négy osztályát végzett tanoncokat csak a rajz és a szaktárgyak tanulására kötelezte. A rajztanulás alól külön kérelemre sem adtak felmentést, még a leánytanoncoknak sem, jóllehet az iskolák abban az időben még nem voltak szakirányú rajztanítástervekkel ellátva. Részleges felmentést kaptak egyes tárgyak tanulása alól azok a tanulók is, akik a III. osztályt sikerrel végezték, de tanoncszerződésük imég nem járt le. Az ilyen tanulók ismételni tartoztak ugyan a III. osztályt, de csak a rajz tanulására voltak kötelezve.

Nehéz probléma, volt az olyan iparostanoncok beiskoláztatása, akik hosszabb-rövidebb ideig rendes munkahelyüktől távol („vidéken”) dolgoztak, vagy a téli munkanélküliség idején vidéken lakó hozzátartozóiknál laktak. A régi szervezet 32. d) pontja felmentést adott ugyan a vidéken dolgozó tanulóknak az iskola látogatása alól olyan értelemben, hogy távollétüket igazoltnak tekintette. Az építőiparban azonban annyira szokássá vált ezen a címen a tanulók heteken, sőt hónapokon való távolmaradása, hogy részükről az iskoláztatási kötelezettség teljesítéséről többé már szó sem lehetett.

Jórészt ezek a nehézségek vezettek az építőiparostanulók téli tanfolyamainak megszervezéséhez, az olyan nagyobb vidéki városokban, ahol ilyen iparos-

tanulók nagyobb számmal voltak foglalkoztatva s akik a téli tanfolyamok idején felemelt óraszámban tanultak.

Az iparostanoncok beiskoláztatásának biztosítása kettős feladat elé állította az illetékes hatóságokat. Egyik irányban biztosítani kellett, hogy a tanoncnak szerződött ifjak *beiratkozzanak* a megfelelő tanonciskolába, másrészt arról kellett gondoskodni, hogy a már beiratkozott tanulók a tanítási órákat pontosan látogassák, azokon a szükséges tanuszerekkel kellően felszerelve megjelenjenek. Az első cél biztosítása érdekében a székesfőváros külön intézményt szervezett, *az iparostanoncokat nyilvántartó hivatalt*, amelynek főadata volt, hogy közvetlen érintkezésben állva a tanonclajstromok vezetésével megbízott hatóságokkal és testületekkel, ellenőrizze a tanoncok beiskoláztatására vonatkozó kötelezettség teljesítését. E fővárosi intézmény működése általában jól bevált a későbbi gyakorlat során. Eredményes működését csak az gátolta, hogy a *próbaidőre* felfogadott tanoncokról nem kapott jelentési és csak a már leszerződötetett tanulók beiratását szorgalmazhatta.

Általában a tanoncok beiskoláztatásának mindenkor egyik legnehezebb problémája a próbaidős tanoncok iskoláztatása volt. Jóllehet az 1893. évi szervezet 19. §-a szerint az iskolabajárás kötelezettsége a kikötött próbaidőre is szólt, az ilyen tanonszerződés nélkül alkalmazott ifjakról sem az; iparhatóság, sem az iskola nem (szerezhetett tudomást. ·

Még a fővárosban is gyakori volt a panasz, hogy az iparosok nem jelentik be próbaidős tanoncaikat Hasonló panaszok voltak a szerződéses viszonyból kilépő tanulók nyilvántartása körül is, akiket az iskola mindaddig mulasztónak tekintett, amíg ki maradásukról nem értesült.

A székesfőváros tanácsa 1910-ben ismételten szabályozta a tanoncnylvántartó irodák működését, el-

rendelve, hogy az új szerződésekről minden hónapban értesítést küldjenek a hivatalnak a kerületi előjárók s ugyancsak értesítsék a szerződések megszűnése esetén is az e célra készített nyomtatványokon. A tanoncok korukra és előképzettségükre való tekintet nélkül kötelesek voltak az iskolába *beiratkozni* és a felmentés iránt az igazgatóság útján indokolt előterjesztést tenni.

Az erélyes intézkedések hatása nyomán úgy a fiú-, mint a leánytanonciskolák beiskoláztatási viszonyai nagymértékben javultak, különösen a fővárosban. Olyannyira, hogy nemcsak az osztályok számát kellett szaporítani, hanem egészen új iskolákat is kellett szervezni. A háború kitörése idején már-már teljesen hiánytalanná vált a fővárosban az iparos fiú- és leánytanoncok beiskoláztatása, amikor a háborús felmentések rendszerének elhatalmasodása megsemmisítette a nehezen elért eredményeket. Az itthon maradt iparosok műhelyeiben dolgozó tanoncok legnagyobb része fel volt mentve az iskola látogatása alól. A polgári iskolát végzett tanulók egyre növekvő száma is gyarapította azoknak a tanulóknak csoportját, akik a közismereti tárgyak látogatása alól felmentést nyertek.

A tanoncok pontos iskolábajárásának ellenőrzését, a mulasztások megtorlásának módjait vidéken a 2085/1907. ein. sz. rendelettel kiadott Utasítás szabályozta. Ennek 25. §-a értelmében az iskolaigazgatók eleinte az *ipartestületekhez* terjesztették fel további eljárás végett a mulasztó tanulók jegyzékét. Ezt az eljárást az igazgatók a szervezet 74-81. §-aira alapították, amely szerint a tanoncok minden ügyben az ipartestület tekintendő elsőfokú hatóságnak. Minthogy az ipartestületek nem mindig léptek fel kellő eréllyel a mulasztásokkal szemben, ily módon nem sikerült a nagyarányú igazolatlan mulasztásokat visszaszorítani. Ezért az iparhatóságok utasítást kaptak, hogy a tanonciskolai mulasztások elbírálása

és megtorlása körüli eljárás a rendes iparhatóságok illetékessége alá tartozik.

Az 1922. évi XII. t.-c. 129 §-a a tanoncok iskolai mulasztásai ügyében indított eljárások során az iskolák igazgatóit szakképviseleti joggal ruházta fel. Mint ilyeneknek joguk van a tanonciskolai kihágási ügyekben hozott döntéseket a II., esetleg a III. fokú iparhatóságokhoz megfellebbezni, ha azokat az iskoláztatási rend biztosítása szempontjából sérelmesnek ítélik.

Az 1901. évi XX. t.-e. 13. §-a szerint a következő közigazgatási hatóságok gyakorolták a rendőri büntetőbírószági eljárást tanonciskolai kihágási ügyekben:

I. fokon községekben a főszolgabíró, a rendezett tanácsú városokban a tanács, törvényhatósági jogú városokban a rendőrkapitány, a székesfővárosban a kerületi előljáróság.

II. fokon községekben és rendezett tanácsú városokban az alispán, törvényhatósági jogú városokban a tanács, illetőleg a fővárosban a polgármester.

III. fokon a kereskedelemügyi minisztérium és a belügyminisztérium.

Ebben az értelemben intézkedett az 1922. évi új ipartörvény is, amely szerint az említett közigazgatási hatóságok, mint rendőri büntetőbírószágok végzik a tanonciskolai mulasztások megtorlása ügyében az eljárást.

Az iskolák igazgatói régebben, de újabb időben is, sokat panaszkodtak a hatósági megtorló intézkedések lanyhaságáért, különösen, amikor még fellebbezési jogukat is megvonták. Minthogy magának az iskolának közvetlen megtorlást eszköze nem volt a tanoncait hanyagul iskolázó mesterekkel szemben, a hatósági eljárás erőtlensége tulajdonképpen az egyetlen olyan eszköztől fosztotta meg az iskolát, amellyel a tanulók pontos iskolába járását biztosítani lehetett volna. Baj volt az is, hogy a hatóságok a kivetett bírságok behajtását nem szorgalmazták kellő eréllyel. A bírságok egyébként is olyan alacsonyak voltak, (régebben egy-öt forint,

újabbán 1-10 K), hogy ezt a bírságot a tanonctartó mester könnyen és szívesen kifizette, ha annak ellenében tanonca hónapokon, esetleg egész esztendőn keresztül sem járt rendszeren az iskolába.

Ott, ahol az I. fokú iparhatóság erélyesen lépett fel a rendetlen iskoláztatással szemben, a helyzet rendszerint gyorsan javult. De a vasárnapi, különösen a vasárnap délutáni mulasztásokat még a leg-erélyesebb intézkedésekkel sem sikerült a háború előtti időkben gyökeresen kiirtani. Ezért sürgették az iskolák tanítótestületei már a „mult század 80-as, 90-es éveiben a vasárnapi tanoncoktatás teljes megszüntetését.

Az iskolának még az a lehetősége sem volt meg, hogy a mulasztások megtorlásául a szabaduló *tanonc* bizonyítványának kiállítását megtagadja. Régebben az ipartestületek a kereskedelemügyi minisztérium 1888. évi 33.825. sz. rendelete értelmében tanonciskolái bizonyítvány *nélkül* is felszabadították a tanoncokat, sőt még a háborút közvetlenül megelőző években sem szüntek meg az iskolák panaszai, hogy a tanoncokat felszabadítják abban az esetben is, ha az iskolától bizonyítványt nem kapnak, vagy az iskolában megbuktak. Előfordult, hogy a tanonc írni-olvasni sem tanult meg az iskolában, mégis felszabadították.

A háború előtt egyes iskolaigazgatók az iparhatóságok és az ipartestületek hallgatólagos belegyezésével megkísérelték a tanonciskolai végbizonyítvány kiadásának megtagadásával szorítani a tanoncokat a pontos iskolába járásra. A főhatóság azonban törvényes alap hiányában ezt a gyakorlatot eltiltotta. A tanonc bizonyítványa a valóságnak megfelelő eredménnyel kiadandó volt ha tanonc-ideje lejárt, mert ennél tovább iskolába járni nem volt köteles még akkor sem, ha megfelelő eredményt nem. mutatott fel. Egy 1888. évi rendelet szerint az iparostanonc iskolamulasztás miatt nem volt

büntethető és nem volt kötelezhető ítéletileg arra, hogy bizonyos ideig még iskolába járjon.

A törvény szerint a tanoncok mindennemű iskolai mulasztásáért, későinjárásáért, tanszernélküli megjelenéséért a tanonc munkaadója volt felelőségre vonható.

A minisztérium 1913-ban úgy rendelkezett, hogy ha a tanonc *szülőinél* vagy gyámjánál lakik, de rendszeres munkában áll az iparosnál, mulasztásáért továbbra is a munkaadó felelős. A szülők felelősége csak akkor áll be, ha a tanonc munkahiány vagy egyéb okoknál fogva hosszabb időn át állandóan szüleinél tartózkodik. Ilyen esetek leginkább csak az építőiparban fordultak elő, amelynek tanulói télen rendszerint szüleiknél laktak. De ha az iparhatóság- meg is állapította ilyen esetekben a szülők felelőségét, a kirótt bírságot a szegény szülőkön rendszerint nem lehetett behajtani, az ipartörvény pedig nem intézkedett olyan esetekre, ha a pénzbírság behajthatatlannak bizonyult.

IV. Fejezet.

A TANONCISKOLÁK BELSŐ VISZONYAI.

Iparostanonciskolaink belső életét egyrészt azok a *célok* határozták meg, amelyek az iskolafaj létesítését és fenntartását szükségessé tették, másrészt azok a korlátozó keretek, amelyeknek szűkreszabott lehetőségein belül az iskolák az eléjük tűzött célokat munkálhatták.

Sem az iskolák szervezését elrendelő törvény, sem az ennek alapján kiadott szervezeti szabályozások nem jelölték meg *expressis verbis* a tanonciskola célkitűzését. Az iskolák félszázados története azonban azt mutatja, hogy ilyen írott célkitűzés nélkül is határozott céltudattal végezték munkájukat. A tanítás és nevelés kettős pedagógiai célja annyiban öltött sajátos formát az iparostanonciskolában, hogy az ipari életpályára nevelés követelményeihez alkalmazva jelentkeztek benne a nevelői célkitűzések is.

A tanítás munkája az általános ismeretek közlése mellett mind nagyobb figyelemmel volt az iparocélet gyakorlati kívánalmaira. A nevelésben az általános emberi és valláserkölcsi nevelés eszményein kívül a nemzeti szellemű magyar kisiparos és munkásosztály nevelése alkotta a magyar tanonciskolák feladatát.

Úgy a tanítás, mint a nevelés terén súlyos feladatok megoldása várt az iparostanonciskolára. Ha tanulmányának nagy tömegei nem lettek volna annyira híjával az elemi ismereteknek és a jó nevelésnek, sokkal több időt, anyagi és szellemi erőt

fordíthatott volna már a félszázados időszak első felében is a maga tulajdonképeni feladatának teljesítésére: a szakszerű, gyakorlatias iparosképzésre, hogy ilymódon valóban kézzelfogható eredményeket érhessen el a magyar kisiparososztály gazdasági versenyképességének fokozásában.

A sok nehézség közepette a tanonciskola sokáig látszólag egy helyben topogott, nem bírt felszárnyalni. Részben az iskola szervezetében, nagyjából azonban ama különleges nehézségekben rejlett a hiba, amelyeket semmiféle más iskolafaj nem érzett, nem ismert, legalább is távolról sem olyan mértékben, mint az iparstanoncoktatás. Nemcsak a tapasztalat hiányzott eleinte az iskolák kielégítő működéséhez. Járatlan, homályos áton csak tapogatózva haladhatott előre, jórészt magának kellett még az utat is járhatóvá tenni önmaga előtt.

A vidéki iskolák felszerelése, különösen kezdetben, igen szegényes, tanulóanyaga a legszűkebb néposztályok gyermekei közül való volt. Ahány, szinte annyiféle mesterségbeli, mind különféle előképzettségű, de általában a legszerűebb alapismertekkel is alig rendelkezik. Az iparűzés törvényes szabályozásakor még nem írtak elő a képzéshez kötött ipari szakmákban semmiféle iskolai előképzettséget, később pedig szociális érdekből nem akarták korlátozni az alacsonyabb előképzettségűek ipari elhelyezkedését. Így az iskola kénytelen volt megküzdeni az írni-olvasni sem tudó tanoncok nagy tömegeinek oktatásával is, amely – különösen eleinte – egyik legfontosabb feladata volt s így az elmaradt népoktatási feladatok pótlása közben nem jutott sem ideje, sem energiája a szakszerű iparosképzés munkálására.

Más iskolák – az óvodától a felső ipariskoláikig – készen kapják tanítóikat és tanáraikat a megfelelő képzőintézetek jóvoltából. Az iparstanonciskolának még a tanítóit is saját magának kellett

felnevelnie, akik felváltva hol a továbbképző tanfolyamok iskolapadjaiban ültek, hol a tanítói katedrán terjesztették az iparosképzés ismereteit. Az alaptörvény nem intézkedett önálló iparostanonciskolai tanítóság képzéséről, amire az iskola akkori feladatai mellett nem is volt különösebb szükség. De a tanonciskolában alkalmazott mellékfoglalkozású tanítóság főhivatásában is eléggé el lévén foglalva, minden jószándéka és jóakarata ellenére sem foglalkozhatott elég behatóan a tanoncoktatás ügyével. Mindamellet hangyaszorgalommal, nagy odaadással és ügybuzgósággal dolgoztak, különösen egyesek, a tanonciskolák színvonalának fejlesztésén. Munkájuk nem is tűnt el nyom nélkül a semmiségbe. De a mellékfoglalkozású tanítóságtól joggal elvárható színvonalról ebben az időben még csak kevés helyen emelkedett ki az iparostanonciskolák munkálja, bár tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy ez nem mindig az iskolák tanítóinak igyekezetén múlt.

Csak az utolsó évtizedben jutott el a magyar tanoncoktatás odáig, hogy a legfontosabb akadályokat leküzdve, végre komolyan hozzáfoghasson a szakszerű kisiparosképzés teljesítéséhez.

A régi tanonciskola tanítási anyagát az 1893. évi Szervezet és Tantervi Utasítás a következőképen állapította meg:

T A N T Á R G Y A K	I.	II.	III.
	o s z t á l		y
1. Olvasás és hozzáfűzött reáloktatás	1	1	t
2. Üzleti fogalmazás	1	1	t
3. Ipari számvetés és könyvvitel	9	2	2
4. Rajz	3	3	3
Összesen	7	7	7
Ezen felül hittanóra	1	1	t
Mindössze	8	8	8~

A háromévfolyamos tagozatra osztott iskola osztályaiban egyenlő óraszámmal ugyanazok a tantárgyak szerepeltek, bár a részletes tantervi utasítás a tananyagot más és másképpen állapította meg a felmenő osztályokban,

A tanonciskola rendes tanfolyamán kívül, amely az említett három felmenő osztályból állott, úgynevezett „előkészítő osztály” is szervezhető volt olyan tanoncok számára, akik 12. életévüket betöltötték ugyan, de a népiskolai tanfolyamot nem végezték el. Ezeket az olvasás, írás és számvetés – szükség esetén a magyar nyelv – elemeire tanították s csak ezek eredményes elsajátítása után léphettek át a rendes tanfolyamba.

A vidéki tanonciskoláknak az 1893. évi szervezettel megállapított, fent bemutatott tantárgybeosztása 30 éven át, az 1924. évi új szervezet életbeléptetéséig teljesen változatlan maradt. Nem változtak az óraszámok sem, csak egészen kivételes esetekben fordult elő, hogy a kötelező hét órán felül néhol külön technológiai vagy műhelygyakorlati órákat tartottak egyes szakmák tanulói részére.

A tanítás legfőbb alapja az iskolák számára kiadott olvasó- és tankönyv volt, amely kielégítő részletességgel tartalmazta az elvégzendő tananyagot, amit a tantervi utasítás előírt. Az olvasáshoz kapcsolt „reáloktatás” címén nemcsak a földrajzi és történelmi ismereteket, hanem az egészségtan, természettan és vegytan, valamint a technológiai ismeretanyagot is tanították nagyjából ugyanolyan tananyagbeosztással, mint azt az 1924. évi új szervezet részletesen szabályozta.

Az 1910-es évek elején a szakirányúvá átszervezett nagyobb vidéki iskolák már mindjobban érezték, hogy a hétórás heti tanítási idő nem nyújt elég lehetőséget a szakszerű oktatás kifejlesztéséhez s ezért több helyen kérték, hogy – a fővárosi tanítási terv mintájára – a heti 9 órás tanítási időt

rendszeresítsék, amihez 10. óraként a hittan csatlakozott volna.

Tulajdonképpen sem a törvény, sem a szervezet nem állotta útját a heti óraszámok felemelésének, mert ezek csak a *minimális* heti óraszámot írták elő azzal, hogy az iparostanonciskolában hetenkint *legalább* 4 óra a közismereti és 3 óra a rajz tanítására fordítandó. A fővárosban sikerült is elérni, hogy az 1897-es szervezet hat közismereti és három rajzórát rendelt el a kötelező hittanórán kívül a tanonciskolai oktatás számára. Közben a vidéki tanítótestületek is sorra elkészítették a tantervben vázlatosan megjelölt tananyag részletes kidolgozását. E munkálatok rendszerbe foglalásával az Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács 1910. dec. 30-i ülésén foglalkozott, bár már régebben programjába vette a tanonciskolák 1893. évi tantervének és módszeres utasításának részletes kidolgozását bizonyos mérsékelt arányú tantervrevízióval együtt. Bár ezek a tárgyalások a megoldásra váró problémák nagy tömege, de különösen az ipartörvény megalkotásának elmaradása miatt a háború kitöréséig nem jártak lényeges eredménnyel, már ekkor megindultak annak a nagyarányú átszervezésnek előmunkálatai, amelyet az ország újjáépítése során az 1922. évi ipartörvény és az ennek alapján kiadott 1924. évi szervezet később megvalósított.

Az iparostanonciskolák belső életének egyik legtöbbet vitatott, legnagyobb fontosságú kérdése a *tanítási idő* beosztása volt. Míg más iskolafajok egyáltalában nem ismerik ezt a kérdést, a kettős kiképzésben részesülő iparostanoncok iskolaiban többféle kényszerűséggel is számolni kellett a tanítási idő beosztása alkalmával.

Az 1893. évi szervezet 7. pontja kimondotta, hogy „a tanításra hetenkint 2 munkanapon legalább 4 óra az általános ismeretek tantárgyaira, ezeken felül vasárnaponként 3 órai idő a rajz taní-

tására szabatik ki.” A 8. pont szerint. „Az iparhatóság állapítja meg azt, vajjon a tanítás munkanapokon a nappali vagy esteli órákban tartassék-e. Tartozik azonban erre vonatkozólag az iskola tanítótestületét és felügyelőbizottságát meghallgatni.” Ehhez még hozzátette a szervezet: „Azonban a tanítás sikeressége és a fegyelem érdekében kívánatos, hogy a munkanapokon az órák ne tartassanak későn este, vasárnapokom pedig multhatatlanul a világos nappal idejére tétessék. A rajztanításnak vasárnapra való helyezése a világos nappali órák kihasználása miatt történt, míg a közismereti órák tanítása, szempontjából nem volt ilyen jelentősége a nappali órák felhasználásának.

Az akkor még csak fakultative elrendelt vallás-tani órával együtt vasárnap négy óra és két hétköznapon 2-2 óra a tanításra fordítandó”. A kialakult gyakorlat mellett vasárnap délelőtt 8-12-ig, hétköznaponként rendszerint esti 6-8-ig, ritkábban 7-9-ig vagy 5-7-ig folyt a tanonciskolai tanítás.

Bár a szervezet az ipartársulatot felhatalmazta arra, hogy a felügyelőbizottság meghallgatásával a hétköznapos tanítást is a nappali órákra helyezze, erre a háború előtt aránylag csak kevés tanonciskolánál! került sor. Nemcsak a tanonctartó mesterek elleneztek a délutáni vagy éppen délelőtti tanítás rendszeresítését, hanem a főhivatásúban nappal túlnyomó részben elfoglalt tanítóság is.

Önálló tanonciskolai épületek hiányában azonban még akkor sem lehetett volna a nappali (4 óra előtt kezdődő) tanítást rendszeresíteni, ha az iparosság vagy a tanítóság nem is ellenzi.

A fővárosban, ahol az érdekelt iparosságnak közvetlen beleszólása volt a tanuló megállapításába, a sokféle iparágak szinte műhelyenként változó üzleti szokásai és érdekei mellett sokáig nem lehetett találni a didaktikai és nevelési szempontokat, valamint az iparosok igényeit is teljesen kielé-

gító megoldást, bár a főváros tanácsa 1886. és 1899. között, 14 év alatt 6 alkalommal is módosította a tanítási időt megállapító rendeletét.

Az 1897. évi szabályzat életbeléptetése előtt az elméleti oktatás ideje hetenkint három munkanapon este 7-9-ig volt a fővárosban. Az új szervezet ki-mondotta, hogy a tanítás esti 7 órán túl nem terjedhet, ami ellen az iparosnieterek erősen tiltakoztak. A tárgyalások során még a tanítási órák számának leszámítása is szóba került, sőt arra is gondoltak, hogy az elemi iskolákban csütörtökön szünetelő tanítás helyett az összes iparostanoncokat ezen a napon oktassák. Az iparosok végül is beleyugodtak volna a délután 4-7-ig terjedő tanítási időbe, ez viszont az elemi és polgári iskolákban elfoglalt tanítóknak nem felelt meg. Megkísér élték a fél 5-fél 8-ig terjedő tanítási idő bevezetését is, míg végül 1902-ben oly módon nyert elintézés a közismereti órák időbeosztása, hogy a hét 2-2 munkanapján váltakozó csoportokban délután 5-8.-ig rendszeresítették a tanoncoktatást.

A mindenfelől mutatkozó korlátozások között a fővárosban is, a vidéken is kénytelen volt beérni a tanonciskola az esti órák idejével, amely kényszerűségből aztán igen súlyos tehertertelek hárultak tanítóra-tanárra, a tanonciskolai munkára s az iskolák belső életére egyaránt.

A rosszul világított, teilen alig fűtött és túlszűfolt osztályokban való tanítás, különösen, ahol öszszezont tanonciskolák voltak, még a leglelkiismeretesebb tanítói munkát is erős próbára tette. Ha még az ilyen zsűfolt tanonciskolák tanulóinak igen hézagosa iskolai előképzettségét is számításba vesszük, nem nehéz elképzelni azt az áldatlan helyzetet, amelyben az ilyen tanonciskolák tanítóinak része volt és azt a nehéz küzdelmet, amely csak lépésről-lépésre haladva, valóban hősies munkával tudta egy-egy vonalnyival emelni az iparosifjúság álta-

lános műveltségi színvonalát, nemesíteni lelkét és így megszelídíteni az akkoriban néha rendőri karhatalommal is alig fékezhető tanonc tömegeket.

Nem a tanítókon múlt tehát, hogy a látható eredmények csak lassan növekedtek s hogy a *tanoncoktatás eleinte* vajmi keveset tudott emelni a magyar kézművesiparosság szakmabeli műveltségén és gazdasági versenyképességén.

A régi szervezet 27. pontja 60-ban állapította meg a tanonciskola egy-egy elméleti osztályába és 40-ben a rajzosztályokba elvehető tanulók számát. Az osztályok szervezése idején, a tanév elején e létszámoknál többet rendszerint nem lehetett besorozni, kivételesen azonban erre is sor került, a tanév folyamán jelentkező tanulók azonban teljesen ki voltak véve a létszámkorlátozás alól. Évközben akkor is felveeendők voltak az akkor szerződött tanulók, ha az osztályok létszáma az említett 60-as, illetőleg 40-es létszámmal már teljes volt. Pedig már ezek a létszámok is oly magasak, hogy a velük való foglalkozás didaktikai szempontból egyáltalában nem biztatott eredménnyel. Az évközi beiratkozások miatt gyakran 70-80 fölé emelkedett egy-egy tanonciskolai osztály létszáma, olyan magasra tehát, amely szám mellett komoly tanítási eredményt nem lehetett várni se a tanítótól, se az iskolától.

A legtöbb helyen összevont osztályokban nemcsak foglalkozás szerint, de előképzettség, értelmi fokozat szerint is a legkülönbözőbb tanoncok voltak összezsúfolva. Egy részük írni-olvasni sem tudott, másik részük a számolás elemeit sem sajátította meg el, míg a haladottabb értelmiségűek némi szakszerű ismeretek tanulására is képesek Tettek volna. Semmiesetre sem volt irigylendő az ilyen iskolák tanítóinak feladata.

Az ilyen osztályok tanítója nehéz küzdelmet folytatott a szinte leküzdhetetlen nehézségekkel. Mikorra az év elején beiratkozott tanulókkal már

valami eredményt tudott volna elérni az előkészítő és I. osztályban, olyan nagy számban iratkoztak be *utólag* szerződött tanoncok, hogy ezekkel az egész munkát előlről kellett kezdeni: a már egyszer le-tárgyalt anyagra kétszer, háromszor is vissza kellett térni. Emiatt a többiek sem haladhattak tovább és így a tanulók nagy részét a tanév végen osztály-ismétlésre kellett utasítani, mert még ilyenkor is tömegesein akadtak olyan tanulók, akik az elvégzett anyag jó részéről egy szót sem hallottak, vagy nem tudtak arról számotadni.

Bár a felügyelet általánosabbá válásával az iskolák belső tanítási színvonala sokat javult, számos akadályt sikerült lassan leküzdeni különösen az osztályok zsúfoltságának megszüntetésével, a tanulók elégtelen előképzettségére vonatkozó panaszok később sem szüntek meg. Minél több környékbeli ifjút vonzott a fejlődő városi élet magához, annál több volt ezek között az olyan tanonc, aki a legelemből ismeretekkel sem rendelkezett.

Mindeme belső nehézségek természetesen nem voltak ismeretlenek a tanügyi főhatóságok, elsősorban az iparoktatási főigazgatóság előtt. A legelső teendő azonban a tanoncoktatás országos kereteinek megszervezése volt. Csak ennek befejezése után kerülhetett sor a tanonciskolák belső munkáját megnehezítő akadályok fokozatos elhárítására.

Az iskolák szervezése a századforduló körül nagyjában már befejeződött. Ekkor már alig volt község, amely a törvényes iskolaállítási kötelezettségnek eleget ne tett volna.

Miután a tanoncoktatás országos hálózata kiépült, a miniszter intézkedett az iparostanonciskoláknak a fenntartó községek részéről a fejlesztéshez szükséges anyagi támogatásban való részesítése, a 2%-os tanonciskolai pótdó igénybevétele, a tanoncok szigorúbb beiskolázása, megfelelő iskola-helyiségek, különösen rajztermek berendezése, vé-

gül a tanoncoknak taneszközökkel és olvasókönyvekkel való ellátása iránt. Felhívta továbbá a miniszter Mártonffy Márton főigazgatót, tegyen javaslatot arra nézve, miként lehetne megszüntetni azt a körülményt, hogy a tanulók nagy része visszamarad az előkészítő osztályokban (1899-ben pl. kb. 20 ezer tanuló), ahol tanoncidejük eltelik anélkül, hogy az iskola rendes 3 évfolyamát elvégezhetnék. A miniszter egyúttal elvben kimondotta, hogy az olyan államsegélyben részesülő iskoláknál, amelyeknél az igazgatói állás szervezése szükségesnek látszik, a segély engedélyezésének feltétele gyanánt az igazgatói állás rendszerezését fogja kikötni.

A miniszteri leiratban foglaltak alapján a főigazgató erőteljesen hozzáfogott a tanonciskolák belső fejlesztéséhez.

Bár az anyagi lehetőségek korlátolt volta csak lassú, fokozatos fejlődést engedett meg, de a céltudatos intézkedések nyomán mégis érezhető haladást tüntetett fel a tanonciskola belső színvonala. Az iskolafenntartó községek egyre nagyobb számban fordultak államsegélyért a minisztériumhoz, hogy tanoncoktatásukat fejleszthessék. Az 1900-as évek elején már több mint 300 tanonciskola segélykérvényét kellett az iparoktatási főigazgatóságnak felülvizsgálni.

Az állami segélyezést fokozatosan kiterjesztették jóformán valamennyi vidéki iparostanonciskolára, mert enélkül az iskolák fejlesztéséről szó sem lehetett. Az iskolai oktatás eredményességét gátló okok közül az iskolahelyiségek célszerűtlen volta továbbra is állandó panasz tárgya volt. E tekintetben csak hosszabb idő alatt volt javulás várható. Egyes helyeken okkal-móddal igyekezett a főigazgatóság a legkirívóbb bajokon segíteni. Több helyen sikerült azt is előírni, hogy az oktatási idő nem esett a késő esti órákra. Ahol ipari szakiskolák voltak, a rajzitanítást rendszerint ezekkel kapcsolatosan látták

el. Az 1902-03. tanévben országsszerte megkezdtek működésüket az iparostanonciskolai szakfelügyelők is, akik mind több hiányra hívták fel a minisztérium figyelmét. Különösen a tanonciskolai mulasztások tekintetében volt kedvezőtlen a helyzet, de itt-ott szükséges volt a tanítókat is fölhívni kötelességeik pontosabb teljesítésére. A beiskolázás biztosítása érdekében is egyre szigorúbb rendelkezéseket hozott a minisztérium.

Az iskolák fejlesztésére irányuló törekvések egyre általánosabbá váltak ezekben az esztendőben. Olyan érdekeltségek és tényezők is behatóan foglalkoztak már az iskolaik sorsával, a tanoncok nevelésügyével, amelyek általában nem voltak közvetlenül érdekelve a tanonciskoláknál. A szocialista munkásmozgalom erősödése mindinkább felhívta a figyelmet az iparosifjúság nevelésügyének fontosságára. Az 1911-ben tartott X. Katolikus Nagygyűlés is sürgette a tanoncotatás szakirányú fejlesztését. A tanoncok iránti kereslet a fejlődő ipari élet mellett egyre növekedőben volt. Egyes iparágakban nagyfokú tanonchiány mutatkozott s emiatt az ipar kénytelen volt megelégedni olyan tanoncokkal, amilyenekhez hozzájuthatott.

A minisztérium a tanoncok hazafias nevelése érdekében igyekezett fejleszteni az iskolánkívüli nevelés és a tanoncjóléti intézmények kereteit is. Több városban, bennlakásos tanoncotthont szerveztek, ahol a tanoncok kellő felügyelet mellett gondos ellátásban és nevelésben is részesültek. Mintegy 80 tanonciskolával kapcsolatosan vasárnap délutáni tanoncotthonok, ifjúsági egyesületek is voltak szervezve, amely elmek az volt a célja, hogy hazafias, tanulságos és szórakoztató elfoglaltsággal megmentse az iparosifjúságot a káros lelki behatásoktól. Bár ezek az intézmények a tanoncoknak csak kisebb részét óvták, kihatásuk jóval nagyobb tömegeket érintett, mint a tényleg bennlakó vagy bejáró

tanoncokat. A vallásos nevelés előmozdítása érdekében már 1894-ben elrendelték a tanoncok kötelező vallásoktatását is.

Az a messzemenő megértés és áldozatkészség, amellyel az állam a községi tanoncoktatást a háború előtti években támogatta,¹ maradandó nyomokat hagyott az iskolák belső életében is. A nagy célokhoz és nagy szükségletekhez mérten talán nem volt túlzottnak mondható ez a segítyezés, de végre is az iskolák fenntartása és fejlesztésének feladata a községekre várt volna. Az állam csak a jó példa serkentő hatására törekedett, amikor a községi tanonciskolák fejlesztése érdekében évről-évre nagyobb összegeket fordított, azonkívül, hogy saját tárcája terhére viselte az iparoktatási szakfelügyelők, a tanítói továbbképző tanfolyamok és a főleg tanoncjóléti célokat szolgáló ifjúsági egyesületek és tanoncotthonok költségeit is.

Ennek az áldozatos megértésnek, a tanonciskolák eredményes működésére irányuló állami törekvéseknek másik nemes példája a tanonciskolai tanulók jutalmazására fordított jelentős összeg volt. A tanoncok szakszerű kiképzésének fokozására és erkölcsi nevelésének előmozdítása céljából a minisztérium oly módon is támogatni kívánta a községi tanonciskolák működését, hogy a pontos iskolalátogatásban kitűnt, szorgalmas és jómagaviseletű, val a-

Költségvetési év	Államsegély
¹ 1906	208.550
1907	270.000
1908	337.000
1909	350.000
1910	395.000
1911	395.000
1912	471.000
1913	580.000
1913/14	562.000
1913/15	640.000

mint a rajzolás terén kiváló előmenetelt, tanúsított tanulókat 1907-től kezdve fejenként 50 a. K-s jutalomban részesítette. Ezek a miniszteri jutalomdíjak a tanonciskolai fegyelmezés és tanítás hathatós eszközeivő váltak az évek során.

A budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1927-ben kezdte meg a jóviseletű és kiváló előmenetelű, szabadulás előtt álló iparostanulók jutalmazását. Eleinte kézépénzjutalmakat juttatott számukra, később azonban emlékérmeket és kitüntető okleveleket rendszeresített. E jutalmazásokon kívül a főváros a 'legutolsó években nagyobb mennyiségű könyvjutalmat juttat a fővárosi tanonciskolák jóviseletű, kiváló tanulóinak számára.

Küzdelmek az esti tanítási idő és a vasárnapi tanonciskolai oktatás megszüntetéséért.

A háború előtti években a tanonciskoláai oktatás eredményes kibontakozását oly nagy mértékben gátló esti tanítási idő és a vasárnapi tanonciskolai oktatás megszüntetését is egyre jobban sürgetni kezdte az élet fejlődése. Az érdekeltek eleinte az új ipartörvény megalkotásától várták ennek a nagyfontosságú kérdésnek kielégítő rendezését. Az ipar törvény tervezetében azonban erre nézve csak annyi volt, „(tanonciskolákban) a tanítás reggel 7 óra előtt nem kezdődhetik és esti 7 órán, vasárnap déli 12 órán túl nem terjedhet.”

A törvényjavaslat tehát még mindig nem kezdeményezte a vasárnapi tanoncoktatás eltörlését, bár a vasárnap *délutáni* tanítást már nem akarta engedélyezni.

Egyébként a tanítási idő megállapítását ez a törvénytervezet is az elsőfokú iparhatóságra kívánta ruházni. A Tanonciskolai Tanítók Országos Egyesülete a vasárnapi oktatás teljes eltörlését kívánta, sőt azt is kérte, hogy a hétköznapi tanoncoktatás se tarthasson este 6 óránál tovább. Az 1908. évi IX. Országos Ipartestületi Nagygyűlés sem ellenezte a nappali tanítás bevezetését. Ezzel szemben a gyáro-

sok és a kereskedők erősen ellenezték a nappali tanítást és azt kívánták, hogy a tanoncok oktatása a napi munkaidő után történjék, de legfeljebb este 8 óráig, vasárnap pedig csak hitoktatás legyen. Hivatkoztak arra, hogy önálló tanonciskolai helyiségek hiányában délután 4-5 óráig a tanonciskolák helyiségei úgymint más célokra vannak igénybevéve s emiatt este 8 óra előtt nem is lehet befejezni a délutáni tanítást.

A főváros rámutatott arra, hogy a tanítási idő beosztásával kapcsolatban feltétlenül szükséges lenne a tanonciskolába való felvétel idejének szabályozása is és pedig akként, hogy az iparostanonciskolába csak szeptemberben vagy februárban lehessen beiratkozni. Ezek a megnyilatkozások mind azt igazolják, hogy a háború előtti években az iparosközvélemény nagyobb része már megbarátkozott az esti órákban folyó tanítás korlátozásának gondolatával, a vasárnapi tanítást pedig mindenki eltörendőnek tartotta.

Az 1910-es évek elején tényleg több tanonciskola áthelyezte már a hétköznapi esti tanítási órákat a délutáni órákra, de a vasárnapi rajztanítás áthelyezésének még sokáig útját állotta a törvény és a tanonciskolai szervezet kategorikus rendelkezése. Egyes vállalati és államvasúti tanonciskolák mindamellett már ekkor bevezették a délelőtti, sőt az egésznapos hétköznapi oktatást is, amit azonban csak olyan helyeken lehetett rendszeresíteni, ahol a tanoncoktatás céljára önálló iskolaépület volt.

A minisztérium 1913. április 10-én kelt 165.605-1912. sz. átiratában arra kérte a kereskedelemügyi minisztert, hívja fel az iparhatóságok figyelmét arra, hogy mindenütt, ahol a tanoncoktatásnak a nappali időre való áthelyezésére mód és alkalom kínálkozik, éljenek törvényadó jogukkal és a helyi viszonyok figyelembevételével kezdeményezzék az esti tanoncoktatás megszüntetését, illetőleg az okta-

tásnak a nappali órákra való áthelyezését. Legtöbb helyen azonban részben a tanítók elfoglaltsága, részben a tanítási helyiségek hiánya miatt nem lehetett gyakorlatilag érvényt szerezni ennek a törekvésnek.

A *háborús viszonyok sok tekintetben* kényszerhelyzet elé állították az iskolákat. Így a tanítási idő megállapítása terén is. Egyes helyeken megint vasárnap délutánra kerültek a rajz- és hittan-órák. A vasárnap délelőtti rajztanításhoz a nappali órák kihasználása miatt továbbra is ragaszkodott a minisztérium, minthogy a hétköznapi esti órákban folyó rajztanítás az akkori rossz világítási viszonyok mellett nem járt volna kielégítő eredménnyel.

A vasárnapi rajztanítás, valamint a hétköznapi esti oktatás megszüntetése és a tanonciskolai tanításnak a hétköznapi délutáni (esetleg délelőttig) óráira való áthelyezése érdekében a fővárosban ifj. 1911 óta jelentkeztek erősebb törekvések. A főváros, közigazgatási bizottsága külföldi példákra való hivatkozással sürgette a nappali tanításra berendezett önálló tanítótestülettel bíró tanonciskolák létesítését. E nagyjelentőségű felterjesztésben a bizottság felhívta a kormány figyelmét, hogy a tanoncoktatás úgy volna reformálandó, hogy a tanoncokat külön iskolákban, külön tanítók tanítsák, de nem az esti órákban, hanem oly időben, amikor testileg még pihent a tanonc, szelleme pedig friss és fogékony. Ugyanekkor Gelléri Mór is felhívta a főváros közgyűlésének figyelmét az esti tanoncoktatás hátrányaira.

A Közoktatási Bizottság 1915 február 17-iki ülésén is behatóan foglalkozott a tanonciskolai tanítási idő új beosztásával. Egyes ipartestületek ugyanis háborús okokra való hivatkozással, szerették volna a tanonciskolai oktatást teljesen megszüntetni vagy legalább egészen a vasárnapi órákra helyezni. De ez a törekvés igen erős ellenállásra talált a bizottság ülésén. Röser János megismételte korábbi indítva-

nyát, hogy vasárnap egyáltalában ne legyen tanoncoktatás, tartsák tiszteletben a törvényt, a munkaszünetet és biztosítsák a tanoncoknak is a templombajárás és az üdülés lehetőségét s e célból találjanak, a tanoncoktatás céljára más alkalmas időpontot. A háború végefelé a főváros tanácsa kísérletképpen hozzájárult ahhoz, hogy a rajzoktatást valamelyik hétköznap, lehetőleg szombaton tartsák. De mihelyt komoly formában napirendre került a vasárnapi oktatás megszüntetése, az ipari érdekeltségek heves ellenállással léptek föl e törekvéssel szemben.

A kérdés megoldására az 1918/19. tanév – Magyarország összeomlásának szomorú ideje – különben sem volt alkalmas. A forradalmi viszonyok között egyes iskolák testületei saját elhatározásukból hétköznapra tették ugyan a rajztanítási órákat, de az iparosság ellenállása miatt ez a kísérlet sem vezetett végleges megoldáshoz. Csak a törvényes viszonyok helyreállása után, 1919 végén adta ki a miniszterium azt 160.362/1919. sz. rendeletet, amelynek 5. pontja a vasárnap tartandó órákat hétköznapra tette át, az esti tanítást pedig megszüntette, amennyiben elrendelte, hogy a tanítás reggel 7 óra előtt nem kezdhető és délután 6 órán túl nem folytatható.

Az élet követelményei lassan más vonatkozásokba is előbbrevítették a régi szervezet korlátai között a tanonciskolák belső fejlődését.

Közvetlenül a háború kitörése előtt a következő kérdések vártak megoldásra az ország nagyobb vidéki tanonciskolainál: 1. az osztálylétszámok megfelelő mérséklése. 2. Az iskola megfelelő elhelyezése. 3. Ipari szakmák szerint rendezett szakirányú csoportok szervezése. 4. A leányiparostanoncok külön oktatása. 5. Az igazgatói és tanítói állások rendszeresítése. 6. A szükséges felszerelések és oktatási eszközök beszerzése, megfelelő elhelyezése. 7. Az iskola költségvetésének olyan keretben való megállapítása, amely lehetővé teszi az oktatás korszerű igényeinek

kielégítését s végül 8. a közismereti és rajzoktatási csoportok egymástól való teljes elkülönítése.

Jellemző helyzetképe nagyobb vidéki tanonciskolaink háború előtti állapotának az a szakfelügyelői jelentés, amely 1914. június 30-án kelt s amely a szegedi tanonciskola egykorú belső viszonyait mutatja. Három évtized küzdelmes erőfeszítéseinek végső eredménye volt ez az ország legnagyobb vidéki városában s legjobb esetben ilyen volt a helyzet a többi vidéki városokban is, nem a vezetők mulasztásai vagy hozzá nem értése, hanem a viszonyok sanyarúsága miatt.

„Az iskola állapota nem változott, – írja Raffay László szakfelügyelő – csupán a kezdő rajzosztályokban mutatkozik némi haladás az oktatás rendszeressége és egyöntetősége tekintetében.

Ma is fennállnak azok az állapotok, melyek az iskola fejlődését gátolják, nevezetesen az osztályok túlszűfolttsága, a kedvezőtlen elhelyezés, a tanítási eszközök elégtelensége és hely hiányában való használhatatlansága, a tanoncoknak taneszközökkel való hiányos ellátottsága és a költségvetés szűk volta, valamint, nem vétetik kellőképp figyelembe a tanoncok szakok szerinti csoportosítása.

Ennek folytán az oktatási eredmény is ugyanaz, általában alig emelkedik az ismételőiskola színvonalán felül s az iskola ipari jellege kevésbé domborodik ki. A rajzitanítás a felsőbb osztályokban szakirányú, a magasabb előképzettséggel bíró növendékeknél néha túlhajtott is, átlag azonban kellő eredményt a megfelelő csoportosítás és rajzszerke liányában nem érhet el.

Legtöbb kívánnivalót hagy hátra az építőiparosok oktatása. Ezek a közismereti osztályokba vannak elszórtan beosztva, de mert csak a téli hónapokban látogatják rendszeren az iskolát, a többi osztálytársakkal szemben kedvezőtlen helyzetben vannak, rajzot pedig külön ugyan, de csak a téli hónapban és csak heti 3 órán át tanulnak, holott éppen ez az iparág az alaposabb képzést követeli meg.

Ugyanílyen helytelen állapot az, hogy az előkészítő osztályok 100 rajzköteles tanulója egyetlen kezdő rajzosztályt képez, melyben a létszám miatt tanításról alig lehet szó.

Ilyen körülmények között teljesen érthető, ha a tanoncok nem vonzódnak az iskolához, a mesterek igyekeznek azokat a haszontalan időtöltéstől visszatartani, az iskola-

fenntartó város nincs az iskola működésével megelégedve, jelentékenyebb anyagi áldozatokat hozni nem hajlandó...

Mindaddig, míg a létező bajok nem orvosoltatnak, az iskolától eredményesebb működés nem igen várható s egyelőre a súlyt a mostani keretek között végrehajtandó szakszerűbb csoportosításra, a rajzosztályoknak a közismeretiektől való függetlenítésére, az oktatásnak praktikusabb irányba való terelésére lehet csupán helyezni, ami az ily nagy tanonciskola oktatásügye iránt nem mindig eléggé érdeklődő tagokból álló tanítótestületnél jelentékeny nehézségekkel jár.

Egyelőre legszükségesebbnek mutatkozik a rajz-osztályok számának szaporítása, legalább 8 osztály felállításával, oly feltétellel azonban, hogy azokban lehetőleg a már képezített tanerők jussanak több tanórához. Kívánatos volna még az igazgatói és néhány tanítói állás rendszeresítése és a közismereti és rajzpótló osztályok szaporítása is.”

Magyar Endre főigazgató intézkedése, amellyel a szegedi tanonciskola fejlesztésére hívta fel a királyi tanfelügyelőt, már a háborús előkészületek nyugtalanító óráiban érkezett a városba. Három hét múlva a déli határon eldőrdültek az első ágyuk és ahogy a háború egyre tovább tartott, úgy távolodott egyre messzebb a legnagyobb vidéki iparostanonciskola – és hozzá hasonlóan a többi fejlődésre érett iskola – átszervezésének lehetősége is. Egy évtized telt el megint, amikor újra napirendre került a szegedi iskola rendezésének ügye és az önálló iskola-épület létesítésével megoldhatóvá váltak a szegedi tanoncoktatás legsúlyosabb kérdései is.

A vidéki iskolák közül egyébként legelőször a *nagyvárad*i tanonciskola lépett a szakirányú fejlődés útjára. Ez az iskola – Szücs Izsó rajztanár, főhivatású igazgató, majd később iparostanonciskolai szakfelügyelő vezetése alatt – már az 1900-as évek elején kitűnt a tanítás terén elért szép sikereivel, mintaszerű szervezetével, pontos adminisztrációjával. Egész Bihar vármegyének ez volt egyetlen számottevő iparoktatási intézete, amely kezdettől fogva arra törekedett, hogy az ismétlődő iskoláztatás feladatain, túl a szakoktatás igényeit is kielégíthesse. E

célből építőipari szaktanfolyamai mellett külön asztalos- és külön kádár-, fémipari-, kovács-, szabó- és cipészipari szaktanfolyamokat rendezett és népesített be, amelyeken a szakrajzon, szabászati rajzon és technológiai előadásokon kívül mintázással, építészeti modellek készítésével is foglalkoztak, tehát a legmodernebb szakoktatás módszereivel tanítottak.

A nagyváradai tanonciskola példája a háború előtt beigazolta, hogy a tanonciskola megfelelő irányítás mellett tényleg hatással lehet a kézműipar fejlődésére, versenyképességének növelésére. Betöltözte az iskola munkásságát az ott rendezett számos segédi továbbképző tanfolyam is, amelyeken száz és száz helybeli és környéki fiatal iparos nyert szakszerű továbbképzést. Sőt a tanítóság nevelése terén is hivatást teljesített a váradai iskola, mert a néhány évig itt működő tanítókat a vidéki iskolák szívesen alkalmazták rajztanítóknak és igazgatóknak.

De a nagyváradai iskola majdnem egészen kivételes példa volt az akkori időkben. Az itteni eredményeket a város törvényhatóságának áldozatkészsége tette lehetővé, amely 1909-ben pl. 2000 K-s alapítványt is létesített Mártonffy főigazgató nevére az iparostanonciskolákban eredménnyel foglalkozó tanítók jutalmazására.

De még itt is sok olyan akadály volt az iskola fejlődésének, amely miatt a szép lendülettel megindult tanoncoktatás később hanyatlásnak indult. Ilyen akadály volt, hogy a város a tanulók mestereitől tandíjat szedett. A tanév közben felfogadott tanulókat csak a következő tanév elején szegődtették a mesterek csak azért, hogy ilymódon egy évi tandíjat megtakarítsanak. A kőműves- és ácstanulók szegődtetésük előtt rendszerint előbb évekig napszámosmunkát teljesítettek, csak azért, hogy ne kelljen beiratkozniuk a tanonciskolába és tandíjat ne kelljen fizetniük.

Hiányos volt a tanulók tanszerellátása is, amit

szintén az iskolának kellett volna pótolnia, ha erre a célra valami fedezettel rendelkezett volna.

A tanoncok panaszos szociális helyzetének enyhítése érdekében kisebb tanoncinternátusok szervezését is ajánlotta Szűcs Izsó, az iskola igazgatója. Ezáltal – olvassuk egyik jelentésében – az iparostanulók részére az eddiginél emberségesebb helyzet lesz teremthető, mert az internátusok létezése a jobb mestereknek nyújtandó segély miatt üdvös hatással lesz az összes tanulók szociális helyzetének javítására. Ezidőszerint a tanulók munkaereje az iparosterek részéről nemcsak hogy a végletekig ki van zsákmányolva, de a tanulókra fordított kevés gond, rossz éJelmezés és hiányos öltözködés miatt a jövő iparosnemzedék testi épsége is veszélyben forog.

Rendezést kívánt a tanítók anyagi helyzete is. Elsősorban ama gyakorló iparosok kívántak volna jobb fizetést, akik a szakrajz tanításához a műhelyi kiképzés hiányainak pótlására az iskolánál alkalmazva voltak. Ezek azonban néhány évi díjtalan vagy csekély díjazású működés után rendszerint abbahagyták a tanonciskolai oktatást. Elkerülhetetlen volt az óraadó tanítók méltányosabb díjazása is.

A régebben alkalmazott középiskolai tanárok lassan elhagyták a tanonciskolát és itteni óráikat jobban fizetett mellékkeresettel cserélték fel. Mint-hogy a nagyváradi iskolánál ebben az időben már az igazgatón kívül több rendes tanerő állott alkalmazásban, ezek önfeláldozó, terhes munkájának megfelelő anyagi elismerése is szükséges lett volna,

Mindebből látszik, hogy még olyan városokban is, mint Nagyvárad, ahol a tanonccoktatás mintaszerű színvonalon állott, nem volt arra lehetőség, hogy a tanonciskola rendes keretein belül nyerjenek kielégítést az iparostanonccoktatás szakszerű követelményei. Mintegy 10.000 K évi segélytöbblet kellett volna a nagyváradi tanonccoktatás fejlesztéséhez is. De ha

ezt az összeget egy város részére lehetett volna, is biztosítani, az ilyen nagyarányú állami támogatásra az ország valamennyi városi tanonciskolájánál semmiképpen sem volt meg az anyagi lehetőség. Nem a messzetekintő célkitűzések hiányoztak, hanem az anyagi erők még ott is, ahol egyébként az iskola fejlődésének belső erői: a jó vezetés, a tanoncok szakirányú, csoportosítása, a kedvezőbb iskolai előkészítettség és a magyar nyelvismeret teljes mértékben adva voltak.

Az iparoktatási főigazgatóság szívós, erőskezü szervező munkája és a fokozódó állami támogatás nyomán lépésről-lépésre mégis előrehaladt tanonciskolai oktatásunk színvonala. Az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács is szinte állandó munkában volt a háborút megelőző két évtized során, hogy az időszerűvé váló szervezeti és tantervi kérdések elintézése ne szenvedjen késedelmet. A tanács iparoktatási szakosztálya a főigazgatóság és a tanács kebeléből kiküldött iskolalátogatók jelentései alapján éveaikint tárgyalás alá vette a tanonciskolák és tanítói tanfolyamok működéséről szóló előadói jelentéseket.

A tanács által kiküldött iskolalátogatók szintén meglátogatták a vidéki tanonciskolákat, hogy közvetlen megfigyelés alapján tudomást szerezzenek az iskolák állapotáról.

Miközben a felettes hatóságok az új szervezet előkészítésével foglalkoztak, az egyes iskolákban az igazgatók és a tanítók százai fáradhatatlanul birkóztak az eljük tornyosuló nehézségekkel. Szünet nélkül fáradoztak a tanoncoktatás fejlesztésén, feszegetve a szervezeti szabályzat és tanterv egyre szűkebbé váló paragrafusait. A tanoncoktatás ifjúkora volt ez az időszak. Egészséges fejlődési lehetőségek, belső energiák duzzadoztak az anyagi lehetőségek korlátai között, de kibontakozni alig tudtak. Mégis szükség volt

címek az időszaknak alapozó, lassú munkájára a későbbi évek gyorsabbütemű fejlődése érdekében.

Ahogy a gyümölcsfák fejlődését sem lehet mesztérségesen siettetni, hogy idő előtt termést hozzanak, úgy volt ez a tanonciskolák belső fejlődésének első évtizedeiben is. Be kellett várni, amíg iparosnak induló ifjúságunk általános műveltségi színvonala annyira emelkedett, hogy a felsőbb osztályok is jobban benépesedtek és a szakirányú oktatás kezdetét vehette. Évtizedekig tartott ez a lassú fejlődési folyamat, amelyet a tanonciskolák keretein kívül talán lehetett volna azáltal siettetni, hogy már a századforduló körül előírják a tanoncok számára a teljes népiskolai tanfolyam elvégzését. Ámde hogyan lehetett volna a 6 elemi iskola elvégzéséhez kötni a tanoncszerződést, amikor – mint Förstner Tivadar főigazgató írja,¹ a törvény életrehozásának időpontjában a népiskolák egy része még csak 4 osztályú volt. És különösen az Alföld tanyai vidékein százsámra nőttek fel beiskolázás nélkül gyermekek, akik a maguk vagy a szülők hibáján kívül be sem voltak iskolázhatók, iskoláztatás nélkül nőttek fel, mert megközelíthető körzetben nem volt iskola. Lehetséges volt-e, szabad volt-e azokat a jó magyar gyermekeket, akiknek a föld már megélhetést adni nem tudott, az ipari pályáktól elzárni?

Bizony nem. Így történt, hogy évtizedeken át küzdött a magyar tanonciskolai oktatás az analfabétizmussal, miközben sóvárogva, reménykedve tekintett a modern iparosnevelés végcéljai felé. Csak a viszonyok mostohaságán múlt, hogy tanoncotatásügyünk nem fejlődött már a háború előtti évtizedekben is arra a színvonalra, amelyen a haladottabb nép-műveltségű nyugati országok tanoncotatása állott.

A háborút közvetlenül megelőző években iparoktatásunk intézői fokozott figyelemmel fordultak

¹ L. Magyar Iparosnevelés 1928. évi 5. sz. 3. 1.

a külföld tanoncoktatása felé is, 1911-ben történt a bajorországi tanoncoktatásügy rendezése, amely több szempontból reánk nézve is nagy beccsel bírt, bár a kötelező tanoncoktatás bevezetése tekintetében a magyar törvényhozás évtizedekkel megelőzte a németbirodalmi ipartörvényt.

Voltak azonban a németországi tanoncügy rendezésének is olyan eredményei, amelyek a magyar tanonciskolák fejlesztésénél értékesíthetők voltak. Az önálló bajorországi tanonciskolák, a főhivatású tanítói állások rendszeresítése, a délelőtti, illetőleg az, egésznapos tanonciskolai oktatás, az építőiparosok külön téli tanfolyama, a tantárgyak sorában a nálunk hiányzó ipari ismeretek felvétele stb., mind figyelmet ébresztettek legfelsőbb tanügyi hatóságainknál. Ezekben az időkben a következő feladatok vártak megoldásra a hazai tanoncoktatás körül:

1. Az, iparostanonciskolák elméleti tantervének reformja, illetőleg a módszeres utasítások kidolgozása.

3. A női iparostanonciskolák szervezetének és tantervének kidolgozása.

2. Az iparostanonciskolai általános: rajz- és szakrajzoktatás tantervének és módszeres utasításának kidolgozása.

4. A tanítói továbbképző tanfolyamok végleges szervezete és tanterve.

5. A tanonciskolai tanszerek és felszerelések kérdése.

6. Az iparostanoncoktatáshoz szükséges.

7. Az iskolán kívüli nevelés és oktatás.

8. A tanonc rajz- és kézimunkakiállítások ügye.

9. Az iparostanonciskolák és az iparosok közötti viszony szabályozása.

10. A kötelező vagy fakultatív iparostanonc-, segéd- és mestervizsgák.

11. Az iparostanonc-iskolai általános és szakfelügyelet kérdése.

12. önálló iparostanociskolai tanítók képzése és alkalmazása.

Harminc évvel a kötelező tanoncoktatás törvénybeiktatása után, mikor az iskolák szervezésének külső munkálatai, a tanoncok beiskolázásának végleges biztosítása befejezést nyertek, elérkezett a tanoncoktatás belső fejlesztésének szüksége is olyan kérdések megoldása kapcsán, amelyek közül egyesek valósággal sürgető jellegűek voltak.

De a háború kitöréséig eltelt kevés idő már nem volt elég a nagyobb tervek megvalósításaira, bár a tanoncoktatás fejlesztésére irányuló kezdeményezések a háború ideje alatt sem szüneteltek.

V. Fejezet.

A TANONCISKOLÁK KÜLSŐ VISZONYAI.

(Épületek, felszerelések, taneszközök, tankönyvek.)

A kötelező tanonc-oktatást elrendelő 1884. évi XVII. tc. még nem intézkedett a tanonciskolai oktatás céljára szolgáló külön iskolaépületek létsítéséről. A törvény és a tanonciskolai szervezet szerint az iparostanoncok oktatására a polgári és elemi iskolák helyiségei és taneszközei használhatók fel. Ahol valamely iskolában külön rajzterem áll rendelkezésre, ott a rajztanítás kellő eredményének biztosítása végett szükségesnek jelezte a szervezet, Hogy legalább a rajztanítást ebben a teremben tartásák.

A szervezet 49. §-a intézkedett, Hogy a tanterv sikeres végrehajtása céljából minden iparostanonciskola számára be kell szerezni a következő taneszközgyűjteményeket:

- a) Falitáblák és mintalapok gyűjteménye az általános és szakrajzhoz,
- b) Gipsz- és testminták gyűjteménye.
- c) A szakrajzolás támogatására szolgáló minták (modellek) gyűjteménye.
- d) Technológiai gyűjtemény.
- e) Tanítói könyvtár.

A szervezet azt is kimondotta, hogy az iskola fenntartására engedélyezett államsegélynek legalább egytizedrésze taneszközök beszerzésére fordítandó mindaddig, amíg az előírt gyűjtemények teljessé válnak. Az elemi iskolák túlnyomó része abban

az időben is hitfelekezeti volt. Ezek nem mindig szívóson engedték át helyiségeiket és felszerelésüket a tanoncok iskoláztatására kötelezett községeknek. A községi és állami épületek száma, különösen kezdetben kevés volt. Ezek igénybevétele könnyebb volt, bár az állami polgári és középfokú iskolák rajzterméinek átengedését az iskolák igazgatói és tanítótestületei rendszerint ellenezték. Mások ahhoz kötötték a rajztermek átengedését a tanoncoktatás céljára, hogy az iskola vezetését a polgári iskola igazgatójára, bizza a fenntartó község. Azokban a városokban, ahol ipari szakiskolák állottak fenn, ezek szívesebben adtak hajlékot az iparostanoncok rajzoktatásának, de ugyanazzal a feltétellel, hogy maguknak igényelték a tanonciskolai tanítás munkáját.

Nagyobb városokban több iskolaépületbe szétosztottan helyezték el a tanoncoktatást, pedig a szakirányú oktatás követelménye minél nagyobbfokú összevonást kívánt! volna meg. A felszerelések és taneszközök gazdaságos felhasználása csak olyan központi fekvésű iskolaépületekben lett volna megoldható, amelyek a tanoncok szakszerű csoportosítására is alkalmasak voltak. Az önálló tanonciskolai épületek hiánya miatt azonban még olyan nagy városokban is, mint Szeged, Temesvár, Debrecen, Pécs és Győr több, egymástól távolos iskolaépületben, túlnyomórészt elemi iskolás gyermekek részére készített padokban helyezték el az iparostanoncokat. Ez a; szétszórt tanítási rendszer a meglévő kevés tanszer és fizikai eszköz kellő kihasználását nagyon megnehezítette, a tanulók szakszerű csoportosítását pedig szinte lehetetlenné tette. A taneszközöket nem ritkán a város egyik részéből a másikba kellett vinni, amikor ott volt szükség bemutatásukra.

Saját iskolaépületek hiányában az iskolák gyakran kényszerültek költözésre. Helyiségeik felmondása miatt sokszor előfordult, hogy a tanítás hónapokon

át is szünetelt, míg megfelelő elhelyezést nem nyert az iskola. Az önálló tanonciskolai épületek, vagy legalább külön tantermek szükségét az iskolafenntartók korán belátták, a tanítótestületek is állandóan sürgették, de az anyagi lehetőség mindenütt hiányzott e kérdés megoldásához. Néhány városban más célokra létesített épületek (kaszárnyák, vendéglők, magánlakások, régi iskolaépületek, stb.) átalakításával segítettek a nehézségeken. A tanítási és nevelési eredmény szempontjából rendkívül hátrányos helyzetet jelentett az iskolák testületeire nézve az elhelyezési viszonyokkal való szünetnélküli küzdelem. A szakfelügyelői jelentések is állandóan panaszkodtak az iskolák kedvezőtlen elhelyezésére. Emiatt gondolni sem lehetett az iskolák szakszerű fejlesztésére. Az 1910-os évek elején egyre sűrűbben jelentkeztek az önálló tanonciskolai épületek létesítésére irányuló törekvések. Pápa városa már 1908-ban elhatározta egy önálló tanonciskolai épület létesítését. Székesfehérvár szintén már a háború előtti években gondoskodott önálló épület biztosításáról, amelynek földszintjén bennlakásos tanoncotthon is volt. Nagyvárad is 1913-ban készült el tanonciskolájának építési tejeivel, de a háború kitörése megakadályozta e tervek kivitelét. Ugyanez lett a sorsa a kispesti önálló tanonciskolai épületnek is. Sopron városa egy régi kaszárnyából átalakított önálló épületben helyezte el már a háború előtt iparostanonciskoláját. Az önálló épülettel már akkor kedvezőbb helyzetben volt a soproni tanoncoktatás, amikor még nagyobb városok is sokat küzdöttek az önálló tanonciskola-épület hiánya miatt. Szentes város is 1913-ban kezdte meg az önálló épület létesítésének előmunkálatait, de a háború kitörése e terveket is megakasztotta. Kassán a szűk épületben sehogy sem volt fejleszhető a háború előtt a tanoncoktatás. Minthogy ez a város messzeterjedő vidék ipari és közművelődési központja volt, a

minisztérium már 1913-ban felhívta a várost külön tanonciskolai épület létesítésére, amely épület például szolgált volna a környék városainak is. Az 1915-ben kelt miniszteri leirat nemcsak az önálló tanonciskolai épületek létesítésére irányuló törekvések méltatása volt, hanem olyan messzeható jelentőségű közművelődési program is, hogy ezt az értékes dokumentumot érdekesnek tartjuk idciktatni.

A világháború után a kormányzat elsőrendű feladata lesz, hogy a nemzetünk gazdasági erejét fokozza, ily módon a gazdasági életünkben beállott károkat pótolja s a nemzet minden téren való erő kifejtésének alapjait megszilárdítsa. Ebből a szempontból nagy jelentőséggel bír a jövő nemzedék gazdasági művelődésének emelése. Ezt előmozdítandó, a vezetésem alatt álló mindazon intézményeket, amelyek népünk gazdasági neveléséről gondoskodnak, tökéletesebben kiépiteni és az erre vonatkozó alkotómunka előkészítő lépéseit már most megtenni óhajtom, – olvassuk a miniszter 1915. október hó 15-én kelt 119.011. sz. rendeletében.

A jövő nemzedék ipari művelődésének emelésére különösen alkalmas a tanoncotthon és az önálló tanonciskola intézménye. A tanoncotthon (nevelőintézet) a tanoncok megfelelő elhelyezéséről, ellátásáról és neveléséről gondoskodik, ekként testi, szellemi és erkölcsi színvonalukat emeli s jobb családok gyermekeit is az ipari pályára vonzza. Az önálló tanonciskolának pedig – ellentétben a mai tanonciskolával, amely túlnyomólag más iskolák függeléke, – saját külön épülete, sajátos felszerelése, egy-két főhivatású s beható szakképzésben részesült tanítója van s így a tanoncok szakirányú képzéséről és neveléséről az eddiginél eredményesebben gondoskodhatok.

A tanoncotthonnak s az önálló tanonciskolának elsősorban a fejlettebb iparú városokban van helye, ahol a tanoncok száma nagyobb s az ipar üzemi szervezete is tökéletesebb. Ilyen város a felvidéken Kassa, mely Északmagyarország ipari és művelődési középpontja. Ezért Kassán az említett két intézményt egymással kapcsolatban kívánom megvalósítani.

A kassai önálló tanonciskolát állami jelleggel kívánta a minisztérium megszervezni és szakirányú iskolává, kifejleszteni. Ennek ellenében a várostól a 2 százalékos tanonciskolai pótdónak és

az ipartörvény alapján tanoncoktatási célokra fordítandó jövedelmeknek az iskola pénztárába való beszolgáltatását kívánta.

Bár a kassai önálló iparostanonciskola megvalósítását a közbejött háborús nehézségek megakadályozták, a minisztérium a háború hanyattatásai között sem feledkezett meg erről az 1915. évi célkitűzésről. Sőt éppen a háború idején, 1917-ben születtek meg az első komoly tervek nemcsak a főhivatású iparostanonciskolai tanítóképzésről és az iskolák szakirányú kifejlesztéséről, hanem az önálló tanonciskolai épületek nagyobb számú szervezéséről is. A régi Magyarország példátlan gyorsasággal és váratlanul bekövetkezett összeomlása azonban maga alá temette ezeket a nagyvonalú terveket is. Az 1918/19. tanév súlyos válságainak lezajlása után kezdődő időszak pedig olyan szociális és pénzügyi válsággal köszöntött Magyarországra, amelyben egyelőre szó sem lehetett a tanoncoktatás önálló hajlékainak megnyitásáról. A katonaságtól kiűrtett iskolák és kaszárnyák nagy részét a menekültek, lakásnélküli munkás- és tisztviselőcsaládok foglalták le s még így is éveken át ezer és ezer család csak a forgalomból kivont vasúti kocsikban kapott hajlékot. Lehetett-e ilyen viszonyok között az 1918. évi terveknek megfelelően az Önálló tanonciskolai épületek létesítésére gondolni!

Míg az önálló tanonciskolai épületek létesítéséről és berendezéséről a tetemes költségek miatt sem az iskolafenntartó, sem a minisztérium nem tudott a háború előtti évtizedekben kielégítően gondoskodni, az iskolák megfelelő tanítási eszközökkel, szemléltetőanyaggal, tankönyvekkel és tanszerekkel való ellátást sokkal több eredménnyel munkálták.

A tanonciskolák részére szükséges tanítási segédeszközök és vezérfonalak gyűjtőményes jegyzékét a minisztérium 1906. évi 38.227. sz. rendeletével

adta ki. A háború előtti időkben ez a jegyzék irányította az iskolafenntartók tanszer-beszerzéseit, szakrajztanítási tanmeneteket rendszerint a rajzkutatási felügyelők készítették el.

Nehezebb volt a szükséges taneszközök és felszerelések tényleges beszerzését biztosítani. E tekintetben szinte mindvégig panaszos volt a helyzet, hogy az iskolafenntartók által beszerzendő tanszerek és tanítási segédeszközök, mind a munkaadókkal beszerzendő taneszközök tekintetében.

Az iskolafenntartókat a tanonciskolai szervezet említett 51. §-a, kötelezte arra, hogy az államsegélynek 10-20 százalékát a szükséges taneszközök megszerzésére fordítsák mindaddig, amíg az előirt gyűjtemények teljessé nem válnak. A tanulókat pedig 30. §. kötelezte arra, hogy a tanítási órákra író- és rajzolószereiket, tankönyveiket rendes állapotban magukkal hozzák. A fegyelmi szabályok intézkedtek arról is, hogy aki taneszközeit el nem hozza, a tanulásban emiatt hanyagságot tanúsít, megfelelő fegyelmi eljárás alá essék.

E szervezeti intézkedések azonban korántsem tudták biztosítani az iskolai felszerelések és taneszközök kellő mennyiségben való beszerzését. Azok az iskolák, amelyek államsegélyt nem kaptak, (eleinte ezek voltak többségben) a szervezet szerint nem voltak kötelezve a tanítási eszközök gyarapítására, sok helyen még krétára, tintára, szivacsra sem adtak pénzt az iskolafenntartó községek, a tantermek igen tökéletlen volt, a szemléltető eszközök gyarapítására gondolni sem lehetett. Pénz híján az igazgatók ajándékozások révén igyekeztek iskolaik leltárát gazdagítani. Szemléltető eszközöket, felszerelési tárgyakat, könyveket kértek a minisztériumtól, a Közművelődési Tanácstól, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsától, az ipari szakiskoláktól stb. A tankönyvkiadó végeket ingyen

tankönyvekért ostromolták, a szaklapokat szintén ingyen kérték küldeni.

Ha az iskolák költségvetésében vagy zárszámadásában itt-ott némi fölösleg mutatkozott, egy-egy falitáblát, térképet, szekrényt, vetítógépet alkalmilag szereztek be az igazgatók, de legtöbb helyen még egy szekrénye sem volt az iskolának, ahová a tanulók dolgozatait, rajzait, taneszközeit el tudták volna helyezni. Az iskolalátogató felügyelők kénytelenek voltak megállapítani a hiányokat, de segíteni csak ritkán állott módjukban. A tanoncoktatás ügyét figyelemmel kísérő kereskedelmi és iparkamarák is többször felemelték szavukat az iskolák felszerelésének gazdagítása s ezáltal a tanítás eredményességének fokozása érdekében, de nem sok eredménnyel. A tanonciskola legtöbb helyen kénytelen volt beérni az, öt vendégülálló iskola átengedett felszerelési darabjaival. A kisebb iskolákban a minisztérium által adományozott Várdai-féle rajzmintákon kívül egyéb szemléltetési eszközöket alig lehetett találni. A főigazgatóság hiába szorgalmazta a költségvetések olyan összeállítását, hogy abban a taneszközök beszerzésére is jusson némi fedezet, a községeket nem lehetett kényszeríteni ilyen befektetésekre.

Az iskolák tanítói és ifjúsági könyvtára is csak sorvadt, de nem fejlődött kielégítő mértékben. A kötelezően előfizetett „Magyar Iparoktatás” és az „Iparosok Olvasótára”-n kívül egyéb könyvtári beszerzésre alig jutott valami, pedig a tanítók továbbképzése és az oktatás szakszerűsége feltétlenül megkívánta volna a tanítói könyvtárak gyarapítását. Be a tanulók is hiába folyamodtak olvasnivalókért az iskolához, mert ifjúsági könyvtár is csak nagyon kevés iskolában volt.

Nehéz feladat volt a szegénysorsú tanulók tanzerellátását biztosítani. Ezekkel szemben nem lehetett érvényt szerezni a szervezet kötelező erejű

rendelkezéseinek. Mind gyakrabban vetődött föl a kérdés, hogy a tanoncokat tulajdonképpen ki tartozik a szükséges rajzszerekkel és felszerelésekkel ellátni. Egyes helyeken az iskola saját költségvetései terhére, máshol az ipartestület, a község, vagy a mester, de legtöbb helyen senki sem látta el a tanulók nagy többségét a szükséges tanszerekkel. Az iskolák tanácstalanul, tehetetlenül állottak a felszerelés és tankönyv nélkül iskolába járó tanulókkal szemben. Minden igyekezetük hajtörést szenvedett a tanszerhiányon. Egyes iskolák tanszerdíj szedése ellenében maguk gondoskodtak a tanulók felszereléséről, de minthogy a régi szervezetben még hiányzott az a rendelkezés, hogy a tanoncok tanszereiről a munkaadó köteles gondoskodni, megtörtént, hogy az iskola nem tudta a tanszerdíjakat seán behajtani. Az iskola csak a tanulót szorgalmazhatta a tanszerek beszerzésére, minthogy a régi ipartörvényben nem volt oly kifejezetten benne az a rendelkezés, hogy a tanoncok tanszereiről mindenképpen a munkaadó tartozik gondoskodni. Az 1922. évi ipartörvény 85. és 116. §-a már kimondotta, hogy ha a munkaadó nem látja el tanoncát a szükséges tanszerekkel, úgy az iskola is beszerezheti a tanszereket, amelyeknek árát közadók módjára is behajthatja a munkaadóktól.

A tanonciskolák legfontosabb tanítási segédeszközei régebben az olvasó- és tankönyvek voltak. A legrégebbi időkben az Emericzy-Gelléri Mór-féle olvasókönyvek voltak országszerte használatban. Ezeket a millenium idején az iparoktatási főigazgatóság megszervezésével egyidejűleg hegyezték használaton kívül. Ez időtől kezdve az ország legtöbb tanonciskolájában a Mártonffy Márton és Trájtler Károly által szerkesztett tanonciskolai olvasó- és tankönyvek voltak használatban. Bár ezek a könyvek egyáltalán nem voltak drágák, még ezekkel is igen hiányosan voltak ellátva a tanoncok.

Bár az iskolai szervezetek és utasítások mindenkor hangoztatták, hogy ne az olvasókönyv, hanem az eleven tanítómunka uralkodjék a tanonciskolai tanításban, mégis az volt a helyzet, hogy a tanítás leginkább az olvasókönyvre támaszkodott, amely így teljesen nélkülözhetetlen volt a tanonciskolai tanításnál. A főváros tanonciskolaiban a 90-es évek előjén még a Böngérffy-Kerékgyártó-féle nagy ABC, a Hortobágyi-Szabó-Györffy, illetőleg a Novák-féle olvasókönyvek voltak használatban. A Mártonffy-Trájtler-féle ú. n. „real”-olvasókönyvek használatát csak 1905-ben vezették be a főváros tanonciskolaiba, amikor az addig használatban volt Novák-féle olvasókönyvek elfogytak. A Mártonffy-féle olvasókönyvek maradtak aztán használatban egészen a háborúutáni időig, amikor Szabó Ágoston és Ölveczky Pál új iparstanonciskolai olvasó- és tankönyveket szerkesztett a fővárosi iskolák valamennyi osztálya számára. Az új olvasókönyveket 1926-ban, illetőleg 1928-ban vezették be a fővárosi iskolákba.

Azok a szakirányú, ú. n. „pót”-olvasókönyvek, amelyeket a tanács a fővárosi tanonciskolák 1909. évi szakirányú tantervi revíziójával kapcsolatban megíratott, a háború ideje alatt teljesen elfogytak, illetőleg elavultak. A háború után a tanonciskolai oktatás ismét nélkülözte ezeket a szakirányú olvasókönyveket, különösen a felsőbb osztályokban. A vidéki tanonciskolák számára pedig sem a háború előtt, sem azóta nem készültek ilyen szakirányú olvasókönyvek, illetőleg kézikönyvek, amelyek pótlására különböző (item iskolai rendeltetésű) szakkönyveket használtak fel az egyes szakirányú tanonciskolák.

A háború befejezése és a forradalmi pusztítások lezajlása után a tanonciskolák legtöbbje olvasókönyv nélkül állott. Minthogy a tanítás mindenütt az olvasókönyv tartalmi tárgyalására támaszkodott,

a könyvek hiánya szinte megbénította a tanonciskolái munkát. Új könyvek kiadására a költségek nagysága miatt alig lehetett gondolni. A régiek elkallódtak, elrongyolódtak az évtizedes használat, különösen a háborúalatti hányódások során. A miniszter az 1921/22. tanévet megnyitó rendeletei megengedte, hogy addig is, míg a tanonciskolai olvasókönyvek kérdésében érdemleges intézkedés nem történik, a tanonciskolákban bármelyik elemi népiskola V-VI. vagy a polgári iskola I-IV. osztályában használt és tankönyv gyanánt engedélyezett olvasókönyvet ideiglenesen használhassák. A tankönyvek esetleges hiányait a tanonciskolák füzempontjából előszóval kellett pótolniuk a tanítóknak azokra az ismeretekre nézve, amelyeket a tanonciskolai szervezet előírt, de amelyek az általános irányú népoktatási intézetek könyveiben nem voltak feltalálhatók.

Az új szervezet figyelembevételével szerkesztendő iparostanonciskolai tankönyvek írására Litván Sándor iparoktatási igazgató kapott megbízást. Két év után, 1924-ben az új szervezettel egyidőben jelentek meg Littván Sándornak a tanonciskolák I., II. és III. osztályai számára készített tankönyvei, amelyeket ez időtől kezdve a vidéki iskolák nagyobb részében használatba vettek. Az újonnan szervezett IV. osztály számára eleinte egyáltalában nem voltak olvasó- és tankönyvek. A tanítók különösen a technológiai és költségvetési vezérkönyvek hiányát panaszolták, minthogy ezek teljesen új tárgyak voltak az 1924. évi tantervben s így a régi tankönyvek ezek anyagából még semmit sem tartalmaztak. A fővárosi iskolák számára készített tankönyvsorozatban a IV. osztály részére is készült olvasókönyv, azonban a szakmák sokfélesége miatt ez sem foglalkozhatott eléggé a szakirányú technológiai oktatás anyagával. Az 1929-ben a Kir. Egyetemi Nyomda kiadásában megjelenő Gulyás István és Klauzer

János által szerkesztett tanonciskolai olvasókönyvek is a vidéki általános irányú iskolák szükségleteivel számoltak, úgyhogy az ötvenéves jubileum, idején használt tanonciskolai olvasókönyvek egyike sem elégíthette ki a szakirányú oktatás követelményeit.

Háború előtti tanoncoktatásunkban, igen jelentős szerepe volt az, „Iparosok Olvasótára” című kiadványsorozatnak, amely a vidéki tanonciskolákban hivatva volt a szakirányú olvasókönyvek hiányát legalább részben pótolni. Ez a kiadvány 1894-95-ben indult meg s 1916/17-ig rendszeresen megjelent a *Lampel* könyvkiadó cég gondozásában. A sorozatot Mártonffy Márton és Szerényi József szerkesztette a közoktatásügyi és a kereskedelemügyi minisztérium támogatása mellett. Mártonffy halálával (1917) a küzdelmes háborús viszonyok között megszűnt a kiadvány megjelenése is.

Az Iparosok Olvasótára mellett a kéthetenként megjelenő „Magyar Iparoktatás” című folyóirat foglalkozott leginkább a tanoncoktatást is érintő kérdésekkel. Ez a folyóirat, mint az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács hivatalos közlönye, a kereskedelemügyi minisztérium támogatásával jelent meg. Szerkesztője kezdetben dr. Szerényi Sándor és később Mártonffy és Víg Albert főigazgató, majd Magyar Endre és Víg Albert főigazgató volt társszerkesztői minőségben.

A folyóirat nemcsak tanoncoktatásügyi kérdésekkel, hanem a hazai és külföldi iparoktatás minden területére vonatkozó tárgykörrel foglalkozott. Elsősorban, a tanítótestületek tagjainak művelése, szakképzettségük növelése s általában az iparoktatás színvonalának, módszerességének, eredményességének fokozása volt a célja, de tanulságos cikkei miatt az ifjúsági könyvtárak is kiváló eredménnyel felhasználhatták. Ez a magas színvonalú és tartalmas folyóirat szintén a háború utolsó éveiben szűnt meg. Körülbelül ebben az időben, 1916-ban vetődött fel először egy külön tanonciskolai szaklap eszméje, amelyet dr. Szeremley Ákos fogarasi kir. s. tanfelügyelő indítványozott.

Az indítványozó utalt arra, hogy tanonciskolai oktatásunk a cél és a módszer tekintetében meglehetősen bizonytalan úton jár. Nemcsak a tanulók roppant különböző előképzettsége, érdeklődésének és képességeinek különböző foka, a nagy nyelvi nehézségek és külső akadályozó körülmények befolyásolják a haladást, hanem az állandó tanítói kar hiánya és a tanítási eljárások sokfélesége is.

Az egymást föl váltó óraadók rendszerint tájékozatlanul kerülnek szembe a tanulók seregével. Nem tudják, hogy tulajdonképpen mit és hogyan tanítsanak. Az 1893. évi szervezet és tanterv könyváruosi úton már nem volt kapható. Helyi tantervek vagy nincsenek, vagy nem sokat mondanak, így a legtöbb tanerő bizonyos egyéni belátásra van utalva az elérendő cél tekintetében. Megfelelő tanítói vezérkönyvek és a részletekre is kiterjedő utasítások nélkül azonban ennek a célnak közelebbi részletei rendszeren homályban maradnak.

Eredmény csak akkor remélhető a tanonciskolai oktatásnál, ha a különböző egyéni módszerek közismertté válnak és bizonyos összhang alakul ki az ország tanítóinak eljárásában. Helyenkint a tantestületi értekezletek is biztosíthatják az egységes eljárást, de országos vonatkozásban csak egy tanonciskolai szaklap hasábjain keresztül lehet megteremteni az egységes tanonciskolai munkát. A Magyar Iparoktatás az ország iskolainak zömét alkotó általános irányú tanonciskolákkal és a tanoncoktatás szervezési kérdéseivel nem igen foglalkozhatott, úgyhogy ezeknek a kérdéseknek tárgyalására általában a tanonciskolai oktatásügy előbbrevitelére olyan folyóirat lenne szerkesztendő, amelyet nem csak az iskolák, hanem az egyes tanerők is teljesen ingyen kapnának meg.

Bár az akkori idők nem voltak alkalmasak az eszme megvalósítására, a kezdeményezés érdeméről nem lehet megfeledkezni. Az eszme megvalósulására csak egy évtized múlva, 1927-ben került sor. Ekkor jelent meg az Iparostanonciskolai Tanítók és Tanárok Országos Egyesületének kiadásában a „Magyar Iparosnevelés” c. szaklap, amely ez időtől kezdve behatóan foglalkozott a tanoncoktatás tantervi és szervezeti kérdéseivel. (Főszerkesztője Barton Imre, felelős szerkesztője Áfra Nagy János dr. volt.)

Az említett olvasókönyveken és folyóiratokon kívül a kereskedelemügyi minisztérium „Iparosok

„Könyvtára” címmel értékes technológiai sorozatot adott ki a 910-es évektől kezdve. Ebben a sorozatban jelentek meg – többek között – Sztodola József „Bőrkészítés”, Resovszky Viktor „Az asztalosság költségvetéstana” és Somos Árpád „Betűszedés” című munkája is.

A magánúton készült szakkönyvek közül 1912-ben a következők kaptak minisztériumi engedélyezést: *Fürst* Sándor. A bőripar I. rész. Lábbelikészítő ipar. II. rész. Bőrdöndősök, bőrdíszművesek, stb. *Kiss* Ildebert és *Czike* Imre: Ruházati ipar című könyve. 1918-ban *Dömötör* Pál „Fémipari technológia” és *Jaschik* Álmos „A könyvkötő” c. munkáját vették fel az engedélyezett tanonciskolai segédkönyvek jegyzékébe. Ugyanakkor megvette a minisztérium *Benke* Bertalanné „írásos varrottas” és „Rececsipbe” c. művét a szakirányú leánytanonciskolai oktatás céljaira.

A tanonciskolai tanítói és ifjúsági könyvtárak gyarapítása céljából megvett vagy beszerzésre ajánlott háború előtti művek közül megemlítendő még a „Vasárnapi Könyv”, a kereskedelemügyi minisztérium kiadásában megjelenő Iparoktatási Évkönyvek („Az iparoktatás 1912-14-ben”), a Magyar Tudományom Akadémia megbízásából Frecskay János által írott „Mesterségek szótára” c. könyv, stb.

Nagyobb jelentőségük volt a kereskedelemügyi minisztérium kiadásában megjelenő „Technológiai falitáblák” szerkesztését és tanonciskolai használatát elrendelő intézkedéseknek. 1911-ben hívta fel a miniszter az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanácsot a tanonciskolák számára készítendő technológiai falitáblák ügyére.

Magyar Endre főigazgató, mint a tanács előadója 1911. dec. 16-án azt a javaslatot terjesztette elő, mely szerint a tanács

1. kívánatosnak tartja, hogy az iparostanonciskolák szakirányú oktatásának elősegítésére alkalmas falitábla-sorozatok készíttessenek. Eme falitáblák tüntessék fel rokoniparcsoportonként a) az illető iparban leginkább használt szerszámokat, azok magyaros megnevezését és helyes használati módját, b) az illető iparágban használt egyszerűbb eszközök

és gépek szerkezetét, c) az illető iparágban használt iparcikkek (nyers, félkész, készáru) előállítását fel-tüntető technológiai folyamatot,

2. A készítendő falitáblák tárgyi anyaga úgy választassék meg, hogy azok egyszersmind az iparos-továbbképző tanfolyamokon is használhatók le-gyenek.

3. Általában kívánatos, hogy eme falitáblák minden iparágra vonatkozóan készüljenek, mégis sorrend tekintetében előbb azon iparágak igényeit szükséges kielégíteni, amelyekben a tanoncok leg-tömegesebben vannak foglalkoztatva.

Az Iparoktatási Tanács e nagyjelentőségű ja-vaslata alapján meg is indultak a tárgyalások arra nézve, hogy a technológiai falitáblák kiadását be-illesssék az állami költségvetések keretébe, de eze-ket a terveket is keresztülhúzta a háború kitörése. Azóta pedig nem került sor a tervek újrafelvételére.

Azok a nehézségek, amelyek az iskolák felszere-lésekkel, szemléltetési eszközökkel és a tanulók tan-könyvekkel, tanszerekkel való ellátása tekintetében már a háború előtt is súlyosan akadályozták az ered-ményes tanonciskolai munkát, a háború idején és az azt követő nehéz években még fokozottabban jelent-keztek.

A háború idején a minisztérium ismételten rendelkezett a taneszközökkel, papírral, rajzlapokkal való takarékos-ság fokozott szem előtt tartásáról. Tankönyv-változtatásra új kia-dású könyvek hiányában amúgy sem volt lehetőség a ta-nonciskolákban, de az író- és rajzszerek hiánya, illetőleg magas ára minduntalan szükségessé tették az ezekre vonat-kozó takarékosági intézkedések hangoztatását. Ahol lehe-tett, a múltból visszatartott és még néhány üres oldallal rendelkező irkákat is fel kellett használni az oktatásnál. Ha ez sem volt, két-három ív papír összefűzésével a tanulók maguk készítették író- és számtanirkájukat, a rajzórán ma-guk vonalzták meg az egyes oldalakat. Tinta és toll hiá-nyában sok helyen csak írónnal írtattak. Ha egyáltalában nem volt írószer, a fogalmazást és az írásbeli számolást a falitáblán végezték a tanulók. A rajzitanításnál is a múltból

visszamaradt rajzok hátlapjait használták fel, vagy gyöngébb minőségű csomagolópapírt és írópapírt használtak a rajzolás céljaira. A papírt minél jobban ki kellett használni. Egy-egy lapra minél többet rajzoltatni, a legkisebb írásra vagy rajzolásra alkalmas területet is ki kellett használni. A hiányzó körzők pótlására a minisztérium maga ajánlotta, hogy hajlított sodronyból maguk a tanulók készítsenek körzőt helyettesítő szerkezetet. Ha így sem lehetett a körző hiányán segíteni, csak vonalzóval vagy szabadkézzel készíthették a tanulók mértani rajzaikat is. Végző esetben még a rajzot is a falitáblán kellett végeztetni, hogy ne akadjon meg teljesen a tanonciskolai oktatómunka.

A fővárosi tanonciskolák újjászervezése során még 1923-ban is az volt a helyzet, hogy az iskolák nélkülözték a szemléltetéshez szükséges gyűjtemények nagy részét, sőt tankönyvvel és tanszerrel sem voltak a tanulók megfelelően ellátva. A felügyelőbizottságok jelentése szerint 1927-ben a fővárosi iparostanoncok közül mindössze 10%-nak volt olvasókönyve. Minthogy a panaszok még két év múlva sem javultak, a tanács kísérletképpen elrendelte, hogy az iskolák maguk lássák el 4 pengős tanszerdíj ellenében a legszükségesebb rajzszerekkel és taneszközökkel a tanulókat. A kereskedői érdekeltségek heves ellenzése miatt azonban ezt a rendelkezést vissza kellett vonni. A főváros a legutolsó évek során ingyen tankönyvek kiadásával jelentős mértékben csökkentette ugyan a tankönyvhiányt, de a rajzszerék, íróeszközök, stb. beszerzése tekintetében kéőbb sem szűntek meg teljesen a panaszok.

A háború befejezése után a vidéki iparostanonciskolákban még kedvezőtlenebb volt a helyzet.

A békeévek szerzeményei a zivataros évek során, amikor az iskolák ismételten katonai célokra voltak lefoglalva és a közvagyonot barát és ellenség egyaránt pusztította, csaknem mind veszendőbe mentek. Már pedig megfelelő taneszközök és felszerelési tárgyak nélkül az iskolák nem teljesíthették sikeresen az új szervezet és tanterv által számukra kijelölt feladatokat. Az iskolafenntartó községek és

városok anyagi hozzájárulásaiból és az államsegélyekből csak a legszükségesebb folyó kiadások fedezésére futotta. Arra, hogy az iskolák némi tanítási felszereléshez jussanak, még a béke éveiben sem igen volt költség.

Ez a helyzet érlelte meg azt a gondolatot, hogy a minisztérium szakítson az iskolák államsegélyezésének régi rendszerével és az államsegély egy bizonyos részét kizárólag a szükséges felszerelési tárgyak beszerzésére juttassa az iskoláknak. Az első évben 25 nagyobb iskolának egyenkint 320 pengős, 40 kisebb iskolának pedig 200 pengős segély kiutalását engedélyezte a minisztérium. E segélyekből elsősorban a következő állandó jellegű felszerelési tárgyak voltak beszerzendők: iskolai szekrények, a természettan és technológia tanításához szükséges bemutatói és kísérleti eszközök, térképek, nagyméretű táblai körzők és vonalzó, tanulói rajztáblák, körzők, fejesvonalzó és háromszögek.

1925-ben ismét 12 iskola kapott 320 pengős és három iskola 200 P-s felszerelési segélyt, hogy ezek a kisebb iskolák is pótolhassák hiányos felszereléseiket.¹

¹ Az egykorú tanszerárak jellemzésére bemutatjuk itt a rákospalotai iparostanonciskola 320 P-es felszerelési segélyének felhasználását:

1 drb. kétajtós szekrény	86.50 P
50 „ rajztábla à 1;44 P.....	72.00 „
50 „ fejesvonalzó à 0.26 P.....	12.96 „
36 „ 45° háromszög à 0.26 P.....	12. % „
36 „ 60° háromszög à 0.44 P.....	15.84 „
25 „ körző à 1.44 P.....	36.00 „
Forgalmi adó 2%.....	3.00 „
Magyarország politikai térképe.....	38.00 „
Magyarország hegy- és vízrajzi térképe . . .	38.00 „
Clementis, Bádogosság.....	2.24 „
Mihalik, Textilanyagisme	2.24 „
Írószerekre „.....	0.26 „

Összesen: 320.00 P

azaz négymillió korona.

Az iparostanonciskolák elhelyezése tekintetében az 50 éves jubileum idején valamivel kedvezőbb volt már a helyzet, mint a háború előtti időkben. 1920. és 1930. között több önálló tanonciskolai épület létesült, úgyhogy az 1934/35. tanévben Miskolc kivételével már valamennyi nagyobb vidéki város iparostanonciskolája megnyugtató módon elhelyezést nyert. Ez időben a fővárosban és a vidéken mintegy 30 önálló iparostanonciskolai épülete volt a tanoncoktatásnak. Teljesen új, korszerűen felszerelt tanulmelyekkel is ellátott tanonciskola állott Debrecenben, Szegeden, Pécsen és Győrben, megfelelő épületekben új felszerelésekkel ellátott iskolák voltak Makón, Székesfehérváron, Pápán, Gyomán és Veszprémben. Más célokra épített régi épületben nyert elhelyezést a békéscsabai, kaposvári, soproni, jászberényi, kispesti, hódmezővásárhelyi, kiskunfélegyházai, szolnoki, mezőtúri, csepeli, esztergomi, kisújszállási, kúnhegyei és szarvasi tanonciskola. E 23 vidéki iskolán kívül az 1934/35. tanévben Nyíregyházán és Szombathelyen is önálló épülethez jutott a tanonciskola. Külön tantermei, berendezései és felszerelései voltak más iskolákkal kapcsolatban a gyulai, tatai és nyírbátori tanonciskoláknak.

A székesfővárosban az 1932/33. tanévben szerelték fel a két első önálló rendeltetésű tanonciskolai épületet egy-egy régi iskolaépületben, t. i. a Bajnok-utcai és a Szentkirályi-utcai iskolában. A következő tanévben a Nyár-utcai és a Dohány-utcai önálló iskolaépület felszerelése is elkészült, az 1935/36. tanév elején megnyílt az ország első önálló leánytanonciskolai épülete is.

A tanulók tanszerekkel, rajzeszközökkel és olvasókönyvekkel még ebben az időben sem mindennyit voltak kielégítően ellátva, különösen a vidéken. Az iskolai könyvtárak még a fővárosban sem gyarapodtak eléggé. Az 1935/36. tanév körül a már 10 év óta forgalomban lévő olvasókönyvek is fogyó

ban, tönkremenőben voltak. A tankönyvek hiányainak pótlására különösen a főhivatású tanerők szemléltető falitáblát, grafikont, rajzoltatási és közismereti tanmenetet, vezérkönyveket készítettek. Az iparosság is egyre növekvő érdeklődéssel kísérte az iskolák szakszerű, fejlődését, amelyhez nem egyszer tekintélyes anyagi áldozatkészséggel maguk a tanonctartó mesterek is hozzájárultak.

Általában azonban az a nagy lendület, amely az iskolaik felszerelésének gyarapításában az 1920-as évek derekán megindult, a gazdasági válság következtében az 1930-as évek során mindinkább erejét veszítette még a fővárosban is. Az iskolák mindennütt csak a régi készletek felhasználásával végezték tanító- és nevelőmunkájukat, várva a viszonyok kedvezőbbre változását, amely az iskolák leltárainak felfrissítését is lehetővé teszi.

VI. fejezet.

A TANONCISKOLÁK TANÍTÓI.

Az 1884. évi ipartörvény, amely a kötelező tanoncoktatást kimondta, még nem gondoskodott, a tanonciskolák önálló testületeinek megalakítását biztosító tanonciskolai tanítóképzésről. Az akkori viszonyok között kielégítőnek látszott az a megoldás, hogy az elemi iskolák, polgári és középiskolák tanerői mellékfoglalkozású munkakörben gondoskodjanak a tanoncok oktatásáról. Az akkor még túlnyomóan ismétlőoktatás jellegű tanonciskolákban, amelyekben magasabb rendű szakismeret közlésére nem is kerülhetett sor, teljes mértékben meg is állták helyüket a jól gyakorlott elemi iskolai és polgári iskolai tanítók. Egyéb feladatuk nem is igen volt, mint megtanítani a tanoncokat az írás-olvasás és számolás elemi ismereteire. Az eme ismereteket némileg meghaladó „reáloktatás” alig állott másból, mint az olvasókönyvek anyagának megtárgyalásából.

Az 18847 évi ipartörvény előtt fennállott városi tanonciskoláknál még elég tekintélyes volt a középiskolai és általában az elemi iskolainál magasabbfokú képesítésen bíró tanerők aránya. Ezekben az években ilyen magasabbfokú iskolákra képesített tanárok is szívesen vállalkoztak a tanonciskolában való tanításra. Különösen az iskolák igazgatói között találunk ebben az időben sok középfokú iskolára képesített tanárt. Ezeket nem annyira az amúgy is jelentéktelen mellékkereset vonzotta a tanonciskolákhoz. De ebben az időben, amikor ipar-

oktatási intézetek még jóformán csak a nagyobb városokban voltak, ez a városi tanoncoktatás általában magasabb színvonalú volt, mint később, amikor a falusi iskolák szervezésével mind nagyobbarányú műveletlen tömegek lepték el az iparosanonciskolát. A magasabb képesítésű tanerőknek itt már kevesebb keresnivalójuk és munkájuk volt a tanoncoktatásnál, amely mindinkább a legelemibb ismeretek közlésére volt kénytelen munkáját korlátozni. A tanárok lassan a nagyobb városi iskolákban is mindinkább visszavonultak – részben anyagi természetű megfontolások miatt is – és átengedték a tanoncoktatás munkaterületét a népiskolai tanítóknak.

A magasabb képesítésű – elsősorban polgári iskolai oklevéllel bíró – tanerők minél nagyobb számban való alkalmazását az 1893. évi szervezet is kívánatosnak tartotta a tanonciskolákban a tanítás színvonalának emelés érdekében.

A szervezet kimondotta, hogy a rajz tanítására ipariskolai, polgári iskolai vagy középiskolai rajztanárok alkalmazandók elsősorban és csak ilyenek hiányában alkalmazhatók a rajztanfolyamot végzett egyének, akiken az elemi iskolai tanítókat kell érteni.

A szervezetnek eme intézkedései az iparosanonciskolai oktatás színvonalának és szakszerűségének fokozását célozták. A tanoncok egykorú műveltségi viszonyaival számolva, oly módon kívánt munkamegosztást létesíteni a különböző képesítésű tanonciskolai tanerők között, hogy az elemi ismeretek tanítását a népiskolai tanítókra bízta, akik ennek a feladatnak főfoglalkozásuk tenni-valóinál fogva legjobban megfeleltek. (Pl. az analfabéta tanoncok oktatásánál), míg azokat az ismereteket, amelyek az elemi műveltség színvonalát meghaladták, kifejezetten magasabb képesítésű tanerőkre kívánta bízni a szervezet.

Később a magasabb képesítésű tanerők lassan kiszorultak a tanoncoktatás munkájából és a népiskolai tanítók kerültek túlsúlyba, különösen, amikor a tanoncok számának növekedése a kisebb községekben is szükségessé tette az iskolák megszervezését. Ezeket a mellékfoglalkozású tanítókat rendszerint bárom tanévi időtartamra alkalmazták. Ezzel is bizonyos állandóságot igyekezett biztosítani a szervezet a tanonciskolai testületeknek, bár a három éven belül is felmenthető volt az olyan tanító, akit a kir. tanfelügyelő alapos okok folytán és előzetes vizsgálat alapján erre a felmentésre javaslatba hozott.

Mint hogy azonban a tantestületnek három évenként való felváltása miatt éppen a kötelességüket leghívebben teljesítő tanerők folyamatos alkalmaztatása vált bizonytalanná (hiszen az alkalmazásban való döntés jórészt az iskola törekvéseivel néha szembenálló iparosságtól függött), már az 1893. évi szervezet is gondoskodott arról, (57. §.) hogy oly tanítók, akik magukat az iparostanonciskolai oktatásra kiképzették és akiknek használhatósága e téren a szakfelügyelők által minden kétséget kizáró módon megállapított, a vallás és közoktatásügyi minisztérium által az illető iskolánál viselt tanítói állásukban, megerősíthetők. A „kiképzés” a rajztanítói továbbképző tanfolyamok elvégzésére vonatkozott s a későbbi gyakorlat során a tanítói megerősítések előfeltételül mindenkor megkívánták ezt a képesítést a megerősítést kérő tanítóktól, kivéve a magasabb képesítésűeket, akik saját szaktárgyaik tanításaira nézve tanfolyam végzése nélkül is megerősítést nyerhettek.

Ez a követelmény nagymértékben fokozta a tanonciskolai továbbképző tanfolyamok népszerűségét. Minden tanító igyekezett ezt a képesítést megszerezni s ezért olyan nagy tömegben jelentkeztek a továbbképző tanfolyamokra, hogy még a tanfolya-

mok számának szaporítása mellett is évek során át kellett várniuk a fölvételre. Addig pedig megerősítésük sem volt keresztülvihető, tehát állandó alkalmaztatásuk nem igen volt biztosítva. Később az a gyakorlat fejlődött ki, hogy nem általános érvényű megerősítést adtak az alkalmazott tanerőknek, hanem csak egy-egy megnevezett tárgykörre szólót. Voltak ugyanis olyan tanítók, akik rajzot általában nem tanítottak, csak elméleti közismereti tárgyakat. Ebben a munkakörben évek során nemcsak kellő gyakorlatra, hanem valóban elismeréseméltó eredményekre is hivatkozhattak. A szervezet sem kíválnia meg minden tanítótól a rajzi képe-
sítést a tanonciskolában való tanításhoz. Közismereti tanfolyamokat pedig csak az 1908. évtől kezdve szerveztek. Ezek látogatása alól is fel voltak mentve a magasabb képe-
sítésű tanerők, hiszen a tanfolyamok éppen azt a különbséget voltak hivatva kiegyenlí-
teni, amely a tanerők képe-
sítése között mutatkozott.

A sorozatos tanfolyamok eredményeképpen a rajzoktatás fokozatosan a tanfolyamokon kiképzett tanítók kezébe került. A tanfolyamok korlátolt fel-
vevőképessége miatt azonban, különösen a kisebb iskolákban, még sokáig tanítottak rajzi képe-
sítés nélkül lévő tanítók.

Az iparostanonciskolai tanítók alkalmaztatásukban való megerősítéséről a miniszter 105.313/908. sz., továbbá 52.213/909. sz. rendeleteivel intézkedett. E rendeletek szerint iparostanonciskolai alkalmaztatásukban oly igazgatók, illetőleg tanítók erősíthetők meg külön benyújtandó kérvény alapján, akik

1. szakképzettségüket valamely tanfolyam el-
végzéséről szóló bizonyítvánnyal, vagy magasabb tanulmányokról szóló oklevéllel bizonyítják;

2. legalább 4 évi iparostanonciskolai szolgálatuk van;

3. az iskolai felügyelőbizottság jegyzőkönyvi

határozatban a megerősítéshez hozzájárul és a kir. tanfelügyelő a kérvényt pártfogólag terjeszti fel.

A tanonciskolai igazgatóknak a 124.007/909. sz. rendelet értelmében mindezekon kívül még 4 évi igazgatói szolgálatot is ki kellett mutatniuk a megerősítésük iránt előterjesztett kérvényben.

A megerősítés hatálya abban állt, hogy az ilyen tanítók nem estek többé választás alá, mellékfoglalkozású alkalmaztatásuk a tanonciskolánál a 3 éves cikluson túl is meghosszabbított és csak a miniszter jóváhagyásával, féléves felmondás mellett lehetett őket elbocsátani. A meg nem erősített igazgató megbízása csak egy-egy évre szólt, az újabb tanévi megbízás idején annál kisebb esélye lehetett, minél buzgóbban teljesítette a tanoncok beiskoláztatására; vonatkozó rendelkezések betartását. Ezért sürgették az igazgatók is az igazgatói megbízásban való megerősítést, amelyet azonban az említett föltételek hiányában még különösen méltánylást érdemlő esetekben sem volt hajlandó a minisztérium teljesíteni. A régi szervezetinek az óraadó tanerők megerősítésére vonatkozó bevált rendszerét egyébként az 1924. évi új szervezet is megtartotta.

A tanonciskolai oktatás szakszerűségének és gyakorlati ássa gának fokozása érdekében már a 900-as évek derekán kívánatosnak látszott – legalább azokban az iskolákban, ahol a szakirányú oktatás kezdett kibontakozni az addig túlnyomórészen ismétlőiskolai oktatás rendszeréből – minél több műveit, kellően szakképzett, gyakorló iparosnak szaktanítóul való alkalmazása. 1908-ig csak szórványosan jelentek ilyen gyakorló iparosok a tanonciskolában tanításra. Mikor azonban a Technológiai Iparmúzeum mesterképző tanfolyamairól naigjobb számú tanult iparos került ki, a jelentkezések mind sűrűbbé váltak. Az iparoktatási főigazgatóság azonban csak kivételesen járult hozzá az

ilyen iparosok tanonciskolai alkalmaztatásához, ha erre őket a felügyelőbizottság alkalmasnak találta,

1912/13. táján már mind nagyobb számban jelentkeztek – különösen a ruházati iparok tanítására – a technológiai tanfolyamokon kiképzett mesterek, akik eleinte ingyen is vállalkoztak a szakrajzcsoportok tanítására. De mivel a tanulók általános rajzkészsége éppen a legcsekélyebb előképzettségű cipész[^] csizmadia- és szabótanoncoknál igen alacsony volt, legfeljebb a III. osztályba járó tanulók számára lehetett volna rendszeresíteni a szakoktatók által előadott szakrajzot. A III. osztály tanulólétszáma azonban éppen az említett ruházati iparoknál rendszerint olyan alacsony volt, hogy külön rajzcsoportok alakítása és ezek számára külön rajzoktatók alkalmazása nem látszott gazdaságosnak még a városokban sem. Az iskolafenntartók sem rokonszenveztek az ilyen szaktanítók alkalmazásának gondolatával. S így e rendszer nem is tudott gyökeret verni. Ez időben a tanulók alacsony fokú általános műveltsége mellett a rajzcsoportok alakítása még csak másodrendű szükségletként jelentkezett, mivel még az általános rajzcsoportok »nem voltak kifejlesztve, ami előfeltétele lett volna a szakzerű rajztanításnak is.

A háború kitörésével egy időre ez a kérdés is elcsendesedett. A háború után azonban ismét felélnkült a tanfolyamokon kiképzett iparosság sorában az a törekvés, hogy a tanonciskolákban szakoktatói alkalmaztatáshoz jussanak. Elősegítette ezt a törekvést a háborúutáni években mutatkozott nagyfokú tanítóhiány. Különösen szakképzett tanítóknál volt érezhető a hiány, mert ha voltak is ilyenek egyes községekben, az inflációs évek alacsony óradíjai miatt ;nem vállalkoztak a (tanonciskolai munkára. A főigazgatóság számos helyen művelt iparosok és gyakorlati tisztviselők alkalmazását ajánlotta ezekben az években a tanítóhiány

enyhítésére. Ily módon tényleg több iparos nyert beosztást a tanonciskolai munkára.

Az 1924. évi új szervezet céltudatosan törekedett a szakoktatók tanonciskolai alkalmazására, amennyiben az oktatás érdekében állónak tartotta, hogy megfelelő szakcsoportok alakítása esetén gyakorlati szakemberek vegyék át a szaktárgyak tanonciskolai oktatását. Nem is volt e célból külön kiképzésre szükség, mert a mester- és segédképző tanfolyamokon szerzett szakképesítést a legnagyobb készséggel elfogadták az iparostanonciskolában, sőt ettől is eltekintettek, ha az iparos egyébként alkalmas volt a tanonciskolában valló tanításra és beosztására megvolt az óratervi lehetőség.

Ennek ellenére sem sikerült nagyobb számban gyakorló iparosokat bevezetni a tanonciskolai oktatás munkájába, bár az erre irányuló törekvések – néha elég türelmetlen hangon – azóta is állandóan kopogtatnak az iskola kapuinál.

A főhivatású tanonciskolai tanítói állások.

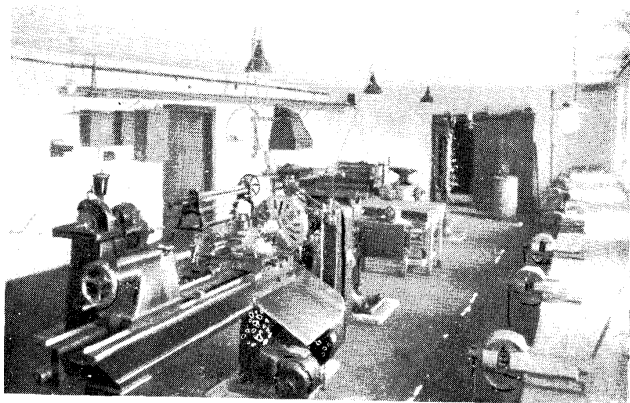
Jóllehet már az 1893. évi szervezet is számolt az önálló tanítói állások rendszeresítésének lehetőségével, a háborúig eltelt 20 év során egyáltalában nem terjedt a főhivatású állások szerzése. Pedig a főhivatású tanítói állások előnyös voltát alig vitatható a mellékfoglalkozású tanerők alkalmazásával szemben. Olyan tanítók, akik egész munkaerejüket, érdeklődésüket és figyelmüket kizárólag a tanoncoktatásnak szentelhetik, mindenesetre nagyobb eredményre mutathatnak, mint az egész napi (illetőleg délelőtti) főfoglalkozás ellátásában kifáradt, kedvetlen tanerők, akiknek érdeklődési iránya is merőben más, mint amit a tanoncok szakszerű oktatása megkíván. Mégis, *amíg* és *ahol* a tanonciskola tanítójának feladata alig volt egyéb, mint a legegyszerűbb ismeretek, az írás-olvasás, számolás, olvasmánytár-

gyalással kapcsolatos reáltárgyi oktatás közlésének munkája, addig és ilyen helyeken a főhivatású állást betöltő tanerők feladata sem sokat különbözhetett a mellékfoglalkozású tanítók lényegében elemi vagy ismétlő népiskolai oktatást nyújtó munkájától.

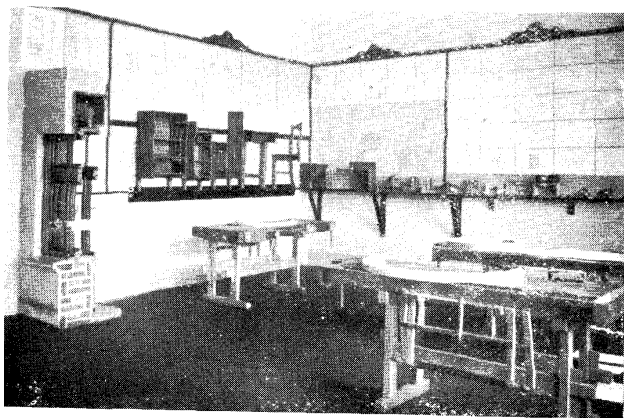
Ebből a szempontból az önálló tanonciskolai státus szervezése kezdetben nem is látszott indokoltnak. Abban a mértékben azonban, amint a tanonciskola fejlődése során mindinkább közeledett különleges, szakszerű feladatainak megoldásához, egyre inkább előtérbenyomult a különleges képesítésű és főhivatású tanonciskolai tanerők alkalmazásának kérdése.

Eleinte inkább az igazgatói állások rendszerezésére törekedtek, ami természetes megoldásul kínálkozott az iskola működésének folyamatossága szempontjából. Az ilyen véglegesített igazgatók kezdetben teljes tanítói óraszámmal voltak alkalmazva, úgyhogy beosztásuk 3-4 tanonciskolai osztály óráinak teljes ellátását biztosította. Kisebb helyeken e megoldás mellett az egész iskola oktatását egyetlen ember elláthatta volna. De ez a megoldás, éppen ezért nem talált kedvező fogadtatásra a tanoncoktatás ellátásában anyagilag érdekelt tanítósnál.

Az iskolafenntartó községek, éspedig elsősorban nem is a nagyobb, hanem a kisebb községek (mint pl. Zirc, Kiskúndorozsma, Gyöngyös, stb.) örömmel hajlottak az önálló tanonciskolai állások szervezésére, abban a reményben és számításban, hogy az állani fizetés-kiegészítő segély, vagy egyéb hozzájárulás formájában a költségek jórészt magára vállalja és így a, községekre nézve olcsóbbá válik ez a rendszer, mint az óradíjas tanítók alkalmazása. A miniszter azonban az államkincstár helyzetére való tekintettel, arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tanoncoktatás fejlesztése szempontjából

Fémipari gyakorlóműhely

Faipari gyakorlóműhely

**Pécs sz. kir. város „gr. Klebelsberg“ szakirányú
iparostanonciskolája**

Nagy-magyarország emléke

A tanoncotthon ebédlője

Népművészeti
gyűjtemény

**Budapest szfőv. Hernád-utcai nőiszabó szakirányú
leányiparostanone iskolája**

ilyen kívánság elsősorban a nagyobb városokban, és vármegyei székhelyeken (Szeged, Hódmezővásárhely, stb.) lenne figyelembe-vehető, ahol a tanoncok nagyobb számmal vannak s ahol a község anyagi weherviselőképesége is lehetővel teszi az önálló állások szervezését. Olyan községi tanonciskola, amelyben állami tanító nyert beosztást, csak egy volt az országban, a gyöngyösi, amelynek igazgatója illetményeit a kultusztárca költségvetése terhére kapta. Ez igazgatói állás szervezésének példájára 1909-ben a hatvani felügyelőbizottság is elhatározta egy hasonló állás szervezését. Előzőleg Sopron és Győr városok hasonló módon szerveztek igazgatói állásokat. Az ilyen szórványos eseteken kívül a helybeli tanítóság ellenállása miatt seholsem fejlődött a főhivatású állások szervezése. 1911-ig mindössze 12 rendszeresített igazgatói és 14 tanítói állást szerveztek az országban.

Rendszeresített igazgatótanítói állások voltak a következő helyeken: Beszterce, Debrecen, Eger, Gyöngyös, Gyoma, Kecskemét, Kőszeg, Körmend, Nagyvárad, Péterréve, Pápa és Sopron. Főhivatású tanítói állások pedig a következő helyeken: Debrecen (egy állás), Eger (1), Győr (2), Kecskemét (1), Kismartoni (1), Nagyvárad (2), Sopron (1), Szabadka (egy kereskedőtanonciskolai), Székesfehérvár (1), Újvidék (1), Marosvásárhely (2), összesen 14 tanítói állás.

Minthogy a községi főhivatású állások rendszeresítése a vázolt nehézségek miatt igen vontatottan haladt előre, az iparoktatási főigazgatóság 1912-ben előterjesztést tett állami státuszban lévő állások szervezésére. Utalt arra, hogy a főhivatású állások szervezése nem halad előre, aminek oka az, hogy az óraadó rendszer a legtöbb helyen kenyérkérdést képez és ezért a helyi érdekeltségek minden eszközzel gátolják a rendszeresített állások szervezését. Az 1912-ben fennállott 583 iskolában mindössze 30 rendszeresített állású tanító működött, és pedig valamennyi községi iskolában, míg a 30

állami tanonciskolának nem volt egyetlen főhivatású tanítója sem.

A háború kitörése miatt a jól megindokolt előterjesztés ellenére sem került sor a tervezett állami igazgatói és tanítói állások rendszeresítésére. Hasonlóképpen megakadtak azok az előrehaladott szervezési munkálatok is, amelyek a községek részéről ilyen főhivatású állások szervezésére folyamatba tötettek.

Bár a háború idején az önálló tanonciskolai állások szervezése – eltekintve a fővárosi leánytanonciskolai tanítói állások betöltésétől – ország-szerte szünetelt, éppen a háború idején nyertek végleges formát azok a tervezgetések, amelyek az önálló tanonciskolai tanítóképzés megvalósításával a főhivatású tanítói állások nagyobb arányokban való szervezését kívánták előkészíteni.

Ez utóbbi törekvéssel szemben az Iparostanonciskolai Tanítók Országos Egyesülete 1918-ban beadvánnyal fordult a minisztériumhoz, amelyben azt kérte, hogy az iparostanonciskola tekintessék szervezetileg az elemi iskola kiegészítő részének, mint a gazdasági ismétlő iskola, amiből viszont az következett volna, hogy az iparostanonciskolai tanítás munkáját az elemi iskolai tanítóság magának igyekezett szervezetileg biztosítani.

Az iparoktatási főigazgatóság ezzel a törekvéssel szemben azt az álláspontot foglalta el, hogy bár a tanoncoktatásnak is érdeke, hogy az elemi iskolai tanítók a tanonciskola munkakörében továbbra is megtartassanak, – azonban a két iskolafajt szervesen egybekapcsolni a törvény és a szervezet rendelkezéseivel szemben nem lehet. Az iparostanonciskolákat fenntartó községek nem kötelezhetők arra, hogy az iskolákat az elemi iskolákkal hozzák szerves kapcsolatba, amelyek esetleg nem is községi jellegűek, de ezen felül az élet követelményei is merőben elütök a két iskolafajjal szemben. Bár a

kisebb községekben az volt a helyzet, hogy az iparostanoncok tényleg az, ismétlő népiskolába jártak, de a jövő fejlődés iránya az kell, hogy legyen, hogy a tanonciskola az elemi iskola tanterve *főlé* épülő tantervvel az ipari életben szükséges szaktudást nyújtsa.

Ebben az időben egyébként is elhatározott dolog volt már a nagyobb városok iparostanonciskolainak önállósítása, amely éppen azokat a kapcsolatokat igyekezett megszüntetni, amelyeket korábban ezt az iskolát más iskolák függelékévé tették. Az önálló épületek s önállóan képzett főhivatású tanítói kar szervezésének terve azonban felébresztette az anyagi érdekeiben érintett tanítóság nyugtalanságát, ami az országos egyesületet erre az állásfoglalásra kényszerítette.

A hivatalos körök, elsősorban a főigazgatóság teljes elismeréssel viseltetett az iparostanonciskolai inellékfoglalkozású tanítóság érdemeivel szemben, amelyeket a tanítói kar a tanonciskolai oktatás továbbvitele és fejlesztése körül szerzett. „Nehéz körülmények között, gyakran igen csekély díjazásért vállalták a tanoncoktatás munkáját, sőt készséggel áldozták fel nyári szünidejüket is, hogy a tanfolyamokon iparostanonciskolai feladataikra előkészüljenek – olvassuk egy főigazgatói jelentésben. Hogy tanoncoktatásunk a jelenlegi szervezet alapján arra a fokra juthatott, amely 1913/14-ben érte el tetőpontját, az jórészt az elemi iskolai tanítóknak volt köszönhető, mert a magasabb képesítésű tanerők mellett ők képezték a tanonciskolai tanítók zömét. A jövőben sem nélkülözheti az iparostanonciskola az arra való elemi iskolai tanítók munkakészségét, akik személyileg a szakszerűvé kifejlesztendő iparostanonciskolákban továbbra is megtalálják munkakörüket, mint óraadók. De ha nem akarunk szemet hunyni az élet követelményei előtt, amely a tanonciskolák önállósítását és szakszerű kiépítését

sürgősen megvalósítandó feladatként állította fel, mélyreható reformokat kell eszközölni az oktató-személyzetben is.

Az elemi iskolai képzésnek az általános jellegű tantárgyakat óraadói minőségben továbbra is elláthatják majd, de a szaktanítást olyan egyénekre kell bízni, akik nagyobb ipari szaktudással rendelkeznek és akik mint főhivatású tanítók, az élet követelte továbbképzésükről is gondoskodni tudnak.”

Ez indokolás alapján a főigazgatóság azt az álláspontot képviselte, hogy a jövőben nemcsak hogy szorosabb kapcsolatot nem kell létesíteni az elemi iskola és az iparostanonciskola között, hanem meg kell szüntetni minden iskolafajjal szemben a tanonciskola függő helyzetét, oly módon, hogy elsősorban a nagyobb iskolákat kell önállókká tenni s ezáltal a berendezések és felszerelések közös használatát is megszüntetni.

A háború utáni tanítóhiány

A háború nyomán addig sohasem észlelt nehézség is jelentkezett az iparostanonc-iskolai oktatásnál: a tanítóhiány. A hadbavonult tanítók pótlására már a háború idején is alig lehetett találni képesített tanonciskolai tanerőket. Az iskolafenntartók a hadbavonult tanítók illetményeit mindaddig folyósították, míg új tanerővel nem sikerült betölteni az állást. A hadbavonult igazgatókat több helyen az egyházak lelkészei helyettesítették a háború alatt.

Amíg a tanulók száma a gazdasági és ipari élet elsorvadása következtében egyre apadt, a tanítóhiány nem volt súlyosabban érezhető. De amint a békekötés után a rendes gazdasági élet megindult, a tanítóhiány már fokozottabban jelentkezett. Bár tanítók megfelelő számban voltak, mégis az 1920-1923-as évek rohamos pénzromlása idején nem vállalkoztak a tanonciskolai mellékfoglalkozásra. A ta-

nítói óradíjak sokkal lassabban voltak emelhetők, mint ahogy a pénzérték romlása fokozódott és a megélhetés drágult. Így a tanítók vagy hozzá sem fogtak a megajánlott csekély díjazásért a tanonciskolai oktatáshoz, vagy tanév közben mondtak le a megbízatról még olyan esetekben is, amikor miniszteri megerősítés kötötte őket az iskolához.

Az 1920/21. tanévtől kezdődően mind súlyosabbá és gyakoribbá váltak a panaszok a tanonciskolai tanítóhiányról. Az iskolák nyugodt és eredményes munkásságának biztosítása mind nagyobb gondot okozott az iskolafenntartóknak és a tanügyi főhatóságoknak. Ebben az időben mintegy 1700 mellék-hivatású tanerő mellett mindössze 21 főhivatású tanító állott az iparostanoncoktatás szolgálatában. Mint a közszolgálat minden ágában, a tanítói pályán is súlyosak voltak a viszonyok, A megváltozott helyzetben sem az állam, sem a községek nem tudtak az óradíjak emelésében lépést tartani az inflációs árak növekedésével. Elszomorító alkudozások tárgya, sokszor áldozata volt ezekben az időkben a tanonciskolai munka. Egyes iskolafenntartók aranyalapon rendezték az óradíjakat, mások terményben állapították meg a mellék-hivatású tanítók fizetését, de legtöbb helyen nem voltak képesek az iskolafenntartók az óradíjak megfelelő emelésére. Ha a rábeszélés és ígéret nem segített, a tanítás hónapokon át, sok helyen egész tanéven keresztül szünetelt, úgy, hogy a tanoncok csak az ismétlő népiskolát látogatták.

A fővárosban 1922-ig szintén nem lehetett eleget számú tanítót kapni az óradíjak alacsonyága miatt. Csak 1922/23-ban emelte a főváros olyan mértékben az óradíjakat, hogy a tanítók beosztása lehetővé vált. Majd – nem sokkal később – méltányosabb szaktanítói fizetések mellett fiatal tanítók, tanárjelöltek, főiskolai hallgatók, művésznövendékek, technikusok, szigorlómérnökök soraiból alkal-

máztak a rohamosan benépesedő tanonciskolákban új tanítókat, akiket 5 év múlva nagyobb részét rendszeresített főhivatású állásokra választottak meg.

Vidéken ezekben az években néha 10-15 iskolában is szünetelt a tanítás a tanítók vonakodása vagy lemondása miatt, még olyan helyeken is, mint Pécs, ahol később az ország legelső mintaszerű iskolája épült. A különböző formában és váltakozó éles-séggel meg-megújuló pénzügyi nehézségek miatt alig volt az országban néhány iskola, ahol az 1922., 1923. években -minden zavar és fennakadás nélkül folytatható volt a tanítás (munkája). A tanítók díjazásukra vonatkozó igényeiket a pénzvizonyok romlásának megfelelően rendszerint jóval alacsonyabban állapították meg, mint a háborúelőtti óradíjak voltak, Mégsem lehetett ezeket az igényeket teljesíteni, minthogy a közületek, elsősorban az iskola-fenntartó községek bevételeit is megfelelően emelni kellett volna, amint azt a pénzérték folytonos csökkenése megkívánta. Ilyen körülmények között 1923 elején az iparoktatási főigazgatóság is kénytelen volt azt javasolni, hogy az eltérni iskolai tanítókat heti 34 óraszám keretében kötelezzék az ipar-tanonciskolában való tanításra (mindama helyeken, ahol a szabályszerű, pályázat sikertelensége miatt a tanítást másképpen nem lehetett megkezdni.

A vármegyék kir. tanfelügyelői maguk is ezt a megoldást tartották célravezetőnek, amit egyébként a népoktatási törvények és az iskolaszékek számára kiadott utasítás rendelkezéseivel is alá lehetett támasztani.

A miniszter 1923. március 19-én kelt rendeletével oly módon intézkedett a tanonciskolai oktatás ellátásáról, hogy mindazok az állami és fizetéskiegészítő államsegélyben részesülő községi elemi népiskolai tanítók, kik a részükre megállapított kötelező heti 34-35 órát a mindennapi vagy a továbbképző népiskolában ki nem adják, eme óraszám

belül a minisztérium által megállapított óradíj mellett a tanonciskolai tanításra a kir. tanfelügyelő intézkedése alapján igénybevehetők.

Különn díjazás nélkül kötelezhetőek voltak továbbá az iparostanonciskolai tanításra mindazon állami vagy államsegélyben részesülő községi népiskolai tanítók is, akik megfelelő beosztást nem nyertek.

A tanítóóság sérelmesnek tartotta ezt a kényszerrendszabályt és nagygyűlésen kérte a rendelet hatályon kívül helyezését, amely egyébként is csak kevés helyen nyert alkalmazást bizonyosságául annak, hogy a tanítóóság inkább önként vállalta sokszor valóban méltánytalan díjazás mellett a tanonciskolai oktatást. Mikor 1924-ben a pénzérték csökkenése megállt, egyszerre megszűntek az inflációs évek tanítói panaszai és ennek nyomán a tanítóhiány is. Az óradíjak fokozatosan emelkedtek a békebeli színvonal felé. A főhivatású tanerők új illetményeihez ebben az időben egyharmad résszel járult hozzá a minisztérium.

Az 1925/26. tanévtől kezdve újból megindult a versengés a tanonciskolai beosztásokért. A választásnál mellőzött tanerők fellebbeztek, panaszkodtak kihagyásuk miatt, a főhivatásukban nyugdíjazott tanítók miniszteri engedélyt kértek a tanonciskolában való további alkalmaztatásukra.

Rendszeresített tanítói állások szervezése a háború után

A régi szervezet 54. §-ában a főhivatású állásokra nézve a következő rendelkezést tartalmazta: „Amely iparostanonciskolánál külön rendszeresített tanítói állás van, ott az ily állásra megválasztott tanítók alkalmazása élethossziglan tart, akiknek fegyelmi ügyeiben – minthogy e tanítókat az 1884. évi XVII. t.-c. 80. §-a alapján községi tanítóknak

kell tekinteni – az 1876. évi XXVIII. t.c. 7. §-ának rendelkezéseit kell kalmazni.”

Az 1924/25-ben életbeléptetett új tanonciskolai szervezet a főhivatásúak alkalmazásáról szóló 40. §-ában kimondotta, hogy „Főhivatású állások szervezésére minden iskolafenntartó jogosult, ha arra a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyét megszerezte. Ily állások szervezésének feltételeit a vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskolafenntartóval folytatott tárgyalások alapján esetről-iesetre határozza meg.

Mindaddig, míg a főhivatású iparostanonc-iskolai tanítók képzéséről más úton nem történik gondoskodás, a főhivatású tanítók előképzettségére nézve is a 41. §-ban az óraadó tanítóktól megkívánt képesítés az irányadó.”

Az új szervezet egyéb tekintetben is részletesen szabályozta (42., 43. §-ok) az iparostanonciskolai tanerők alkalmazásának (választásának) és megerősítésének módozatait, valamint a tanítók fegyelmi ügyeinek intézését. A 44., 45., 46. és 47. §-ok pedig a tanonciskolai tantestületek, az igazgató és a tanítók (osztályfőnökök) kötelezettségeit szabályozták behatározott részletességgel.

Részben az új szervezet intézkedései alapján, részben azonban már annak életbeléptetése előtt is több főhivatású tanonciskolai állást szerveztek a háborút követő másfél évtized során az iskolafenntartó községek és városok. A főhivatású állások szervezése azonban főleg csak az önálló iskolaépülettel rendelkező tanonciskolákra korlátozódott. A kisebb községek főhivatású állás szervezésére irányuló törekvéseivel szemben a minisztérium álláspontja a háború után is az volt, hogy az ilyen állásokat elsősorban a nagyobb iskoláknál kell szervezni.

Ezért az állami fizetésekiegészítésben részesülő főhivatású tanerők illetményeinek rendezése idején (1924. évi 4854. M. E.) mindössze 9-10 városban

voltak államsegélyes főhivatású állások. (Békéscsabán, Egerben, Kőrmenden, Kőszegen, Sopronban és Székesfehérváron egy-egy állás, Kecskeméten és Győrben kettő-kettő, Debrecenben 7, vagyis összesen 17 ilyen állás volt rendszeresítve. 1926-ig 7 újabb állást szerveztek, úgyhogy a 7 államsegélyben nem részesülő főhivatású tanerővel együtt 1926-ban – a fővárost nem számítva – az egész országban mindössze 24 főhivatású iparostanonciskolai tanerő működött.)

Az önálló, rendszeresített állású tanerők alkalmazásának szüksége a fővárosban is napirendre került már a háború idején. Bár a fővárosi iparostanonciskolai oktatást a háború utáni időkhöz ellátó tanszemélyzet tagjai állandó önképzés révén megfeleltek a velük szemben támasztott követelményeknek, kétszeres elfoglaltságuk még sem volt ideális állapotnak tekinthető. Délelőttönként főfoglalkozású iskolaikban szellemileg és testileg máris erősen igénybe voltak véve s emiatt fáradtan látták el a délutáni és esti tanonciskolai oktatást. Mindkét foglalkozásukra rendszeresen készülniük kellett, mellett a tanulók írásbeli munkáinak javítása, az állandó továbbképzés szüksége is erősen igénybevette szellemi erőiket és munkaidejüket. Minthogy pedig a szakirányú iparostanoncoktatás érdeke fokozott tanítói tevékenységet követelt, a főfoglalkozású állások szervezése csakhamar a fővárosi fiútanonciskolákban is előtérbe került.

A fővárosi tanonciskolák újjászervezése során 1921/22-től 1927-ig főhivatású *szaktanítók* alkalmazása révén igyekezett a főváros a tanonciskolai oktatás eredményességét biztosítani. E szaktanítókon kívül 1925-ben 28 polgári iskolai tanárt, elemi iskolai e[^]uzetes igazgatót és tanítót is beosztottak kizárólagos szolgálattételre az iparostanonciskolákhoz, hasonlóan a leánytanonciskolákban alkalmazásban álló elemi iskolai tanítónőkhöz. 1927-ben azonban

valamennyi ilyen véglegesített szaktanítói állást rendszeres iparostanonciskolai tanítói állássá szervezte át a főváros. Ezzel itt is megvalósult az önálló tanonciskolai státus eszméje.

Az 1929/30. tanév végén a főhivatású székesfővárosi iparostanonciskolai tanerők képzés szerint a következőképpen oszlottak meg:

	Fiú	Lány
<i>Rendes igazgatók</i>		
	iskola	
El. isk. tanítói oklevél.....	24	5
Gépészmérnök	1	
Rajztanári oklevél	-	1
Összesen:	25	6
<i>Rendes tanítók</i>		
EL isk. tanítói oki.....	47	63
Polgári isk. tanári oki.....	10	3
Középiskolai tanári oki.....	7	1
Polgári isk. rajz tan. oki.....	1	11
Középiek. rajz tan. oki.....	9	1
Gépészmérnök.	17	-
Építészmérnök	2	-
Iparművész	21	1
Felsőiparisk. végzett	5	
Iparos	2	-
Egyéb képesítésű.....	4	
Összesen:	125	80
Más iskolafajhoz megválasztott rendes tanító	7	4
Ideiglenes tanító.....	30	20
Az 1928-ban szervezett újabb állásokkal együtt az ötvenéves jubileum idején a következő képet mutatta a főhivatású iparostanonciskolai tanítói státusa:		főváros
Fiú ipt. isk. igazgató		25
Leányiparostan. iek. igazgató.....		6
Összesen:	31	
Fiú ipt. isk. tanítói állás	125	
Leány ipt. isk. tanítói női állás.....	80	
összesen:	205	

Gyökeres fordulatot jelentett a fővárosi iparostanonciskolai tanítótestületek összetétele ügyében a főváros polgármesterének ama rendelkezése, amely

szerint az 1933/34 tanévtől kezdve kizárólag főhivatású (végleges és ideiglenes) tanerők voltak beosztottak a tanonciskolákhoz. E rendelkezés által, amelyet elsősorban a tanoncok számának nagyarányú csökkenésével kapcsolatos kényszer tett szükségessé, éppen az 1884. évi ipartörvény félszázados fordulójára érte el a fővárosi tanoncoktatás, hogy saját önálló főfoglalkozású státusa gondoskodik a korszerű és eredményes tanonciskolai oktatásról.

A fővárosi főhivatású tanítókkal együtt az 1934/35. tanévben az egész országban 306 főhivatású tanerő tanított az iparostanonciskolákban (akik közül 47 volt ideiglenes). A mellékfoglalkozású óraadók száma, akik már csak a vidéki iskolákban tanítottak, még mindig 2000 körül volt. Az állás nélküli diplomások fokozódó alkalmazása miatt ezekben az években az óraadók száma emelkedőben is volt, minthogy ugyanazt az óraszámot több tanító között kellett szociális érdekből megosztani.

A főhivatású iparostanonciskolai tanerők között a magasabb képesítésű tanárok és szakemberek száma évről-évre emelkedett. Míg korábban csaknem kizárólag elemi iskolai képesítésükből állott a 25-30 főnyi főhivatású tanonciskolai személyzet, az 1933/34-ben alkalmazásban állott 312 főhivatású tanerő közül

műgyetemi okl. mérnök volt	30
középiszkolai tanár	41
polgári iskolai tanár	57
főiskolát végzett iparművész	35
felsőipariskolát végzett szakember	8
iparostanonciskolai rajztanító	4
munkamesternő	2
iparos	4
miniszterileg jogosított tanerő	3
egyéb főiskolai képesítésű	10
elemi iskolai képesítésű	118

A háborút követő másfél évtized során az iparos-tanonciskolák tanítósaiga lassan kicserélődött. A nyugalomba vonuló tanítók kiváltak az iskolából. He-lyüket jórészt magasabb képesítésű főhivatású munkaerők foglalták el a városi tanonciskolákban.

Az ötvenéves jubileum idején a fővároson kí-vül már a legtöbb vidéki város túlnyomórészben fő-hivatású tanítók alkalmazásával gondoskodott a tanoncoktatás szakszerű ellátásáról. Egyedül Mis-kolc városa maradt ezen a téren vissza, ahol egyet-len főhivatású állás sem volt szervezve és az 1933/34. tanév végén is 75 tagú tanítótestületet választott az ottani felügyelőbizottság, hogy minél több ember-nek juttasson megbízatást a tanonciskoláknál.

VII. Fejezet.

TANÍTÓI TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAMOK.

Az iparostanonciskolai tanítóképzés első nyomait a budai polgári iskolai tanítóképző mellett 1879. óta fennálló ipartanműhellyel kapcsolatban találjuk. Itt képezték ugyanis azokat a tanítókat, akik a polgári iskolák IV-VI. osztályos növendékeinek ipari kiképzését célzó tanműhelyekben oktattak. Kezdetben főleg a faiparra képeztek ki ilyen tanítókat, azonban 1879-től 1894-ig mindössze 35 ilyen „ipartanító” nyert képesítést a budai pedagógiumon. Később ezek a tanítók legnagyobb részt az iparostanonciskolákban nyertek alkalmazást.

A tanonciskola különleges céljait szolgáló tanítók kiképzésének szükségessége legelőször a rajztanításnál jelentkezett. 1892-ig tervszerű tanonciskolai rajzoktatásról még alig szólhatunk. Seholy sem voltak az iskolában olyan képzett rajztanítók, akik a rajzot az iparospályák szempontjából alkalmas módon tanítani tudták volna. Csak egy-két nagyobb vidéki városban találkoztunk kivétellel, ahol a régi rajziskolákból átjött tanárok foglalkoztak leginkább az építőipari rajz tanításával. Mellettük néhány polgári és középiskolai képesítésű rajztanár tanított még a nagyobb városok tanonciskolaiban. Az ipari élet követelményeit szem előtt tartó rajzoktatással csak azóta találkozunk az iskolákban, mióta a rajztanítók képzéséről külön továbbképző tanfolyamokon gondoskodtak. A budapesti Pedagógiummal kapcsolatosan szervezett első tanfolyamokon 1891-ben 35, 1892-ben 16, 1893-ban 25, összesen 76 tanító

nyert rajzoktatói kiképzést és módszeres útbaigazítást Rucsinszky Lajos vezetése alatt.

A rajztanító- képzés szakszerűsége szempontjából jelentékeny haladás volt, amikor e tanfolyamokat 1893/94-ben a budapesti állami felsőipariskolák szakavatott tanárainak vezetésével rendelkeztek.

E szakirányú tanfolyamok szervezése azonban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, mint-hogy a tanítók általános rajzképzését nem lehetett elkerülni. Elsősorban tehát az általános rajztanfolyamok fejlesztését kellett biztosítani, a szakszerű rajzoktatásra pedig olyan iparismestereket igyekeztek egyes helyeken megnyerni, akik bizonyos rajzkészség birtokában a tanonciskolai szakrajzoktatást megfelelő tanfolyami továbbképzés mellett elláthatták. Ezért a következő tanévek során inkább az általános irányú tanfolyamok számát növelték. A budapesti tanfolyamokon egy-egy tanító kiképzésének költsége mintegy 500 koronát igényelt. Amellett ezek a fővárosban rendezett tanfolyamok igen távolestek az ország periferiáitól. Később a tanfolyamokat földrajzilag decentralizálták. Az 1898-1900-ban rendezett tanfolyamok már Pozsonyban, Kolozsvárott, Újpesten és Nagyszombatban voltak. 1892. és 1900. között, tehát 9 év alatt összesen 348 tanító nyert kiképzést ezeken a továbbképző tanfolyamokon. A tanfolyamot végzetek a 900-as évek elején még csak kb. egy harmadrészt tették a rajztanítással foglalkozó tanerőknek. Az iskolák nagy része még nélkülözte a képzett rajztanítót, minthogy olyan nagy tömegek egyszerre való kiképzésére a tetemes költségek miatt nem volt mód. Budapest székesfőváros tanoncoktatása különösen kedvezőtlen helyzetben volt, ahol a rajzoktatással foglalkozó mintegy 100 tanító közül ebben az időben még egynek sem volt külön tanonciskolai rajzoktatói képesítése.

Bár a nagyfokú rajztanító-hiány a továbbképző tanfolyamok minél nagyobb számban való rendezé-

sét sürgette, a tanfolyamok költségei erősen korlátozták a tanfolyamok továbbfejlesztését.

Mártonffy főigazgató az állam pénzügyi helyzetének ismeretében – csakhogy a tanfolyamokat minél nagyobb számban szervezhesse és azokon minél több tanítót kiképeztesse, – társadalmi úton is igyekezett a tanfolyamok céljaira anyagi erőket gyűjteni. Sorra felkereste a kereskedelmi és iparkamarákat, a nagyobb cégeket és vállalatokat a tanfolyamok segélyezésére irányuló kéréseivel. Kezdetben a kérések jórészt meghallgatásra is találtak. A legtöbb kamara adott kisebb-nagyobb összegeket a tanfolyamok segélyezésére. Később ezek a hozzájárulások egyre inkább csökkentek s végül teljesen elmaradtak.

Eleinte egyes vidéki városok is támogatták a tanítói tanfolyamok szervezését. Így Újpest maga szervezte saját tanítóinak továbbképző tanfolyamait, Pozsony és Kolozsvár szintén támogatták a tanfolyamokat. De 1909-ben Arad a 84%-os községi pótdadóra való hivatkozással már kitért a segélyezés elől.

Ilyen körülmények között rendkívüli nehéz, szinte megoldhatatlan feladat előtt állott az iparoktatási főigazgatóság, amikor a tanítók minél nagyobb számban és minél előbb való kiképzését szorgalmazta. Sok fáradság és törődés árán csökkenteni igyekezett a tanítók ellátásának költségeit a tanfolyami városokban. Lakást legtöbbször ingyen biztosított számukra s igyekezett az élelmezés költségeit is csökkenteni. Ilyen viszonyok mellett azok a nagyszabású tervek, amelyekkel Mártonffy főigazgató a rajztanítóihiányon segíteni akart, már a legelső években erősen redukálódtak. A megszervezett tanfolyamok tanítási színvonala azonban minden tekintetben mintaszerű volt, minthogy a vezetéssel és a tanítással megbízott tanárok teljesen tisztában voltak az iparoktatás szükségleteivel. Az Országos

Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács 1903. december 17-iki ülésén tárgyalta le az iparostanonciskolai tanítók általános rajzi, továbbá a fémipari és faipari szakrajztanfolyamának tantervét és tananyagát, míg a tanítói tanfolyamok végleges szervezetét 38.228/1906. V. K. M. sz. rendeletével állapította meg a vallás- és közoktatásügyi, valamint a kereskedelemügyi miniszter.

A vidéki továbbképző tanfolyamok megnyitásával egyidőben, a főváros is megindította saját tanonciskolai rajztanítóinak kiképzésére az általános irányú továbbképző tanfolyamokat. Az első fővárosi tanfolyamok a már sikerrel működött állami tanfolyamok tanterve szerint végezték a tanítók továbbképzését. Az első rajztanító képesítő vizsgálatot 1902. júniusában tartották a fővárosban. Ettől kezdve a főváros is évről-évre rendezett tanítói továbbképző tanfolyamokat. Egy-egy tanfolyamra legfőljebb 25 tanító volt felvehető, akik a tanfolyam befejezése után egyenkint 200 koronás jutalomban részesültek.

A vidéki tanfolyamok szervezése során a kir. tanfelügyelőségek összeállították azokat a kimutatásokat, amelyek a rajzképesítéssel és a képesítés nélkül alkalmazott rajztanítók elhelyezkedéséről szóltak. Ezekből a kimutatásokból kitűnt, hogy az 1902O3. tanévben fennállott 442 iparostanonciskolában rajzoktatással megbízott 1140 tanító között csak 410 volt képesítve, a nem képesítettek száma 730, aránya 64%-os volt. A képesítettek között 120 középiskolai és polgári iskolai rajzoklevőllel bírt, mérnök és gyakorlóiparos volt 17, rajztanítói tanfolyamokon pedig 273 kapott képesítést. A folyamatban lévő tanfolyamokon 116 tanító vett részt, úgyhogy felvételekre várt még az egész országban 614 rajztanítással foglalkozó tanító, akik közül 150 a székesfővárosban tanított. Megállapították, hogy mely vidékeken érezhető leginkább a képesített tanítók hiánya s ezeknek gócpontjain szervezték meg elsősorban a rajz-

tanítói tanfolyamokat. A rendelkezésre álló csekély fedezeti összeg mellett azonban olyan lassú tempóban folyt a tanítók kiképzése, amely mellett még hosszú évekig kellett várni arra, hogy valamennyi rajztanító képesítéssel tanítson az iskolában. Ezért legelsősorban a legkirívóbb hiányokon igyekezett a főigazgatóság segíteni. Bár a tanfolyamok hírét nem nagyon terjesztették, a tanítók mégis oly tömegben jelentkeztek felvételre, hogy 10-12 tanfolyamot is be lehetett volna népesíteni. Egy-egy tanfolyamra nem lehetett 20-22 tanítónál többet felvenni, akiknek átlag 200 K-s ösztöndíjat adott a minisztérium, amelyből utazási, lakás és étellemezési szükségleteiket kellett 50 napon át fedezni. Ilyen körülmények között kezdődött minden évben előlről a harc az anyagi lehetőség szűk korlátai között minél nagyobb számú tanító kiképzéséért. A tanfolyamok számát csak lassan lehetett növelni, a felvehető tanítókét egyáltalában nem, ami nemcsak a tanfolyam előadójának ellenállása, de a segélyösszegek korlátozottsága miatt is akadályokba ütközött.

A háború előtt tartott tanfolyamok sorrendje, székhelye és iránya, valamint hallgatóinak száma egyébként a következő volt:

A t a n f o l y a m				
Sorsz.	Székhelye	Éve	Iránya	Hallgatóinak száma
1.	Budai Pedagógium	1890	Általános rajz	35
2.	" "	1891	" "	16
3.	" "	1892	" "	25
4.	Budapesti Felső Iparisk.	1893	" "	24
5.	" "	1894	" "	53
6.	" "	1895	Faipari szakrajz	21
7.	" "	1895	Építőipari szakrajz	?
8.	" "	1895	Általános rajz	46
9.	" "	1897	" "	48
10.	" "	1897	" "	?
11.	" "	1898	Faipari szakrajz	27
12.	Pozsonyi szakiskola	1899	Általános rajz	16
13.	Ujpest	1900	" "	20

A t a n f o l y a m

Sorsz.	Székhelye	Éve	Tárgya	Hallgatóinak száma
14.	Kolozsvár polgári iskola	1900	Általános rajz	12
15.	Nagyszeben	1901	„ „	13
16.	Budapesti iparrajziskola	1902	„ „	22
17.	Kolozsvár szakiskola	1902	„ „	19
18.	Budapesti iparrajz	1903	„ „	28
19.	„ „	1903	Gépipari szakrajz	22
20.	„ „	1903	Építőipari szakrajz	21
21.	Temesvár szakiskola	1903	Általános szakrajz	34
22.	Budapesti iparrajziskola	1904	Sokszor. és díszítő szakrajz	33
23.	Arad	1904	Általános szakrajz	18
24.	Kassa felsőip.	1904	„ „	24
25.	Nagyszeben	1904	„ „	14
26.	Budapesti iparrajziskola	1905	„ „	47
27.	Kolozsvári szakiskola	1905	„ „	49
28.	Győri szakisk.	1906	„ „	23
29.	Nagyszeben	1906	„ „	12
30.	Szeged szakiskola	1906	„ „	34
31.	Budapest iparrajziskola	1906	„ „	28
32.	Kassa felső ip.	1906	„ „	11
33.	Budapest iparrajziskola	1907	Gépipari „	24
34.	Pozsony szakiskola	1907	Általános „	28
35.	Budapest iparrajziskola	1908	„ „	22
36.	Brassó	1908	„ „	23
37.	Kolozsvár	1908	Építő és faipari szakrajz	27
38.	Arad szakiskola	1908	Általános szakrajz	25
39.	Szeged felsőip.	1908	„ „	24
40.	Győr szakisk.	1908	„ „	23
41.	Nagyszeben	1908	„ „	8
42.	Pozsony szakiskola	1909	„ „	20
43.	Temesvári szakiskola	1909	„ „	28
44.	Aradi szakiskola	1910	„ „	24
45.	Kolozsvár szakisk.	1910	Fémipari szakrajz	22
46.	Kolozsvári „	1910	Faipari szakrajz	20
47.	Brassó	1910	Általános rajz	23
48.	Győr szakiskola	1910	„ „	25
49.	Szeged felsőip.	1910	„ „	30
50.	Budapesti iparrajziskola	1911	„ „	34
51.	„ „	1911	Műszerész szakrajz	8
52.	Pozsonyi szakisk.	1911	Általános szakrajz	26
53.	Debreceni szakisk.	1911	„ „	26
54.	Brassói szakisk.	1912	„ „	31
55.	Győr szakiskola	1912	„ „	30
56.	Temesvári szakisk.	1912	„ „	32
57.	Iglói szakisk.	1912	Faipari szakrajz	16

A t a n f o l y a m

Sorsz.	Székhelye	Éve	Iránya	Hallgatóinak száma
58.	Marosvásárhely	1912	Fémipari szakrajz	20
59.	Kolozsvár	1912	Építőipari „	18
60.	Arad szakiskola	1913	Általános „	30
61.	Pozsony	1913	„ „	30
62.	Szatmárnémeti	1913	„ „	26
63.	Bpest iparrajziskola	1912	Általános rajz	61
64.	„ „	1912	Fémipari szakrajz	25
65.	„ „	1913	Általános rajz	49
66.	Brassó	1914	„ „	29
67.	Debrecen	1914	„ „	27
68.	Győr	1914	„ „	32
69.	Igló	1914	Faipari „	18
70.	Kolozsvár	1914	Építőipari „	21

Közvetlenül a háború kitörése előtt még három közismereti, három általános rajzi és egy fémipari irányú rajztanfolyamot szervezett az iparoktatási főigazgatóság. E tanfolyamokra mintegy 250 tanítót vettek föl. A tanfolyamok 1914. június 20-án, illetve 30-án kezdődtek. Az előző tanévben megkezdett 5 tanonciskolai továbbképző tanfolyammal együtt a világháború kitörését megindító szerajevói merénylet idején (1914. június 28.) országszerte 12 rajztanító i és közismereti tanfolyamon készültek az iparstanonciskolák tanítói a tanonciskolai oktatás különleges feladataira.

A hirtelen kerekedett fergeteg feldúlta ezt a szorgos készülődést. Az előző 1913. év nyarán megkezdett tanfolyamok még valahogy befejezhetőek voltak. A hallgatók vizsgálat nélkül niegkapták képesítő bizonyítványukat, de az 1914-ben indult 7 továbbképző tanfolyam hallgatói már befejezetlenül voltak kénytelenek elhagyni a tanfolyamot. A rajzeszközöket egyik napról a másikra: a háború fegyvereivel cserélték fel.

A háború befejezése és a forradalmi összeomlás után abból a 6 városból, ahol az 1914. évi tanfolyamok megindultak, egyedül Szeged maradt a csonka-

ország határai között. Pozsony, Temesvár, Kolozsvár, Arad és Szatmárnémeti, amely városok falai között több mint egy évtizeden át a tanonciskolai tanítók százai nyertek szakszerű kiképzést, idegen megszállás alá került. Velük együtt nagyrészt az elszakított területeken maradt a magyar állam ropant anyagi áldozataival kiképzett (részben a nemzetiségekhez tartozó) tanonciskolai tanítóóság is. Az ő elvesztésüket is fel kell írni a történelem lapjain arra a nagy számlára, amely a magyarság követeléseit tartalmazza azokért a nagy szolgálatokért, amelyeket oly nehéz viszonyok között az általános emberi műveltség és az ipari kultúra terjesztése terén végzett az utolsó félszáz esztendőben a magyar Kárpátok medencéjében.

A háború idején teljesen szünetelt az iparostanonciskolai tanítóóság tanfolyami kiképzése. Az addig megtartott tanfolyamok eredményeképpen az 1913/14. tanévben rajztanítással foglalkozó 2331 tanítóból már 1564-nek, 67.1%-nak volt legalább általános rajzi képzettsége. Bár a tanonciskolai tanítók tanfolyami kiképzését maga a főhatóság sem tartotta teljesen kielégítőnek, a szakfelügyelők megállapították, hogy a tanonciskolai rajzoktatás rendje, színvonala, szakszerűsége és eredmény; igen sokat fejlődött a rajztanfolyamokon kiképzett tanítók munkája nyomán.

A tanonciskolai tanítóképzés ügye mindazon által a háború alatt is foglalkoztatta a minisztériumot, amely 1917-ben kezdeményező javaslattételre hívta fel e tárgyban az Iparoktatási Tanácsot. Ama 8300/1917. ein. sz. miniszteri leiratnak, amelyet részletebben a „Tanoncoktatásunk újjászervezése” c. fejezetben ismertetünk, gerince éppen az iparostanonciskolai tanítóképzés megindításának terve volt. A minisztérium az előkészítő munkálatok során 1917. elején behatóan tanulmányoztatta a poroszországi tanonciskolai tanítók kiképzésének ügyét és intéz-

menyeit, amely tanulságokat a magyar viszonyok szem előtt tartásával figyelembe kívánt venni. Az 1918/19. évi összeomlás azonban eltemette az önálló tanonciskolai tanítóképzés ily módon kidolgozott terveit is.

A háború után csak 1925 nyarán indultak meg újra az iparostanonciskolai továbbképző tanfolyamok. Ez időtől kezdve a tanfolyamokat egy-egy nyári szünetben hathetes időtartammal szervezték és azokra elsősorban a tényleges tanonciskolai alkalmazásban álló tanítókat vették föl.

Az első években négyféle tanfolyamok szervezésére került sor, és pedig *a)* általános rajzi, *b)* fa, építő-, *c)* fémipari szakrajztanfolyam, továbbá *d)* a közismereti tárgyak tanítási módszereit tárgyaló tanfolyam. A szakrajzi tanfolyamra csak azokat vették fel, akik az általános rajzi tanfolyamot előzőleg elvégezték, vagy a rajztanításra hivatásuknál fogva képesítve voltak. A tanfolyamon résztvevők költségeik megtérítése címén általában 160 a. K. segílyt kaptak, ezen kívül a tanfolyamon kapták az ott elhasználandó fogyatékos tanszereket és anyagokat is.

Háború utáni rajztanfolyamok:

1. Győr szakisk.	1925	Általános rajz	35
2. Nagykanizsa szakisk.	1925	„ „	38
3. Debrecen szakisk.	1925	„ „	42
4. Budapest ip. rajzisk.	1926	„ „	78
5. Győr szakisk.	1926	„ „	35
6. Debrecen szakisk.	1926	„ „	38
7. Nagykanizsa szakisk.	1926	Fémipari szakrajz	34
8. Győr szakisk.	1927	Építő faipari szakrajz	35
9. Szeged felsőipisk.	1927	Általános rajz	43
10. Debrecen szakiskola	1927	„ „	35
11. Budapesti iparrajziskola	1928	„ „	38
12. „ „	1928	Fémipari szakrajz	22
13. „ „	1928	Díszítő ip. szakrajz	20
14. „ „	1928	Férfiszabó szakrajz	17
15. Debrecen szakiskola	1928	Általános rajz	36
16. Szegedi felsőip. isk.	1928	„ „	43
17. Vác szakiskola	1928	Cipész és szabóip. szakrajz	38

18. Bpest ip. rajzisk.	1929	Általános rajz	36
19. Ujpest szakiskola	1929	„ „	39
20. Debrecen szakiskola	1929	„ „	36
21. Bpest nőipariskola	1929	Női ruházati szakrajz	35
22. Bpest ip. rajziskola	1930	Általános rajz	83
23. Ujpest szakiskola	1930	„ „	38
24. Debrecen	1930	„ „	35
25. Bpest ip. rajzisk.	1931	Faipari szakrajz	8
26. Debrecen szakiskola	1931	Általános rajz	31
27. Szeged felsőip. isk.	1931	Fémip. szakrajz	34
28. Ujpest szakiskola	1931	Általános rajz	36
29. „ „	1932	„ „	37
30. Debrecen szakiskola	1932	Faipari szakrajz	33
31. „ „	1933	Építőip. szakrajz	34
32. Ujpest szakiskola	1933	Általános rajz	41
33. „ „	1934	„ „	43
34. Vác szakiskola	1934	Férfiszabó- és cipész szakr.	37
35. Győri ip. tan. isk.	1935	Női ipari szakrajz	35
36. Ujpest szakiskola	1935	Általános rajz	39

Az 1891-1935. év során, tehát 45 év alatt mintegy 105-110 rajztanítói tanfolyamot rendezett az állam és a főváros az iparostanonciskolai tanerők továbbképzésére.¹

Az 1915-1924. évben, 10 éven keresztül a tanfolyamok szüneteltek, tehát csak 35 év vehető számításba az említett időszakból. Egy-egy évre átlag három tanfolyam rendezése esett. Az iparoktatási kir. főigazgatóságon vezetett „Törzskönyv” 1935-ig bezárólag 3037 rajztanítói tanfolyamot végzett tanító kiképzését igazolja. Egy-egy tanfolyamon tehát kb. 30 tanító szerezte meg a tanonciskolai szabadkézi és mértani rajz tanítására (kisebb részben a szakrajz tanítására) képesítő bizonyítványt.

Az általános rajz (elemi szabadkézi és mértani rajz) tanítására képesítő tanfolyamokat 1890-től 1915-ig megszakítás nélkül szervezték. A budai Pedagógiumban rendezett három első tanfolyam után a fővárosi felsőipariskolán öt ilyen tanfolyamot ren-

¹ E számban nincsenek benne a székesfőváros által a leánytanonciskolai tanítónők részére rendezett előkészítő és általános irányú tanfolyamok.

dezett az állam. 1899-től kezdődött a tanfolyamok decentralizálása vidéki városokban, de e tanfolyamok átlagos hallgató száma akkor még igen alacsony volt. A háború előtt rendezett általános irányú rajztanfolyam közül

A) az állam rendezett:

1. Budapesten	8 tanfolyamot	247 hallgatóval,	átlag 31
2. Pozsonyban	5 »»»	120	» 24
3. Gvörben	5	133	.. 27
4. Aradon	4	97	.. 24
5. Brassóban	4	106	.. 27
6. Nagyszében	4	47	.. 12
7. Kolozsvár	3	80	.. 27
8. Temesvár	3	94	.. 31
9. Szögieden	3	88	.. 29
10. Kassán	2	35	.. 18
11. Debrecen	2	53	.. 27
12. Újpesten	1	20	.. 20
13. Szatmárnémeti .	1	2fi	.. 26

összesen: 45 tanfolyamot 1146 hallgatóval, átlag 26

B) a főváros rendezett

Budapesten S tanfolyamot 291 hallgatóval, átlag 36, vagyis az állam és főváros (és egy-két vidéki város) összesen 53 általános rajzi tanfolyamot, amelyeken 1437 tanító szerzett általános rajzi képesítést.¹

A főigazgatóságon vezetett „Törzskönyv”-be a háború kitöréséig 1780 olyan tanító neve volt bevezetve, aki rajztanfolyamot végzett. E tanítók a következőképpen oszlottak meg a különböző tanfolyamok között:

¹ Egy tanfolyam hallgatóinak névsora hiányzik, t. i. az 1897. évi felsőipariskolai tanfolyamé. Viszont nincs benne a fenti összegben az 1915-ben végződött csonka fővárosi tanfolyam 9 hallgatójának létszáma.

1. Az állam (és egyes vidéki városok) által rendezett általános irányú rajztanfolyamokon képesítő bizonyítványt nyert.....	1146
2. A főváros által rendezett tanfolyamokon.....	291
3. Az állami szakirányú rajztanfolyamokon	210
4. A főváros szakrajztanfolyamokon .	133
Vagyis összesen: 1780	

tanító.

A szakirányú tanfolyamokon képesített tanítók túlnyomó része a legelső, 1895. és 1898. évi szaktanfolyamok hallgatóinak kivételével, az általános rajztanfolyamot előzőleg elvégezte, tehát e tanfolyamok hallgatóinak létszámában is nagyjából ki-
 \tannak mutatva. Viszont az általános rajzi tanfolyamot kétszer senki sem végezte, úgyhogy személy szerint mintegy 1450-re tehető ama tanítók száma, akik a háború előtti továbbképző tanfolyamokon iparstanonciskolai rajztanítói képesítést nyertek. A sorozatos rajztanfolyamok elvégzése után a háború kitöréséig rajztanítással megbízott tanítóknak mintegy kétharmadrésze szerezte meg a képesítést, bár a „képesített” rajztanítók között sokan voltak olyanok is, akik nem e tanfolyamokon, hanem rendszeres rajztanári képesítés során nyerték tanításra jogosító okleveleiket.

A háború utáni általános irányú rajztanfolyamok (23) közül négyet a főváros, 19-et az állam rendezett. A főváros az 1924/25. tanévben indította meg általános rajzi tanfolyamait, amelyekre kötelező rendelkezéssel a tanonciskolában alkalmazott összes tanítót beosztották. Ez az intézkedés is hozzájárult ahhoz, hogy a tanfolyamok hallgatóinak átlagos kora magasabb volt e háború utáni tanfolyamokon, mint a háború előttiéken. Az első tanfolyamot három párhuzamos csoportban 78 tanító végezte el,

majd az ezt követő három tanfolyamon még további 157 tanító, úgyhogy néhány év alatt a fővárosi tanonciskoláknak csaknem kivétel nélkül valamennyi tanítója megszerezte az általános rajz tanításához való készséget.

Az állam által rendezett 19 háború utáni általános rajztanfolyamon 730 tanító nyert \ képesítést. Ezek az állami tanfolyamok az utolsó években már csak két városban, tartattak, a fővárosban pedig a tanfolyamok teljesen befejezték működésüket, mint-hogy újabb rajztanítók kiképzésére már nem volt szükség.

A tanfolyamok színhelye rendszerint a nagyobb vidéki városok ipari szakiskolái vagy felső ipariskolái, a fővárosban a községi iparrajziskola volt. Csak az 1929. évi női ruházati szakrajztanfolyamot rendezték ezektől eltérően a budapesti állami nőipariskolában, végül az 1935. évi győri nőipari szaktanfolyamot az ottani iparostanonciskolával kapcsolatban. Ez utóbbi tanfolyam előadói is a szakirányú tanonciskola tanítótestületéből valók voltak.

A háború előtt rendezett 70 rajztanfolyam közül 53 volt általános irányú, tehát a tanfolyamok háromnegyed feize⁷íg~sz[^]kirányú Tanfolyam[^] összesen csak 17 volt (21tj).

A háború előtti 17 szakirányú tanfolyam közül 11-et az állam, 6-ot a székesfőváros rendezett. Az első állami szakirányú rajztanfolyamok felvételéhez még nem kívánták meg az általános rajztanfolyami előzetes elvégzését. De az, 1894, 1895 ós 1898-ban tartott első három szakirányú tanfolyam tapasztalatai után csak 10 év múlva rendezett az állam újabb szakirányú rajztanfolyamokat. 1908-ban indultak meg újra az állami szakirányú tanfolyamok, amelyek ettől kezdve kétévenként egy-egy újabb csoportját bőcsátották ki a szakrajzoktatásra képesített tanítóknak. Ezeken a tanfolyamokon mintegy 230 tanító nyert szakrajzi kiképzést. Az első három tanfolya-

mon főleg építő- és faipari szakrajzzal foglalkoztak, míg a fémipari szakrajzból csak 1908-ban kaptak első ízben képe­ sítést tanonciskolai rajz­ tanítók. A szakrajzi tanfolyamok átlagos hallgató-létszáma még alacsonyabb volt, mint az általános irányú rajz­ tanfolyamoké. A tanítók e tanfolyamokra már nem jelentkeztek olyan buzgósággal, hiszen az általános rajzi tanfolyam elvégzésével is biztosíthatták magukat alkalmaztatásukban. De az akkori tanonciskolai viszonyok mellett nem is igen volt arra lehetőség, hogy a szaktanfolyamokon kiképzett tanítók „szak­ szerű” képe­ sítésüket megfelelő módon értékesíteni tudják a tanonciskolában, hiszen a felsőbb osztályok, ahol a szakrajzoktatás megkezdődött a vidéki ta­ nonciskolákban még sokáig néptelenek voltak. Leg­ több tanító egyébként a faipari szakrajzból nyert képe­ sítést (65), fémiparból 58, építőipari szakrajzból 39 tanító. A ruházati iparok teljesen hiányoztak a háború előtti szaktanfolyamok programjából, az élelmezési iparokban pedig egyáltalában nem volt rajzoktatás.

A főváros már 1902-ben megkezdte a szakirányú rajz­ tanfolyamokat, amelyeken összesen 133 tanító nyert kiképzést. Egy-egy rajz­ tanfolyam átlagos hall­ gató-száma mindössze 22 volt itt is, de pl. az 1911. évi műszerész­ ipari tanfolyamnak mindössze 8 hall­ gatója volt. Az e tanfolyamokon kiképzett szaktanítók biztosítani tudták a szakirányú rajzoktatást a háború előtti fővárosi tanoncoktatás fejlettségi szín­ vonalához mérten. Minthogy faipari szakrajz­ tanfolyamot a főváros egyáltalán nem rendezett, né­ hány tanítót az állami faipari szakrajz­ tanfolyamra küldött ki a főváros.

A fővárosban kiképzett szakrajz­ tanítók meg­ felelő beosztása is könnyebb volt az itteni viszonyok között, mint vidéken és így a szakrajz­ tanfolyamok hatása közvetlenebbül is jelentkezett a tanoncoktatás fej­ lesztésénél, mint a vidéken. Hozzájárult ehhez az

intenzívebb szakrajzi felügyelet is, amely már 1898-ban megindult a fővárosban s amely az előre elkészített rajzoktatási vezérfonalak és a módszeres rajztanítói értekezletek rendszeresítésével nagymértékben előmozdította a fővárosi rajzoktatás szakzerű fejlesztését.

A háború után úgy az állam, mint a főváros 1926-ban indította meg újra a szakrajzi tanfolyamokat. A szakrajzi tanfolyamok jelentősége a háború óta erősen megnövekedett az általános irányú tanfolyamokkal szemben. Arányszámuk 24%-ról 36%-ra emelkedett. Egy-egy állami tanfolyamon átlag 35 tanító nyert kiképzést a háború előtti 22t-es átlaggal szemben. A vidéki iskolákban általában nagyobb volt a hiány szakrajztanítóknál, mint a fővárosban, mivel a háború előtt kiképzett szakrajztanítók már csak kis részben voltak feltalálhatók a megmaradt országterület tanonciskolaiban. Ezt a hiányt igyekezett enyhíteni a minisztérium az 1926. óta sorozatosan rendezett szaktanfolyamokkal. A régi múlttal bíró építő-, fém- és faipari rajztanfolyamok melletti ruházati, férfi és női szabó, cipészipari rajztanfolyamok is nyíltak e háború utáni években, úgy hogy a fiú- és leánytanonciskolák valamennyi fontosabb ipari szakirányának rajzoktatására megfelelő számú tanítót képeztek ki e tanfolyamokon. A férfi és női ruházati iparokra 145 tanító kapott szakszerű kiképzést, ezenkívül fővárosi tanfolyamon is kiképzést nyert 17 férfiszabó szakirányú rajztanító. Építő- és faiparra 102, fémiparra, amely szakmában a tanítóihiány nem volt annyira érezhető, mindössze 68. A főváros által rendezett négy szakirányú rajztanfolyamon a legfontosabb iparoscsoportok szakrajzának tanítására 67 tanító nyert kiképzést.

Összefoglalva a rajztanfolyamok statisztikáját a legrégebb időktől kezdve ezek számáról és a képeztést nyert hallgatók számáról, a következő táblázat tájékoztat.

1. Általános irányú rajztanfolyamok.

tanfolyamok	a) állami		b) fővárosi	
	száma	hallgatói száma	hallgatói	száma
A háború előtt	45	1146	8	291
A háború után	19	730	4	235
Összesen	64	1876	12	536

2. Szakrajzi tanfolyamok.

A háború előtt	11	210	6	133
A háború után	9	315	4	67
Összesen	20	525	10	200

3. Általános és szakrajzi tanfolyamok együtt.

A háború előtt	56	1356	14	424
A háború után	28	1045	8	302
Összesen	84	2401	22	726

i. Mindössze állami és fővárosi rajztanfolyamok.

A háború előtt	70	1780
A háború után	36	1347
Összesen	106	3127

A rajztanfolyamok mintájára 1907. óta úgynevezett „közismereti” tanfolyamokat is rendezett a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. Ezekben az években egyre érezhetőbbé vált a megfelelően képzett szaktanítók hiánya az iparostanonciskolákban, minthogy a polgári iskolai és a középiskolai képesítésű szaktanárok részben elmaradtak a tanonciskoláktól, részben pedig nem fedezték a tényleges szükségletet. Bár a tanonciskola elméleti *szaktár-gyai* ebben az időben még nem szerepeltek önálló

tárgyként az iskola tantervében, mégis kívánatos volt, hogy az olvasáshoz csatolt reáloktatás minél szakszerűbb módon taníttassék. Ehhez kellett a képzett „közismereti” szaktanítók. Ezeket a közismereti tárgyakat ugyanis legtöbb helyen a rajzképesítés nélküli idősebb tanítók látták el, akik sem az ipari könyvelésből, költségszámításból, üzleti levelezésből, sem a természettan-vegytanból s főképpen a technológiából nem kaptak az elemi iskolai tanítóképzőben semmiféle kiképzést.

E közismereti tárgyak oktatásának módszerességét és szakszerűségét kívánta elősegíteni a minisztérium a közismereti továbbképzői tanfolyamok megindításával. A háború kitöréséig befejezett 19 ilyen közismereti tanfolyamon összesen 658 tanító nyert kiképzést. A tanfolyamok tehát 34-es átlagos létszámukkal jóval népesebbek voltak, mint a rajzi tanfolyamok, amiből az látszik, hogy a rajzkészség kisebb fokával rendelkező idősebb tanítók inkább ezen a tanfolyamokon igyekeztek tanonciskolai szakképesítést szerezni az alkalmaztatásban való megerősítés céljából.

E közismereti tanfolyamok hallgatóságának átlagos kora is jóval magasabb volt, mint a rajztanfolyamok hallgatóinak. 31.2%-uk betöltötte már a 40. életévét a képesítés megszerzésének idején, tehát csaknem minden harmadik tanító ilyen előrehaladott korú volt, míg a rajztanfolyamokon csak 16.3% volt a 40 évesnél idősebbek aránya.

A háború előtti években a főváros nem rendezett ilyen közismereti, elméleti továbbképző tanfolyamokat. A szaktárgyakat itt jórészt polgári iskolai képesítésű tanerők vagy középiskolai tanárok tanították magasabb óradíj mellett, ami biztosította a megkívánt szakértelmet és elegendő volt az akkori tanonciskolákkal szemben támasztott követelmények kielégítésére.

A háború után, amikor igen sok tanítói képesí-

tés nélküli fiatalember kapcsolódott be a fővárosi tanoncoktatásba, szükségesnek látszott ezek számára a közismereti és pedagógiai tanfolyamok szervezése. Az 1929-ben tartott első ilyen tanfolyamon 30 pedagógiai oklevél nélkül alkalmazott tanerő vett részt, ahol a „serdülő kor lélektana” és „az iparostanonciskolai szervezet ismertetése” című kollégiumokat adták elő. Az ugyanekkor rendezett két „szaktárgyi” tanfolyamon 107 fővárosi tanító vett részt. Itt az ipari könyvvitel és költségvetés tan, az ipari földrajz, közgazdaságtan, egészségtan, s végül a természettan-vegytan tanítási anyagának és módszerének megismertetésével foglalkoztak az előadók. Az 1930. évben befejezett negyedik szaktárgyi tanfolyamon könyvviteltant és költségszámítást adtak elő 42 hallgató számára.

1925. óta az állam újból megindította a tanonciskolai közismereti tanfolyamokat. Az első évben Miskolcon, Szegeden és Székesfehérváron (122 hallgató), a második évben Szegeden és Miskolcon (79 hallgató), majd 1927-től kezdve 1933-ig Miskolcon és Székesfehérváron voltak ezek a tanfolyamok. A tanfolyamok egy-egy nyári szünetben hat hétig tartottak. Az 1925. és 1935. között rendezett 25 közismereti és szaktárgyi tanfolyamon összesen 1038 tanító nyert szakszerű kiképzést, az átlagos létszám (42), e tanfolyamokon is mintegy 12%-kal volt magasabb, mint a háború előtt rendezett közismereti tanfolyamokon. A hallgatóság korviszonyai is kedvezőbbek voltak. A 40 éven felüli korúak aránya csak 25% volt a háború előtti 31.2%-kal szemben, míg a 25 évesnél fiatalabb hallgatók aránya 11.8% volt a háború előtti 7.8%-kal szemben.

Bár még ezek a háború utáni közismereti tanfolyamok is bizonyos tekintetben megkésettnek minősíthetők, utóképzés jellegével bírnak, hiszen a tanítók e tanfolyamok előtt évekig, esetleg évtizedekig folytattak tanonciskolai oktatást, a haladás a

korviszonyok javulásában kétségtelenül megállapítható, különösen a legutolsó évi tanfolyamoknál. Az utolsó három évben tartott állami közismereti tanfolyamokon előbb 15.9%-ra, majd 12.2%-ra, végül 1935-ben 2.3%-ra esett a 40 éves vagy ennél idősebb hallgatók aránya, holott azokban az években, amikor még a fővárosi továbbképző tanfolyamok is folytak, 20-30% között váltakozott ez az arányszám. A legfiatalabb korosztályú tanítók aránya újabban 30% fölé emelkedett e közismereti tanfolyamokon, tehát az újabb tanonciskolai tanítónemzedék már pályafutása kezdetén igyekszik megszerezni azt a szakszerű külön képesítést, amelynek megszerzésére korábban módja nem volt.

Az állami és fővárosi *közismereti* tanfolyaok időrendi (sorrendben a következők voltak:

<i>Sorszám</i>	<i>Székhelye</i>	<i>Éve</i>	<i>Hallgató</i>
1.	Kolozsvár, polg. isk.	1907	40
2.	Kolozsvár, polg. isk.	1908	29
3.	Szeged, felső ker. isk.	1908	2«
<i>i</i>	Arad, szakiskola	1909	29
5.	Kolozsvár, polg. isk.	1909	30
6.	Szeged, felső ker. isk.	1909	32
7.	Arad, szakisk.		
8.	Pozsony, felső ker. isk.	1910	56
9.	Szeged, felső ker. isk.	1910	28
10.	Arad, szak. isk.	1911	33
11.	Pozsony, felső ker. isk.	1911	34
12.	Késmárk, szakiek.	1911	34
13.	Arad, szakisk.	1912	36
14.	Nagyvárad, iparos isk.	1912	41
15.	Pozsony, szakiek.	1912	38
16.	Szeged, felső ip. isk.	1913	36
17.	Kolozsvár, ip. szakisk.	1913	36
18.	Nagyvárad, ip. tanoncisk.	1913	34
19.	Pozsony, felső keresk. isk.	1913	35

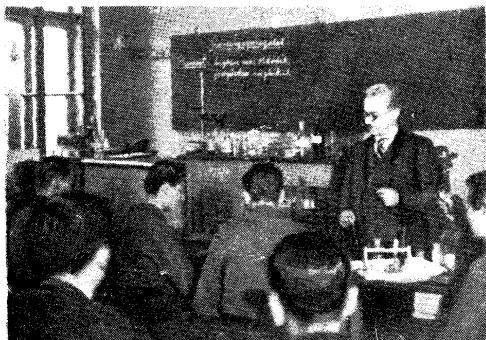
A háború után

1.	Miskolc, <i>iehő</i> keresk. isk.	1925	40
2.	Szeged, felső keresk. isk.	1925	39
3.	Székesfehérvár, f. keresk. isk.	1925	43

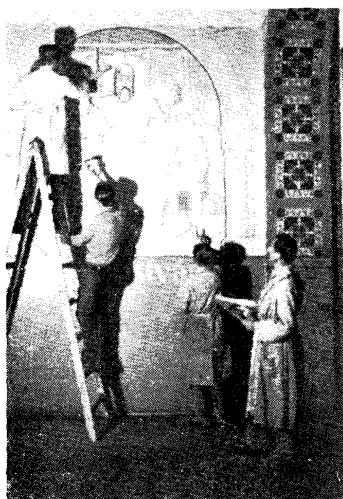
A tanfolyam

<i>Sorszám</i>	<i>Székhelye</i>	<i>Éve</i>	<i>Hallgató száma</i>
4.	Szeged, felső keresk. isk.	1926	40
5.	Miskolc felső keresk. isk.	1926	39
6.	Miskolc felső keresk. isk.	1927	39
7.	Székesfehérvár, f. keresk. isk.	1927	43
8.	Miskolc, felső keresk. isk.	1928	35
9.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1928	41
10.	Budapest, Ped. szeminárium	1929	80
11.	Budapest, szaktárgyi tant	1929	50
12.	Budapest, közismereti tanf.	1929	57
13.	Miskolc, felső keresk. isk.	1929	38
14.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1929	44
15.	Budapest, Ped. szeminárium	1930	42
16.	Miskolc, felső keresk. isk.	1930	42
17.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1930	40
18.	Miskolc, felső keresk. isk.	1931	44
19.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1931	48
20.	Miskolc, felső keresk. isk.	1932	37
21.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1932	38
22.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1933	42
23.	Miskolc, felső keresk. isk.	1933	40
24.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1934	41
25.	Székesfehérvár, ipt. isk.	1935	43

összesen: 1896 tanító.

Kárpitosok technológiai oktatása
(anyagvizsgálat)

Szobafestő tannműhely
(falfestménygyakorlat)

**Budapest szföv. VII., Nyár-utcai díszítő- és sok-
szorosító szakirányú iparostanonciskolája**

Szobrász tanműhely

Ötvös tanműhely

**Budapest szfőv. VII., Nyár-utcai díszítő- és so-
szeresítő szakirányú iparostanonciskolája**

VIII. fejezet.

A RAJZOKTATÁS SZEREPE AZ IPAROS TANONCISKOLÁBAN.

Az iparostanoncok szakszerű oktatásának súlypontja tulajdonképpen a rajzoktatáson nyugszik. Már a tanonciskolák megszervezése előtt felállott a különböző rajziskolák, vasárnapi és esti tanonciskolai rajztanfolyamok is azt célozták, hogy az iparos-pályára készülő ifjúságnak bizonyosfokú rajzkészséget nyújtsanak. A rajzbeli ábrázolás az ipar legtöbb ágában nélkülözhetetlen feltétele a munka elvégzésének. A tanoncoktatás szakszerűsége éppen ezért legelsősorban a rajzoktatás terén jelentkezett és itt is jutott a legmagasabb fejlődési fokra. Már az 1893. évi szervezet is igen behatóan részletezte a rajztanítás anyagát, amelyet egyébként a tanonciskolák legelső, 1882-ből való részletes tantervi utasítása állapított meg. Az általános rajztanfolyam anyagát mértani rajz és elemi szabadkézi rajzra osztja, a szakrajzolás tananyagát pedig külön részletezi az építőiparosok, asztalosok és faiparosok, építő és műlakatosok, bádigosok és rézművesek, gépészek, arany-, ezüst és bronzművesek, vésnökök, végül a kárpitosok díszítők és szobafestők szakrajzi tanításianyaga szempontjából.

A rajzoktatás fontosságát a régi tanonciskolai szervezet azáltal is kifejezésre juttatja, hogy a rajztanulás tekintetében az iparostanulókat egészen önállóan, a közismereti osztályoktól függetlenül csoportosítja. Az ilyen rajzosztályok tanulóinak száma a szervezet szerint is, de a gyakorlatban is rendszerint

alacsonyabb volt, mint az elméleti osztályoké és így ott az oktatás is behatóbb lehetett. Negyvenen felüli létszámnál már párhuzamos osztály létesítését írta elő a szervezet, mégpedig oly módon, hogy a párhuzamos osztályokban már rokoniparágak szerint kerüljenek össze a tanulók. A rajzpótló osztályoknak nem volt külön tanterve, azokban a szakmájuk ismereteihez tartozó anyaggal foglalkoztatták a tanítók a növendékeket.

Az 1897. évi fővárosi szervezet még erőteljesebben törekedett a rajzoktatás eredményességének és szakszerűségének fokozására. Ez az elméleti oktatói szintén függetlenül, általános és szakrajzi tanfolyamba sorozta a növendékeket. A szakrajztanfolyamra az ipari foglalkozások alapján osztotta be a tanulókat, hogy ott az ipar szükségleteihez képest szakszerű oktatást nyerjenek. Minthogy e szervezet megalkotása idején még valamennyi fővárosi tanonciskola általános irányú volt, tehát a legkülönbözőbb tanulókat vonta össze egy-egy földrajzi körzetből, a szakrajzcsoportok képzésének rendkívüli nehézsége volt a 20-30-féle iparágat is tanító iskolákban. Ez a körülmény siettetette az iskolák szakirányú átszervezését, amely az 1900-as évek elején indult meg.

A régi fővárosi szervezet kimondotta, hogy a szakrajzoktatás céljára a hétköznapi nappali órái is igénybe vehetők (kivéve a szombati napot), de ennek ellenére a fővárosban is vasárnap délelőttökint folyt a rajzoktatás. A III. osztályt végzett tanoncot a fővárosi szervezet is felmentette a rajzon kívül a többi tanulnivalók alól. Ha pedig a rajzot valamely felsőbb ipariskolán vagy ipari rajztanfolyamon tanulták, tanonciskolába egyáltalán nem kellett járniuk. A kültelken lakó tanoncok a téli hónapok „szigorúbb idejében” az elméleti tárgyak tanulása, alól felmenthetők voltak, de a vasárnapi rajzelőadásokra ezek is kötelesek voltak járni. A középiskola IV. osztályát végzett tanulók a rajzot szintén kötelesek

voltak tanulni. Az évközben felszabadult tanoncok számára megengedték a rajzoktatás további tanulását. A mulasztások tekintetében is szigorúbban vette a szervezet a rajzoktatásról való elmaradást, mint a közismereti órák elmulasztását. Lehetőleg külön rajztermek rendelkezésre bocsátását kívánta a szeri vezet, előírva azt is, hogy minden iskola számára be kell szerezni az általános és a szakrajzolóhoz szükséges mintalapokat, gipsz- és testmintákat, modelleket, továbbá rajztablákat. A fővárosi szervezetet jóváhagyó miniszteri leirat külön is utasította a fővárost, hogy gondoskodjék megfelelő rajztermekről, a rajzoktatást óvja meg a dilettantizmustól, készítessen megfelelő módszeres utasításokat, egyöntetű tanmeneteket, de legelsősorban iparcsoportok szerint szervezze át az iskolákat.

A fővárosi tanonciskolák szakirányú fejlődése is a rajzoktatás terén indult meg. Már az 1897-98. tanévben két rajzoktatási szakfelügyelőt alkalmazott a főváros, akiknek számát 1903-ban 5-re emelte. Ez az intézmény egészen új volt még, minthogy országos viszonylatban csak 1902-903-ban kezdték meg működésüket a minisztérium által megbízott felügyelők. A fővárosi szervezet kötelező módszeres rajzoktatási értekezletek rendszeres tartását is előírta azzal, hogy az itteni megbeszélések eredményét a szakfelügyelők az iskolákban ellenőrzik. A módszeres értekezletek ügymenetét az iparoktatási bizottság volt hivatva megállapítani. A rajzoktatási szakfelügyelők hatáskörét 1901. évi 33.782/VII. sz. határozatával kiadott utasításban szabályozta a főváros tanácsa. (Lásd Fővárosi Közlöny, 1901. évi 782-783. 1.)

Ennek az utasításnak fontosabb rendelkezései a következők voltak:

A rajzoktatási felügyelők gondoskodnak olyan tanmenetekről, mintasorozatokról és vezérfonalakról, amelyek az előírt általános és szakirányú tanítási anyagot módszeresen feldolgozzák. Minden rajzcsoport tanítóival havonta egy-egy

módszeres értekezletet tartanak. A felügyeletükre bízott osztályokat évenként legalább kétezer meglátogatják. Megvizsgálják a kéz és készülő rajzokat, jegyzeteket, a tanításhoz használt eszközöket, mintákat, a szertárak felszerelését. Látogatásukról naplót vezetnek. A tanév végén az ügyosztály vezetőjének írásbeli jelentéet tesznek. Negyedévenként egymás között értekezletet tartanak, amelyen kijelölik a rajztanítással megbízandó tanítókat is. A tanév elején az igazgatókkal értekeznek a rajzosztályok megnyitásáról. Ellenőrzik a módszeres értekezletek utasításainak végrehajtását. Javaslatot tesznek az iskolák számára beszerzendő rajzminták és segédkönyvek tekintetében.

Az utasítás II. része a rajzoktatási módszeres értekezletek ügymenetét szabályozta. Ezen a rajztanítók kötelesek voltak havonként megjelenni. Ez értekezletek tárgya a következő hónap rajzóráin feldolgozandó rajztananyag « általában minden olyan kérdés, amely a rajzoktatás előbbrevüelét célozza. Az itt nyert utasítások pontos betartása a rajztanítókra kötelező. A szükséges tanmeneteket a felügyelők bocsátják a tanítók rendelkezésére.

Az 1900-901-ben alkalmazott szakfelügyelők közül Györgyi Kálmán az összes előkészítő és általános irányú osztályok, valamint az ékszerészek és ötvösök osztályait, Böhm János a díszítők, sokszorosítók, cipészek és szabók rajz-osztályait, Palóczy Antal az építőipari és faipari rajzosztályokat, Ágotái Lajos a géplakatosok, műszerészek, bádogosok és rézművesek csoportjainak szakfelügyeletét látta el. E szakfelügyelők mindenike a fővárosi iparrajziskola tantestületéből való volt.

A szakfelügyelők az általuk készített rajztanítási tanmeneteket kötelesek voltak a főváros használatára átengedni. A különböző szakcsoportok 58 évfolyama részére szükséges tanmenetek sokszorosításáról a főváros gondoskodott. Ezek a tanmenetek a háború utáni időkig alapjai voltak a fővárosi tanonciskolák szakirányú rajzoktatásának. Az egyes iparágak speciális rajzanyaga a tanítási gyakorlat során szerzett tapasztalatokhoz képest időről-időre módosult. A módszeres értekezleteknek éppen az volt a célja, hogy egységes irányelveket biztosítson a tanonciskolai rajzoktatásban.

A fővárosi tanonciskolák ily módon kielégítően el voltak látva a háború előtti években a szükséges

rajzoktatási tanmenetekkel. A vidéki tanonciskolák számára azonban kezdetben hiányoztak ezek a rajzmintasorozatok, illetve helyi rajztanítási tervek, minthogy az 1893. évi szervezet csak szóbeli utasítást tartalmazott a rajzoktatás anyagára nézve. A 90es években, amikor még tanfolyamokon képzett tanítók sem állottak rendelkezésre, jórészt külföldi származású mintalapok másoltatásából állott a vidéki tanonciskolák általános és szakrajzi oktatása. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 61462/97. sz. rendeletével állapította meg azokat a rajzoktatási vezérfonalakat, amelyeket az iskoláknak be kellett szerezni. Ezek között találjuk Várday Szilárd Fali minták, Vidéki I.: Módszeres rajzoktatás, Balló Ede: Stílszerű rajzminták, Grünwald I.: Előlapok az iparostanonciskolák geometriai rajzolásához, valamint Grünwald I. Geometriai! szerkesztések és geometriai testek ábrázolása című mintalapjait, illetve rajzoktatási vezérkönyveit. A faipari szakrajz tanításához szükséges mintalapok és vezérkönyvek német kiadású munkák voltak, minthogy magyar vezérfonalak ebben az időben még teljesen hiányoztak.

A rajztanítók képzése csak 1895 93 körül indult meg rendszeresebben. A miniszter gondoskodott arról, hogy a tanítás érdekében a tanfolyamokon kiképzett tanítók beosztást nyerjenek és így gyakorlati úton is tökéletesítsék ismereteiket. Nyomatékosan szorgalmazta a rajztanításhoz szükséges gyűjtemények, mintalapok, stb. beszerzését is. Ez utóbbiak sorában a kereskedelemügyi minisztérium részéről beszerzett füzetes mintalapsorozat volt a legáltalánosabban elterjedt, amelyet egy bécsi cég adott ki. E mintalapsorozatok terjesztését különös nyomatékkal szorgalmazta a minisztérium, utasítva a tanfelügyelőket is azok beszerzésének ellenőrzésére. 1903/04-től kezdve új sorozatban, most már magyar kiadásban jelent meg a „Mintalapok” című rajz-

oktatási sorozat, amelynek minden évfolyama 10 mintalapot tartalmazó 6 füzetből állott. (A régi sorozatú, bécsi kiadású mintalapok 8 évfolyamban jelentek meg.)

Ezeken a hivatalosan terjesztett rajzmintasorozatokon kívül a 900-as évek elején számos olyan rajztanmenet készült, amely a tanonciskolai rajztanítás egyöntetűségét és rendszerességét kívánta szolgálni, Boros Rudolf és Györgyi Kálmán elkészítette a fővárosi tanonciskolák általános rajzoktatási tanmenetét. Kömlödi Mór fővárosi tanító az 1903. évi országos rajzkiállításon bemutatta a szabászati szakrajz tanmenetét, Liaffai László asztalosipari mintalapsorozat kiadását tervezte 1904-ben. Klein Jakab temesvári tanár elemi építészeti szakrajz címmel készített tervezetet. Szopkó István a miskolci tanonciskola igazgatója a mértani testek ábrázoló rajzának vezérfonalát készítette el. Ezek a szórványosan jelentkező (kezdeményezéseik azonban nem nyertek nagyobb elterjedést, sokszorosításukra nem igen került sor, vevőjük pedig még kevésbé jelentkezett.

E rajzminta-sorozatok segítségével a tanitóság buzgóbb része igyekezett a rajzoktatás terén haladást elérni. Megkönnyítéttél ezt a szakrajzi tanfolyamok látogatása is, de általános fellendülésről, a szakrajzoktatás észrevehető eredményeiről még alig lehet beszélni.

A tantervben előírt anyagból még a legbuzgóbb tanítók is csak egy-egy kevésbé lényeges töredéket dolgoztak fel, a tananyag lényegesebb részeit rendszerint mellőzték. Nem akartak, de nem is tudtak elmerülni a szakrajzoktatás tennivalóiban. Didaktikai és módszeres tájékozottságuk is hiányzott ehhez a szükséges szakmai ismereteken és a kellő gyakorlaton kívül.

Tanmeneteik – ha ugyan készítettek ilyent – vagy túlsokat, vagy keveset nyújtottak, de rendszeres, kerek, módszeres egységeket a legritkább esetben lehetett találni közöttük, céltudatos szakszerűség pedig alig volt a munkájukban. Ehhez sokkal jobban kellett volna ismerni az ipari szakmák gyakorlati igényeit. A tanitóságtól nem is lehetett

várni, hogy ebben a tekintetben önmaga készítsen útmutatót. Különösen a nem képezett tanerők munkája volt bizonytalan. De maga a rajzoktatás anyaga is kiforrotlan, kísérleti állapotban volt... még az 1890-1910 közötti időben. Az Iparostanonciskolai Tanítók Egyesülete éppen ezért 1911-ben kérte az ilyen rajzi tantervek rendszeres kiadását, illetőleg az általános rajzi tanmenet szakszerű továbbfejlesztését. A háború kitöréséig azonban nem kerülhetett sor a tanonciskolák új tantervének s ennek keretében a szakrajzoktatási anyagnak részletes átdolgozására. A szakrajzoktatási felügyelők ugyan sokat tettek a rajzoktatás szakszerűségének, egyöntetűségének és módszerességének fokozása terén, de ez a rajzifelügyelet – a költségek miatt – csak a fővárosban volt olyan rendszeres és intenzív, hogy eredményeket érhetett el. Általános rendezés hiányában egyes nagyobb vidéki iskolák testületei maguk készítettek szakrajzi tanmeneteket. Jellemző vonásuk volt, hogy általában nem kalandoztak messze az általános rajzoktatás határától. E tekintetben hasonló volt a helyzet az elméleti (közismereti) tárgyak szakirányú tantervi munkálataihoz. De a legnagyobb iskolák kivételével nem is igen volt arra lehetőség, hogy mélyreható szakrajzoktatási munka alakuljék ki az iskolákban, hiszen még az olyan városokban is, mint Kolozsvár volt, alig lehetett benépesíteni az egyes szakrajzosztályokat.

Közvetlenül a háború előtt már nagy számmal jelentek meg rajzoktatási vezérfonalak, technológiai szakkönyvek és rajzmintasorozatok. 1913-ban készült el Raffay László „Szakirányú mértani rajz” című munkája, amely a fa- és fémipar szakirányú mértani rajzanyagát dolgozta fel.

Az Iparoktatási Tanács elé is egyre nagyobb számban terjesztettek 1913-tól kezdve szakrajzi mintasorozatokat. A tanács bírálata alapján 1913-ban a Faragó Ödön-féle „Lakásművészet”, a Pederi

Gyula-féle „Bőripari mintalapok” és a Raffay László-féle „Épületesztalossági mintalapokéból több példánnyal látták el az iskolákat.

Közvetlenül a háború kitörése előtt készültek el az „Iparosok Könyvtára” c. sorozatban azok a technológiai oktatáshoz használható vezérkönyvek is, amelyek szintén nagyon hiányoztak a szakszerű oktatáshoz. E sorozatban Dömötör Pál Vasöntő, Raffay László Épületesztalos, Altmann Gyula Takács, Raffay László Bútorasztalos és Feyér Gyula, Víz- és gázszerelő című szakfüzeteit 1914 januárjában osztotta szét a minisztérium a tanonciskolák könyvtárai részére. Némely ipari szakmában inkább ilyen technológiai könyvekre volt szükség, mintj rajzi vezérfonalra. A főigazgatóság ezért már 1903-ban tervbevette a fontosabb iparágak szakmai ismereteit röviden, népszerű stílusban, de mégis szakszerűen tárgyaló könyvsorozat megindítását. E tervek abban a formában nem váltak ugyan valóra, amint Mártonffy kezdeményezte, de később a kereskedelemügyi minisztérium által támogatott „Ipariskolai Könyvtár” elég jól kielégítette a szükségleteket.

E sorozatban jelent meg 1914-ben Petrik Lajos „Az agyagiparos” című és Baumgartner Alajos „Kísérleti természettan” c. munkája is. Sajnos, ezek éppen a háború idejére készültek el, úgy hogy, ha el is jutottak még az egyes iskolákhoz, a tanulók tömeges felmentése miatt nem sok hasznukat lehetett venni. Mikor pedig az iskolák a háború után újjászerveződtek, e kiadványokból, már alig volt néhány föltalálható.

A sorozat keretein kívül is több szakmunka nyert a háborút megelőző években miniszteri jóváhagyást. Így Clementis László: A fémiparos mesterségek ipartanáinak alapvonalai I. rész; Horváth E. János: ötvösiparosok kézikönyve; Raffay László: A faipar I. r. (faipari technológia). Az 1912-ben tartott szünidei tanfolyamok keretében Faragó Ödön: „A bútór- és lakásberendezés története” címmel tartott előadást, amely 1914-ben sokszorosítva megjelent. 1914-ben Miklós

Ödön: „A. borbély)par kézikönyve” címmel adott ki tanonciskolai vezérfonalat.

A szakrajzi tanmenetsorozatokon és technológiai kézikönyveken kívül a háborúelőtti években sor került a szakirányú oktatás egyik fontos segédeszközének, a szemléltető technológiai falitábláknak elkészítésére is. Az Iparoktatási Tanács 1911-ben indította meg e táblák készítésének előmunkálatait. E gyűjtemény keretében mintegy 60 nagyméretű tábla készült, elsősorban az ipari szakiskolák technológiai, szerkezetani és gép tani oktatásának céljaira, de jó eredménnyel használhatták e kitűnő szemléltetőtáblákat a tanonciskolák is.

A háború idején a leányiparostanonciskolák részére is készült néhány szakrajzoktatási vezérfonal. Banké Bertalanné „írással varrottas” és „Rececsipke” c. módszeres vezérfonalait 1918-ban osztották szét ama leánytanonciskolák között, amelyekben bizonyosfokú szakirányú oktatás folyt. 1916-ban Borross Rudolf „Nőiipari díszítőrajz” címmel készített vezérfonalat, amelyet szintén szétosztottak az iskolák között.

Általában igen nagy kár volt, hogy a különböző szakoktatási vezérfonalak, könyvkiadványsorozatok, szakrajztanmeinetek jórészt csak a háború idejébe készültek el, amikor a háborús viszonyok szinte megbénították a tanonciskolák szépen fejlődő munkáját. A tanonciskolák éppen ebben az időben jutottak el fejlődésüknek arra a színvonalára, hogy oktatásukat a gyakorlatias ipari szükségletekhez alkalmazták, szakszerűvé tegyék. A háború alatt a szakrajzi tanfolyamokon kiképzett tanítók nagy része bevonult, sok helyen női tanerők helyettesítették a régi bevált tanítókat az elnéptelenedő osztályokban. A szakrajztanulásra kötelezhető tanulók jórészt fel voltak mentve a rajztanulás alól. Ilyen viszonyok között szinte teljesen sikertelen volt az akkoriban

elkészült vezérfonalak és szakrajzi tanmenetek alkalmazásba vétele.

1926-ban a minisztérium maga vette kezébe a szakirányú rajztanmenetek kiadásának munkáját. Legelsősorban felhívta az Iparoktatási Tanácsot a férfi- és nőiszabó szakirányú tanonciskolák szakrajzi vezérfonalának elkészítésére, minthogy ebben a tekintetben volt legerősebben érezhető a hiány. A női szabóipar anyagát Voit Ervin, a női kalapos szakrajzot Vértés Rezső, a férfiszabóipari rajzot Bálint Menyhért, a cipészipari szakrajz tananyagát a váci bőripari szakiskola testülete készítette el Gáli József igazgató vezetésével. A minisztérium által jóváhagyott szakrajzi tanmenetek használatát 1929-ben rendelte el a főváros tanácsa is.

Ugyanekkor a főváros is újabb szakrajztanmenetek, illetve mintalapsorozatok kiadásával foglalkozott. Az állam és a főváros között megegyezés létesült a munka felosztására nézve. E szerint a tervszerűen elkészített tanmeneteket a főváros és az állam kölcsönösen kicserélte egymás között. Így a férfiszabók és bőriparosok, valamint a kőműves, épület- és bútorasztalos szakrajztanmenetek kiadását az állam vállalta, a főváros pedig – a már elkészült tanmeneteken kívül – a díszítő és bádogos szakrajztanmenetek elkészítésére adott megbízást. A díszítőipari menetet Vértese Rezső, a bádogosiparit Városov Aladár szakfelügyelő készítette el. Bálint Géza a borbély és fodrászipari szakrajz tananyagának elkészítésére kapott megbízást. 1932-ben Havas László és Schindler Aurél az épületlakatos ipari szakrajz vezérfonalát készítette el. 1934-ben Vigh Bertalan az iparoistanonciskolák műszerész, villamos és autószerelő ipari szakrajzának vezérfonalát szerkesztette. Kiváló sikerrel használták a tanonciskolák Förstner Tivadar „Ipari mértan és testábrázolás” c. vezérkönyvét is, különösen az alkalmazott szabadkézi és mértani rajz tanítása során. Ugyancsak

Förstner Tivadar főigazgató tollából jelent meg az „ipari könyvvitel és költségvetés tanításának módszeres utasítása”, amelyet 1932-től kezdve használnak a tanonciskolák. Vitéz László Árpád gépészmérnök, iparoktatási igazgató, 1932-ben megjelent géplakatos- és kovácspari szakrajz vezérfonala is régóta érzett hiányt pótolta a rajzoktatás terén, annak ellenére, hogy a tanonciskolák éppen a gépipari szakrajzoktatás terén értek el legszebb eredményeket.

1935-ben készült el az iparostanonciskolák bádógos-, gáz- és vízvezetékszerelő ipari szakrajzának vezérfonala, amelyet Pawelka Ernő és Schönborn János gépészmérnök állított össze.

Minthogy a körzeti rajzkiállításokon a felügyelőhatóság megállapította, hogy a rajzok külső rendje, kiállítása, főleg pedig felírásai nem érik el a megkívánható színvonalat, ami a tartalmilag helyesen megoldott rajzok külső hatását erősen lerontotta, az iparoktatási főigazgatóság 1929-ben elkészítette a rajzlapok felírásánál használandó *egységes betű- és számminta táblát*. Ugyancsak elrendelte a miniszter a rajzlapok felírásának alakjait és tartalmi kellékeit.

A *rajztanítói módszeres értekezletek* gondolata a háború vége felé vetődött fel az államvasutak tanonciskolaiban. 1918 június 6-án volt az első ilyen módszeres rajzoktatási tanítói értekező az istván-
telki főműhely iskolájában. Ezeket a rajztanítói értekezleteket a tanonciskolák háborúutáni újjászervezése során az iparoktatási főigazgatóság ország-
szerte rendszeresítette. 1921-ben kezdődtek ezek a módszeres rajztanítói értekezletek, hogy legalább részben pótolják az évek óta szünetelő továbbképző rajztanfolyamok munkáját. Ebben az évben 3, az 1922. évben 6 nagyobb városban tartott a főigazgatóság ilyen kétnapos értekezőt a környékbeli tanonciskolák rajztanítói részére. Ilyenkor az elért tanítási eredmények számbavétele után a főigazgatóság képviselője közölte a rajztanításra, vonatkozó fontosabb

kívánalmakat és irányelveket. Az értekezletek hatása nyomban észlelhető volt az iskolák rajztanításának megjavuló eredményein.

Az 1924 októberében rendezett háromnapos értekezleteken már az új tanterv rajzoktatási tantervét ismertették a tanítókkal, akik módszeresen feldolgozták az ipari jellegű szabadkézi és mértani rajz tanítási anyagát. A kézhezkapott rajzterveket a tanítók magukkal vitték és ezt használták további munkájuk alapjául. 1924-ben Debrecenben, Kecskeméten és Pesterzsébeten, továbbá Győrben, Egerben és Újpesten voltak ilyen módszeres értekezletek. Minden értekezletre 30 környékbeli rajztanító kapott meghívást, tehát 180 rajztanító részesült módszeres irányításban.

Ugyanekkor szükségessé vált olyan módszeres értekezletek tartása is, amelyeken a régi szervezet szerint még egyáltalában nem tanított vagy külön tantárgyként nem rendszeresített tárgyak tanítási anyagát és módszerét kellett megbeszélni. E tantárgyak a természettan, vegytan, ipari könyvvitel és költségvetés, polgári és közgazdasági ismeretek és a technológia voltak. A Pécsen és Békéscsabán rendezett első ilyen közismereti módszeres értekezleteken 240 tanító vett részt. A tanítószervezet örömmel fogadta ezeket az irányító értekezleteket, hiszen másképpen nem is állott módjában tájékozódást szerezni az új szervezet intézkedéseiről.

Erre az irányító munkára annál nagyobb szükség volt, mert 1914. és 1924. között az iskolák testületei jórészt kicserélődtek. Az az új tanítónemzedék, amely az inflációs években kapcsolódott a tanonciskolai munkába, egészen tájékozatlan volt, különösen a rajzoktatás tennivalói és módszere tekintetében. Megnehezítette a munkát az is, hogy a háborús viszonyok, sok helyen az ellenséges megszállás idején az iskolák felszereléseit feldúlták, szétszórták és a régi rajztanmenetek sem voltak sehol fel-

lelhetők. De el is fogytak ezek a régi rajzoktatási tanmenetek – még a fővárosban is – a sok hányódás, az iskolák állandó helyváltoztatása, a tanítók kicserélődése következtében. A nagy szükségéin csak a módszeres értekezletek rendszeresítésével lehetett segíteni. Bár az új tantervhez csatolt módszeres utasítások jóval nagyobb részletességgel közölték a tanítási anyagot, ezek még nem voltak elegendők ahhoz, hogy az ipari életben) nem jártas, az ipari élet szükségleteit nem ismerő tanítók kellő bizottsággal végezhesék rajztanítói munkájukat.

A módszeres értekezletek rendezése mozgékony, eredményes és olcsó megoldás volt. Az 1925. évben már nyolc ilyen módszeres értekezletet tartott országsszerte a főigazgatóság, amelyeken részben a rajzi, részben a közismereti tárgyak tanítói részesültek szakszerű irányításban. A megbeszélésekkel kapcsolatban a főigazgatóság összegyűjtötte a résztvevő iskolai tanítóinak rajzsorozatát is, amelyek a megbeszélések alapjául szolgáltak. Ebben az évben Debrecenben, Kecskeméten, Pesterzsébeten, Győrben, Diósgyőrben, Újpesten, Pécsen és Szolnokon volt tanítói értekezlet, A következő nyáron Szegeden és Nagykanizsán volt rajzoktatási, Nyíregyházán és Szombathelyen pedig közismereti módszeres értekezlet. A megbeszélések mindenikén 40-40 környékbeli tanító vett részt.

Az 1925. és 1926. évi módszeres értekezletekkel kapcsolatban felújította a főigazgatóság a *kerületi rajzkiállítások* rendszerét.

Ezeknek a háború utáni években sorozatosan rendezett körzeti rajzkiállításoknak első formái azok a múlt század 70-es és 80-as éveitől kezdve szokásos iparossegéd- és inasmunka-kiállítások voltak, amelyeket akkoriban az iparosifjúsági egyletek és az ipartársulatok rendeztek abból a célból, hogy nyilvánosan számotadjanak az inasok gyakorlati kiképzésének eredményeiről. A régi ipartörvény 78. §-a

előírta, hogy a tanoncok műhelyi kiképzését az iparhatóságok kötelesek ellenőrizni. Ez ellenőrzések megkönnyítése céljából rendezték az első tanoncmunka-kiállításokat.

Kezdetben kizárólag tanoncnunkák, a tanoncok műhelyi munkái szerepeltek a kiállításokon. Később a segédek készítményeit is bemutatták az érdeklődés fokozása céljából, amelyet egyre csökkenő sikerrel tudtak csak biztosítani az ilyen munkakiállítások számára. A helyi tanoncmunkakiállításokból fejlődtek ki később nagyobb, kamara-kerületi és ezekből az országos munkakiállítások. Legelőször a kolozsvári iparkamara rendezett ilyen műhelymunka-kiállítást, később más kamarák és ipartársulatok is követték ezt a kezdeményezést. Az 1885. évi országos iparügyi kiállításon és az 1896. évi ezredéves kiállításon ezekből a körzeti kiállításokból válogatták össze a bemutatásra kerülő anyagot. Eleinte semmi egységes rendező elv nem érvényesült e körzeti kiállításokban. Csak a 900-as évek elején nyertek egységes szabályozást, amikor a kereskedelemügyi kormány az iparfejlesztés érdekében országos ügyé fejlesztette a kiállítások rendezését. 1903-ban a már korábban rendezett körzeti kiállítások anyagából *országos tanonc- és segédmunka-kiállítást* rendezett a kereskedelemügyi minisztérium külön szervezeti szabályzat alapján.

E kiállítás célja az volt, hogy az ország iparostanonc-képzésének egykorú állapotáról tájékoztatást nyújtson és az iparostanoncokat a szakmájukban való tökéletesedésre buzdítsa. Az eredetileg 1902 július közepére tervezett kiállítást a hosszas előkészületek után, 1903 augusztus 20-án nyitották meg a fővárosi Ipar csarnokban, ahol Ferenc József király is meglátogatta a szeptember 27-ig nyitva tartott kiállítást. Ez a kiállítás volt egyik határköve a szakirányú tanoncciskolák fejlődésének. A szakirányú rajzoktatás útnakindulását jelentette a 31

évvel később, 1904-ben rendezett jubileumi kiállítással szemben, amely már – ha nem is a beérkezést, de a beteljesedés felé vezető utat képviselte a tanonciskolák fejlődéstörténetében.

A tanonciskolák szakirányú átszervezése éppen csak elindult ebben az időben, jelentősebb eredményt még nem is lehetett felmutatni az országos kiállításon.

Ez a kiállítás mégis bemutatta, hogy milyen módon történt gondoskodás a XX. század első éveiben a magyar iparosifjúság ipari képzéséről a mesterműhelyben és az iskolában, milyen a segédképzés a műhelyben és a továbbképző tanfolyamokon. Bár a kiállításnak országos jellege volt, azon mégis a főváros intézményei domináltak. A főváros iparoktatási intézményein kívül az államvasutak, az állami gépgyár, a Ganz-gyár, a fővárosi cipészipartestület szakirányú iskolája is résztvett a kiállításon. 1905-re újabb országos bemutatót tervezett a minisztérium, amelynek anyagát a kerületi, illetőleg az ipartestületi és tanonciskolai kiállítások anyagából kívánta összeállítani. Megelőzőleg ugyanis országszerte kamarai kiállításokat rendeztek. Ezek közül az aradi 1902 augusztusában, a brassói 1903 áprilisában, a kolozsvári, szegedi és győri 1903 augusztusában, a marosvásárhelyi székellyföldi kiállítás pedig 1904 októberében volt.

E kiállítások súlypontja akkor még nem a tanonciskolai rajztanítás eredményeinek és módszerének bemutatása volt, de a későbbi rajzkiállítások ezekből a mestermunka kiállításokból fejlődtek ki. A kisipar újjászervezésének és fejlesztésének útját abban az időben még inkább a mesterműhelyben keresték és ott igyekeztek támogatni, bár a tanonciskolák szerepét nem akarták ezzel alábecsülni. Nem a tanonciskolák eredményeit vizsgálták tehát, hanem a tanonctartó mesterek nevelőmunkáját, akik közül a kiválóbbakat megfelelő

módon támogatni is törekedtek. Ha be is mutatták a tanonciskolai rajzmunkákat, ezeknek csak másodrendű szerep jutott a műhelymunkák kiállításán, sőt több kamara nem is tartotta szükségesnek az iskolai rajzmunkák bemutatását, amelyek akkori-ban még minden szakszerűséget nélkülöztek.

A 900-as évek elején rendezett tanoncmunkakiállításokon még csak a kezdeti eredményeit lehetett szemléltetni a tanonciskolai szakrajzoktatásnak, amelyek sok tekintetben kiforratlanok, néhol túlzásbavittek, a módszeres elvek tekintetében elhibázottak voltak. Az 1904. évi székelyföldi kiállításon, ahol 225 segéden és 135 tanoncon kívül két szakiskola ifjúsága is résztvett, ez utóbbiak munkája kivételével a kiállított tárgyak minősége általában igen gyarló volt, minthogy a jobb mesterek nem is vettek részt a kiállításon.

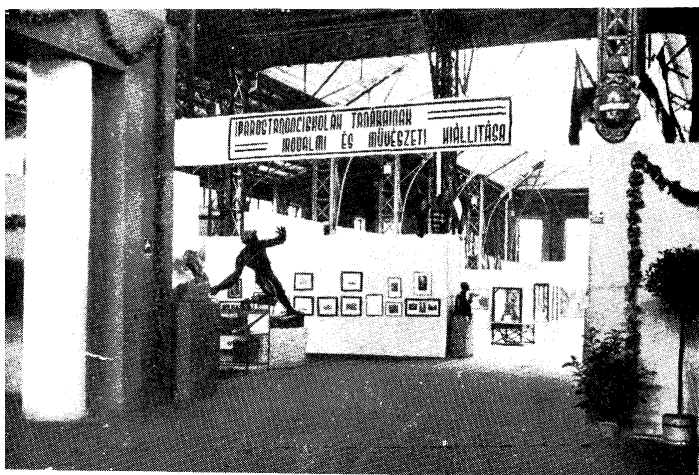
Az iparosság nem fogadta rokonszenvvel ezeket a kiállításokat. A debreceni kamara szerint nem volt elsőrendű jelentősége ezeknek a költséges és fáradságos kiállításoknak, melyek alig keltettek érdeklődést. A debreceni kamara már akkor helyesebbnek tartotta, hogy a tanoncok szakszerű kiképzésének súlypontját a tanonciskolákba helyezték és az iskola tanításmenetét, különösen a rajzoktatás tekintetében gyakorlatiasabbá tegyék.

A kereskedelemügyi minisztérium maga is felismerte a tanonciskolai rajzoktatás fejlesztésének fontosságát. 1906-ban ezért 10.000 K-t irányzott elő a tanoncottatás fejlesztésére. Ennek az összegnek felét az akkor szervezni kezdett tanoncotthonok támogatására kívánta fordítani, 3000 K-val a jól tanuló iparostanoncokat jutalmazni, 2000 K-t peclia' a *rajztanulásban* kiváló eredményt elérő tanoncok jutalmazására óhajtott fordítani.

Később ezek a jutalmazások a kultuszárca költségvetésében tanoncottatási általános célokra előirányzott összegekből nyertek kielégítést, ame-

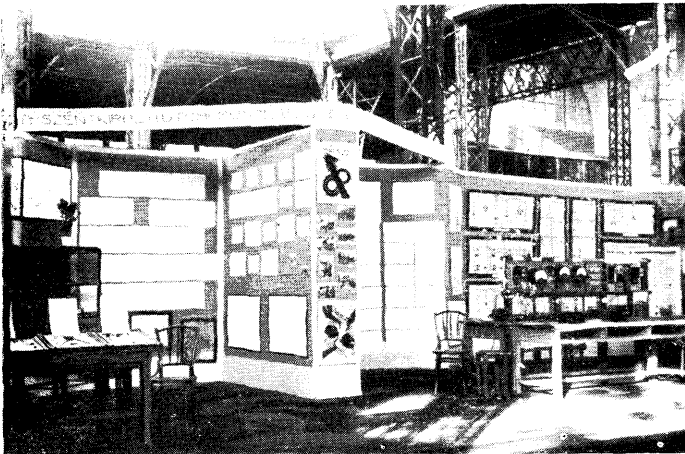

Ispárasarnoki főbejárat

Tanárok irodalmi és művészeti kiállítása

**Az 1934. évi Országos Tanoncoktatás-
és Nevelésügyi kiállítás**

A szfőv. Szentkirályi-uteai iskola kiállítása

A szfőv. Iskola-uteai leányiskola kiállítása

**Az 1934. évi Országos Tanoncoktatás-
és Nevelésügyi kiállítás**

lyekkel együtt évről-évre nagyobb összegeket fordított a minisztérium a rajztanulás terén kiváló eredményt elért tanulók jutalmazására. A jutalmak összegét is 100 K-ra emelték később, bár olyan vélemény is hangzott el, hogy célszerűbb, volna több iskolát kisebb jutalomban részesíteni.

A 900-as évek elején, amíg az állam pénzügyi helyzete engedte, a kereskedelemügyi minisztérium aránylag sokat áldozott a kerületi tanonc munka kiállítások, rendezésére. Alapjában ez az állami támogatás éllette kb. 10 éven át ezt az intézményt De 1908-1909-től kezdve már egyre kevesebb jutott e kiállítások anyagi támogatására.

A kötelező tanoncoktatás negyedszázados jubileuma alkalmával, az 1908/09. tanévben az Iparos-tanonciskolai Tanítók Országos Egyesülete nagy szabású országos kiállítás rendezését tervezte a tanulók iskolai és műhelyi munkáiból. A tervek szerint ez a kiállítás történelmi áttekintésben mutatta volna be a tanoncoktatás fokozatos fejlődését. Hosszabb ideig tartó kiállítást tervezett az egyesület, hogy annak tanulásaival a tanítóság alaposan megismerkedhessek.

1910 május havára kívánták a kiállítást anyagát összegyűjteni, de részben a költségek hiánya, részben pedig Mártonffy főigazgató országgyűlési képviselővé választása és 1910. évi nyugalombavonulása miatt a nagyjelentőségű terv nem valósult meg. Csak helyi rajzkiállítások keretében mutatták be azzal az iskolákkal 25 éves fennállásuk emlékeztetőre a rajzoktatás eredményeit. Ezeket a kiállításokat azután a világháború előtt a legtöbb iskola az évvégi vizsgálatokkal kapcsolatosan megrendezte, de nagyobb jelentőséghez ezek a kiállítások nem jutottak.

1913-ban a szegedi tanonciskola igazgatója, Firkás Nándor kezdeményezte, hogy a környékbeli tanonciskolák is vegyenek részt az ottani rajzkiál-

lítésen. Ez, volt tehát a körzeti rajzkiállítások eszméjének első felbukkanása, de az akkori viszonyok között még nem volt meg a kellő megértés az eszme támogatásához.

A háborút követő időkben az 1925. évben rendezett iparművészeti és iparoktatásügyi kiállítás volt az első alkalom arra, hogy a háborús romokból újjáépített tanoncoktatás rajztanítási eredményeit a nyilvánosság előtt bemutassák. A tanonciskolák szempontjából a kiállításon való részvétel célja az volt, hogy reális képet mutassanak a kedvezőbb körülmények között működő iskolák rajztanításának eredményeiről. Ehhez, képest úgy az általános, mint a szakrajzi tanítás anyagát is bemutatták, ez utóbbiakat ama irányelvek alapján, amelyeket az 1921. és 1922. évi rajztanítói értekezleteken megállapítottak.

Az iskolák buzgón fel is készültek a kiállításra, ami az akkori viszonyok között, amikor még megfelelő rajzpapírt is nehéz volt szerezni, számos nehézség leküzdésével járt.

A kiállításon – annak főként iparművészeti irányára való tekintettel – a tanonciskoláknak csak kevés kiállítási terület jutott. Emiatt az iskolák teljes rajzi munkásságát nem is lehetett olyképpen bemutatni, mint az kívánatos lett volna. De a kiállított kevészámú rajzból is megállapítható volt, hogy az iskolák általában helyesen fogják föl az ipari rajz követelményeit és a rajzoktatást jó irányban vezetik.

Mindamellet ez az országos rajzkiállítás a tanonciskolai oktatás szempontjából általában kéve sebb jelentőséggel bírt, mint az ekkoriban már országsszerte megszervezett kerületi (körzeti) rajzkiállítások, amelyek a velük kapcsolatos módszeres értekezletek révén kifejezetten a tanonciskolai rajzoktatás fejlesztésére irányultak. Az 1925. évben kísérletképpen Békéscsabán, Debrecenben, Székes-

fehérvárott és Egerben rendezték meg az első kerületi *rajzkiállításokat*. E kiállításokon a környék minden iskolája köteles volt egy-egy rajztanítási menettel résztvenni. A kiválóbb tanmeneteket készítő iskolák és tanítók elismerő oklevelet kaptak. A kiállítások nyilvános jellegűek voltak, hogy az iskolák rajztanítási munkájáról a nagyközönség és az iparosság is tudomást szerezzon és több megértést tanúsítson az iskola ügyei iránt. A környékbeli iskolák tanítóinak utazási segéllyel tették lehetővé, hogy szakszerű magyarázatok mellett megtekintsék a kiállítást és abból maguk is tanuljanak.

Az 1926. évben Békéscsabán, Debrecenben, Székesfehérvárott és Egerben rendeztek kerületi rajzkiállítást, amelyeken a környékbeli iskolák közül csak a legkisebbek nem vettek részt. Számos iskola még ebben az időben sem heverte ki a háborús idők pusztításait.

A vidéki városokban rendezett körzeti rajzkiállítások mintájára 1928/29-től kezdve a főváros is rendszeresítette az ú. n. *csoportos rajzkiállításokat*, amelyeken több rokonirányú szakma tanonciskolának rajzmunkáit mutatták be. E kiállításokat a főváros is a szervezet 81. §-a alapján rendezte, amely előírta, hogy az érdekelt iparoskörök és ű nagyközönség tájékoztatására az iskola egész évi rajztanítási munkásságának eredményeit be kell mutatni. A fővárosi csoportkiállítások anyaga a tanulók rajzaiból, műhelymunkáiból, a rajzoktatási modellek gyűjteményéből és az iskola rajzoktatási tanmenetének bemutatásából állott. A tanács elrendelte, hogy a kiállításokkal kapcsolatban a rajzoktatók bevonásával *módszeres értekezleteket* kell tartani, amelyen a közös tanulmányi célt, a módszert, az eredményeket kell megbeszélni az esetleg gátló körülmények elhárítását célzó intézkedések mellett.

1932-től kezdve ezek a csoportos rajzkiállítások

a fővárosban *megszűntek*, minthogy az iskolák központosítása következtében az egy-egy rokonszakmához tartozó iparágak tanulói már mind egy iskolába jártak, közös vezetés és egységes rajzoktatási irányítás mellett. Az iskolán kívüli közönség pedig csak igen gyér számban kereste fel ezeket a sok fáradtsággal, gondnal és költséggel rendezett kiállításokat.

Valamennyi időszaki rajz- és tanonckiállítást felülmúlt úgy a külső méretek nagysága és impozáns díszje, mint a belső tartalom és tanulságok tekintetében a kötelező tanoncoktatás bevezetésének 50. évfordulója alkalmával rendezett 1934. évi jubileumi *tanoncügyi* kiállítás a *budapesti városligeti* Iparcsarnokban.

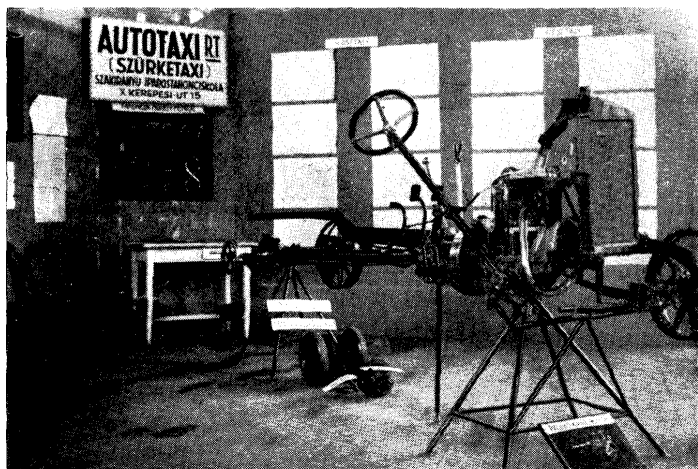
A jubileumi kiállítás eszméjét az Iparostanonciskolai Tanítók és Tanárok Országos Egyesületének 1932. évi közgyűlésén vetette fel Winter Pál főtitkár. Felhívta az egyesület tagjainak figyelmét arra, hogy 1934-ben lesz ötven esztendeje annak, hogy Matlekovits Sándor, az Országos Ipar-egyesület elnöke előterjesztette a kötelező iparostanoncoktatást is magában foglaló ipartörvényjavaslatot. Ez a törvény hatalmas mértékben fejlesztette az iparostanoncok oktatását és nevelését, amely nem várt lendülettel tört előre. Az 1884-ben elvetett magból hatalmas fa fejlődött. Az iparoktatás úttörőinek emlékét díszközgyűlés keretében javasolta feleleveníteni a főtitkár.

A díszközgyűlésen kívül több tervet vetett fel az évforduló jelentőségének kidomborítására. Így egy országos iparostanonciskolai tanügyi kiállítást, tanoncmunkaikiállítást, az iparoktatás 50 éves történetének megíratását.

Az 1932/33. tanév – a legsúlyosabb gazdasági válság ideje – nem volt alkalmas még a felvetett tervek előkészítésére. De az 1933/34. tanévben már eleven erővel indult meg a munka, hogy az 1934. évi kiállítás megmutassa a nagy nyilvánosságnak a tanonciskolák által elért eredményeket. 1933 október 23-án a-OH az előkészítő bizottság első megbeszélése. A kiállítást az Iparostanonciskolai Tanítók és Tanárok Országos Egyesülete a Budapesti Iparostanonciskolai Tanítók és Tanárok Egyesületével közösen rendezte. A jubileumi kiállítás szervezésének legfőbb irányítását Förszner Tivadar főigazgató vállalta. November 7-re Förszner főigazgató össze-

A szőv. Ranolder-utcai fodrász ipt.-iskola műhelygyakorlata

Az Autótaxi Rt. magánvállalati tanonciskolája

**Az 1934. évi Országos Tanoncoktatás-
és Nevelésügyi kiállítás**

hívta mindazokat a közéleti tényezőket, akik a tanoncoktatásügyi és nevelési kérdésekben érdekelve voltak.

Ez. értekezleten. Förstner főigazgató rámutatott arra, hogy a magyar tanoncoktatásügy 50 év lelkiismeretes munkájával megváltotta a jogot, arra, hogy a nyilvánosság előtt is bemutatkozhassek s hogy alkalmas módon demonstrálja úgy a törvényhozással, mint az iskolafenntartókkal szemben, hogy megtérült az az áldozat, sőt kamatot is hozott, amelyet félszáz éven át a tanoncoktatásügy érdekében befektettek.

De kötelességünk az úttörőkkel szemben is beszámolni arról – mondotta Förstner főigazgató – hogy kezdeményezésünk nem maradt sikertelen, bár nem akarunk hivalkodó ünnepléseket rendezni, csak a magunk munkájának bemutatására keresünk megfelelő alkalmat. A kiállítás céljaul azt tűzte ki a bizottság, hogy az iparostanonc életének hű tükrét mutassa be a pályaválasztástól kezdve egészen a felszabadulásig.

Az 1933 november 7-iki ülés véglegesen meghatározta a jubileumi munkaprogramot. Ennek keretében elhatározta a tanoncmunka és rajkiállítás 'Szervezését, amelyen az iparostanulók oktatásának akkori helyzetét és eredményeit szemléltetve fel akarta hívni a magyar társadalom figyelmét az iparostanoncok oktatásának jelentőségére. A szervezőbizottság megállapította a kiállítás tervezetét. Az I. csoport a pályaválasztás, képességvizsgálat intézményeit, a II. csoport a tanoncok műhelyi kiképzését, a III. csoport a tanoncok iskolai oktatását, a IV. csoport a tanonc egészségügyével foglalkozó intézményeket, az V. csoport a tanoncok szociális védelmét szolgáló intézményeket, a VI. csoport az iskolán kívüli tanoncnevelés (eszközeit), a VII. csoport a tanoncok levemteegyesületi oktatását, a VIII. csoport a tanonccserkészetet, a IX. csoport a tanonccygy statisztikáját, végül a X. csoport az iparostanoncciskolák tanítóira vonatkozó, iskolán kívüli irodalmi és művészi munkájukat ismertető adatokat mutatta be. A bizottság külön sajtóbizottságot is létesített, 1933 december 19-én alakult meg véglegesen a bizottság s több albizottsága. Ez döntött a kiállítás helyének és időpontjának megállapításáról is.

Förstner Tivadar iparoktatási kir. főigazgató a Magyar Iparosnevelés 1934 január-februári számában jelentette be az 50. évforduló megünneplésének előkészületeit. Hálas megemlékezéssel tekintett vissza az 50 éves magyar tanoncciskola megalkotóira és a félszázados fejlődés kiemelkedő mozzanataira.

Az 1934. év tavaszi hónapjaiban már serényen folytak a kiállítás előkészületei. (L. Magyar Iparosnevelés, 1934. évi 3-4. sz. 17. 1.) Május hónapra már minden előkészület meg-

történt és megkezdődött a kiállítás anyásának összegyűjtése is.

A kiállítás gerincét 27 székesfővárosi és 40 vidéki iparostanonciskola, valamint több vállalati magániskola tanulóinak rajz- és tanoncmunkakiállítása alkotta. A műhelymunkák kiállítása több mint 1000 n.-méter területen szemléltette a nagyobb ipari vállalatok műhelyeiben folyó gyakorlati tanonképzés eredményeit.

Az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács 1934. évi május hó 29-én tartott együttes ülésén hódolt a jubileumi évforduló alkalmával az iskolát létesítő apostoli lelkű ősök emlékének. (L. Magyar Iparosnevelés 1934. évi júniusi számában Förstner Tivadar kir. főigazgató, valamint báró Kéthly Károly alelnök és Vig Albert, az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács titkárának megemlékezéseit az 50 éves tanonciskoláról.)

A magyar sajtó általában a legnagyobb elismerés hangján számolt be a jubileumi kiállítás sikeréről. Egyes lapok több fényképet is közöltek a kiállításról és részletesen beszámoltak a tanoncotkutatás terén az utolsó 10 évben elért hatalmas haladásról. A rádió naponta közölte a kiállítás programját. Június 16-án, a megnyitást követő vasárnap több mint 6000 látogató tekintette meg a kiállítást, ahol leventék és cserkészek sportbemutatókkal, hangversenyekkel szórakoztatták a közönséget.

Az iparoktatási főigazgatóság gondoskodott a kiállítás megőrkítésre érdemes, maradandó anyagának megőriztetéséről.¹

A kiállítás szervezőbizottsága 1935 január 22-én tartotta záróülését. Ez ülésen megállapították, hogy a kiállítás 1015.19 pengő bevételi többlettel zárult a 18.262.2)1 pengős bevételi tételek mellett. Förstner Tivadar elnök zárószavaival megállapította, hogy a kiállítás sikere messze túlhaladta a várt reménységieket. Az a még ma is alig méltányolt, sokak által lebecsült tanonciskola mutatta meg, miképpen kell pedagógiai kiállítást ízléssel, tudással, szemléltetően megrendezni. Az 50 éves kiállítás hatása nem, múlik el nyomtalanul. Az utánunk következő nemzedék is abból fog erőt, útmutatást venni a mag«; munkájához, amit a mi munkánk rájuk hagyott. (Lásd M. Iparosnevelés 1935. évi 1. sz. 11. 1.)

¹ A kiállításról szóló részletes beszámolókat lásd a Magyar Iparosnevelés 1934. évi 7-8. számának 9-10., a 9. szám 5-8., a 10. szám 1-3. lapjain, továbbá az 1935. évi 1. szám 7-8., továbbá 9-11. lapjain, a februári szám 5-6. lapjain, a márciusi szám 5-7. lapján, végül az áprilisi szám 9-11. lapjain.

A jubileumi kiállítás június 16-i megnyitása a magyar tanoncoktatás és nevelésügy nagy ünnepe volt. A kiállítás záróünnepének keretében: pedig azok az iparostanoncok kapták meg jutalmaikat, akiket a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara érdemérmével kitüntettek. Gondoskodás történt arról is, hogy a vidéki tanoncok minél nagyobb számmal díjtalanul megtekinthessék a kiállítást. A mintegy 20.000 látogató közül 8390-en váltották meg a kiállítás 20 filléres belépőjegyét. A számos előkelő látogató között József kir. herceg és Augusztina kir. hercegasszony is megtekintette a kiállítást. A székesfőváros törvényhatóságának bizottsági tagjai Szendy Károly polgármester vezetése mellett tekintették meg a kiállítást, amelynek külső rendjét a tanonccserkészek és a leventék biztosították. A kiállítás 1934. június hó 24-én délután 6 órakor zárta be kapuit.

IX. Fejezet.

A TANONCISKOLÁK FELÜGYELETE.

Az iparos tanonciskolák a vallás- és közoktatásügyi miniszter alá tartoznak, aki a fontosabb ügyek”ben régebben a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértően járt el, 1935 augusztus óta pedig az iparügyi, illetve néhány szakmára nézve a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter hozzájárulásával intézkedik.

A tanulmányi felügyelet alárendelt szervei az 50 éves jubileum idején az iparoktatási főigazgatóságok, a kir. tanfelügyelőségek és az egyes iskolák tanulmányi ügyeinek ellenőrzésével időről-időre megbízott szakfelügyelők voltak. Az 1935. évi VI. te. az iparoktatási kir. főigazgatóságok megszüntetésével és a tankerületi kir. főigazgatóságok megszerzésével kapcsolatban a szakirányú tanonciskolák közigazgatási és tanulmányi felügyeletét az említett főigazgatóságok hatáskörébe utalta, míg az általános tanonciskolák felügyelete a kir. tanfelügyelőségek ügykörébe tartozik. 1934-ben még úgy a vallás- és közoktatásügyi, mint a kereskedelemügyi, miniszter egy-egy iparoktatási főigazgatóság útján érvényesítette a tanoncoktatás fölötti felügyeletet. Ezek a főigazgatóságok azonban, nemcsak a tanonciskolák, hanem egyéb ipari és kereskedelmi oktatási intézmények fölött is gyakorolták a felügyeletet az 1896. évi szolgálati utasítás 3. §-a szerint.

A vallás- és közoktatásügyi minisztériumi iparoktatói kir. főigazgatóság 40 éve (1896-1936).

A vallás- és közoktatásügyi minisztériumi iparoktatási főigazgatóságot az 1896 október 14-én kelt 56258/96. sz. miniszteri rendelet hívta életre. Az önálló szervezetet nyert főigazgatóság 1806 november elsejével kezdte meg működését Mártonffy Márton kir. tanácsos, országos iparoktatási főigazgató vezetésével.

A főigazgatóság megszervezése előtt Mártonffy Márton, mint a minisztériumba beosztott kir. tanfelügyelő intézte a tanoncoktatás ügyeit. Ebben a minőségben 1895 óta vezette Mártonffy az ügyeket. Öt megelőzőleg Bernát István volt az iparostanonciskolák országos felügyelője, aki ezt a hivatalt Jágocsi Péterfy Józseftől vette át. Jágocsi Péterfy József 1882-től kezdve állott miniszteri biztosi minőségben a tanoncoktatás főfelügyeleti szolgálatában.

1896-tól 1936-ig három főigazgató állott a magyar tanoncoktatás-ügy élén. E 40 év alatt a főigazgatóság működésének az az iránya, amelyet Mártonffy messzetekintő célkitűzéssel kijelölt, mindvégig változatlan maradt. Hasonlóképpen az a szellem is, amelyet Mártonffy egyénisége az iparostanoncoktatás legfőbb felügyeletének intézményeiben meghonosított s amely az iparostanoncoktatás minden munkását áthatotta, Összekötötte négy évtized küzdelmes harcaiban.

Ugyanaz a megértés és kölcsönös bizalom fűzte össze a két iparoktatási főigazgatóságot is. A kereskedelemügyi minisztériumban Vig Albert vezette az iparoktatásügyi főigazgatóság ügyeit. Vig Albert 1928-ig, amikor nyugalomba vonult, csaknem 30 éven keresztül irányította a kereskedelemügyi minisztérium főigazgatósági hivatalában a tanoncoktatás ügyének intézését úgy is, mint az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatás Tanács főtitkára, akinek

tanoncoktatásnak szervezeti és tantervi kérdéseinek megoldásánál évtizedeken át igen fontos alkotó szerepe volt.

Az, az állandóság, amely 40 éven át az iparoktatási főigazgatóság szervezetében mutatkozott, kedvező alátámasztást nyert a főigazgatói hivatal szerencsés személyzeti viszonyaiban is. A 40 év alatt szolgálatban állott három főigazgató közül Mártonffy 15 éven keresztül, Magyar Endre 18 éven keresztül, Förstner Tivadar pedig 1928-tól 1935-ig, a főigazgatóság megszüntetéséig, 8 éven át szintén megszakítás nélkül irányította a hivatal ügyeit.

A hivatal megszervezése idején Mártonffy főigazgató egyedül látta el a főigazgatóság tennivalóit, 1903-tól kezdve egy-egy beosztott polgári iskolai tanár és díjnok is segédkezett a tennivalók elvégzésében. 1912-ben szervezték meg a két iparoktatási igazgatói állást. Ez időtől kezdve mindvégig változatlan maradt a főigazgatói hivatal személyzeti státusa.

Az iparoktatási főigazgatók jogait és kötelességeit az, 1896. évi szolgálati szabályzat állapította meg, amely a 40 éven keresztül mindvégig változatlan maradt. E szabályzat főbb intézkedései a következők voltak:

A kir. főigazgatók kötelessége úgy a közvetlen felügyeletük alatt álló, mint az alájuk rendelt intézeteket évenként legalább egyszer meglátogatni és ennek alapjai; meggyőződni arról, vajjon az illető intézetek teljesítik-e hivatásukat minden tekintetben és általában iparoktatásunk áll-e a kellő magas vonalon.

Az iparos- és kereskedőtanonciskolák megvizsgálása alkalmával különösen a következők teendők vizsgálat tárgyává:

- a) A fennálló törvények és utasítások értelmében vannak-e szervezve a tanonciskolák?
- b) Az elsőfokú iparhatóságok teljesítik-e a törvényben és a miniszteri utasításban megszabott kötelességeiket?
- c) Megtartják-e az előírt tantervet?
- c) Teljesítik-e a tanonciskolai bizottságok kötelességüket.

c) Az, alkalmazott barátok képesítés és képessé» tekintében megfelelőek-e?

f) Minő a tanoncok iskolátogatása?

Hogyan történik a mulasztások igazolása, vagy a mesterek felelősségre vonása?

g) Látogatják-e az arra hivatott közegek az iskolákat?

h) A nem magyarajkú vidékeken mily módon, mily terjedelemben és mily eredménnyel tanítják a magyar nyelvet?

i) Szervezhető-e az egyes községekben szakirányú tanonciskolák, szakrajztanfolyamok?

A kir. főigazgatók lehető sűrű érintkezést tartoznak fenntartani az iskolák felügyelőbizottságaival. A vallásos közoktatásügyi miniszter által kinevezett kir. főigazgatók kötelessége és joga ezenkívül előterjesztést tenni a miniszternek az iparos- és kereskedőtanonciskolai igazgatóknak és tanítóknak alkusaikban való véglegesítésére,

minden év április végéig előterjeszteni a felügyelete alatt álló iparoktatási intézetek következő évi költségeinek megállapításához szükséges adatokat.

Minden év december hó végéig felterjeszteni a miniszterhez az iskolának a kir. tanfelügyelők által betervezett és általa felülvizsgált költségvetéseit az engedélyezendő segélyösszegre vonatkozó javaslatával együtt, valamint az iskolák állapotát feltüntető jelentését,

a kir. tanfelügyelőkkel lehetőleg sűrű érintkezést fenntartva, gondoskodni arról, hogy mindenütt, szerveztesen általános és szakirányú tanonciskolák, ahol erre a szükségelt feltételek megvannak,

a tanonciskolák általános tantervétől eltérő és a felügyelőbizottságok részéről hozzá betervezett módosításokra engedélyt adni,

a tanonciskolák szempontjából meggyőződést szerezni arról, vajjon az elsőfokú iparhatóságok teljesítik-e a törvény- és rendeletekben Θ tekintetben rájuk rótt kötelességeket, nevezetesen szabályszerűen járnak-e el a tanoncok szerződötése, iskoláztatása és felszabadulása, úgyszintén a mulasztást elkövetett mesterek felelősségrevonása ügyében, mely végből joga van, sőt kötelessége az iparhatóságok idevágó nyilvántartásait is ellenőrizni,

a kir. főigazgató a tanonciskolai tanítók továbbképző tanfolyamait szervezi, a tanítók felvétele iránt a miniszternek jelentést tesz, a tanfolyamok feletti felügyeletet gyakorolja, a vizsgálatokon elnököl s a tanítók bizonyítványait aláírja.

A kir. tanfelügyelőknek a tanonciskolák feletti felügyeleti jogait és kötelességeit a főigazgatósági szolgálati utasítás is érvényben hagyta, azzal a rendelkezéssel kiegészítve, hogy a kir. tanfelügyelők kötelesek az iskolák szervezet

ügyében, tett intézkedéseket, valamiül az iskolák állapotáról szóló statisztikai adatokat és jelentéseket, továbbá a eegélyezés iránti kérvényeket, úgyszintén az iskolák tantervének eltéréseire vonatkozó jelentéseit a főigazgatóhoz beterjeszteni.

A főigazgatók kötelessége volt minden év november elsejéig jelentést tenni az intézetek beíratási eredményeiről és augusztus hó elsejéig a megtartott vizsgálatok eredményéről. Mindezek alapján évi összjelentést kellett szerkeszteniük az iparoktatásügy állapotáról.

E jelentéseknek fel kellett ölelniük az iparoktatásügy általános rövid, tömör jellemzését az iskolák fejlesztése és rendezése szempontjából szükségesnek tartott javallatok fel- említtésével. Röviden ismertetni kellett az iparoktatásügyre vonatkozó fontosabb miniszteri rendeletek intézkedéseit. Röviden ismertetni minden egyes iparoktatási intézet működését, szervezetét, tantervét, tanárok számát, beosztását és képesítését. Az iskolában használt tankönyvek felemlítését, a tanulók osztályonkénti vallás- és nemzetiség szerinti létszámát, az általános taneredményt, a tanulók óramulasz- tácait és ezek okait, az iskola fenntartásának költségeit, a rendes és rendkívüli szükségletek, valamint a fenntartáshoz hozzájárulok megemlítésével, a könyvtár és sztár állapotá- nak ismertetését, az azon évben létesített új iskolák jegy- zékét és végül a felügyeletük alá tartozó iparoktatási inté- zetek statisztikai adatait s ennek keretében azok fenntartási költségeit.

A szolgálati szabályzat tehát igen sokfé- léágazó széles hatáskört és munkaterületet szabott ki az iparoktatási főigazgatóság számára. Minthogy kezdetben az iparostanonciskolákon és a tanítói tanfolyamokon kívül a kereskedő tanonciskolák, a női kereskedelmi tanfolyamok, az iparossegédek továbbképző tanfolyamai, sőt az, egyes polgári is- kolákkal és tanítóképzőkkel kapcsolatos tanműhe- lyek felügyelete és központi adminisztrációja is az iparoktatási főigazgatóság ügyköréhez tartozott, a főigazgatósági hivatal munkával való túlterhelése már a századforduló körül súlyosan jelentkezett. A női kereskedelmi szaktanfolyamokat az 1900 jú- nius 11-én kelt 26.033. V. K. M. sz. rendelet utalta a főigazgatóság hatáskörébe, ahol 1911/12. tanévig

maradiak, amikor a kereskedelemügyi főigazgatóság hatáskörébe kerültek.

A szakfelügyelői intézmény életbeléptetése után a főigazgatóság irodai teendői annyira megsokasodtak, hogy az iskolák helyszíni látogatására már nem volt lehetőség. Így rendelték be 1903-ban Németh Gyula, majd 1906-ban Littván Sándor polgári iskolai tanárt az irodai teendők egy részének ellátására, hogy a főigazgatónak alkalma legyen az iskolák fejlesztését a közvetlen helyszíni érintkezések útján előbbre vinni.

Az 1908-09-es évek körül a főigazgatóságon iktatott hivatalos akták sorszáma már 3000 felé járt. A tanítók tömegesen kérték végkielégítésüket, a tanfolyamokra való felvételüket, a községek az államszegélyeket, a tanoncotthonok vezetői tiszteletdíjaikat, a munkásgimnáziumok szervezését. Amellett az iskolák szakszerű átszervezésének (munkálatai is egyre jobban és jobban igénybevették a főigazgatóság munkabírását. A főigazgatók, mint az iparoktatási tanács előadói is, állandóan középpontjában állottak az iskolák szervezeti és tantervi munkálatainak, az új ipartörvény előkészítésének, a szakfelügyeleti rendszer kifejlesztésének, a szakirányú vezérkönyvek, rajztanmenetek és egyéb tanítási eszközök készítésének.

Mártonffy Márton életrajza.

Mártonffy főigazgató 15 éves hivatali működéséhez a magyar tanoncoktatás kifejlesztésének igen sok maradandó becsű intézkedése fűződik. Az ő főigazgatósága idején fejeződött be a magyar tanonciskolai hálózat teljes kiépítése, ami óriási szervezőmunkát igényelt. Mártonffy féltő gondnal, ébren őrködött azon, hogy minden községnek meglegyen a tanonciskolája, ahol erre a törvényes lehetőség fennállott. Az ő előterjesztésére intézményesítették

a szakfelügyelők működését, amely meghatározta, a főigazgatóság hatóképességét és rövid idő alatt átvitte az életbe az 1893. évi szervezet és tanterv célkitűzéseit.

Mártonffy 1848-ban született Szilágyrécsén. Áll. tisztviselővé 1872-ben nevezték ki. Kezdetben a kassai állami főreáliskolánál volt helyettes tanár, majd 1873-tól 1891 március végéig, tehát mintegy 18 éven keresztül volt a kassai állami polgári iskola rendes tanára, illetőleg később igazgatója. Innen Temcs vármegye kir. tanfelügyelőjévé nevezték ki, amely állásában a kir. tanácsosi cím adományozásával 1894-ben végleg megerősítették.

1895-ben rendelték be szolgálattételre a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, ahol felügyeleti hatáskörébe az iparoktatási főigazgatóság későbbi munkakörét osztották be. 18% május 21-én nevezték ki iparoktatási kir. főigazgatónak a VII. fizetési osztályba. 1898 május 31-én kapta a VI. tizedik osztálynak megfelelő osztálytanácsosi címet. 1900 jún. 21-ér. nevezte ki a király a VI. fizetési osztályba. 1905 dec. 20-án kapta a magyar királyi udvari tanácsosi címet. 1910-ben a szamosújvári kerület országgyűlési képviselőjévé választották, mikor is nyugdíjazását kérte, összesen 38 év, 8 hó és 9 napi közszolgálat után vonult nyugalomba. 1895-től 1910-ig munkaerejének javarészét a magyar tanonciskolák kifejlesztésére fordította. Egész sereg tankönyvet írt 30 év alatt. Magyar nyelvtant, földrajzot, tanonciskolai olvasókönyveket szerkesztett, amelyeket száz és százezer iparosifjú forgatóit. Tizenhat éven át szerkesztette az Iparosok Olvasótárát is, amely sorozatban egész könyvtárnyi hasznos ismeriaryagot tett közzé. Igen jelentőd tevékenységet fejtett ki a „Magyar Iparoktatás” c. folyóirat hasábjain is, amelynek szerkesztője, illetőleg munkatársa volt. A magyar tanoncoktatásügy terén – bátran elmondhatta saját magáról – elvégezte az áttörés nehéz munkáját. 1895-ben 30! iskolát vett át mitegy 1500 tanítóval, 1910-ben pedig 700 iskolát hagyott maga után 4000 tanítóval, 100.000-re menő iparos- és kereskedő ifjúsággal.

Mint az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács tagja, majd előadója, később pedig mint országgyűlési képviselő és az 1907. évi XLIV. t.-c. alapján szervezett Országos Iparitanács tagja, 1917 május havában bekövetkezett haláláig állandóanbehatóan foglalkozott az iparostanoncoktatás ügyeivel. Az Iparostanonciskolai Tanítók Országos Egyesülete 1910 augusztus, 26-án tartott közgyűlésén a tanítószág egyetemes és osztatlan bizalmából az egyesület elnökéül választotta meg Mártonffy főigazgatót, amely minőségében is beható figyelemmel kísérte a tanoncoktatás ügyét. A a köz-

tisztelet, amely hivatali pályafutása alatt körülövezte, haláláig nem szűnt meg. Számos kereskedelmi és iparkamara, tanítótestület és közművelődési egyesület választotta tiszteleti tagjává. Nevére számos alapítványt létesítettek.

Mártonffy Márton nyugalombavonulásakor Magyar Endrét, a kolozsvári állami fém- és faipari szakiskola igazgatóját ajánlotta utódául, mint olyan szakembert, aki teljes gyakorlattal bírt mindama ügyekben, amelyek a főigazgatósági hatáskörhöz tartoztak. Nemcsak mint szakfelügyelő ismerte jól a tanoncoktatást, hanem mint a kolozsvári szakirányú iparostanonciskola vezetője is, amely iskolával kapcsolatban éveken át mintaszerű rajztanító! továbbképző tanfolyamokat is vezetett. Magyar Endrét enciklopédikus tudása, tapintata, nyugodt modora, bölcs mérséklete, az emberekkel való bánásmódja, az iparoktatás ügyéért való lángoló lelkesedése, magas írói színvonalon álló irodalmi tevékenysége, európai utazásain szerzett tapasztalatai, széleskörű nyelvismerete, életerős fizikuma kvalifikálták arra, hogy a széles hatáskörű főigazgatói állást betöltse.

Magyar Endre 1865 november 14-én született Szegeden (lóm. kat.). A főreáliskolai érettségi után, 1887-ben gépészmérnök! oklevelet szerzett a budapesti Műegyetemen. Katonai szolgálatának teljesítése után, 1888-ban Szeged városánál osztálymérnöknek választották meg, amely állásában 1897-ig maradt. E 9 évi mérnöki szolgálata alatt szoros kapcsolatba jutott az ipari élettel és az ipari munkássággal, amelynek művelésében kezdettől fogva lelkes szerepet vállalt. 1897-ben, 32 éves korában a kolozsvári m. kir. állami fa- és fémipari szakiskola igazgatójává nevezték ki, amely állását 13 éven át, iparoktatási főigazgatóvá történt kinevezéséig (1910) töltötte be. E 18 éven át nemcsak az intézet igazgatói és tanári szolgálatát vezette, hanem az iskolával kapcsolatos tanonc-, segéd- és m. estei-képző gyakorlati tanfolyamokon is élénk tevékenységet fejtett ki. Gyakorlati ipari ismereteit számos külföldi tanulmányútján kívül különleges hazai megbízásokon nyert tapasztalatai is gazdagították. Többször végzett iparfelügyelői és iparfejlesztési teendőket, két ízben is közreműködött Magyarország iparstatisztikájának és termelési viszonyainak felvételében és összeállításában.

A kolozsvári ipari szakiskola szervezése és vezetése körül kifejtett munkásságáért a Ferenc József Rend lovagkeresztjét, az iskolának és műhelyeinek az 1900. évi párisi világkiállításon való kiválóan sikeres részvételéért az ezüst érmet, az 1908. évi milánói világkiállításon pedig az arany érmét nyerte.

Az 1910. évben megüresedett iparoktatási főigazgatói állást 1928-ig tölti be, amikor 40 évet meghaladó folytonos törvényhatósági és állami szolgálat után Magyarország kormányzója a Signum Laudis-szal tüntette ki nyugalombavonulása alkalmából. (Az V. fiz. osztályba 1919 január elsejével nevezték ki.)

Magyar Endre főigazgatói működése (1910-1928) összesítik a magyar iparostanoncoktatás egyik legválságosabb, de egyben leggyümölcsözőbb történelmi időszakával. Már 1898-ban tagja volt az Országos Ipari Oktatási Tanácsnak, amely tagját főigazgatói kinevezése után a tanács előadói tisztségévé cserélte fel. Ebben a munkakörében is alkalma volt Magyar főigazgatónak a tanonc-oktatásügy legfőbb véleményező és tanácsadó szerve előtt irányító szavát hallatni és nagyjelentőségű határozatoknál döntő állásfoglalását érvényesíteni. 1911 január elsejétől 1928-ig állandóan előadója volt Magyar az iparoktatási tanácsnak, tehát abban az időszakban, amikor a még kialakulatlan, forrongó magyar tanonc-oktatásügy a végleges szervezet és tanterv formáit kereste. Ebben a minőségében igen fontos szerepe volt Magyar Endrnek a tanonc-oktatásunk korszerű fejlesztésének lehetőségét biztosító 1924. évi új szervezet és tanterv előkészítő munkálatainál, amelyet úgyszólván kezdettől végig ő irányított.

Magyar Endre főigazgatói működése idején vett erősebb lendületet az iparostanonciskolák szakirányú fejlődése. Ezt a fejlődést még Mártonffy indította meg, de az erős tartófalak felépítése mégis az 1910-1928-as évekre, Magyar főigazgató hivatali működésének idejére esett. Az új szervezet megalkotása éppen a nemzet legválságosabb éveiben, 1917-1922 között történt, de már ezt megelőzően megindult az erőteljes küzdelem az önálló tanonciskolai épületek és a főhivatású tanítói állások szervezéséért. Ezek a mozzalmak Magyar főigazgató hathatós erkölcsi támogatása mellett már a háború előtti években sok helyen eredményre vezettek. Az első önálló tanonciskolai épületek létesítése is Magyar főigazgató hivatali működésének idejére esik.

A háborús évek az iskolák vezetőit nehéz feladatok előállították. A külső keretek nagymértékben összehúzódtak, de az iskolák belső életének fejlődése ekkor sem akadt meg. Magyar főigazgató a háború válságos éveiben sem hagyta aláhanyaglan a tanonciskoláink oktatási színvonalát. Ennek

MÁRTONFFY MÁRTON
(1896 – 1910)

MAGYAR ENDRE
(1910 – 1928)

**AZ IPAROSTANONC-
OKTATÁSI KIRÁLYI
FŐIGAZGATÓK**

(Vallás- és közoktatásügyi
minisztérium, 1896 – 1935)

FÖRSTNER TIVADAR
(1928 – 1935)

voit köszönhető, hogy a tanonciskolák a háború után oly gyorsan kiheverték veszetéseiket.

A háború után Magyar főigazgató újjászervezte az iparostanonciskolai közismereti, általános és szakrajzi tanfolyamokat is, megszervezte a kerületi rajzkiállításokat, rendeztesítette a módszeres rajztanítói értekezleteket és bemutatótám! ásókat.

Az 1924. évi 60.000. V. K. M. számú új iparostanonciskolai szervezet, tanterv és utasítás elkészítettében Magyar Endre főigazgatónak és fáradhatatlan munkatársainak, Litván Sándor és Förstner Tivadar iparoktatási igazgatóknak igen nagy része volt.

Az 1925-26. tanévvel teljesen életbelépett eme új tanonciskolai szervezet hatása alatt az iparostanonciskolák fejlődése az addiginál élénkebb, szinte alig várt mértékben indult meg. A főhivatású tanerők száma úgy a fővárosban, mint a vidéken erőteljesen megsokasodott, a saját tanonciskolai épületek, tantermek és szertárak egyre szaporodtak. A tervszerű és szakszerű oktatás is mind mélyebbre hatolt, így hogy a magyar iparostanoncoktatás Magyar főigazgató hivatali működésének utolsó éveiben virágzó és gyümölcsöző jövő előtt állott.

Förstner Tivadar főigazgató működése.

Förstner Tivadar 1878-ban született Győrben (róm. kath.), középiskolai rajztanári oklevelet szerzett, majd 1902 márciustól 1904 decemberig a kereskedelemügyi minisztérium tárcájához tartozó különböző iparoktatási intézeteknél működött, mint ösztöndíjas tanárjelölt. 1904 decemberében nevezek ki a kolozsvári m. kir. állami ipari szakiskolához a IX. fizetési osztályba, előbb ideiglenes tanárrá, majd 1908-ban végleges tanárnak. Innen 1912 október 29 én az iparoktatási főigazgatóságra került, mint a VIII. fizetési osztályba kinevezett iparoktatási kir. igazgató. Ebben az állásában 1919 január elsejével kapta a VII. fizetési osztályba való kinevezést. 1922 szeptemberében a VI. fiz. osztályba neveztek ki, majd 1928-ban Magyar főigazgató nyugalombavonulása után ő került az iparoktatási kir. főigazgatóság élére. 1933-ban az ország kormányzója az V. fiz. osztály jellegét adományozta számára a főigazgatói szolgálatban való meghagyása mellett. A tanügyi közigazgatás átszervezése és az iparoktatási főigazgatóság megszüntetése után, 1935-ber, a m. kir. tanügyi főtanácsosi kinevezést nyerte s mint pedagógiai szakelőadó a minisztérium elnöki osztályába kapott beosztást. Itt működött 1936 november 29-én bekövetkezett tragikus haláláig. A budai farkasréti temetőben fekvő sírjára az iparostanonc-

iskolai tanítóság szeretete és kegyelete művészi síremlékei emelt. (Horváth Béla szobrászművész alkotása.)

Tanoncoktatásunk háború utáni újjászervezése az 1924. évi szervezet alapján indult meg. Ez a munka nem fejeződött még be Magyar főigazgató nyugalombavonulásával. Az a 6 év, amely 1928-tól a kötelező tanoncoktatás törvénybeiktatásának 50 éves évfordulójáig, 1934-ig eltelt, a magyar tanoncoktatás félszázados fejlődésének leggazdagabb, gyümölcsérlelő ideje volt.

Förstner Tivadarra és közvetlen munkatársaira, Littván Sándor és vitéz László Árpád iparoktatási igazgatókra várt a nagyfontosságú feladat, hogy a szakirányú iparostanonciskolai oktatást az új szervezet lehetőségei keretében teljes mértékben megvalósítsák és rendszeressé tegyék. Szervezeti és tantervi akadályai ebben az időben már nem igen voltak ennek a törekvésnek. Az iskolák keretei a tanonclétszám emelkedése nyomán az 1920-as évek végén igen erőteljesen kitágultak. Az 1929-30. tanévben, amikor legnagyobb volt az iparostanonciskolák száma, mindössze 23%-kal volt alacsonyabb ez a szám, mint ahány iparostanonciskola Nagy-Magyarország utolsó béketanévében fennállott (486, a békebeli 633-mal szemben). A tanulók száma is mindössze egyharmadrésszel volt alacsonyabb ebben a tanévben, mint a legmagasabb tanulólétszámmal bíró békebeli utolsó esztendőben, a tanítók száma is mindössze 30%-kal maradt el az 1913/14. évi létszám mögött,

A szakképzett tanítóság kezében az iskolák fejlődése belső vonatkozásokban is megindult. Elérkezett az ideje annak, hogy a tanoncoktatás tulajdonképpeni rendeltetését, az iparosifitáság szakszerű ipari kiképzését és ezzel kapcsolatban állampolgári nevelését betöltse.

A félszázados történelem utolsó évei ezzel a részletekig hatoló befejezőmunkával teltek el Först-

ner Tivadar főigazgatósága idején. Legjelentősebb intézkedései voltak ennek az időszaknak a főhivatású tanítói állások számának erőteljes növelése. Nemcsak a főváros pótolta e tekintetben évtizedes mulasztásait azzal, hogy 1927-1931 között a harmadfél százat is meghaladó főhivatású tanítói állást szervezett, hanem a vidéki nagyobb városok is. A 300-at meghaladó főhivatású tanerő között mindössze 118 volt csupán elemi iskolai képesítésű, míg csaknem kétharmadrészük mérnöki, iparművészeti, felsőipariskolai, felső kereskedelmi, közép- és polgári iskolai tanári oklevéllel bíró, tehát magasabb képesítésű tanerő volt, akiknek alkalmaztatását ezekben az években az iparoktatási főigazgatóság céltudatosan előmozdította. E főhivatású magasabb képesítésű tanerők keze alatt az 50 éves jubileum idején, amikor mintegy 36.000 volt az országban tanuló iparosifjak száma, már mintegy 15-16.000 tanuló kapott oktatást.

Befejezést nyertek ezekben az években a vidéki nagyobb városok önálló iparostanonciskoláinak építkezései és az azokkal kapcsolatos főhivatású állások szervezése is. Megoldást nyert a fővárosban is az önálló tanonciskolai épületek létesítése, sőt az 1932/33. tanévtől kezdve már kizárólag csak főhivatású iparostanonciskolai tanerők tanítottak a fővárosi iskolákban. Ezek valamennyije külön tanfolyami kiképzésben részesült a legutolsó évtized során. Hasonlóképpen befejezést nyert a vidéki tanonciskolák rajztanítóinak tanfolyami továbbképzése is. A szakirányú rajztanmenetek elkészítése, a tanítói tanfolyamok továbbfejlesztése az utolsó évek fontosabb eredményei meg, amelyek java-része Förstner főigazgató hivatali működéséhez fűződik. Ezek az eredmények az utolsó évtized fáradozásainak gyümölcseként olyan fejlődési fokot képviselnek a tanonciskolák belső életében, amelyen túl az adott viszonyok mellett már alig.

alig van további fejlődési lehetőség. Az 1930-as évek elején kitört gazdasági válság bizonyos tekintetben i visszaesést hozott ugyan az iskolák külső kereteinek és a tanulók létszámának alakulása tekintetében. De az 1934. évben rendezett jubileumi kiállítás idején már ismét felfelé ívelő vonalat mutatott tanonciskolaink belső élete, egészséges fejlődésének irányvonala.

Littván Sándor iparoktatási Igazgató.

Littván Sándor 1880-ban született Győrben. Állami polgári iskolai tanítói oklevelet szerzett, majd elvégezte az iparostanonciskolai rajztanítói tanfolyamot is. 1902-ben, 22 éves korában mint megbízott polgári iskolai tanító nyert alkalmazást, 1903. augusztustól 1904. áprilisáig mint polgári iskolai segédtanító, 1904. áprilisától 1906. augusztusáig mint rendes polgári iskolai tanító teljesített szolgálatot Szegeden. Innen került 1906-ban, mint 26 éves tanár az iparoktatási főigazgatóságra, ahol egyidejűleg tanonciskolai szakfelügyelői megbízatást is kapott. 32 éves korában, 1912. október 29-én nevezték ki iparoktatási igazgatóvá a VIII. fizetési osztályba. 1918 végén nevezték ki a VII. fizetési osztályba, majd később a VI. fizetési osztályba. Mint iparoktatási igazgató, később mint a főigazgató állandó helyettese, 1935. szeptemberében bekövetkezett haláláig állandóan az iparoktatási főigazgatóság szolgálatában maradt.

35 évi közszolgálatából 29 évet töltött Littván Sándor a magyar tanoncoktatásügy őrhelyén. A legszegényebb, legelhagyatottabb iskola szolgálatába szegődött. Az elesettek iránt érző szíve húzta erre a pályára, amelyen abban az időben még nagyon kevesen keresték érvényesülésüket. A nagy szervező és erőskezű főigazgató, Mártonffy Márton mellett maga is csakhamar mestere lett a tanoncoktatásügy irányításának. Mint szakfelügyelő évről-évre bejárta az ország tanonciskoláit, fáradhatatlanul harcolt a sok helyen észlelt hiányok megszüntetéséért. Jelentős része volt a tanonciskolai tanítók százainak kiképzésében, majd a tanoncoktatás háború utáni újjászervezésében is. Tankönyvet is írt az elavuló régi tankönyvek felfrissítésére az

új tanterv alapján, majd a tanítói továbbképző tanfolyamokon folytatta előadói minőségben az iskolák korszerű fejlesztését célzó munkásságát. Élénk részt vett a tanonciskolai tanítói közéletben is, ahol irányító szavának mindenkor megbecsült súlya volt. A jubileumi kiállításon az ő gondos rendezésében kerültek bemutatásra a tanoncok szociális intézményei, amely kérdésnek gondozása egész pályafutásán át melegen szívéhez nőtt.

Egy év híján 3 évtizedet töltött a főigazgatói hivatal szolgálatában, ahol ő képviselte az egymást váltó főigazgatók mellett a hivatal személyi jogfolytonosságát. Évtizedes tapasztalatai során kialakult tisztánlátása, emberismerete, hozzáértése és nagy gyakorlottsága mindenkor felbecsülhetetlen értéke volt a főigazgatóságnak. Sírja Rákospalota temetőjében van.

Vitéz László A. Árpád iparoktatási igazgató.

Vitéz László A. Árpád Soltvadkerten született 1893 augusztus 26-án (róm. kat.). A brassói főgimnáziumban érettségizett 1911-ben, majd a budapesti Műegyetemre iratkozott be, ahol a háború kitöréséig tanult. Itt szerezte meg a háború befejezése után, 1929 novemberében a gépészmérnöki oklevelet. Háborús szolgálatainak és érdemeinek elismerésül Magyarország kormányzója vitézzé avatta. 1920 augusztusában a hadiárvák váci állami bőripari szakiskolához került mint szakoktató műhelyfőnök. Majd ebben az állásában a IX. fiz. Osztályban kinevezték, később pedig az intézet igazgatóhelyettese lett. Magyar Endre főigazgató nyugalombavonulása után és Förstncv Tivadar főigazgatóvá való kinevezésekor neveztek ki a VIT. fizetési osztályba 1929 február 23-án iparoktatási kir. igazgatóvá. Ez időtől kezdve mint tanulmányi felügyelő is megbízatást nyert és ebben a minőségben rendkívüli sok szolgálatot tett. az utolsó évek során a vidéki és a fővárosi iparostanonciskolák szakszerű fejlesztése terén. Az iparostanonciskolai géplakatos- és kovács szakrajzoktatás vezérfonalát a minisztérium megbízásából szintén elkészítette. Az iparoktatási főigazgatóság megszűntetése után a váci bőripari szakiskola vezetője lett igazgatói minőségben.

A tanonciskolák szakfelügyelete.

Az iparostanonciskolák országos szakfelügyeletét 1902-ben szervezte meg a vallás- és közoktatás-

ügyi minisztérium. Ezt megelőzőleg csak az iparoktatási főigazgató és a kir. tanfelügyelők látogatták a tanonciskolákat. A szakfelügyelők részére az iparoktatási tanács által kidolgozott szolgálati utasítás volt irányadó, de hogy munkájukban egyöntetűen és tervszerűiég járhassanak el, múlhatatlanul szükségesnek látszott, hogy a megbízottak egy-két napra Budapestre összehívassanak. Ez a szaktanácskozás volt hivatva arra, hogy Mártonffy, továbbá Györgyi Kálmán és Grünwald István szaktanárok közreműködése mellett foglalkozzék a szakfelügyelet adminisztratív kérdéseivel, továbbá azokkal a módszeres kérdésekkel, amelyek a szakfelügyelők munkájának tervszerűségét voltak hivatva biztosítani.

A kiküldendő szakfelügyelők számát 14-ben alapította meg a minisztérium. Közöttük iparostanonciskolánál egyedül Szűcs Izsó nagyváradai igazgató működött, a többi állami ipariskolai tanár, illetőleg igazgató volt. Ai 14 szakfelügyelőnek összesen 201 iskola meglátogatására volt felhatalmazása. Eredetileg csak a rajzoktatás ellenőrzésére nyertek megbízatást, de számuk későbbi emelkedése lehetővé tette, hogy az elméleti tárgyak tanulmányi felügyeletét is ellássák. Minthogy a szakfelügyelettel megbízottak többsége a tanítói rajztanfolyamokon is előadó volt, a felügyelet során közvetlenül is ellenőrizhették a tanfolyamok eredményeit, megismerkedhettek a tanonciskolák szükségleteivel. Ily módon igen jelentős szerepük volt tanonciskolai oktatásunk színvonalának emelése körül, bár a tanulók akkori átlagos alacsony előképzettsége miatt a szakirányú oktatás bevezetéséről még alig lehetett szó. Így az iskolák szakfelügyelői is nem annyira a szakszerű oktatás bevezetése és elmélyítése, mint inkább a legegyszerűbb tanulási lehetőségek biztosítása, megkövetelése tekintetében végeztek eredményes munkát. A túlzásfolt, 80-100-as létszámú

tanonciskolai osztályok, szétválasztása, a tanszerekkel, tankönyvekkel, rajzszerekkel való ellátás ellenőrzése, az elemi szabadkézi és mértani rajz, felülvizsgálata, az iskola adminisztrációjának, rendjének megtekintése és hasonló általános iskolafelügyeleti szempontok és intézkedések mind kívánták még abban az időben – különösen a vidéki iskolákban – a „szakszerű” felügyelet intézkedéseit.

A tanonciskolai oktatás felügyeletével megbízandó szakfelügyelők szolgálati utasítása 1903-ra elkészült, melynek megalkotásánál az 1894-ben kiadott iskolaigazgatói utasítást is alapul vették. A székesfővárosban szintén külön szolgálati utasítás készült a rajzoktatási szakfelügyelők részére. A főváros által kiküldött rajzoktatási szakfelügyelők utasításaik értelmében mindvégig megtartották kizárólagosan *rajzfelügyelői* jellegüket, míg a minisztérium által megbízott vidéki rajzfelügyelők a rajzoktatáson kívül a tanonciskola többi tárgyainak felügyeletére is kiterjesztették az, ellenőrzést.

A szakfelügyelők első két évi működéséről beszámolva, különös elismeréssel emlékeztek meg a jelentések a rajzoktatás haladásáról, ami részint a rajztanítási tanfolyamokon kiképzett tanítók sikeres működéséből, részben abból származott, hogy a szakfelügyelők azokat a tanítókat is kellő módszeres utasítással látták el, akiknek még nem volt alkalmuk tanfolyamra járni. A meglátogatott 135 iskola, között mindössze 16 volt olyan, amelyben a közismereti tárgyak tanítását kifogásolták a felügyelők, 45 iskolában pedig a rajztanítás nem állott kellő színvonalon, aminek oka az, volt, hogy a 436 meglátogatott rajztanító között 164-nek nem volt megfelelő képesítése. A szakfelügyelői intézmény hamarosan beigazolta, mennyire üdvös feladatot teljesít ez a szervezet. A főigazgatóság előterjesztésére a minisztérium hozzájárult a szakfelügyelők

számának szaporításához és a felügyeletnek több iskolára való kiterjesztéséhez.

1912-ban a főigazgatóság tehermentesítésére és az iskolai szakfelügyelet kifejlesztése érdekében Littván Sándor és Förstner Tivadar ipari szakiskolai tanárokat kinevezték iparoktatási igazgatóknak a VIII. fiz. osztálynak megfelelő illetményekkel.

A mellékhivatású tanonciskolai szakfelügyelői rendszer továbbra is érvényben maradt. A felügyelők számát az 1911/12. tanévtől kezdve 25-re emelték. A szakfelügyelők névsorában egyébként ettől függetlenül is minden ciklus lejárta után erős változások állottak be. Egyes felügyelők előrehaladott koruk, mások egyéb okból lemondottak a megbízásról, vagy nem kaptak újabb beosztást és helyettük egészen új emberek kerültek a felügyelői Ivarba, ahonnan két-három évi működés után esetleg ők is kiváltak. Sőt az egyes ciklusokon belül is gyakori volt a változás, úgyszólván tanévről-tanévre más volt a felügyelői kar összetétele.

A háború kitörése idején a szakfelügyelők egy része is hadbavonult. Ezek részbeni helyettesítésére az iparoktatási főigazgatóság tagjait osztotta be a minisztérium. Az 1914/15. tanévben 21 szakfelügyelő látogatta a körzetébe tartozó iskolákat, 382-ből 285-öt. A rendkívüli háborús nehézségek között, anieiyek a közlekedés körülményessége, a tanítótestületek állandó változása és betegségi akadályok miatt állottak -elő, az iskoláknak mintegy 75%-át mégis meglátogatták a felügyelők. 1915/16-ban az a változás történt a tanonciskolák szakfelügyeletében, hogy a nagyobb iskolák kiválóbb igazgatói is megbízást kaptak körzeteik kisebb iskoláinak meglátogatására, egyrészt, hogy tapasztalataikat gazdagítsák, másrészt, hogy az iskolákat tanácsaikkal támogassák a háborús viszonyok kö-

zött. Az akkor fennállott 630 tanonciskola közül 425 tartozott a felügyelők felülvizsgálata alá.

Az iparoktatási főigazgatóság tagjai a háború előtt szintén látogatták szakfelügyelői megbízatás alapján az egyes tanonciskolákat. A háború idején fokozott jelentőséghez jutott a főigazgatóság tagjainak szakfelügyelői látogatása. A viszonyok kényszerítő hatása alatt mindinkább a főigazgatóság személyi irányítása és ellenőrzése alá került a tanonciskolák szakfelügyelete is. Az ország megcsonkítása után a főigazgatóság tagjain kívül az, 1920/21. tanévben már csak 6 külső felügyelő nyert megbízást a tanonciskolák látogatására: Stegmüller Károly, Csizmazia Kálmán, Nagy Győző, Sztankay F. Béla, Ferenczi Emil és Berwaldszky Kálmán, az 1922/23. tanévben pedig már csak 4 felügyelő. Az országos szakfelügyelet túlnyomó részét ebben az időben már az iparoktatási főigazgatóság tagjai látták el. Kereken 30 éven át működött iparostanonciskolainkban a szakfelügyelői intézmény abban a formában, amelyben 1902/03-ban működését megkezdte. 1931-től kezdve azonban már kizárólag csak az iparoktatási főigazgatóság 3 tagja látogatta a vidéki iparostanonciskolákat, Minthogy az iskolák száma kb. 400 volt, egy-egy felügyelőre átlag 130-135 iskola meglátogatása esett volna évente. Az 1914/15-ben működő 24 szakfelügyelő mindenikére ezzel szemben csak 25 iskola meglátogatása esett, úgyhogy havonta 2-3 iskola meglátogatásával elláthatták az iskolafelügyeletet. Az 1931. óta bevezetett rendszer mellett természetesen nem lehetett valamennyi iskolát évenként meglátogatni a főigazgatóság egyéb hivatali teendőinek elvégzése, mellett. Ezért csak a nagyobb iskolák évenkénti meglátogatására volt lehetőség, míg a kisebb iskolák csak 2-3 évenként részesülhettek a nem rendszeres tanfelügyelői látogatáson kívül – szakfelügyeleti látogatásban.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium részéről gyakorolt felügyeleteken kívül az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács is kiküldött időnkint saját tagjai sorából egy-egy iskolalátogató tanácstagot. A Tanács tagjai megbízatásukat évről-évre nyerték és minden évben más iskolát látogattak meg.

A háború utáni években a tanácsi iskolalátogatók rendszerei is fokozatosan megszűnt. Az országban működő vendéglős szakirányú tanonciskolák szakfelügyeletére az, 1924/25. tanévig, Walter Károly volt budapesti vendéglőstanonciskolai igazgató kapott megbízást. Walter Károly háború előtti lelkes munkásságának és irodalmi agitációjának volt köszönhető, hogy a béke idején 14 vendéglősszakirányú tanonciskola működött az országban, amelyek közül azonban az 1924/25. tanévben a budapestin kívül már csak a debreceni és a pécsi iskola működött a csonka országhatárok között.

A főváros tanácsa már 1898-ban megbízott két ideiglenes rajzoktatási felügyelőt a tanonciskolák látogatása kapcsán a rajzoktatás tanulmányozásával, a szakirányú tanmenetek elkészítésével és a módszeres értekezletek tartásával. A felügyelők számát 1900-ban négyre emelte a tanács (Györgyi Kálmán, Böhm János, Palóczy Antal és Ágotái Lajos.) Részben ez a helyzet hozta magával, hogy a fővárosban korán megindult a szakrajzoktatás fejlődése és a rajztanmenetek készítése. A vidéki rajzfelügyelők nem szentelhettek e feladatra annyi időt és munkát, mint a szakrajzoktatás fejlesztésére különleges megbízatást nyert fővárosi rajzfelügyelők. Ez utóbbiak ugyanis a tanonciskolák szakirányú átcsoportosítása után elsősorban összegyűjtötték az iskolák tanítói által önállóan készített rajztanmeneteket és azok közül a kiválóbbak alapulvételével rendszeres sorozatokat állítottak össze az iskolák

szániára. Így fogadták el Rákosi István asztalos-, Ágotai Béla kőműves és Kiss Adebort szabóipari szakrajztanmenetét két-két tanonciskolai évfolyam számára.

Az 1905. évben Csizik Gyula iparrajziskolai tanárt is megbízta rajzfelügyelettel a tanács, aki a hatáskörébe tartozó épület- és műlakatos, bádigos és rézműves ipari rajztanmeneteket készítette el. 1914-ben Benkhardt Ágost kapott megbízást a férfi-szabóipari csoportok rajzfelügyeletére, míg az építőipari csoport felügyeletét 1916-ban Városey (Wittinger) Aladár vette át a nyugalmobavonuló Palóczy Antaltól.

A leányiparostanonciskolai nőiszabó csoport felügyeletével Voit Ervint bízta meg a tanács, aki a háború után Gyurits Pál és Fáy Aladár közreműködésével elkészítette a női szabászati tanmenetet. Györgyi Kálmán utóda a háború után Bentheim Artúr, Bóhm János és Vértes Rezső iparrajziskolai tanár lett. Utóbbi a nőikalapkészítő csoport szakfelügyeletét is ellátta és ezek tanmenetének elkészítésére is megbízást kapott a fővárosi tanácstól.

Ily módon a főváros tanácsa 1898-tól 1935-ig folytatólagosan, rendszeresen gondoskodott az iskolák szakrajzi oktatásának felügyeletéről. Bár a fővárosi felügyelők között sem volt egyetlen iparostanonciskolai tanerő sem (csaknem kivétel nélkül a fővárosi iparrajziskola tanári karából kerültek ki), a felügyelők a fővárosi tanonciskolák rajzoktatási viszonyait közvetlen közelből rendszeres figyelemmel kísérhették, a tanítók tanfolyami továbbképzését is maguk végezték és így az iskolalátogatások révén közvetlen irányításuk alatt tarthatták a rajzoktatás menetét, amelynek színvonala e felügyelők rendszeres működése nyomán látható mértékben emelkedett. Elősegítette ezt az eredményt, hogy a felügyelők kizárólag csak a rajztanítás me-

netét ellenőrizték és nem foglalkoztak sem az iskola rendtartásával, sem a közismereti tárgyak tanításának ellenőrzésével.

Ezzel szemben sokáig megoldatlan volt a főváros tanonciskolaiban az általános tanulmányi és rendtartási felügyelet és a nem rajzoktatási tárgyak felügyelete. Ez a feladat tulajdonképpen a székesfővárosi kir. tanfelügyelőt illette, akinek a szervezet igen széles felügyeleti hatáskört szabott. Minthogy azonban a túlterhelés következtében a fővárosi kir. tanfelügyelőnek alig volt módja a tanonciskolák intenzívebb ellenőrzésére, a 900-as évek elején kettős irányban is megkísérelték a tanfelügyelőség tehermentesítését. Maga a tanfelügyelőség is állandóan sürgette a hivatali, illetőleg a felügyelőszemélyzet számának gyarapítását, másrészt pedig javasolta, hogy önálló fővárosi tanulmányi felügyelőket bízzanak meg a tanfelügyelőség nevében az iskolák látogatásával. 1902-ben még az a gondolat is fölvetődött, hogy a főváros maga szervezzen egy népoktatási felügyelői állást, de a közgyűlés ezt a tervet nem fogadta el. E helyett 1904-ben 10 fővárosi igazgatót és tanítót mentettek föl az iskolai tanítás munkája alól, hogy ezek az ügyosztály vezetőjének rendelkezéséhez képest a főváros népoktatási intézeteit és tanonciskoláit felülvizsgálják s a hozzájuk utalt hivatalos ügyekben szakvéleményt adjanak.

Minthogy a fővárosi szakfelügyelők megbízatása a főváros autonóm hatáskörében történt a kir. tanfelügyelőség hatáskörének érintése nélkül, ezzel a kettős felügyeleti rendszerrel szemben mind több kifogás volt hallható.

A kifogások hatása alatt a tanács új szakfelügyeleti szabályzatot alkotott, amelyet 1912-ben a minisztérium is jóváhagyott, úgyhogy később en-

nek alapján nyertek a rajzoktatási szakfelügyelők mellett az elméleti tárgyak felügyeletére szóló megbízást Ágotái Béla és Ágotái Lajos szakfelügyelők. Az elméleti tárgyak szakfelügyelői ez időtől kezdve állami felügyeletet gyakoroltak, míg a rajzoktatási felügyeletet továbbra is fővárosi felügyelők végezték. A tanács a háború idején, 1916-ban intézkedett ismét az új szakfelügyelői megbízásokról. A tanonciskolák tanulmányi felügyeletére ez alkalommal is két felügyelő kapott megbízást, akik azonban a háborús létszámok mellett sem győzték ellátni az iskolák látogatását. A főváros királyi tanfelügyelője az 1918. év első feléről a közigazgatási bizottság elé terjesztett jelentésében rámutatott arra, hogy az alkalmazott *egy* általános tanulmányi és *egy* szakismereti felügyelő mellett legalább a szakirányú oktatás főbb ágazatainak megfelelő csoportok részére kellene külön-külön szakfelügyelőről gondoskodni. Az 1918/19. évi viszonyok között azonban már nem kerülhetett sor a fővárosi szakfelügyelet további kiépítésére. Az 1924. évi új szervezeti szabályzat megalkotása után azonban mégis megvalósult ez a terv, amennyiben ez időtől kezdve a kir. tanfelügyelő megbízásából több szakfelügyelő látogatta az iparostanonciskolák egy-egy csoportját. Ez a felügyeleti rendszer maradt érvényben az 1935. évi VI. te. alapján szervezett önálló tanonciskolai szakfelügyelet életbeléptetéséig. E törvény a szakirányú, tehát a fővárosi iparostanionciskolákat kiveszi a kir. tanfelügyelőség közvetlen felügyeleti hatásköréből és az újonnan szervezett tankerületi főigazgatóságok felügyelete alá helyezi. Az önálló tanonciskolai tanulmányi felügyelők kiküldése első ízben 1936 elején történt, amikor a fővárosi iparrajziskola igazgatóján kívül 6 fővárosi tanonciskolai igazgatót bízott meg a mi-

nisztérium a fővárosi szakirányú tanonciskolák feletti tanulmányi felügyelet gyakorlásával.¹

A tanoncoktatás *helyi felügyeletét* közigazgatási és tanulmányi tekintetben az 1893. évi régi tanonciskolai szervezet az iskolafenntartó községek autonóm szerveként választott iparos tanonciskolai felügyelőbizottságra ruházta. A bizottságok megalakítása iránt a szervezet 65-70. §-ai intézkedtek. E bizottság tagjait a községi képviselőtestület 3 évre választotta (állami iskoláknál a kir. tanfelügyelő javaslatára a vallás és közoktatásügyi miniszter vagy megbízásából a főispán nevezte ki) tanítással foglalkozó vagy a tanítás ügyéhez értő és az iránt buzgóságot tanúsító egyének, elsősorban műveit és értelmes iparosok közül. A bizottság tagjainak számát a szervezet nem határozta meg. Ennek az iskola népességéhez és a helyi körülményekhez kellett alkalmazkodni. Kisebb népességű iskolánál 5-7 tag is elegendő volt, nagyobbaknál 10-12 tagból is állhatott a bizottság. A választott tagokon kívül tagja volt még a bizottságnak az iskola igazgatója, a tanítótestület képviselője és az ipartestület két kiküldöttje.

A bizottság teendőit a szervezet 71. §-a a következőkben állapította meg.

¹ Névszerint: Zombory Moldován Béla, Jánosy Imre, Lengyel Gyula, Riesz József, Rózsa Károly, Abonyiné Keresztúry Margit és Kelemen Konstanca. Az 1938. és 1989. év folyamán az Iparügyi Minisztérium is megbízott 5 ipari szakoktatási körzeti felügyelőt az egész ország tanonciskolainak látogatásával. A vidéki főigazgatóságok területén néhány tanonciskolai igazgató is kapott tanulmányi felügyelői megbízást (Varjas József). A budapesti magánvállalati és közüzemi szakirányú tanonciskolák egy részének tanulmányi ellenőrzésére 1938. júniusában dr. *Áfra Nagy* János és «*Szebeni* Ernő kapott miniszteri megbízatást. Tanulmányi felügyeleti; teendőket végzett még Budapesten Deák János dr. miniszteri előadó és Zolnay Géza c. iparokt. igazgató is.

Az iparostanonciskolai bizottság teendői:

a) az iparosnövendékek felvételének és beírásának idejét kihirdeti. A felvételi vizsgálatokra felügyeltet. A felmentésekre nézve javaslatokat tesz.

b) felügyeletet gyakorol a tanítás helyes menete és a tanítók működése felett. Evégből a szorgalmi időt tagjai között felosztja. Mindegyik tag köteles a reá kiszabott idő alatt az intézetben legalább egyszer, de ha lehet többször is megjelenni, az osztályokat meglátogatni, a tanítás menetét figyelemmel kísérni és a növendékek erkölcsi állapotáról és előmeneteléről biztos tudomást szerezni. Jelenlétét az osztálykönyv látogatási rovatába bejegyzi és ha észrevételei volnának, azokat szóval vagy fontosabb esetekben írásban közli az igazgatóval.

c) a bizottság kéthavonként egyezzer, a szükséghez képest többször is, ülést tart.

d) a neki bemutatott órarendet a tantervvel egybeveti, helybenhagyja, vagy netalán észrevételeit megteszi.

e) a rend fenntartására és a fegyelem gyakorlására felügyel, a tanítótestülettől elébeterjesztett fegyelmi ügyekben bíraskodik.

f) évenként 3 szünnapot engedélyezhet.

g) igazgatót és tanítókat ajánl hármassal kijelölésben az iskolát fenntartó községnek megválasztás végett, előbb azonban az ajánlandók neveit és minősítvényeit a kir. tanfelügyelő elé terjeszti és csak ennek hozzájárulása esetén teszi meg az ajánlatot.

h) az igazgató és a tanítók tiszteletdíjai megállapítására nézve az iskolát fenntartó község elé javaslatot terjeszt.

i) az igazgató vagy valamely tanító több ideig tartó akadályoztatása esetén a bizottság elnöke helyettest alkalmaz és ez intézkedéséről a bizottságot utólagosan értesíti.

k) a bizottság az iskola jövő tanévi költségvetését a tanév végén összeállítja és megállapítás végett a fenntartó közegegi hatóság, illetőleg ha államsegélyt kíván; az iskola, a községi hatóság a kérvényt a kir. tanfelügyelő útján a vallásos közoktatásügyi minisztérium elé terjeszti.

l) az iskola mindennemű gazdasági ügyeiről, a bevételekről és kiadásokról az igazgató által előterjesztett számadást megvizsgálja és az iskola fenntartójához felterjeszti.

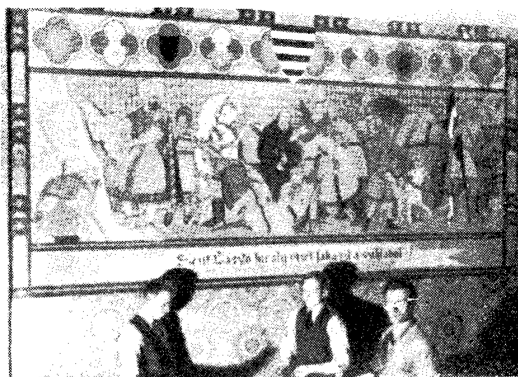
m) a tanév végén tartott nyilvános vizsgálatokon a bizottság kiküldöttje jelen van, az iskolából kilépő tanulók végbizonyítványait az elnök is aláírja.

n) ha a tantervet a helyi viszonyok miatt módosítani kellene, ez iránti indítványát a tanfelügyelő útján a vallásos és közoktatásügyi miniszterhez terjeszti fel.

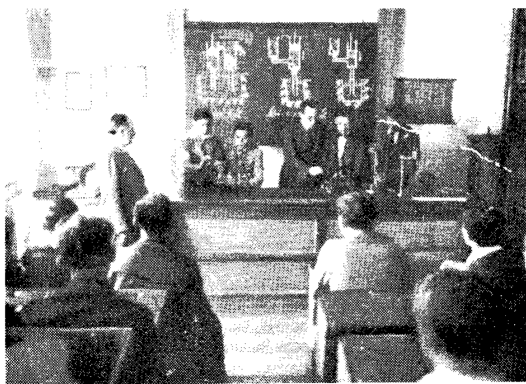
Az 1897. évi fővárosi tanonciskolai szervezet hasonlóképpen intézkedett a községi tanonciskolákra felügyelő iparoktatásügyi bizottmány megszervezéséről. E háromévenként újraválasztott bizottságnak az elnökön kívül 46 tagja volt. A bizottság e szervezeti szabályzat értelmében igen fontos jogokkal volt felruházva). Az iparostanonciskolai igazgatók és szakfelügyelők jelentései alapján javaslatot tehetett a szükséges intézkedések iránt a tanácsnak, tagjai felügyeletet gyakorolhattak a tanulók magaviselete, a tanítók működése fölött, tantestületi tagokat és igazgatókat ajánlhatott a tanácsnak, stb.

A háború után az új iparostanonciskolai szervezet 31-39. §-ai újból részletesen szabályozták a tanonciskolai felügyelő bizottság megalapítását és működését. E rendelkezések értelmében a minisztérium a székesfővárost is felhívta a tanonciskolák helyi felügyeletét ellátó bizottságok megalakítására. A főváros közgyűlése 1926-ban újjá is szervezte a községi iskolák helyi felügyeletét ellátó bizottságokat és az ezek központi szerveként működő tanácsadó szaktestületet, az iparoktatásügyi albizottságot. A bizottságban a tanács rendelkezése alapján a tanítótestületi tagok sorából 7 tagot választottak meg az iskolák. Az 1927-ben fennállott 62 fiú és 18 leány iparostanonciskolát 16, illetőleg 4, összesen 20 felügyelőbizottság hatásköre alá helyezték.

Az újjászervezett felügyelőbizottságok sem bizonyultak azonban életképeseknek, minthogy semmi fontos szerepük nem volt. Az ülések rendszerint teljes részvétlenség mellett folytak le s így a célt, amelyet a bizottságoknak eredetileg szántak, hogy t. i. ápolják az iskolák és a gyakorlati ipari élet közötti kapcsolatot, ismételt kísérletek után sem sikerült elérni, akkor sem, amikor 1932-ben az iskolák szakszerű csoportosításának alapulvételével alakították újjá a fővárosi tanonciskolai felügyelő bizottságokat.

Falfestménykészítés (VII., Nyár-u. 9.)

Kütszerkezetek (VII., Dohány-u. 65.)

**Gyakorlati szakoktatás Budapest szűfőváros
szakirányú iparostanonciskoláiban**

Könyvkötés (VII., Nyár-u. 9.)

Kovácsolás (VI., Szondy-u. 41.)

**Ⓒ Gyakorlati szakoktatás Budapest szfőváros
szakirányú iparostanonciskoláiban**

Nagyjából hasonló céllal határozta el a főváros tanácsa 1927-ben a tanonctartói *mesteri értekezletek* tartását az iskola és a gyakorlati műhelyélet közötti kapcsolatok ápolására. Az ilyen mesteri értekezletek eszméjét még 1924-ben vetette fel a főváros kir. tanfelügyelője. PurEbl Győző közoktatási tanácsnok 1927 március 25-én kelt körlevelével szabályozta a mesteri értekezletek rendszeresítését. Eszerint tanévenként legalább 3 értekezletet kellett tartani. Ezek a mesteri értekezletek kezdetben elég látogatottak és eredményesen működők voltak. Az érdeklődés csökkenése miatt azonban az 1930-as évek elejétől már legtöbbször nem lehetett megtartani a kitűzött tanácskozásokat.

X. fejezet.

A LEÁNYIPAROSTANONCOK OKTATÁSA.

Az 1884. évi ipartörvény alkotása idején a leányok ipari célú pályaválasztása még annyira szórványos volt, hogy a törvény nem is tesz említést tanulóleányokról és így iskoláztatási kérdésük sem került szóba. A szórványosan alkalmazott leányiparostanulók ebben az időben még csak az ismétlő népiskolákba jártak.

A 90-es évek közepefelé már egyre sűrűbben kezdtek alkalmazni az ú. n. női iparok munkaadói tanulóleányokat. Az 1900. évi december 30-iki népszámlálás szerint a magyarországi bányászat, ipar és forgalom körében már 6141 leánytanonc volt alkalmazva, akik közül 2754 Budapesten dolgozott.¹

A leánytanoncok beiskolázásának kérdése a századforduló körül került előtérbe, minthogy az ismétlőiskolában való oktatásuk nem felelt meg az ipartörvény követelményeinek. Az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács 1898-ban hívta fel Mártonffy főigazgatót a leánytanoncok iskolájára vonatkozó javaslat elkészítésére. Mártonffy 1898 októberében több értekezletet hívott egybe a fővárosi polgári leányiskolai igazgatók bevonásával, akikkel az 1893. évi szervezet alapján elkészítette a leány-

¹ A 6141 leánytanonc közül 235 a kereskedelem ók hitel körében, 160 a sokszorosító- és műiparban, 10 az élelmiszeriparban, 81 a papirosiparban, 5406 a ruházati iparban (szabóipar 2994, varrás 1765, női divatáru ipar 275) a fonó- és szövőiparban 167, a fa- és csontiparban 19, végül a vas- és fémiparban 22.

tanoncok iskolájának tantervét és szervezetét és a leánytanulók szakmai igényeinek megfelelően, javaslatokat készített az olvasás és reáoktatás, a számtan és könyvvitel, valamint a rajzoktatás tantervére nézve. Az elkészített javaslatokat még ugyanebben az évben átküldte Mártonffy főigazgató az Iparoktatási Tanácshoz, amely késedelem nélkül letárgyalta ezt a tervezetet és jóváhagyás céljából a miniszter elé terjesztette. (Megjelent a Magyar Iparoktatás 1898-99. évfolyamának 18. sz. mellékleteként.)

Mégis 10 év telt el ezután, amíg a leánytanoncok külön iskolainak megszervezésére sor került. A városok nem nagyon sürgették a külön leánytanonciskolák szervezését, pedig a Magyar Háztartási Iskola Egyesület már 1902-ben kérte intézetének az iparoktatási intézetek közé való sorozását. Mindössze annyi történt, hogy a főváros tanácsa 1903 nyarán Parisba küldte Somogyi Béla tanárt az ottani népnevelési és nőiparoktatási viszonyok tanulmányozása céljából.¹

A fővárosi tanoncleányok egészen 1908-ig az 1902-ben felállított háztartási népiskolákat látogatták, minthogy a minisztérium sem szorgalmazta kezdetben a külön leánytanonciskolák oktatását. 1908-ban az egész országban mindössze 3 leányiparostanonciskola működött: Makón, Pozsonyban és Újpesten, ideiglenesen jóváhagyott helyi tantervek és szervezet alapján, mindenütt a fiúiskolákkal kapcsolatosan.

A költségek előteremtésének nehézségein kívül egyik főoka volt a leánytanonciskolák lassú szervezésének, hogy igen nehéz volt az iparban foglalkoztatott fiatalok leányok alkalmaztatási viszonyait

¹ Lásd a jelentést a Magyar Iparoktatás: 1903-904. évi 176. lapján, amely igen jó helyzetrajza a fővárosban dolgozó iparostanuló leányok egykorú viszonyainak.

ellenőrizni. Az ipari munkaadók rendszerint szerződés nélkül alkalmazták a leányokat, különösen a legnagyobb tömegeket foglalkoztató női-szabó iparokban. Az így alkalmazott tanulóleányokat pedig nem lehetett a tanonciskolába járattatni. Azonban éppen az ipari üzemekben alkalmazott leányoknak az ismétlő (háztartási) iskolai beiskolázásának nehézségei érlelték meg a fővárosban a leányiparostanonciskolák szervezésének szükségességét. Mivel a fővárosban is csak néhány háztartási iskola állott fenn, az a visszas helyzet alakult ki, hogy egyik iparosmestert megbüntettek, mert a tanoncot nem járatta a háztartási népiskolába, a másik iparos tanoncának iskolázatásával pedig senki sem törődött, minthogy ott nem volt háztartási iskola szervezve. 1907-ben tehát ismét megfontolás tárgyává tette a tanács a leányiparostanonciskolák önálló szervezését. Fölhívta a kerületi előljáróságokat, hogy 1907 november elsejéig írják össze és terjesszék be a főváros területén alkalmazásban álló leányiparostanoncokat iparágak szerint. Közben az iparosság érdekképviselői más irányból is sürgették a leánytanoncok oktatásának megszervezését. 1906-ban a női ruhakészítők ipartestülete ajánlotta fel, hogy megfelelő helyiség átengedése esetén hajlandó gondoskodni a leánytanoncok szakirányú oktatásáról. Két év múlva megismételte ezt a kérését. Mivel azonban a főváros maga kívánt gondoskodni a leánytanoncok szakszerű oktatásáról, az ipartestület kérelme tekintetében nem határozott. A leánytanoncok 1907. évi összeírása azonban nem hozott kielégítő eredményt, minthogy sokkal kevesebb tanoncról adott számot, mint amennyit az ipari üzemekben Budapesten alkalmaztak. A főváros tanácsa emiatt panaszt is emelt a minisztérium előtt, hogy az iparosok nem kötnek szerződést a náluk alkalmazásban lévő leány tanoncokkal. A minisztérium utasította is a tanácson keresztül az I. Fokú

iparhatóságot, hogy ama iparosok ellen, akik tanoncokat tartanak anélkül, hogy velük szerződést kötöttek volna, az ipartörvény 61. §-ába ütköző kihágás miatt indítsanak eljárást. Egyben azonban 1909 április elsejei határidővel felhívta a minisztérium a főváros tanácsát, hogy a leány tanoncok nagy létszámára való tekintettel, minél előbb intézkedjék¹ a leánytanonciskolák felállítása iránt. Mindaddig, amíg ez megtörténik, az ipari üzemekben alkalmazott leány tanoncokat csak heti 7 óra hallgatására kötelezték a háztartási ismétlőiskolában, úgy azonban, hogy ebből a tanítási időből is lehetőleg vasárnap délelőttre essék három óra.

A miniszteri rendelet alapján és a kerületi előjáróságok összeírásának eredményéhez képest, a főváros véglegesen elhatározta a leány tanonciskolák szervezését. Már 1908 november 10-én intézkedett a tanács az új iskolák vezetőinek kirendelése iránt. Ugyanakkor a leány tanoncok nyilvántartására külön irodát szervezett és felhívta a közoktatási ügyosztályt, hogy ideiglenes tanítási tervet és szervezeti szabályzatot készítsen a leánytanonciskolák részére. E szervezeti szabályzat szerint a fővárosi, leánytanonciskolákban az előkészítő osztályokban heti 10, a többi osztályokban 11 óra volt a kötelező tanítási idő, amelyből a rajz- és kézimunkaoktatás vasárnap délelőtt, a többi tárgyak tanítása pedig váltakozó csoportokban hétköznap délutánonként fél 2-től folyt.

Az előkészítő osztály szervezésére tehát még ekkor is szükség volt a fővárosi leánytanonciskolákban. A vasárnapi tanítást sem szüntette meg az iskolák ideiglenes szervezete, de a hétköznapi esti tanítás helyett a délutáni oktatást rendszeresítette, úgyhogy ebben a tekintetben az új fővárosi leánytanonciskolák szervezése úttörő jelentőségű volt. A főváros közigazgatási bizottságának 1909. évi jeleintésében a kir. tanfelügyelő jelentette, hogy 12 leányiparostanonciskola szervezésével az ismétlő tanköt e-

les korban lévő és tanoncszerződéssel alkalmazott munkásleányok beiskoláztatása megoldást (nyert a fővárosban. A tanulóanyag beiskolázásán kívül gondoskodni kellett még a megfelelő tanításterv és a hozzávaló utasítások elkészítéséről. Az iskolák helyiségeiről, felszereléseiről és taneszközeiről, valamint a tanítókról a háztartási népiskolák keretében különösebb nehézség nélkül tudott gondoskodni a székesfőváros. A leánytanonciskolák tanítótestülete jórészt közös volt a háztartási iskolák testületével és tanítási anyaga sem sokat különbözött attól. A főváros tanácsa 1909-ben fölhívta Ágotái Béla szakfelügyelőt, hogy a leánytanonciskolák tanítási tervét sűrűn készítse el. Az első leánytanonciskolák az 1909-10. tanév elején nyíltak meg és pedig a fővárosnak mind a 10 közigazgatási kerületében egy-egy iskola. Ez iskolák száma később mindig növekedett, miközben a tanulók szakmaszerinti csoportosítása is egyre kedvezőbbé vált. Az 1897. évi fővárosi fiútanonciskolai szervezeti szabályzat kevés módosítással megfelelt a leánytanonciskoláknak is, csupán a tanítási anyag tekintetében vált szükségessé a szervezet átalakítása. A kötelező heti óraszámából osztályonként 5 óra az elméleti ismeretek tárgyaira, 3 óra a rajz és a kézimunkára, 3 óra pedig az elméleti és gyakorlati háztartásra esett. Az iskolák ideiglenes tantervét 1909 november 4-én hagyta jóvá Mártonffy főigazgató az Iparoktatási Tanács által még 1898-ban elkészített tervek figyelembevételére alapján.'

A tanterv jóváhagyása után a főváros tanácsa megbízta Györgyi Kálmánt az általános irányú rajz-tanmenetek elkészítésével, a női szabó ipari szakrajz tanmenetének elkészítésével pedig Böhm János rajzszakfelügyelőt. Ugyanakkor elrendelte, hogy a főzés

¹ Lásd a leánytanonciskolák részletes tananyagbővítését és az ahhoz fűzött utasításokat Szendy id. mű I. rész, 154. 1.

gyakorlati tanítására a háztartási iskolák konyháit használják a leány tanonciskolák.

Az 1909-ben megnyílt 10 fővárosi községi leánytanonciskola közül csak 2 nyert polgári iskolába elhelyezést, bár Mártonffy főigazgató eredetileg a polgári iskolához kívánta kapcsolni a leánytanonciskolák működését. Ezek az első fővárosi leánytanonciskolák (1910-11-ben 18, 1913-14-ben már 21) lényegben alig különböztek a háztartási ismétlőiskoláktól, eltekintve a rajzoktatás intenzívebb művelésétől.

A háború előtt nem is történt ezen a téren haladás. Csak a háború utáni újjászervezés során jutottak a leánytanonciskolák is abba a helyzetbe, hogy a szakirányú oktatás követelményeit most már kedvezőbben kiképzett tanítótestületükkel érvényre juttassák.

A vidéki leánytanonciskolák szervezését – mint említettük – jórészt az a szokás akadályozta meg, hogy a munkaadók leginkább tanoncszerződés nélkül alkalmaztak tanulóleányokat. Minthogy ezeket az ipartörvény nem kötelezte az iskolába járásra, több helyen felvetődött az a gondolat, hogy az iparban alkalmazott fiatalok részére *ipari-irányú ismétlőiskolákat* kellene szervezni. Bár gazdaságos lett volna, a fiútanonciskolákban szokásos esti tanítási rendszer miatt, nevelési okokból nem látszott célszerűnek a leánytanoncok oktatását a fiúiskolák keretében megvalósítani. Viszont az önálló leánytanonciskolák létesítésének nagy költsége tartózkodóvá tette a városokat. 1909-ben Pécsen is az volt a helyzet, hogy bár 300 szerződött tanulóleány volt a városban nyilvántartva, mégsem gondoskodtak ezek számára külön iskolák szervezéséről.

Hasonló volt a helyzet a többi nagy vidéki városokban is. Minthogy világosan látszott, hogy a leánytanonciskolák szervezése az anyagi nehézségek miatt akad el, az ipartörvény 25 éves fennállása ide-

jén (1909) Mártonffy főigazgató ismét megsürgette a leány tanonciskolák országos szervezésének megindítását. Az előterjesztésben rámutatott arra, hogy bár az ipartörvény nem tesz különbséget a fiú- és leánytanoncok iskoláztatása között, ez utóbbiak iskolázása 25 év alatt még sem haladt előre. Mint-hogy azonban immár egyes városokban többszázra rúg a leánytanoncok száma, úgyhogy maga az iparosság is sürgeti a leányok beiskolázását, jelentékenyebb állami támogatással meg kellene indítani az iskolák szervezését, minthogy a községek az újabb megterhelhetetéstől félve, rendszerint kitérnek a kérdés megvitatása elől. A főigazgatóság számos nagyobb várossal folytatott ebben az időben már tárgyalásokat önálló leánytanonciskolák szervezéséről (így Kolozsvár, Nagybecskerek, Pécs és Ungvár vezetőségével). A miniszter 1909 október 20-án kelt rendeletével értesítette a főigazgatóságot, hogy a külön leánytanonciskolák szervezésének előmozdításához hajlandó anyagilag is hozzájárulni, amennyire t. i. azt az állami költségvetés keretei megengedik. Ezért a leány tanonciskolák segélykérvényeit ugyanolyan föltételekkel be lehetett terjeszteni, mint amilyenek a fiúiskolákra nézve fennállottak.

A főigazgatóság e felhatalmazás alapján újult erővel szorgalmazta a vidéki városok leányiparostanonciskoláinak szervezését. Előbb Pécsen, majd Kolozsváron kezdett tárgyalásokat az iskola szervezésére, de támogatta az erre irányuló kezdeményezéseket mindenütt, ahol aziránt érdeklődés mutatkozott. 1909-ben 20 vármegye kir. tanfelügyelőjét szólította fel, hogy a tankerületében lévő mindama városokban, ahol a leánytanoncok száma meghaladja az ötvenet, indítsanak tárgyalásokat a külön leánytanonciskola felállítására nézve. A felhívásra beérkezett válaszokból azonban kiderült, hogy nagyon kevés vidéki városban van meg a törvényes lehetőség önálló leányiskolák szervezésére. Így Székesfe-

herváron mindössze 12 tanulóleányt találtak, Békés vármegye legnépesebb községeiben is jóval 50-en alul volt az alkalmazott leánytanulók száma, úgyhogy ezek külön oktatására gondolni sem lehetett. Temes megyében is eredménytelen volt az összeírás, mert Temesvárott is mindössze 8 szerződéses viszonyban álló tanulóleány volt. A tanköteles korú ipari munkáslányok itt is az ismétlőiskolába jártak. Pest vármegyében a fővároson kívül csak Újpesten volt elegendő számú leánytanonc, de ezek részére már régebben megszervezték a külön tanonciskolát. Debrecenben volt ugyan elegendő számú leánytanuló, de itt a város semmi szín alatt sem akarta egy újabb iskola felállításával terheit növelni. Hivatkozott arra, hogy más városokban sincs még leánytanonciskola, miért legyen Debrecenben. Az igazgató a helybeli iparosság révén igyekezett hatást gyakorolni a városra, hogy az iskolát fölállítsa, amelynek minden előfeltétele adva volt.

Így Mártonffy főigazgatónak a leánytanonciskolák országos szervezésére irányuló lelkes kezdeményezése részben a tanulóleányok – állítólagos – csekély száma, részben a városok ellenállása és huzavonája miatt nem járt kielégítő sikerrel. Legfeljebb külön leányosztályokat szerveztek olyan városokban, hol a tanulóleányok száma a 30-at meghaladta. Ez a megoldás gazdaságosabb is volt, mint a külön igazgatót leányiskolák rendszere s amellyel lehetővé tette, hogy az iparosleányok korukra való tekintet nélkül iskolába járjanak, amivel szemben az ismétlő népiskolába csak 15 éves korukig voltak beiskolázhatók, Újvidék, Ujverbász, Zombor, Déva és más városok 1910-től kezdve szervezték a külön leányosztályokat.

¹ Ami ugyan nem így volt, mert Budapesten kívül ebben az időben már Makón, Nagybecskerekén, Pozsonyban és Újpesten is volt önállóan szervezett leánytanonciskola.

A leány tanonciskolák ez időben még nem rendelkeztek megfelelő szakirányú tankönyvekkel. Másik nehézség az iskolák III. osztályának benépesítése körül mutatkozott, mivel a tanulóleányok nagyobb része csak egy és fél, vagy két évre szerződött s így nem is kerülhetett föl a III. osztályba, ahol a tulajdonképpeni szakszerű oktatás kezdetét vette.

Időközben az Iparoktatási Tanács is elkészült a leány tanonciskolák *általános rajzi* tanmenetével, amelynek életbeléptetéséről a minisztérium közvetlenül a háború előtt intézkedett. Szegeden is csak 1913-ban indult meg a mozgalom a leánytanoncok iskolájának megszervezésére, amikor már mintegy 250 leánytanuló dolgozott a városban. 1914 július 5-én fogadta el a város a leánytanonciskola felállítására vonatkozó javaslatot, amelynek megnyitását 1915 jan. elsejére tűzte ki. A közbejött hadiállapot miatt azonban az iskola szervezése itt is elmaradt. Minthogy a női tanonciskolák *közismereti* anyagának tanításterve még erre az időre „sem készült el, a leány tanonciskolák testületeinek feladata volt a helyi tantervek és tananyagbeosztások elkészítése. E tekintetben általában a debreceni iskolára nézve megállapított ideiglenes tanterv volt irányadó.

Kecskeméten 1917-t-ben indították meg a leánytanonciskola önálló szervezését, amelynek megnyitását az 1917/18. tanév elejére tervezték. Ekkorra azonban már olyan nagy nehézségekkel járt volna a tanulók elhelyezése, hogy a város kényszerű takarékoságból is lemondott az iskola szervezéséről. A szegedi leánytanonciskola kérdése is csak a háborús viszonyok elmúlásával került ismét napirendre. A tárgyalások azonban még ekkor is évekig elhúzódtak, miközben a leány tanoncok száma már 500 körül járt a városban. Nehezen ment az iskolák megszervezése ott is, ahol általában több megértést tanúsítottak ezzel a kérdéssel szemben. Eger városa már 1922-ben tervezte önálló leánytanonciskolájá-

nak megszervezését, de államsegély hiányában kénytelen volt erről lemondani. Ugyanekkor a Fia-talkorúak Állami Felügyelő Hatósága is elhatározta, hogy a foglalkoztatott leánytanoncok számára megfelelő tanonciskolát szervez. Nevezetes mozzanata volt ez iskolák engedélyezésének, hogy legalább heti 8 óra tanítási idő mellett csakis hétköznapokon engedélyezte a minisztérium az itt folyó oktatást, jöllehet ekkor még a régi tanonciskolai szervezet volt általában érvényben.

Az 1924. évi új szervezet 56. §-a kimondotta, hogy olyan helyeken, ahol a leánytanoncok száma legalább 15, a fiú iparostanonciskolában egy összevont leányosztály állítandó fel, szabályszerű heti 9 órás tanítással. E rendelkezés alapján sokkal nagyobb számban szerveztek a fiúiskolákkal kapcsolatban elkülönített leányosztályokat, mint a háború: előtt s ezek révén a kisebb városokban is kiemelték a leánytanulókat az ismétlődő népoktatás keretei közül. A fővárosban a leánytanulók általában saját iskolaikba jártak, csak olyan szakmák leánytanulóit írták be a szakirányú fiútanonciskolákba, amelyeknek alacsony tanulólétszáma nem tette lehetővé önálló leányiskolák szervezését. 1910-1930 között 15-25 volt a fővárosi leánytanonciskolák száma, de az iskolák szervezésének 25 éves évfordulója idején, a jubiláris 1934/35. évben már csak 10 leányiskola volt a fővárosban is az összevonások következtében. A tanulók száma a háborút megelőző években állandóan 2000 körül volt, a háború alatt 1000-1500 között váltakozott, úgy hogy ebben az időben egy-egy iskola átlagos létszáma már csak 60-70 tanuló volt. Az osztálylétszám pedig 11-15-re csökkent. A háború utáni években már sokkal gazdaságosabban szervezte a főváros is leánytanonciskoláit, 1921-1930. között már 4-5000 leánytanuló járt évenként a fővárosi tanonciskolákba, tehát több mint kétszerese a békebeli létszámnak, de az iskolák

száma nem emelkedett. E miatt az 1933-34. tanévben már 294 volt egy-egy leánytanonciskola átlagos létszáma, a háború előtti 100-120-as létszámokkal szemben.

A vidéki viszonyok között a háború után sem fejlődött jelentősebb mértékben a leánytanonciskolák száma. Az 1932-33. tanévben mindössze 25 vidéki leánytanonciskola volt, 24 fővárosi iskola mellett. Ezenkívül 35 önálló leányosztály volt még szervezve fiúiskolákkal kapcsolatosan. Az 1934-35. tanévben az egész országban mindössze 35 leányiparosiskola működött.

XI. Fejezet.

A SZAKIRÁNYÚ OKTATÁS LEHETŐSÉGEI AZ IPAROSTANONCISKOLÁBAN.

Amikor a tanonciskolák szakirányú fejlesztésére irányuló mozgalom a század elején megerősödött, 427 iskola működött az országban. Ezek az iskolák a tanulók létszáma szerint a következőképpen oszlottak meg:¹

Tanulók száma	T a n o n c i s k o l á k		
	Vidéken	Budapesten	Magyarországon
-100	204	4	208
100-200	99	5	104
200-250	20	1	21
250-300	18	1	19
300-400	17	5	22
400-500	14	5	19
500-600	6	6	12
600-700	5	3	
700-800	3	2	5
800-900	2	1	3
900-on felül	6	-	6
Összes en:	394	33	427

Eszerint 1900/1901-ben a *vidéki* iparostanonciskoláknak több mint a fele (51.8%-a) olyan kicsi volt, hogy tanulószámuk nem haladta meg a százat,

¹ Lásd Az iparoktatás az 1899-1901. években. (Kereste, min. kiad. Budapest, 1901. 43. l., valamint 80. és köv. l.)

mintegy 60 iskola létszáma pedig még a törvényes minimumot is alig érte el. Ezekben természetesen szó sem lehetett az ugyanazon, vagy legalább rokona-foglalkozású iparostanulók külön osztálytagozatban való csoportosításáról és szakszerű oktató-sáról.

A szakoktatás elemeinek tanításáról általában csak olyan helyeken lehet szó, ahol a felmenő osztályok legelsősorban szükséges elkülönítése után is annyi tanuló jutott egy-egy felsőbb osztályra, hogy a csoportot legalább 2-3 párhuzamos osztályra lehetett bontani. Ha két szakcsoport alakítására volt lehetőség, az egyikben el lehetett helyezni az építkezéssel kapcsolatos ú. n. szerkezeti iparok tanulóit (építő, lakatos, asztalos stb.), míg a másikban a többi (főleg ruházati iparok) tanulóit voltak beoszthatók. Három szakcsoport alakítása esetén már a ruházati iparok tanulóit is külön lehetett választani a vegyes ipari csoporttól, negyedik szakcsoport képzése esetén az élelmezési iparok voltak elkülöníthetők a vegyes oktatástól. A legnagyobb iskolákban ezt a szakszerű elkülönítést olyan messzemenően lehetett keresztülvinni, hogy legvégül már teljesen egyforma foglalkozású tanulókból is párhuzamos osztályok voltak szervezhetőek.

Mindez azonban az iskola nagyságától, a tanuló létszámától függött és mint láttuk 1900/901-ben, a vidéki tanonciskoláknak legfeljebb 25%-ában lehetett a szakrajzoktatás céljából két összevont csoportot alakítani. E vidéki tanonciskolák között csak 6 volt olyan, amelynek tanulólétszáma meghaladta az 1000 főt. (Debrecen, Szeged, Arad, Nagyvárad, Pozsony és Temesvár.) Ezekben az iskolákban már a századforduló körül megvolt arra a lehetőség, hogy a tanulók a magasabb osztályokban is 10-12-féle szakcsoportra elkülönítve, teljesen szakirányú oktatásban részesíthessenek, nem szólva a székesfővárosról, ahol már 1886/87-ben 5000 iparostanonc

járt iskolába, a századforduló körül pedig már a fővárosi *községi* iskolákban is meghaladta a 8000-et.

Az említett hat városon kívül a századforduló körül még mintegy 30 városban volt olyan magas (400-900 közötti) a tanulók létszáma, hogy párhuzamos osztályok szervezésével 4-9-féle ipari szakcsoportot lehetett volna alakítani az osztályokból. Ennek ellenére is igen kezdetleges állapotban volt még e legnagyobb vidéki tanonciskolák szakirányú oktatása is a századforduló körül. Több helyen külön csoportot alkottak ugyan az építőiparostanoncok, akiknek téli iskoláztatása és szakirányú rajz tanfolyama a középszerű vidéki iskolákban is megoldást nyert. De a többi foglalkozási csoportra nézve egészen kivételesen fordult elő a szakirányú oktatás. Talán csak a nagyváradi iskola kivétel az általános szabály alól. Itt már az elméleti tárgyak körében is találkozunk a szakirányú oktatás nyomai-
val, amely célra külön órát szentelt az iskola. De a tanulóknak még itt is csak mintegy ötödrésze részesült szakrajzoktatásban.

Nagy akadályja volt a szakirányú oktatás elmélyítésének a megfelelő tanítási eszközök, rajz-tanmínetek, vezérfonalak és szemléltetőanyagok teljes hiánya. A technológia ez időben még nem is szerepelt önálló tantárgyként, sem a természettan-vegytan az iskola tanítási tárgyai között, csupán az olvasással kapcsolatos reálokztatás keretében volt rá mód, hogy bizonyos szakszerű ismereteket is tárgyaljon a tanító. Ez a szakismeret a heti egyórás „reálokztatás” keretében évenként legjobb esetben is mindössze 5-6 órán át volt nyújtható, a III. osztályban is legfeljebb 10 órán keresztül, minthogy ennek a heti egyórás tantárgynak keretében tanították a II. osztályban a földrajzot, alkotmánytant, természettant, kémiát, technológiát, sőt az irodalmi szemelvényeket, erkölcs- és jellemképző olvasmányokat is kellett tárgyalni. Elképzelhető, hogy e

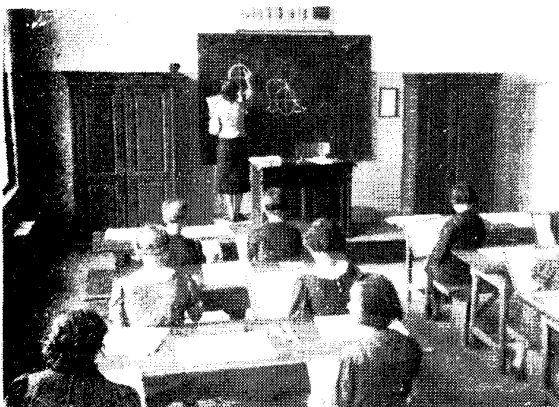
sokféle tagozódó tanítási anyag keretében milyen kevés szakszerű ismeretet közölhetett a tanító még azokban az iskolákban is, ahol egyébként a tanulók szakszerű csoportosítása megvolt.

A tantervhez fűzött utasítás előírta ugyan, hogy szakirányú iparostanonciskolákban úgy kell megválasztani az olvasmányokat, hogy az illető iparág anyagát öleljék fel, sőt azt is megengedte, hogy technológiai olvasmányok helyett a III., esetleg II. osztályban egész éven át különleges technológiát tárgyaljanak a tanítók. A tanterv tehát szüksézszerűsége mellett is biztosította a tanítási anyag bővítéséhez a kellő lehetőséget, de ez is hiábavaló volt, mert hiányzott az oktatáshoz a kellő alapműveltséggel bíró tanulóanyag, hiányzott főleg a kellően szakképzett tanító is. El sem lehet képzelni, hogy a vegyes foglalkozású osztályok tanítója valamennyi jelenlévő iparág technológiai ismeretében jártas legyen. Ennek előfeltételévé a tanulók szakirányú csoportosítása lett volna, amely azonban a 900-as évek elejéig még a fővárosban sem volt meg.

Igen nagy akadálya volt a szakirányú oktatás kifejlesztésének a tanulóanyag hiányos és alacsony előképzettsége. Emiatt nagyon kevesen jutottak fel közülük a tanonciskolák II., III. osztályaiba, ahol a tulajdonképpeni szakirányú oktatásra sor került volna. A múlt század végén iskolabjáró iparostanulók általános műveltségi színvonalának jellemzésére bemutatjuk itt a szegedi tanonciskola tanulóinak előtanulmányaira vonatkozó adatokat. Az iskola előkészítő osztályába járó 256 tanuló közül egyáltalában nem járt még iskolába 13.3%, egy elemi osztályt végzett 26.2, két elemi 27.3, három elemi 20.3, négy elemi 12.9%. A rendes tanonciskolai tanfolyamon a tanulóknak 65%-a *legfeljebb* négy elemi iskolai osztályt végzett. Az I. osztályos tanulóknál ez az arány 81% volt, a III. osztályban, ahová a néhány középiskolai osztályt végzett tanulókat is sorozták, már csak 23%. De a III. osztályos tanulók az iskola összes tanulólétszámának csak 11%-át képviselték de oly sokféle iparágra oszlottak szét, hogy egy-egy csoport szakszerű elméleti és rajzi oktatása valóban a lehetetlenséggel volt határos.

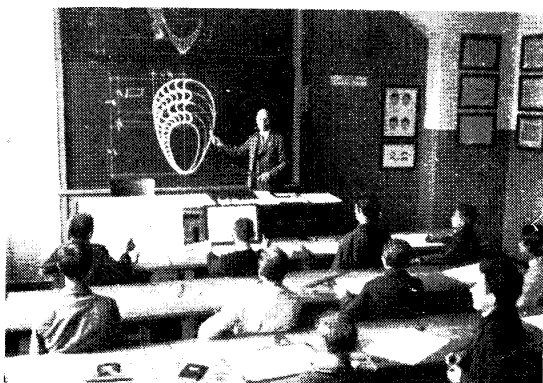

Iskolaépület.

Szakrajzoktatás a leányosztályokban.

Debrecen sz. kir. város iparostanonciskolái

Szakrajzoktatás a fiúosztályokban

Cserkészotthon

Debrecen sz. kir. város iparostanonciskolái

Még a legnagyobb vidéki tanonciskolában is az volt a helyzet, hogy a III. osztályba sorozott 99 tanuló foglalkozás szerint 23 csoportra oszlott szét, amelyek mindenikét még rokonfoglalkozású csoportok összevonása esetén sem lehetett volna kielégítő módon szakirányú oktatásban részesíteni. Az alsó osztályokban, ahol a tanulók nagy tömege tanult, inkább még lett volna a lehetőség a szakirányú csoportosításra. Itt viszont a tanulók alacsony műveltségi színvonala miatt a tanterv nem tette lehetővé a szakoktatás megvalósítását. Ez volt a helyzet a századforduló körül az ország egyik legnagyobb vidéki tanonciskolájánál és a hozzá hasonló többi nagy iskoláknál. Elképzelhető, mennyivel kevesebb lehetőség kínálkozott a szakirányú oktatás rendszeresítésére a kisebb létszámú vidéki iskoláknál.

Ez a helyzet a háború végéig csak lassan javult. Amint a tanulók előképzettsége kedvezőbbé vált és a lassan elnéptelenedő előkészítő osztályokkal szemben a felsőbb osztályok népesedtek be, mind nagyobb tanulótömegek számára vált lehetővé a szakszerű oktatás, még a kisebb vidéki iskolákban is. Az 1924. évi új szervezet etekintetben már sokkal kedvezőbb helyzetet talált, mint a 30 év előtti. Egy emberöltő alatt fokról-fokra emelkedett az iparpályára induló tömegek műveltségi színvonala. A középiskola osztályaiból kikerülő ifjúság is egyre nagyobb arányokban szerződött iparostanoncnak. Az ilyen magasabb előképzettségű tanoncokat a régi szervezet csak a szakrajz tanulására kötelezte. Emiatt a munkaadók is mind szívesebben alkalmazták az olyan polgári iskolát végzett tanulókat, akik csak vasárnap voltak kötelesek iskolába járni. Az új szervezet azonban ezeket a tanulókat sem mentette fel az iskola látogatása alól. Ezáltal nagymértékben előmozdította a felsőbb osztályok benépesedését s lehetővé tette a szakirányú oktatás általánossá tételét.

A tanulók általános előképzettsége tekintetében a főváros sem volt kedvezőbb helyzetben, mint a vidék. De a javulás itt is fokról-fokra mutatkozott. Ennek a javulásnak egyes lépcsőfokait jelzik

a következő adatok, amelyek a fővárosi községi fiú iparostanonciskolák tanulóinak osztálybeosztására vonatkoznak. (Lásd Szendy, id. mű. I. rész, 238-239. 1.)

Tanév	Elők. osztályba	I. járt a tanulók közül	II.	III.	IV.	be nem osztható
		% -ban a tanév végén				
1890/91	31.6	39.6	20.3	8.5	-	-
1895/96	31.8	40.3	20.3	7.6	-	-
1900/01	20.2	38.8	25.8	15.2	-	-
1905/06	10.0	39.6	30.4	20.0	-	-
1910/11	10.7	39.6	26.5	23.0	-	0.2
1915/16	4.5	39.6	27.8	28.1	-	-
1920/21	3.4	36.2	28.3	32.1	-	-
1925/26	5.1	33.5	32.1	18.8	10.6	-
1930/31	1.2	25.6	35.6	25.3	11.8	0.5
1933/34	-	25.1	35.8	23.9	14.4	0.8

Az 1933/34. tanévben tehát már teljesen eltűnt a főváros tanonciskolaiból az előkészítő osztály, amelybe 40 év előtt még a fővárosi tanoncoknak is egy teljes harmadrésze járt. Ugyanerre az évre esik az első önálló fővárosi tanonciskolák megszervezése. Ennek a két ténynek időbeli találkozása mintha szimbolikusan jelképezné, hogy a szakirányú tanonciskolai oktatás megvalósításáért folyó küzdelemnek végül is sikerült legyőznie a legsúlyosabb akadályt, a tanulók alacsony színvonalú általános műveltségét, bár ez az eredmény is a népoktatási viszonyok tanonciskolán kívül előmozdított javulásának köszönhető.

Az új tanonciskolai szervezet szerint az 1924/25. tanévtől kezdődően IV. osztálya is van a tanonciskoláknak, amelynek tanulólétszáma állandóan emelkedik. Az új szervezet teljes életbeléptetése idején, 1925/26-ban a fővárosi tanoncoknak 29.4 %-a, 1933/34. tanévben már 38.3 %-a járt az iskola két felső osztályába, a 40 év előtti 8-9%-kal szemben. Ezáltal vált valóra a szakirányú tanonciskolai oktatás gya-

korlati lehetősége. Ebben a fejlődésben a vidék sem maradt el túlságosan a fővárostól. Ha lassúbb ütemben is, de itt is leapadt az előkészítő osztályok tanulóinak száma és mindinkább benépesedtek a felsőbb osztályok.

Erre nézve ismét csak a szegedi tanonciskola statisztikáját idézhetjük. Az utolsó békebeli tanév során 1913/14-ben 1897 tanulója volt a szegedi iskolának, tehát 17 év alatt mintegy 63 %-kal emelkedett. Ez idő alatt az előkészítő osztály tanulóinak száma 256-ról 110-re csökkent, a rendes tanfolyamban 910-ről 1787-re emelkedett a létszám, tehát majdnem megkétszereződött.

Ez a folyamat többé-kevésbé hasonló körülmények és okok hatása alatt a többi kisebb-nagyobb vidéki és fővárosi iskolákban ugyanígy ment végbe. Kb. a i háború kitörése idején jutott el a tanulók tömegeinek átlagos műveltségi színvonala oda, hogy nem volt már többé abszolút akadálya a szakirányú oktatás kifejlesztésének.

A fővárosi szakirányú tanonciskolák szervezése a 900-as évek elején.

Tanoncoktatásunk fejlődésében önálló fejezet illeti meg a fővárosi tanonciskolák szakirányú át-szervezésének munkálatait. A fővárosban tanuló iparosifjak már a század elején is jelentős zömét képviselték az ország összes iparostanoncainak. A tanulók nagy száma már kezdettől fogva lehetővé tette volna a legmesszebbmenő szakirányú csoportosítást, ha ezt egyéb kedvezőtlen körülmények – elsősorban, mint láttuk, a tanulók kedvezőtlen előképzettségi viszonyai – nem gátolták volna.

A főváros 1886/87-ben vette át az általános irányú tanonciskolákat az Országos Ipar egyesülettől. A 10 évvel később, 1897-ben megalkotott fővárosi tanonciskolai szervezet is csak az általános irányú

iskolák viszonyait tartotta szem előtt, legfeljebb a rajzoktatásnál juttatott némi szerepet a szakirányúság elvének.

A szakirányú átszervezés munkálatait 1901-ben kezdte meg a főváros tanácsa. Érdekes, hogy erre az, átszervezésre is egy aránylag jelentéktelennek látszó részletkérdés, a tanítási idő megfelelő beosztása készítette a fővárost. A tanács ugyanis, hogy a különböző iparágak szükségleteihez minél jobban alkalmazhassa a tanonciskolák oktatási rendjét, elhatározta, hogy az általános iparostanonciskolák niieglszüntetésével lehetőleg minden iparág vagy a rokoniparágak egy-egy csoportja részére szakirányú tanonciskolákat szervez. Serkentően hatott e tervek kialakítására a vendéglős szakirányú tanonciskola és az órás-szakirányú iskola kedvező működése, amelyeknél nemcsak az általános tanonciskolák színvonalát sikerült meghaladni, hanem az oktatást az iparosság érdekeivel is sikerült összeegyeztetni.

A kellően előkészített javaslattal 1901. évi június hó 12-én tartott közgyűlésén foglalkozott a főváros törvényhatósági bizottsága. Egyetlen felszólalás hangzott el a korszakos jelentőségű javaslat közgyűlési tárgyalásán, Gelléri Móré. Felszólalásában hangsúlyozta, hogy milyen nagy a haladás azokhoz a viszonyokhoz képest, amikor az Országos Iparegyesület az első ipariskolát felállította. Javasolta azonban, hogy következő tainév elejére készüljön el a szükséges tanterv és dolgoztassanak ki a megfelelő tankönyvek. A közgyűlésen elfogadott javaslatot 713/1901. kgy. szám alatt terjesztették föl a minisztériumhoz.

A minisztérium elvi engedélye alapján megnyílt annak a lehetősége, hogy a főváros iparostanoncoktatása az elméleti tárgyak tekintetében is szakszerű irányban induljon meg. A tanács 1902-ben kimondotta, hogy a tanonciskolák egy részét fokozatosan szakirányú iskolákká szervezi át. A tanterv

átmenetileg az 1897. évi szabályzatban előírt maradt azzal az utasítással, hogy abból minden egyes szakirányú iskolánál az azt különösebben érdeklő részt tárgyalják tüzetesebben, felölelve az illető szakma speciális technológiáját is. Az egyes iskolák tanítóttestülete 1903. április 1-ig volt köteles az illető iparág sajátos igényeit szemelőtt tartva, részletes helyi tanmeneteket készíteni.

Az új rend életbeléptetésével az 1902/3. iskolaév elején 31 iskolaépületben 13 általános és 34 szakirányú iskolát nyitott meg a főváros» Gondoskodni kellett még a szakirányú tanmenetek előkészítéséről, megfelelő tankönyvek és vezérkönyvek szerkesztéséről, a szakszerű felügyeletről, de különösen a tanítók szakszerű továbbképzéséről. Mind e tekintetben azonban a háború kitöréséig csak a rajzoktatás terén mutatkozott észrevehető haladási, gyorsabb ütemű fejlődés, amelynek régebbi múltja is volt és korábban is indult meg a szakszerű fejlesztés, mint a közismereti tárgyak tekintetében.

A szakirányú, gyakorlatias tanoncoktatás első kísérlete?

A szakszerű tanoncoktatás fejlődésének egyik jellegzetes vonása, hogy a szakirányú kiképzés a tanonciskola keretein belül is egyre nagyobb jelentőséghez jut, a szakszerű oktatás bevonul az iskola munkatervébe, ami jelentős haladást képvisel azzal a régebbi állapottal szemben, amikor a tanoncok szakoktatása kizárólag a mesterműhelyben nyert megoldást.

Az iparostanoncok *gyakorlati* szakoktatásának követelménye a tanonciskolákkal kapcsolatban az 1900-as évek elején kezdett erőteljesebben jelentkezni. Mindaddig, amíg a tanonciskola keretein belül nem volt mód az iparosifjak szakszerű kiképzésére, leginkább a segédi továbbképző tanfolyamo-

kon, illetőleg az ipari szakiskolákkal és felső ipariskolákkal kapcsolatban törekedtek a leszerződött tanoncok szakoktatását a lehetőség szerint megvalósítani. A 900-as évek elején a pozsonyi tanoncokat az ottani fémipari szakiskolán a szakrajzon kívül műhelygyakorlatokra is oktatták. Ugyanilyen módon Szegeden az asztalostanulókat, Aradon és Kolozsvárott a fa- és fémipari tanoncokat részécsítették zárt csoportokba η órarend szerint az ipari szakiskolán szakszerű kiképzésben. Újpesten 1909-ben mintegy 200 asztalostanonc vett részt rendszeresen az ipari szakiskola tanításain.

Magában a tanonciskolában legelőször az olyan vállalati és társulati iskoláknál valósult meg a szakirányú gyakorlati tanoncokképzés, amelyeket egyes ipartársulatok vagy vállalatok saját tanoncaik részére szerveztek.

A legelső ilyen iskolák között kell említeni a Budapesti Vendéglősök és Kávésok Ipartársulata által fenntartott vendéglősipari szakiskolát, amelynek eszméjét Glück Frigyes vetette föl ée amelynek mintájára a 90-es években az ország nagyobb vidéki városaiban sorra megalakultak a vendéglőséé pincértanonciskolák. A budapesti iskola 1895 május 1-én nyerte szervezetét. A felügyelőbizottság elnöke Glück Frigyes volt, aki az 1885. évi vendéglőskongresszus óta fāradhatatlanul munkálta az iskola megszervezését. Az iskola első igazgatója Walter Károly lett, aki 25 éven keresztül, 1920-ig vezette nagy szakértelemmel és lelkesedéssel az ország első vendéglős szakiskoláját. Az iskolának már a legelső tanévben 334 tanulója volt. (Lásd K. Kritsfalussy István, A budapesti vendéglősök államilag segélyezett szakirányú iskolájának¹ 25 éves története. 4-5. lap.) 1898-ban a francia nyelv kötelező tanítását is bevezették az iskola mindhárom osztályában, az illetan és a felszolgálási mód gyakorlását már a II. osztályban rendszeresítették. Itt volt tehát legelőször gyakorlati „tanműhely-oktatás” tanonciskolában. A tanítás szakszerűsége érdekében külön tankönyvet is állítottak össze az iskola számára.

Az 1900. év nyarán Aradon tartott vendéglős-kongresszusnak az a határozata, amely a szakoktatás országos szervezésének szükségét kimondotta,

nagy lendülettel vitte előre a szakirányú vendéglős iskolák országos szervezését. A szövetség kebelében külön tanoncügyi szakosztályt létesítettek, amelynek helyi bizottságai társadalmi gyűjtést indítottak az iskolák megszervezésére. Az anyagi előfeltételek megteremtése után sorra nyíltak meg a nagyobb vidéki városok vendéglős szakirányú tanonciskoláinak megszervezésére irányuló munkálatok. Sokkal nehezebb volt a tulajdonképpeni célt, a vendéglős- és pincértanulók beiskolázását elérni. Az első lelkesedés lelohadaása után a vendéglősök nagy része be se iratta, más része nem járatta pontosan az iskolákba tanoncát, jóllehet az 1893. évi szervezet kötelező erejű volt e szakirányú iskolák látogatására nézve is. Eleinte a fővárosban is súlyos rendbíróságok kivetésével próbálták a vendéglősök közönyét vagy hanyag nemtörődömségét megtörni. Mikor ez sem hozott eredményt, 1902-3-ban az ipartársulat kimondta, hogy azok a vendéglősifjak, akik a szakiskolát nem végzik el, nem nyerhetnek munkakönyvet. Később ezekhez a nehézségekhez a szakiskolák fenntartásának anyagi gondja is járult, amely miatt a szép lendülettel indult törekvés a háború idején legtöbb helyen elakadt: a teljesen elnéptelenedő vendéglőstanonciskolákat sorra meg kellett szüntetni.

Az 1911/12. tanévben az ország 10 városában voltak szakirányú vendéglős- és pincértanonciskolák, amelyek 29 osztályába 770 beírt és 563 évvégi tanuló járt, úgyhogy az osztályonkénti átlagos létszám 27 volt. Legnépesebb volt a 8 osztályú fővárosi iskola, amelyben 10 tanító 396 beírt és 333 évvégi tanulót tanított. A vidéki iskolákban mindössze 18 volt az átlagos osztály létszám.

A háború befejezése után a budapesti, pécsi és debreceni iskolák kivételével vendéglőstanonciskoláink mind megszűntek, illetve megszállott területre estek. A megszűnt tanonciskolák beolvadtak a hely-

béli szakirányú tanonciskolák kereteibe és mint önálló szakosztályok folytatták működésüket.

1912-ben a budapesti *kávés* ipartársulat is megszervezte saját önálló szakirányú tanonciskoláját. az iskola szervezetét 1914. április 5-én állapította meg a miniszter. (195.871/1913. VII. sz. a.) A szervezet 1. §-a szerint az iskola célja és főfeladata a kávésinasokat olyan különleges szakoktatásban részesíteni, hogy a kávéházi kiszolgálás megtegye a fővárosi és a külföldi közönség igényeinek és kiérdemlje annak elismerését. A heti tanítási órák száma régebben itt is hat volt, a háború után kilencre emelkedett. E tanítási órák keretében a rendszer közismereti tárgyakon kívül német és francia nyelvre, konyhai vegytanra, általános illemtanra, erkölcsstanra és a felszolgálati szabályokra is tanítják a kávésiúkat.

A vendéglősökön és kávéson kívül a háború előtti években több más fővárosi ipartestület is szorgalmazta az iparostanoncok szakirányú oktatását. Az önálló szűcsipari tanonciskola eszméje az 1909. évi szűcsipari mesterképző tanfolyamon született meg, itt készült az első szakszerű szűcsipari tanterv is, amelyet Katzer József szűcsmester készített. Az önálló szűcsipari iskola szervezésével egyidejűleg Böhm János rajzoktatási felügyelő elkészítette az iskola szakrajzoktatási tantervét s megaura a tanítóknak a rajztanításhoz szükséges irányelveket.

A fővárosi cipészipartestület is megszervezte saját önálló tanonciskoláját, amely mindaddig fennállott, amíg a szakirányú tanoncoktatás a községi iskolákban is valóra vált. Az órastanoncokat az állami órásipari tanfolyamon képezték tovább, a cukrászoknak szintén volt külön ipartestületi szakiskolája. A borbélyok és fodrászok 1911. évi aradi kongresszusa szintén elhatározta a borbély, fodrász és parókakészítő tanulók szakirányú oktatásának országos szervezését. Aradon az 1913-14. tanévtől

kezdődően nyertek külön szakcsoportokban szakszerű oktatást a borbély- és fodrásztanulók, akik a rajzpótló órákon külön díjazott szakoktatók vezetésével szakmájuk gyakorlati ismereteit is tanulták.

1910-ben a Grafikai Művezetők Egyesülete önálló ipari szakiskola létesítését kérte a minisztériumtól. Az erre irányuló mozgalom visszanyúlt az 1880-as évekre, amióta a nyomdai szakmunkásság állandóan napirenden tartotta, a nyomdászati szakiskola megteremtését és a szakirányú tanoncoktatás bevezetését. Az iskola megszervezéséhez szükséges összegeket gyűjtéssel igyekeztek előteremteni. A tervek megvalósítását azonban elodázta a közbejött háború. E mozgalomtól függetlenül a vidéki nyomdatulajdonosok is mozgalmat kezdtek tanoncoktatás szakirányú oktatása érdekében.

A magyar iparosság művelődési vágyát igazolják ezek a minden irányból jelentkező kezdeményezések a szakmai tudás tökéletesítése céljából. 1909-ben az Ipartestületek Országos Szövetsége is beadványban mutatott rá arra, hogy a magasabb képesítésű tanoncok egy része elvégezve az előírt iskolai tanfolyamokat, tanoncideje legnagyobb részét minden elméleti képzés nélkül tölti, holott éppen a magasabb előképzettségű tanulóanyag volna alkalmas egy új, szakszerűen kiképzett iparosnemzedék kialakítására. Az érvényben lévő szervezet azonban azzal a rendelkezésével, hogy a polgári vagy középiskola négy osztályát végzett iparostanoncok csak a rajz és a szaktárgyak tanulására voltak kötelezve, éppen ezt a tanulóanyagot zárta ki a szakszerű elméleti oktatás lehetőségéből, minthogy ezek rendszerint csak a vasárnapi rajzórákat látogatták, ha foglalkozásuknál fogva ez alól is nem nyertek fölmentést. A szervezet nem határozta meg pontosan a „szaktárgyak” fogalmát, sőt a tanterv sem tartalmazott erre nézve határozott utasításokat. Amellett gyakorlatilag is keresztülvihetetlen volt, hogy a hét-

köznap esti tanítások alkalmával az órarend szerint egyik tanórán jelen legyen, másikon megint eltávozhasson a magasabb előképzettségű tanonc. Így az egyszerűbb nyilvántartás kedvéért csak a rajzórák látogatására kötelezték az ilyen tanulókat. Akik három középiskolai osztály elvégzése után jelentkeztek a tanonciskolába, azokat közvetlenül a III. osztályba sorozták és így egy év után ezek is kimaradtak az iskolából.

A törvény azonban kötötte a felettes hatóságokat. A törvény megváltoztatása ugyan már napi-renden volt az 1907. évi javaslat kapcsán, de ennek megalkotását a politikai viszonyok, majd később a háború, megakadályozta. Az új ipartörvény megalkotásáig pedig nem lehetett gondoskodni az iskola látogatása alól teljesen vagy részben felmentett tanoncok szakszerű továbbképzéséről.

Az államvasutak műhelyi tanonciskolái.

Gyárvállalati tanonciskolák.

A szakirányú tanoncoktatás legtökéletesebb formáit a háború előtti időkben az államvasutak műhelyi tanonciskolai és egyes gyárvállalatok szakirányú iskolai valósították meg.

Az államvasutak tanonciskoláit a 90 -es évek közepén létesítette Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter. A vasúti javítóműhelyekben dolgozó idegen nemzetiségű szakmunkások kicserélése és a kivándorlásra kényszerülő székelység fiainak magyar iparossá nevelése révén nagy nemzetpolitikai célokat szolgáltak ezek az államvasúti tanonciskolák. Első szervezetüket 1895-ben nyerték, majd 1907-8-ban új szervezetet léptettek életbe. 1899-ben létesítették az első állami gépgyári tanonciskolákat is, az 1898. évi 54.668. számú szervezet alapján.

Ez állami tanonciskolák szervezete egyébként lényegében alig különbözött az általános tanonciskolai szervezettől, amely

önmagában véve elég lehetőséget nyújtott a tanonciskolák szakszerű oktatásának elmélyítésére. Az államvasúti iskolák azonban olyan előnyökkel rendelkeztek az általános iparostanonciskolák fölött, hogy ezeknek tanítási színvonala jóval meghaladta a községi iskolák színvonalát. Az 1907. évi új szervezet életbeléptetése idején Budapesten 3, Diósgyőrben 2, Debrecenben, Miskolcon és Piskitelen egy-egy MÁV tanonciskola működött. A rendes tanonciskolai tárgyakon kívül technológiát, géptant és szakrajtot is tanítottak rendszerint gyakorlatilag jólképezt mérnökök. Az iskolák tanulóanyaga is jobb volt, minthogy az idejára polgári iskolás tanulók nem voltak felmenthetők. Magasabbak voltak a heti óraszámok is: az I. osztályban 9, a II.-ban 11, a III.-ban, 10(hittan nélkül). Még az 1907. évi szervezetben is 10-10 óra volt a heti órák száma s az akkor szervezett IV. osztályban is 7 órában tanultak az idejára iparosifjak, akiknek pedig elégtelen előképzettségük volt, még heti két többletórán tanulták az elemi ismereteket. Nagyjelentőségű intézkedési volt a IV. osztály megszervezése, ahol heti 4 óra rajzon és mintázáson kívül egy-egy órát a technológia, a leíró géptan és az egészségtan tanulására fordítottak. Technológiát a III. osztálytól, rajtot az I. osztálytól kezdve tanultak szakszerűen az államvasúti tanonciskolák tanulói. Végleges szervezetüket 1914-ben állapította meg a kereskedelemügyi minisztérium annak a javaslatnak alapján, amelyet még 1907-ben készített az iparoktatási tanács.

Ez a tanterv már messzemenően megvalósította a szakirányú tanoncoktatás követelményeit elsősorban a heti órák számának emelésével, de a magasabb előképzettségű tanulóanyag beiskoláztatásával is. A községi tanonciskolákban ebben az időben még csak 7 óra volt a heti tanítási idő. Az államvasúti tanonciskolákban valósult meg először a tanműhelyi oktatás gondolata is, amelyek rendszeresítésére a községi iskolákban csak 1925 után történtek kísérletek. A javítóműhelyi tanoncok addig nem is kapcsolódhattak be a rendes üzemi munkába, amíg ezekben a tanműhelyekben bizonyos fokú előképzésben nem részesültek.

Külön szervezeti szabályzata nem volt ezeknek a MÁV-műhelyi, illetőleg az 1910-ben szervezett cs. és kir. Kassa-Oberberg-i Vasutak műhelyi tanonciskolainak. A tanoncok szolgálati viszonyait

a műhelyi rendtartás szabályozta. A tanítószemélyzet is az államvasutak tisztviselő alkalmazottai közül került ki s így e tekintetben sem volt szükség külön szervezeti szabályozásra. A gyakorlat bizonyította, hogy a formális tanítói képzés nélkül lévő, egyébként azonban kellő felkészültséggel bíró oktatószemélyzet is kiváló eredményeket tud elérni a szakszerű tanoncoktatásban. Ez a felismerés igen nagy jelentőségű volt a tanonciskolák 1924. évi új szervezetének megalkotásakor, amely szervezet megnyitotta az utat a pedagógiai képzés nélküli szakemberek és gyakorlati szaktanítók számára a tanonciskolák felé.

Bár az államvasúti tanonciskolákban is voltak bizonyos nehézségei az egyöntetű szakszerű oktatásnak, a háború előtti időkben mégis ezek valósították meg leginkább a szakirányú tanoncoktatásnak minden előfeltételét: 1. a szakirányú tantervet és ennek megfelelő óraszámot, 2. a tervszerű szakrajzofetatót, amelyeit szükség esetén egyénenkénti tanítással mélyítették, 3. a kellő szemléltetési eszközök, tanszerek, olvasó- és tankönyvek biztosítását, 4. a megfelelően berendezett önálló iskolaihelyiségeket, és végül 5. mint legfontosabbat, a kellően szakképzett tanítószemélyzetet. Az államvasúti tanonciskolák, amelyeknek száma az 1917-18. tanévben már 19 volt hazánkban, a szakirányú oktatás szervezése tekintetében valóban nemcsak kísérleti intézményei, de példaadói is voltak a többi iskolának. Fennállásukkal és működésükkel olyan serkentőpéldát mutattak, amelyek sok vonatkozásban megtermékenyítették a községi tanonciskolák háború utáni újjászervezésének eszmei megalapozását. Azt a célt, amelyet alapításukkor eléjük tűztek, teljes mértékben elérték. Az idegen nemzetiségű szakmunkásokat magyar munkások váltották fel. A hazafias érzés ápolására mindenütt dalárdák, önképző- és zeneegyletek alakultak s az iskolából kikerülő

munkásság az igazi magyarságnak, a hitnek és jó-
erkecsnek valóságos apostolává vált az állam-
vasutak műhelyeiben.¹

Az Államvasutak tanonciskolainak mintájára
1912-ben a magyar kir. posta műszerész szakirányú
tanonciskolát létesített a fővárosban. Ennek az isko-
lának külön szervezeti szabályzata és tanterve volt,
amelyet 1912-ben hagyott jóvá a kultuszminiszter.
Külön rendtartás szabályozta az iskolával kapcsola-
tos tanoncotthon működését is. Az iskola végleges
szervezetét 1916-ban vette tárgyalás alá az időköz-
ben szerzett tapasztalatok figyelembevételével az
Iparoktatási Tanács.

Bár olyan rendszabály, amely az ipari üzemeket
és gyárvállalatokat saját üzemi tanonciskolák fel-
állítására kötelezné, nincs, de a szervezet megadta
ezek létesítéséhez a lehetőséget. A békeévekben több
nagyobb gyártelep létesített saját tanoncai részére
vállalati tanonciskolát. A legrégebbek közé tartozik
a pécsi Zsolnay-gyár agyagipari tanműhellyel kap-
csolatos iskolája. A háborúig még mintegy 15-20
ilyen gyárvállalati tanonciskola nyílt meg.

Az 1916/17. tanévben az ország egész területén a követ-
kező ilyen iskolák állottak fenn: a Szandrik-gyár iskolája
Alsóháromon, a Ganz és Tsa gyár két bndapesitii tanonc-
iskolája a II. és a X. kerületben, a Weiss Manfréd-gyár cse-
peli iskolája, a Heiselmann-féle vasgyár iskolája Hisnyó-
vizen, a Gép- és Vasútlevezérlési gyár R. T. iskolája, Kis-
tarceán, a Kimamurány-Salgótarjáni Vasmű R. T. likéri,
ózdí, rozsnjóányai, salgóányai és salgótarjáni üzemi
tanonciskolai, a Mezőgazdasági Gépgyár E. T. losonci isko-
lája, a Hoffler-féle Bórgyár, valamint a Zsolnay-féle gyár
pécsi iskolai, az Államvasúti Társaság resicányai tanonc-
iskolája, a Rózsahegyí Fonógyár iskolája, a Kachelmann
Károly és Fia Gépgyár iskolája Vicbnyén, az Egyesült Vil-
lamossági és Gépgyár E. T. újpesti iskolája s végül a Süss-

¹ V. ö. Farkas István: A m. kir. Államvasutak mű-
helyeiben fennálló inasiskolák. Magyar Iparoktatás. IX.
évf. 1904-05. 395. s köv. 1.

féle mechanikai és Precíziós Intézet budai szakirányú tanonciskolája.

A háború idején a hadicikkek gyártásával foglalkozó üzemek feloszlatták tanonciskoláikat, minthogy tanulók ügyvis fel voltak mentve az iskoláztatás alól. Így a rescabányai, csepeli és kistarcsai gyári tanonciskolák működése teljesen szünetelt, illetőleg a tanoncok a közeli községi iskolákba jártak. A főigazgatóság 1918 közepén ismét megindította a tárgyalásokat a gyárak iskoláinak szakirányú oktatására.

Ezekben a gyárvállalati iskolákban is rendszerint a gyárak szakképzett tisztviselői és műszaki emberei látták el a szakszerű oktatást. Egy részük bennlakásos tanoncotthonokkal is kapcsolatos volt, teliát e tekintetben is ideális intézményt képviselt.

A háború utáni években létesült Szegeden Bugyi Mihály gépgyáros tanműhellyel és tanoncotthonnal kapcsolatos szakirányú tanonciskolája, amely 48 tanonccal 1922 október elsején nyílt meg. A gyakorlati oktatás céljára is jól felszerelt iskola fenntartásához az állam is hozzájárult. Ez iskolához hasonlóan az 1920-as évek ipari konjunktúrája idején számos más gyárvállalati tanonciskola nyílt meg (így 1924-ben a Sopronvidéki Kőszénbánya R. T. iskolája, a Szabó*-Mátéffy Villamosági E. T. budapesti tanonciskolája, amely szintén internátussal volt kapcsolatos). Az új szervezet megalkotásakor a régebben fennálló magántanonciskolák fenntartói is új engedélyt voltak kötelesek kérni, amit meg is kaptak, ha iskoláikat az új szervezetnek megfelelően átszervezték. Az ilyen vállalati -tanonciskolák azonban később is sokat küzdöttek a tanulók csekély számából előálló nehézségekkel. Emiatt fenntartásuk isóhasam volt biztos, a megszüntetés vagy osztályösszevonás szüksége mindig fenyegette őket. Gyakran a legkülönbözőbb előképzettségű és nem is egyfoglalkozású tanulókat is kénytelenek voltak összevont osztályokba csoportosítani, ami nemcsak a tanítás rendszerességét és fokozatosságát, de a szakszerű oktatást is akadályozta.¹

¹ A Szabó és Mátéffy cég említett tanonciskolájának 1933/34-ben 28 beírt és 23 évvégi tanulója volt. A tanítás anyaga csak annyiban tért el a hasonló községi szakirányú iskolákétól, hogy az elektrotechnikát részletesebben tanították. Az elméleti kiképzés mellett gondoskodtak a géptani, tchnológiai, fizikai-vegytani és elektrotechnikai ismeretek gyakorlati bemutatásáról is.

A Ganz és Társa Villamossági, Gép-, Vagon- és Hajógyár E. T. két tanonciskolája a tanoncoktatás 50 éves évfordulója idején is fennállott a fővárosban. A budai iskola a II. Marcibányi-téri községi iskolaépületben nyert elhelyezést, a Kőbányai-úti iskolának azonban a vállalat telepén saját otthona volt. A tanműhelyi oktatás a háború utáni években kezdődött. 1922-ben vezették be a Kőbányai-úti iskolába a lakatosok és esztergályosok gyakorlati műhelyoktatását, a délelőtti tanórakat, a vallás-erkölcsi oktatást és az énektanítást. Az iskola 600 négyzetméter területű tanműhelyében 37 darab különböző gép és 84 satupad áll a tanoncok rendelkezésére. Az iskola átlagos tanulólétszáma 200-250. A felső osztályokban géptant, gépipari gyakorlatokat és elektrotechnikát is tanulnak, de a számtant is nagyobb terjedelemben tanítják, mint a községi iskolákban. Az oktatói karban a gyár cégvezetői, fő- (mérnökei, mérnökei mellett fővárosi tanárok is vannak.

Saját vállalati tanonciskolája van az „Autótaxi Budapesti Automobil Közlekedési E. t.”-nak is, amely 1924-ben alakult. A létszám 60-70 között váltakozik. Csak négy középiskolai végzettséggel veszik föl a tanulókat. Az iskola előadói a tanoncoknak műhelyi felettesei is. A heti óraszám 15, 14, 13 a felmenő osztályokban, A vállalat az iskola teljes kifejlesztése révén elsősorú szakmunkásokat, de egyben hazafias magyar munkásokat is kivár; nevelni. (L. Szendy id. m. II. rész, 132. 1.)

1921-ben alakult Budapesten a Vas- és Fémipari Kis- és Középgyárak Szövetsége által fenntartott szakirányú tanonciskola. Ez az iskola is csak négy középiskolai osztályt végzett tanulókat vesz fel, hogy a szakoktatás elmélyítésének a tanulók előképzettsége ne legyen akadálya. A heti órák száma 12, amelyhez a kötelező testnevelés- és ifjúsági óra járul. A közismereti tárgyakon kívül technológiát, műszeres géptant is tanítanak.

A Süss Nándor-féle mechanikai üzem szakirányú tanonciskolája még 1884-ben alakult, 1922-ben újra megállapították az iskola szervezetét, amelyhez az előbb ismertetett vas- és fémipari tanonciskola szervezete szolgált alapul. Az 50 éves jubileum idején mintegy 25 növendéke volt az iskolának.

akik mind a középiskola négy osztályának elvégzése után szerződtek tanoncnak. Az újabban bevezetett műhelygyakorlatok tárgykörébe a műszerismeret és a szerszámgépekkel való műveletek gyakorlását is felvették. (V. ö. Szendy id. mű 131. l.)

Ezeknek a vállalati tanonciskoláknak meg volt az az igen nagy előnye, hogy tanulóanyagukat válogatva kapták, míg a községi iskolák válogatás nélkül kénytelenek befogadni a náluk jelentkező iparstanoncokat.¹

A különleges rendeltetésű tanonciskolák közül meg kell még említenünk a Nyomorék Gyermekek Országos Otthonával kapcsolatos tanonciskolát és a Vakok Országos Intézetének tanonciskoláját. A nyomorék gyermekek iskolájában heti 8-13 az órák száma, minthogy itt az állami tanterv anyagát csak nagyobb óraszám mellett lehet elvégezni. Az öt felmenő osztály közül az I-II. osztályban általános, a felsőbbekben két csoportban szakirányú oktatás folyik. A vakok tanonciskolájában kefekötő, kosárfonó és seprőkötő iparstanulók tanulnak. (1933/34-ben 45 tanonc.)

¹ A Budapesti Tankerület legutolsó, az 1939/40. tanévre szóló Évkönyve (szerk. *Pintér Jenő* főig.) szerint az 1939. évi jún. 1-én 37 iparstanonciskola működött a fővárosban. Ebből 21 volt községi (15 fiú, 6 leány), 1 felekezeti és 15 magánvállalati, társulati, illetve üzemi tanonciskola.

Utóbbiakhoz tartozik a fentiekben említetteken kívül a Fémáru-, fegyver- és gépgyár rt., a Gamma rt., a Danuvia ipari és keresk. rt., végül a M. kir. Posta gépkocsipari tanonciskolája-

XII. fejezet.

TANONCOKTATÁSUNK A VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN.

A háború kitörése minden vonatkozásban derékbatörte tanoncoktatásunk egyenesvonalú fejlődését, bár az iskolafaj sorsát a háború idején is erős kézben tartotta a tanügyi főhatóság, különösen az iparoktatási főigazgatóság.

Az iparostanonciskolák száma a háború kitörését követő tanév megnyitása alkalmával (1914. szeptember) csak eggyel volt kevesebb (632), mint az utolsó béketanévben. Az akkor fennállott 632 iskola közül 35 volt állami tanonciskola, 11 államvasúti és egyéb műszaki iskola, 36 gyári, társulati és testületi iskola, egy felekezeti, 549 pedig községi iskola. Az iskolák közül az első háborús tanévben a tantermek igénybevétele, a tanítók és tanulók hiánya miatt 48 iskola működése szünetelt, de az iskolák 92%-a folytatta működését. Ezek egy részében a tanítók bevonulása miatt csak később kezdődhetett meg a tanítás, illetve a tanév végén korábban zárult, de az első háborús tanév rendkívüli nehézségei ellenére általában sikerült biztosítani a tanonoktatás rendjét és folytonosságát.

A beiskolázott tanulók száma az előző tanévi 127.262-ről – pontosan egyharmad résszel – 84.137-re csökkent az első háborús tanévben. A beiratkozott tanulók közül azonban egészben vagy neszben mindazok fel voltak mentve az iskola látogatása alól, akik hadicélt szolgáló üzemekben vagy iparágakban

dolgoztak. Sokan idő előtt fel is szabadultak, mások katonai szolgálatra vonultak be, úgyhogy a tanévvégi létszám 58.000-re csökkent, ami csak 69%-a volt a maximális tanévközi létszámnak, holott normális időkben ez az arány 80%' körül szokott állni. A közismereti osztályok száma 3268-ról 2520-ra (77.1%), a rajzosztályoké 2730-ról 2064-re (75.6%) csökkent, minthogy a tanulók megfogyatkozása és a tanítók hadbavonulása, egyes iskolák szünetelése miatt kevesebb osztályt lehetett szervezni. Egy-egy elméleti osztály átlagos létszáma 30 tanuló volt.

A tanulók száma különösen az előkészítő és az I. osztályban csökkent, minthogy a bábórus tanév alatt jóval kevesebb új szerződést kötöttek. A tanoncszerződések száma a későbbi (háborús tanévek során) méginkább csökkent, különösen a falvakon, míg a hadiüzemeket foglalkoztató ipari központokban, tehát a városokban nem volt ilyen erős a szerződések számának csökkenése. Mivel pedig itt általában jobb előképzettségű tanulók mentek ipari pályára, az iparostanulók tömegének általános műveltségi színvonala a (háborús évek során) egyre javult. Ez az előny némileg ellensúlyozta a háborús viszonyok miatt előállott tanítási nehézségeket az iparostanoncok oktatásában. A tanerők és a tanulók folytonos változása, az alkalmas tantermek és taniszerek hiánya a háborús viszonyok között természetesen még fokozottabban volt érezhető.

A második háborús tanévben is csak kettővel csökkent az iskolák száma (630). Ezek közül 9%' nem működött (57), többnyire olyan iskolák, amelyeknek életképessége már a háború előtt is kétséges volt. (Ezekben az időkben sorvadtak el a vendéglősipar pangása miatt a kaposvári, kolozsvári és szegedi vendéglőstanonciskolák is.) A tanítást később kezdő iskolák száma 11.6% volt az előző tanévi 9%-kal szemben, ami a nehézségek fokozódását jelzi. A tanítást

az iskoláknak 14.7%-a volt kénytelen korábban befejezni. A beírt tanulók száma a második háborús tanévben 16.5%-kal tovább csökkent, az évvégi létszám pedig 13.3%-kal volt alacsonyabb, mint az előző tanév végén.

Az iskolák száma a harmadik háborús tanév elején hárommal még gyarapodott is (633), minthogy az ekkor megszűnt 8 kisebb iskolával szemben 11 új iskola kezdte meg működését. Ekkor keletkeztek az erzsébetfalvai és nagyváradai leánytanonciskolák, a ferencvárosi, ceglédi, győri, sátoraljaújhelyi, szombathelyi és szegedi MÁV műhelyi tanonciskolák. A fennálló iskolák közül 10 (74%) nem nyílt meg. A tanítást az iskoláknak már csak 75%-ában tudták rendes időben megkezdeni, az előző tanévi 88.4%-os aránnyal szemben. De a tanévet már aránylag több iskola fejezte be rendes időben a minisztérium¹ intézkedései következtében, mint az előző év végén. (90.9% az előző évi 85%-kal szemben.) A beiskolázott tanulók száma 62.150-re csökkent, (hanyatlás 11.5%) a levizsgázottaké csak 5.5%-kal. A létszámcsökkenés tehát a 3. háborús tanévben már meglassult. A gazdasági élet is mindinkább berendezkedett a hosszantartó háborúra, viszont a tanügyi közigazgatás is jobban igyekezett alkalmazkodni a rendkívüli viszonyokhoz.

A háborús viszonyok között szerzett tapasztalatok alapján a közoktatási kormány évről-évre tanévnyitó körrendeletben szabályozta az iskolák működését. Gondoskodott a tanév kellő időben való megnyitásáról, az osztálykeretek fenntartásáról, majd összevonásáról. Míg az 1914. évi 130.597. sz. miniszteri rendelet a tanonciskolák igazgatóságát hatalmazta fel a háborús okok miatt szükséges felmentések megadására, később ezeket a felmentéseket megszigorították, úgyhogy a két hónapnál továbbtartó felmentéseket csak a kir. tanfelügyelők adhat-

ták meg. A céltudatos intézkedések nyomán lassan-lassan újra benépesedtek a tanonciskolai osztályok. Az iskoláztatás szigorúbb végrehajtására is utasítást kaptak a hatóságok. Az iskolai bizonyítványok kiadásának föltételeit újra szabályozták. Az iskola fenntartását még a tanulólétszám nagyarányú csökkentése mellett is megkívánta a tanügyi főhatóság.

A fokozódó tüzelőszer- és világítóanyaghiány, a mind gyakrabban (fellépő járványok, az iskolák helyiségeinek lefoglalása azonban abban a mértékben nehezítette a rendes iskolai munkát, amint a háború egyre hosszabbra nyúlt. Télen át hosszú szénszünetek szakították meg a tanítást. Az 1916. évi román betörés idején a székely vármegyékben hónapokon át szünetelt a tanonciskolai oktatás. A tanonctartó mesterek különösen vidéken, ahol mezei munkákkal is foglalkoztatták a tanulókat, minduntalan sürgették a tanév korábbi befejezését. A minisztérium felhatalmazta a Mr. tanfelügyelőket, hogy ahol a mezőgazdasági munkálatok miatt az iskolák elnéptelenednek, indokolt és méltányos esetekben engedélyezzék a tanítás korábbi befejezését. A háború végefelé a még itthonmaradt tanítókat is háborús közigazgatási célokra (gabonarekvirálásra, lisztjegyek kiosztására, stb.) vették igénybe.

Az iskolakeretek mind e nehézségek ellenére sem rendültek meg, sőt az 1917-18. (IV. háborús) tanévben 641-re nőtt a nyilvántartott tanonciskolák száma az előző évi 633-mjal szemben. Az e tanévben alakult 15 új iskolából 9 volt államvasúti műhelytelepi tanonciskola. A fenntartott iskoláknak pontosan egy kilenced része nem, működött, a működő iskoláknak azonban 94%-a már 1917. szeptemberében megkezdte a munkát s a rendes tanév befejezéséig csak 3.5%-uk nem tartott ki. A rendkívüli viszonyok között is csaknem száz százalékig sikerült tehát az iskolák működésének külső kereteit biztosítani. Sőt

e tanév folyamán a beírt tanulók száma már emelkedést mutatott (62.698 volt az előző évi 62.150-nel szemben), hasonlóképpen nőtt a tanévet végigjáró tanulók száma és aránya is, amely utóbbi már-már a normális tanévek aránya felé közeledett. Az iskolakeretek fenntartását biztosította a közoktatási kormányzat amaz intézkedése, amellyel elrendelte, hogy a tanonciskolákat a háború alatt 25 tanuló beiratkozása esetén is fenn kell tartani. 10 tanuló mellett pedig önálló osztályokat kell szervezni. Az osztályokat csak akkor lehetett összevonni, ha létszámuk 10 alá szállott, az iskolák bezárását pedig csak 25-nél alacsonyabb létszámi esetén lehetett elrendelni.

A háborús nehézségek mindazonáltal egyre súlyosabban jelentkeztek. Ahol az iskola hadbavonult tanítóját nem tudták pótolni, vagy helyettesíteni, a tanítás átmenetileg szünetelt. Sok helyen a tanonciskolát kiköltöztették saját helyiségeiből is, amelyet katonai, illetve kórházi célokra foglaltak le, de az iskola elhelyezkedése másutt nem mindig sikerült. Emiatt olyan nagy iskolák működése is huzamosabb időn át szünetelt, mint a szegedi, kecskeméti, győri iskola volt. A tanfolyamokon kiképzett tanítók helyére jórészt a tanoncoktatásban járatlan új erők kerültek. Tanítói tanfolyamok szervezésére a háborús viszonyok között gondolni sem lehetett. A tanítás alól teljesen felmentett tanulókon kívül a fel nem mentett tanulók beiskolázása is egyre nehezebbé vált, minthogy a munkaadók is mind kevésbé törődtek a tanoncok rendszeres iskoláztatásával. A szakfelügyelői intézmény működése azonban a háború idején sem szünetelt, aminek szintén része volt abban, hogy az iskoláztatást aránylag kevés veszteség árán sikerült biztosítani.

A tanácsköztársaság idején egyes vidéki városokban a rendszeres tanonciskolai oktatást szabadokta-

tásszerű tanfolyamokkal helyettesítették. E tanfolyamiokra a szerződötett tanoncokon kívül felvették a fiatalokú ipari munkásokat is, akiket a fővárosból leküldött megbízottak politikai kiképzésben részesítettek. Egyébként a tanonciskolák – amint akkor nevezték, az ipari szakmunkásképző iskolák – működése az 1918-19. tanév során, részben tüzelő- és világítóanyaghiány, részben a spanyoljárvány, később pedig az idegen megszállás és koni{mjun zavaros viszonyai között leginkább szünetelt.

A tanácsköztársaság bukásai után ismét a törvényes kormányrendszer vette át a tanoncok tatás irányítását. Továbbra is fennmaradt az a háború alatt kifejlődött szokás, hogy tanévnitő rendeletek szabályozták az iskolák működését. Mindjárt az 1919-20. tanévet megnyitó 160.362/1919, sz. rendelet nagyfóntosságú intézkedést léptetett életbe. A vasár ' napi és hétköznapi esti oktatás megszüntetésével elrendelte, hogy az összes tanonciskolai órák a hétköznapi nappali idejére tétessenek át. Ezzel a rendelkezéssel, valamint az ugyanakkor bevezetett kötelező hittanoktatással a kormányzat főleg a tanoncok valláserkölcsi nevelését kívánta szolgálai, amelynek szükségességét a forradalmi idők tapasztalatai igazolták.

XIII. fejezet.

HITOKTATÁS A TANONCISKOLÁBAN.

Az iparostanonciskolába járó tanulók vallásoktatására nézve az 1884. évi XVII. te. olyképpen intézkedett, hogy amennyiben a hitfelekezetek a tanoncok vallásoktatásáról gondoskodni kívánnak, a heti 7 órás tanítási időn felül vasárnaponként egy-óra a vallás tanítására fordítandó.

A törvény és az ugyanígy intézkedő 1893. évi szervezet tehát még nem, tette kötelezővé a tanoncok vallástani oktatását. Ahol a hitfelekezetek saját jószántukból és költségükön gondoskodtak az oktatásról, ott hittanra is tanították vasárnaponként a tanoncokat. A törvény 62. §-ának *b)* pontja szerint a munkaadó köteles volt tanoncának a vasárnapi istentiszteletet látogatására időt engedni, ami legalább részben pótolhatta a hiányzó hitoktatást, de ennek az intézkedésnek semmi szankciója nem volt, különösen ott, ahol a tanoncok nem részesültek hitoktatásban.

Minthogy azonban a tanoncok ott sem; jártak rendszeren hittanórán, ahol a felekezetek gondoskodtak a vallástanításról, a miniszter 1894. május 4-én kelt rendeletével kötelezővé tette a tanoncok számára a hittanórán való megjelenést ott, ahol hitoktatás folyt. (13.033/1894. sz.). A hitoktatás általános elterjedését is akadályozta a költségek hiánya. Kisebb tanonciskolánál, ahol egy-két csoportban el lehetett látni a hitoktatást, erre ingyen is szívesen vállalkoztak az egyházak lelkészei. Na-

gyobb iskoláknál azonban, ahol 8-10 osztály hitoktatásáról is kellett gondoskodni, ez már jobban igénybevette a lelkészek munkaerejét, hogy som megfelelő díjazásról ne kellett volna gondolkodni. Bár a régi felfogás szerint a fakulatív vallástanítás ellátása a hitfelekezetek feladata volt és így költségeiről is az egyházak tartoztak gondoskodni, az államsegély szempontjából rendszerint mégis figyelembevették a hitoktatás költségeit is és ily módon lehetővé tették, hogy a hitoktatók arányos tiszteletdíjban részesüljenek.

Amint a tanügyi főhatóságok nagyobb súlyt kezdtek helyezni a hitoktatás rendszeresebbé tételére és a tanítandó csoportok száma is megnövekedett, egyre több nehézségbe ütközött a hitoktatásnak vasárnap való ellátása. A vasárnap délelőtti 4 órai munkaidőből 3 órát a kötelező rajztanításra kellett fordítani és így csak egy óra maradt a hittan oktatására. Az egy felekezethez tartozó tanoncokat ebbe az egy csoportba kellett összevonni s emiatt gyakran 100 főnyit is meghaladó létszámok voltak jelen a hittanórákon. Jászberényben 1913-ban a kir. tanfelügyelő jelentése szerint 260-270 tanonc volt jelen egy és ugyanazon időben a hittanórán.

Mínthogy a tanoncok templomba sem jártak rendszeren, az egyháziak a tanítótestületek segítségét is gyakran kérték, hogy szorgalmazzák a tanulók templombajárását és ellenőrizzék ennek teljesítését. A többnyire óraadó, mellékfoglalkozású tanítók azonban a vasárnapi rajztanítással voltak elfoglalva s így kevésbé ellenőrizhették a különböző hitfelekezetek által különböző időben tartott istentiszteleten a tanulók megjelenését. Egyébként sem a törvény, sem a szervezet nem minősítette iskolai mulasztásnak vagy az iskolai kötelezettség megszegésének az istentiszteletről való elmaradást, legfeljebb a munkaadó volt, mint a családi nevelés helyettesítője e mulasztásért felelősségre vonható. Viszont a vasárnapi hit-

tanítás elmulasztása a rendes tanítási órák elmulasztásával volt egyenlő s azért épp úgy felelőséggel tartoztak, mint a rajztanítás elmellőzéséért. Az iparosok azonban a szülők felelősségének megállapítását kérték ilyen esetekben, minthogy vasárnap a tanonc rendszerint szülőinél tartózkodott. Egyéb szankciója nem is volt a hittanórák rendes látogatásának, minthogy a hittanórát hanyagul vagy egyáltalában nem látogató tanulók elégtelen osztályzata épúgy nem akadályozhatta meg a tanonc felszabadulását vagy a végbizonyítvány kiállítását, mint a rendes tanonciskolai tantárgyakból kapott elégtelen osztályzat.

A vasárnapi hittanoktatás nehézségei, másrészt az istentiszteleteik látogatásának elhanyagolása miatt az iparosifjúság valláserkölcsei nevelése a háború előtti időkben nem járt a kívánatos eredménnyel. Megdöbbentő következményeit mutatta ennek az 1918-19. évi helyzet, amely végeredményben megérlelte a tanügyi és egyházi főhatóságoknak azt az elhatározását, hogy a hitoktatást egyrészt *kötelezően* elrendeljék, a hittant a rendes tanonciskolai tantárgyakkal egyenrangúvá tegyék, másrészt a vasárnapi tanoncoktatást teljesen megszüntetve, a tanulók valláserkölcsei nevelését ily módon is előmozdítsák. A minisztérium 160.362/1919. számú rendeletében gondoskodott egyrészt a hittan kötelező tanításáról, másrészt a teljes vasárnapi tanoncoktatás megszüntetéséről. A fontos valláserkölcsei okok mellett szociális okok is jelentkeztek a vasárnapi tanítás megszüntetése mellett. A vasárnap nem a munkának, hanem az istentiszteletnek, a pihenésnek, sportoknak, a szülői és rokoni házzal való érintkezésnek legyen fenntartva, – olvassuk ennek a (kérdésnek egyik jellegzetes egykorú ügyiratában,

Az 1922. évi XII. t.-c. biztosította a kötelező hittanoktatás törvényes szankcióját. A hitoktatásra az új szervezet szerint a tanonciskola minden osztálya-

ban külön-külön egy óra van előírva, amelynek keretében az egyes felekezetek gondoskodnak a tanulók vallásoktatásáról. A hitoktatás költségei ez időtől kezdve éppen úgy a iskolafenntartó községeket terhelték, mint a tanonciskolai oktatás egyéb költségei.

Mínthogy a, teljes vasárnapi ipari munkaszünet a vidéken még a háború utáni években sem volt minden szakmánál keresztülvihető (borbély és fodrász, pék stb.), a vasárnapi tanonciskolai oktatás megszüntetése után sem szűntek meg a panaszok a tanoncok rendszertelen templombajárása miatt, amelyet most már az iskoláztatási kötelezettségről szóló 1921. évi XXX. t.-c. végrehajtási utasítása a tanoncokra nézve is kötelezővé tett.

A tanonciskolai hitoktatás tanítási anyagára nézve az 1924. évi új szervezet nem tartalmaz részletes előírást, annak megállapítását a hitfelekezetek főhatóságaira bízta. Az iparostanulók vallás erkölcsi nevelését oly módon is elő kívánja mozdítani a tanonciskolai szervezet, hogy az ú. n. vörösbetűs általános keresztény ünnepeken kívül a nem római katolikus vallású tanulók ünnepnapjaira tanítási szünetet engedélyez.

XIV. fejezet.

TANONCOKTATÁSUNK ÚJJÁSZERVEZÉSE A VILÁGHÁBORÚ UTÁN.

A háborús időszak olyan rendkívüli körülmények közé sodorta tanoncoktatásunk ügyét, amelyek különleges intézkedéseket tettek szükségessé már a háború tartama alatt, de különösen a háború befejezése után. 1919 őszén a kormány a tanácsköztársaság valamenyi rendeletét visszavonta és visszaállítva az 1917. és 1918. évi tanév megnyitó rendeletek érvényét, több lényeges módosítást vezetett be az újjászervezésre váró tanonciskolák életébe. Mindenekelőtt elrendelte, hogy a beírások alkalmával a tanulókat újból vizsgálat alá keil venni, hogy meg tudnak-e felelni előző iskolabajárásuk alapján a felmenő osztályok követelményeinek. Akik nem feleltek meg, azokat osztályismétlésre kellett utasítani. Ez a rendelet vezette be, hogy a tanonciskolai tanítás csak hétköznapokon reggel 7 óra és este 6 óra között tartható. A tanítói megbízásokra nézve visszaállította a tanítóválasztás régi rendjét, amely a háború tartama alatt fel volt függesztve. Végül nyomatékosan felhívta a tantestületek figyelmét a tanoncifjúság helyes irányú nevelésére és a munkatisztelek helyreállításaira.

Az 1920/21. tanévi működést szabályozó rendelet a tanonciskolai tantestületeket a mulasztások szigorú ellenőrzésére és megtorlására utasította és intézkedéseket tartalmazott a nagyarányú író- és rajzszerhiány megszüntetésére is. Az 1920. évi 140.859. sz. rendelet vezette be a vallástani érdemje-

gyek rendszeresítését is, amelyek a többi tárgyak módjára ezidőtől kezdve felveendőek voltak a tanonciskolai bizonyítványokba.

Ezekkel az előrelátó intézkedésekkel sikerült is átvezetni tanoncoktatási intézményeinket a világháború és a forradalmi idők legválságosabb korszakain. Ezeknek volt köszönhető, hogy a nehéz idők elmúltával oly gyorsan sikerült tanoncoktatásunkat újjászervezni.

Tanonciskolaink háború utáni újjászervezése kapcsán két irányban kellett gyökeres intézkedéseket hozni. Egyrészt a tanoncoktatást belterjesebbé kellett tenni, mint addig volt, másrészt meg kellett alkotni a tanoncoktatás új szervezeti rendszerét.

A tanoncoktatás szakszerű fejlesztése érdekében a vallás- és közoktatásügyi miniszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg 8300/1917. ein. sz. alatt már 1917-ben leiratot intézett az Iparoktatási Tanácshoz, hogy készítsen tervezetet az önálló (magasabb fokozatú) iparostanonciskolák és az iparostanonciskolai tanítóképzőintézet létesítése ügyében. A leiratban a miniszter rámutatott arra, hogy amaz újjászervező munka során, amely a háború után a kormányzatra vár, egyik legfontosabb feladat lesz az ország gazdasági erejének fejlesztése. Az iparostanoncok oktatása fokozott jelentőséget kap majd az újjáépítés során. Minthogy az iparosságnak csak egy válogatott kis csoportja részesülhet a szakoktatási intézetek magasabbfokú kiképzésében, a tanult munkaerők tömegét a jövőhen is az önálló iparosság műhelyeiben felnövő tanoncifjúság fogja szolgáltatni. A tanonciskola intézménye az ország fokozódó iparosodása nyomán is egyre nagyobb jelentőséghez fog jutni.

Az addig elért komoly eredmények alapján előbbre kell tehát vinni és az iparfejlesztés hathatós eszközévé kell tenni az iparostanoncoktatást. Ennek egyik leghatásosabb módja az önálló (magasabb fo-

kozatú) tanonciskolák szervezése. Ma a tanonciskola – olvassuk az egykorú leiratban – túlnyomólag más iskolák függvénye, elhelyezésére idegen iskolák épülete szolgál, saját taneszközei fogyatékosak, oktatását más Iskolák tanerői mellékfoglalkozás gyanánt látják el. Pedig a tanoncoktatás hatályossága megkívánja s az intézmény fontossága megérdemli, hogy a tanítás tényezői a tanonciskolának hasonló teljességben álljanak rendelkezésre, mint a többi iskolafajtának.

Ezért a jövőben, elsősorban nagyobb városainkban, a népesebb iparostanonciskolákat önállóvá kiépíteni, tehát külön épülettel, sajátos taneszközökkel és felszereléssel, valamint főhivatású szaktanítókkal kívánta ellátni a miniszter. Lehetővé téve ezzel azt is, hogy a tanítási idő függetlenül más iskolák beosztásától, a tanonciskola saját feladatának megfelelően legyen megszabható.

A tanoncoktatás emelésének; másik hatásos módja, a szakirányú oktatás erősítése. A tanítás eredményességének és az ipar megerősítésének egyező követelménye, hogy a tanonciskola az iparostannal elsősorban mesterségének teljesebb átértésére és tökéletesebb végzésére tanítsa s a nevelés általánosabb feladatait is lehetőleg a mesterséggel összefüggő ismeretanyagon át közelítse meg. A szakirányú képzés fejlesztésére, ennek külső előfeltételként, elsősorban az önálló iskolákban az egy vagy rokonszakmabeli tanulók csoportjainak külön oktatását teljesebben szándékozott keresztülvinni a miniszteri leirat, amely az iparostanonciskola tantervét ugyanakkor szakirányban kívánta kibővíteni.

Az önálló szakirányú iskola (kiepítésének egyik alapvető tényezője főhivatású szaktanítók alkalmazása, – folytatja a leirat. Bár a tanoncoktatás a jövőben is támaszkodni fog mellékfoglalkozású oktatók munkájára, mégis eme iskolafajta teljesebb ki-munkálását, sajátos természetének tökéletesebb ki-

domborítását s a tanoncoktatás feladatának megoldását elsősorban olyan tanítókra kell alapítani, akik az intézményt osztatlan erővel és különleges szakistmeretekkel szolgálják.

Főhivatású szaktanítók alkalmazására azonban akkor kerülhet a sor, ha megelőzően sajátos képzésükről gondoskodunk. Ezért a legsürgősebb feladatként s a többi szervező és szabályozó tennivaló kiindulópontja gyanánt főhivatású szaktanítók képzésére szolgáló intézetet óhajtott a miniszter létesíteni. Minthogy pedig a képzőintézet tanterve csakis az önálló (magasabb fokozatú) tanonciskola tantervén épülhet, egyidejűleg elrendelte a miniszter az iparostanonciskola tantervének szakirányú átdolgozására vonatkozó munkálatokat is, amelyben az iparoktatási tanács közreműködésének tág teret kívánt engedni.

A miniszteri leirat megállapította azokat az alapelveket is, amelyek a tervezett reformnál és a létesítendő új iskolafajta szervezésénél a minisztériumokat vezették. Rámutatott arra, hogy bár az érvényben lévő szervezeti szabályok is ismerik a szakirányú tanonciskolát, azonban sem maga a/z intézmény, sem tanterve kellőképpen kimunkálva nincs. Ez egyébként természetes is, mert ahol a tanítószemélyzet és a tanítási eszközök szakszerűsége biztosítva nincs, ott pusztán szervezettel és tantervvel a szakszerűséget megadni nem lehet. Milyhelyt azonban azokon a helyeken, ahol a tanoncok nagy száma az egyes iparágakhoz tartozó tanoncok külön csoportosítását teljesebb mértékben megengedi, a szakképzett oktatók alkalmazásával és szakszerű taneszközök beszerzésével az önálló (magasabb fokozatú) tanonciskola megszervezhető lesz, nem lesz többé akadálya annak, hogy valóban szakirányú tanonciskolák létesüljenek, melyek a mesterműhelyt és a gyárat nemcsak kiegészítik, hanem a mesterség legteljesebb elsajátítását és a gazda-

sági életben való biztosabb boldogulást közvetlenül és szemelláthatóan is elősegítik.

Ehhez képest a magyar tanoncoktatás rendszere a reform fokozatos megvalósulása után oly módon alakul majd ki, hogy lesznek helységek, és pedig a nagyszámú iparostanonccal bíró városok, ahol magasabb fokozatú önálló iparostanonciskolák állnak majd fenn. Lesznek továbbá helységek, ahol önálló tanonciskola nincs, a tanoncok nagyobb számára való tekintettel mégis szakirányú iparostanonciskolát kell létesíteni, melyet a jövőben, szemben az önálló iskolával, kisebb fokozatú szakirányú tanonciskolának nevezhetünk. Lesznek továbbá olyan helységek, hol a tanoncok csekély száma a jövőben is csak általános tanonciskola létesítését teszi indokolttá.

A miniszter a tervezett reformhoz legelsősorban az önálló tanonciskola tantervének kidolgozását kérte a tanácstól, de szükségesnek látta a munkálat teljessége miatt a kisebb fokozatú szakirányú tanonciskola és az általános iparostanonciskola netán szükségesnek látszó új tantervének elkészítését is.

Majd utalt a leirat arra, hogy a magasabb fokozatú iparostanonciskola tervbevett tartalmasabb oktatását a Kétórás, a hittannal együtt nyolcórás heti óraszám keretében aligha lehet nyújtani és ezért ez iskolafajta tantervében emelni kellene az órák számát. Erre a régi ipar törvény 85. §-a megadta a lehetőséget. Egyébként is a miniszter az ilyen magasabb-fokozatú tanonciskolákat csak ott volt hajlandó támogatni, ahol az iparhatóság az óraszám emelését javaslatba hozza. Számolva a kisipar helyzetével, mindössze eggyel kívánta emelni a miniszteri tervezet a heti órák számát, minthogy heti 9 óra keretében hozzáértő tanítók az iparágak szerint csoportosított tanulóknál szakszerű tanítási eszközökre támaszkodva az addigit lényegesen meghaladó tanítási eredményt érhetek el. Ezzel kapcsolatban fel-

hívta a miniszter az iparoktatási tanács figyelmét a tanonciskolákkal kapcsolatosan létesítendő laboratóriumok és tanműhelyek fontosságára is.

A heti óraszámnak további két-három órával való emelését is szükségesnek tartotta a miniszter olyan iparágakra nézve, amelyeknél laboratóriumi, vagy tanműhelyi gyakorlatok során egyes különleges ipari eljárások tanítására is sor kerülhet. A magyar ipar fejlődése szempontjából fontossággal bíró nagyobb városokban kettős okból is szükségesnek látta a miniszter az ipastanonciskoláknak ilyen laboratóriumokkal és tanműhelyekkel való kiegészítését.

Utalt arra, hogy a gyár a maga tökéletesebb felszerelésével magasabbfokú, de amellett rendszerint egyirányú képzést nyújt a tanoncnak, akinek nincs alkalmá mesterségének általános és arányos elsajátítására. A mesterműhely által nyújtott oktatás sokoldalú ugyan, de különösen vidéki városokban a mesterek maguk sem ismerik az újabb eljárási módokat, melyeknek ellesése a mesterségben való haladást biztosítja. Természetesen a gyakorlati iparosképzés a jövőben is a gyár és a mesterműhely feladata lesz és csak a hiányok és egyoldalúságok kiegészítése és kiegyenlítése lesz a laboratóriumok és tanműhelyek feladata. A laboratóriummal és tanműhellyel ellátott tanonciskolákban az elméleti oktatás is hatályosabbá válik, mert kapcsolatot létesíthet a gyakorlati ipari munkával. Erre a gyakorlati kiképzésre azonban csak ott kerülhet sor, ahol a heti órák száma 11-12-re emelhető.

A leirat kifejtette a miniszternek azt az elgondolását is, hogy oda fog hatni, hogy a népesebb családokból lehetőleg értelmileg fejlettebb ifjúság kerüljön az ipari pályára, lehetőleg az elemi iskola VI. osztályának sikeres bevégzése után. Egyelőre azonban számolni kellett azzal is, hogy a tanonciskola népessége az elemi iskolát be nem végzett, sőt, írni

Gróf Klebelsberg Kuno
vallás- és közoktatásügyi miniszter

Hóman Bálint
vallás- és közoktatásügyi miniszter

**A magyar tanone-
oktatásügy háberú-
utáni újjászervezői**

Bornemisza Géza
m. kir. tanügyi miniszter

és olvasni sem tudó elemekből fog kikerülni s emiatt a tanonciskola tantervét még mindig nem lehet föl-építeni az elemi népiskola VI. osztályának anyagára. Számolt a miniszteri tervezet azzal is, hogy a szakszerűség még az I. osztályban sem fog általában kifejezésre jutni, de súlyt helyezett arra, hogy már a II. osztályban érvényesüljön a szakirányú jelleg, a III. és a továbbképző osztályban pedig határozottan kidomborodjék.

A tanoncok különböző előképzettségére való tekintettel az előkészítő osztályon kívül 3 felmenő osztályt javasolt a tervezet, de számolt azzal is, hogy a tanoncszerződést néha négy év tartamára kötik, olyan tanulókkal is, akik esetleg magasabb előképzettséggel lépnek az iskolába. A tanulók ilyen csoportja számára a III. osztályon, felül egy továbbképző osztály alakítását is javasolta a leirat.

A miniszter által elgondolt reformok alapeszméje általában a szakirányú oktatás minél erőteljesebb kidomborítása volt, miáltal a tanonciskola tulajdonképpeni rendeltetését eléri. Már a II. osztálytól kezdve behatóan akarta tárgyalatni az ipari számtan és a szakrajz művelésén kívül a technológiát, az üzleti és kereskedelmi ismereteket, stb.

A szakirányú tanonccoktatás másik fontos tényezőjét, a szakképzett tanítószemélyzet biztosítását az iparostanonciskolai tanítóképző intézet megszervezésével óhajtotta kiképeztetni a miniszteri leirat. Az új iskolafajta sikere attól függ, hogy ezeknek a főhivatású szaktanítóknak előképzettségét és minőségét megfelelően állapítsuk meg. A Műegyetemen, a Képzőművészeti Főiskolán mérnöki, illetve rajztanári oklevelet nyert egyéneket további vizsgálat Önkötése nélkül alkalmazhatónak minősítette a miniszter. Minthogy azonban különösen a kisebb fokozatú tanonciskolákon olyan tanerőkre is szükség van, akik pedagógiai ismereteiknél és amellet általánosabb ipari képzettségüknél fogva a serdülőkorbeli tanoncok oktatására és nevelésére különösen hivatottak, az ilyenek képzéséről külön tanítóképző intézetben kell gondoskodni, ahová okleveles elemi népiskolai tanítók, továbbá a felsőipariskolát és az iparművészeti iskolát végzett növendékek lennének felvehetők. Ebben a tanító-

képző intézetben a jelölteknek a tanonciskolában oktatott elméleti ismereteken kívül az egyes szakmák gyakorlati munkáját is el kell sajátítaniuk és neveléstani tanulmányokkal is kell foglalkozniuk. Meg kell ismernie a jelöltnak a magyar ipar fejlődési lehetőségeit, mert a tanoncoktatás megmozgatójának nehéz munkáját csak olyan tanítótól várhatjuk, aki amellet, hogy szakmájában megfelelő szakműveltséggel bír, a részleteken túl közgazdasági áttekintésekkel bírva, a magyar iparfejlesztés előmunkásának érzi magát. A tanítóképző hivatása lenne az ipari továbbképző népiskolára vonatkozó elméletekkel való foglalkozás, a szakirodalom fejlesztése, a főlezerelési és a taneszközügy előbbrevitele, általában az a szerep, hogy a tanoncoktatás szellemi életének gerjesztő középpontja legyen. Egyébként a tanítóképezőnek legalább két évfolyamosnak kell lennie.

Ez a két éves tanonciskolai tanítóképző intézet az önálló gazdasági szaktanítóképzők mintájára lett volna szervezhető. A miniszteri leirat nem szólt ugyan a háború előtt szokásos továbbképző tanfolyamok értékéről, de a javaslat minden indoklásából kiérezhető volt, hogy ezek a tanfolyamok nem érték el kielégítően az eléjük tűzött célokat. Ebben¹ a tervzetben is felvetődött azonban a tanítóképzés legnehezebb problémája, a sokféle iparág igényével való számolás kényszere. El kellett dönteni, hogy a tanítóképző milyen iparcsoportok szerint építse fel a maga munkáját. Természetes, hogy a kevésbé népes csoportok tanulóinak szakszerű oktatását még az önálló tanonciskolákban sem végezhették külön képzett szaktanítók. Kívánatosnak tartotta a miniszter, hogy minden tanító lehetőleg két iparcsoportra is nyerjen szakszerű kiképzést. Megállapította a miniszter a tervezett intézet tantárgyainak vázlatos kereteit is, amelyek általában a tanonciskola főbb tárgyaihoz simulak: számtan, szakrajz, technológia, üzleti és kereskedelmi ismeretek. Ezen felül műhelygyakorlatokat is kell végezni, nem azért, hogy a jelöltek a szakmabeli munkát tökéletesebben elvégezzék, hanem a technológiai ismereteket gyakorlatilag alkalmazzák* a rajz és a kivitel kapcsolatait megértsék. A képzőintézetben a műhelyoktatás tanmenet szerint történnék. A jelöltnak ezen kívül a nyári szünidő alatt a kijelölt iparosműhelyekben is dolgoznia kellene, hogy az ipari munka valóságos lefolyását is megismerje. Az ipartelepek megtekintése szintén elősegítené az ipari élet technikai üzleti és gazdasági vonatkozásainak megismerését. A különleges ipari szakismeretek mellett a 12-17 éves kor lélektanát, a tanoncoktatás elméletét, gazdasági feladatait, irányelveit, módszereit és szervezetét, valamint az állampolgári nevelés elméletét is tani tani kellett volna ebben a képzőintézetben. A jelöltek külön-

bőző előképzettségére való tekintettel a pedagógiai és didaktikai kiképzésre is nagy súlyt kellett helyezni.

Ez a tanonciskolai tanítóképző intézet európaszerte úttörő intézmény lett volna, ha megvalósítását a közbejött összeomlás meg nem akadályozza. Az első önálló tanonciskolák felállítására is csak akkor kerülhetett volna sor, amikor a tanítóképző intézet két éves működése után az első önállóan képzett tanárokat kibocsátotta volna. A miniszter tudatában volt ama feladat nehézségének, hogy az önálló tanonciskolára és képzőintézetre vonatkozóan megállapított elvek az életben tényleg megvalósuljanak. De a feladat elérését előmozdította az iparostanoncoktatás városi jellege. Az itteni népesebb iskolák hatása éppen a legjelentősebb iparostömegekre vált volna áldásthozóvá. Aránylag kevés számú iskola és egy központi képzőintézet mellett jó tanterv és tervezet alapján a kormányzat állandó figyelő és irányító munkája bizonytalán meghozta volna a magyar tanoncoktatás nagyarányú fellendülését.

Több, mint 30 év telt el a kötelező tanoncoktatás törvénybeiktatása után, amikor az, iskolák belső fejlődése annyira haladt, hogy gondolni tehetett teljes átszervezésükre. Ez a miniszteri leirat kristálytisza látással mutatott rá az! iskolák fejlesztésénél követendő útra. Bár a tervezet a világháború válságos eseményei között született, az alkalmosszerűségnek, a nyugtalan sietségnek nyoma sem látszik rajta. Ellenkezőleg, olyan higgadt bölcseséggel állapítja meg az akkor már 3 évtizedet is meghaladó tanonciskolák belső pangásának okait és olyan lényegbevágóan mutatott rá a bajok orvoslásának útjára, hogy ez az iránymutatás nemcsak az akkor esedékes tennivalók szempontjából, hanem a magyar tanoncoktatás egész jövőjére, hosszú időkre szóló kimeríthetetlen erőforrása lesz nemzeti művelődésünknek.

Az Országos Iparoktatási Tanács a miniszteri leirat értelmében nyomban hozzáfogott a szervezési munkálatokhoz. 1918 január 28-án felhívta a magyar tanoncoktatás és neveie« szakembereit, hogy a több évtizedes tapasztalatok értékesítésével minden egyes tárgyra nézve készítsenek szakelődői javaslatot. E javaslatokat egy később alakítandó szakbizottság volt hivatva megvitatni. Megállapítandó volt a tanár-

gyak osztályonként részletezett anyaga és aa ezekhez szóló módszeres utasítás is a tanonciskolák három típusára és pedig az általános irányú, a szaktanítással kapcsolatos, és a szakirányú iparostanonciskolák igényeinek megfelelően.

Az újjászervezendő tanonciskolák legfontosabb szaktergelyai az alkalmazott szabadkézi és mértani rajz, a szakrajz és szerkezettan, a technológia, valamint a műhelyi és laboratóriumi gyakorlatok voltak. Ez utóbbiakra nézve a tanács tervezete hangsúlyozta, hogy a tanonciskolai műhelygyakorlat és laboratóriumi kísérlet nem befolyásolhatja a mesterműhelyek kiképzésének rendjét. A cél csupán az, hogy az iskola maga is segítségére legyen a mesterműhelynek abban, hogy egyes különleges, kiegészítő műveleteket elsajátíthassanak és gyakorolhassanak a tanulók.

A tantervi munkálatoknál figyelemmel kellett lenni arra, hogy az egyes iparágak közös tudnivalói összevont tárgyalást nyerjenek és csak az egyes különleges ismereteket részletezzék iparágak szerint. Az új tantervek és módszertani utasítások készítésénél a tanács nagy súlyt helyezett arra, hogy azok az iskolák működésében keresztülvihetők is legyenek. A tanács tudatában volt annak, hogy a tanonciskolák bármily teljeseek és tervszernek legyenek is, nem adhatják meg mindazt, amire a gyakorlati ipari életben szükség van. Az a cél azonban, hogy a tanonciskolák az ipari pályára olyan mértékben előkészítsenek, hogy a tanoncok később tanfolyamok látogatása, szakkönyvek olvasása, önképzés és főleg gyakorlat útján követni tudják szakmájuk fejlődését, mindenesetre elérhető.

Ennek feltétele, hogy az iskola reálisan megvalósítható célokat tűzzön ki maga elé. Ebből a szempontból kerülni kell az olyan ismeretek halmozását, amelyek a szerény előképzettségű és értelmileg fejletlen tanonc szellemi képességét túlterhelnék és egész valójában felületessé, kapkodóvá tennék. Ehelyett arra kell törekedni a tanonciskolában, hogy a tanonc a szakmájához tartozó alapismeretekben a szükséges biztosságot megszerezze. Az olyan tanítás, amely csak nagy általános keretekben marad és

nincs tekintettel a tanonc képességére és az általa végzett munkateljesítményre, túlmessze megy és felette kockázatos, viszont az iskola elérte a célját akkor, ha a tanoncot derékségre és erkölcsösségre nevelve, a szakmabeli képzettség iránt való fogékonyságát műveli és a továbbképzés számára biztos alapot vet.

Ezek voltak azok az alapelvek, amelyek a tanács 1918-ban megkezdett nagyfontosságú szervezeti és tantervi munkálatait irányították. A rövid idő múlva bekövetkezett összeomlás átmenetileg megakasztotta ennek a munkának rendszeres folytatását, bár az egyes szakbizottságok működése a forradalmi viszonyok idején sem szünetelt teljesen. Az új szabályzat is csak fakultatív megoldásként emlegeti az önálló épületekkel ellátott szakirányú tanonciskolákat. Ami azonban nem az anyagi lehetőségeken fordult meg, az annál öröndetesebb mértékben jutott érvényre az új tanonciskolai szervezetben, amely a háromtípusú tanonciskolák mellett megszervezte a tanonciskolai tanfolyamokat is. Részletes tanítási tervet és bőséges tantervi utasításokat adott a tanonciskolák szakirányú oktatásának elmélyítéséhez.. A megfelelő tanítószemélyzet azonban, amely ezekbe a tantervi formákba és az utasítások kereteibe életet vinni lett volna hivatott, továbbra is hiányzott. Az ekkor munkábaállított sokféle képesítésű tanítószemélyzet munkáját közös nevezőre hozni évek fáradságos munkájába került a különböző továbbképző és» kiegyenlítő tanfolyamok segítségével.

Előadói tervezetekben a Tanács ezért kidolgozta a tanonciskolák újjászervezésének és szakirányú kifejlesztésének alapelveit, részletes szabályzatát, tanterveit és utasításait és azokat szakértő bizottságok útján letárgyalta. Bár a soká tartó háború, később pedig a forradalmak eseményei hátráltatták ezeknek a terveknek végleges kialakítását, mégsem ez volt az oka annak, hogy a Tanács javaslatai éveken át 3iem jutottak végleges kidolgozás alá. A lezajlott események ugyanis azt a meggyőződést alakították ki az illetékes minisztérium és a Tanács kebelében, hogy ezt a kérdést nem pusztán a tanoncottatás szempontjából, hanem a tanonc-ügy minden vonatkozására kiterjedő átszervezés szüksége szempontjából kell megoldani. Csak félmunkát jelentene a tanonc-ügy oktatási, nevelési, gazdasági és szociális rendezésében, ha a kérdés egyes fejezeteit a többitől elkülönítve tárgyalnák. Ehhez hozzájött a szerencsétlen békekötés, az ország területének szétdarabolása, ami teljesen megváltoztatta tanoncottatásügyünk régebbi helyzetét, úgyhogy az átszer-

vezésre kidolgozott tervezeteket újból revízió alá kellett venni. Időközben az ipartörvény munkálatai is napirendre kerültek, amelynek tárgyalása során a minisztérium igyekezett a tanoncoktatás fejlesztése érdekében mindazokat a szempontokat érvényesíteni, amelyek a Tanács beható tárgyalásai során kialakultak. E tárgyalásokba a Tanács bevonta az iparoktatással foglalkozó tanítók képviselőit is, sőt az érdekelt iparosságot is.

Ezek a tervek már a trianoni békével megcsönkített Magyarország tanoncoktatásügyére vonatkoztak. Az országcsönkítés után Nagymagyarország 641 iparostanonciskolájából mindössze 311 maradt a megcsönkített területen, elveszett 330 iskola.

A megszállás előtt volt az ország területén 601 fiú, 37 leány és 3 vegyes iskola, amelyek közül osztott iskola volt 524, osztatlan 117. A fiúosztályok száma 3255, a leányoké 276, a vegyes osztályoké 23, összesen 3554 volt. A megszállott területekre esett 319 fiú, 10 leány és egy vegyes, Összesen 330 iskola, ebből 214 osztott, 116 osztatlan jellegű, amelyekben összesen 1327 fiú, 48 leány és 9 vegyes tanonciskolai osztály állott fenn.

Ezekkel az iskolákkal együtt magyar nemzeti szempontból veszendőbe ment az a sok anyagi és erkölcsi áldozat, amelyet 1884-től 1918-ig, egy hosszú emjberoltón át a magyar állam, a társadalom, a községek és magánosok az elvesztett 330 magyar tanonciskola szervezésére, fejlesztésére és fenntartására fordították. Bár ezeknek az iskoláknak tárgyi értékei (épületei, felszerelései, stb.) nem az iparostanonciskolák veszteségszámláján szerepelnek, az ezekkel kapcsolatos erkölcsi értékek kétségtelenül a tanoncoktatás birtokállományának veszteségét jelentik.

1921 januárjában, amikor első ízben tartottak seregszemlét tanonciskoláink megfoghatkozott sorai fölött, 306 iparostanonciskola működött a megmaradt magyar területeken. Ebből 284 volt fiú, 19 leány és 3 vegyes tanonciskola (olyan, amelyben

csak egy közismereti és egy rajzosztály működött). Az iskolákban 1761 fiú, 160 leány és 75 vegyes osztály fogadta be a növendékeket, akiknek száma az 1920/21. tanév folyamán 52.227 beírt tanuló volt.

A csonkaterületen maradt iparostanonciskolákban 1921-ben mindössze 23 főhivatású tanerő volt alkalmazva. Önálló iskolaépülete vagy saját helyiségei a következő iskoláknak voltak: Gyoma, Székesfehérvár, Debrecen, Kisújszállás, Szolnok, Cegléd, Kiskunfélegyháza, Sopron, Jánosháza, Pápa, Veszprém, Győr, Békéscsaba, Szarvas, Kunhegyes, Mezőtúr, Jászberény, Kecskemét, Baja, Hódmezővásárhely, Bicske és Gyöngyös tanonciskolájának.

A tanonciskolák újjászervezése az ipartörvényjavaslat tárgyalásaival párhuzamosan indult meg.

Mindjárt az iparoktatási főigazgatóság visszaállításakor sürgős előterjesztésiben foglalta össze Magyar főigazgató azokat a kívánalmakat, amelyeknek az új ipartörvény megalkotása során érvényt kellett szerezni a tanoncoktatás korszerű fejlesztése érdekében. Igen fontos volt a tanítókérdés. A mellékhiatású tanítók alkalmazása mellett a főigazgatóság sem látta kielégítően biztosítottnak a tanoncoktatás fejlesztését, de a főhivatású állások nagyobb számban való szervezésére nem volt anyagi lehetőség. Az utolsó béketanévben rajzoktatással foglalkozó tanítóknak még mintegy harmadrésze (32.9%-a) rajztanfolyamot se végzett, a háború utáni években pedig még magasabb volt a képesítetlen rajzitanítók aránya.

Az iskolák heti óraszámát az Iparoktatási Tanács előtt folyó tantervi munkálatok során 9-re emelték fel a hazafias és állampolgári nevelés fokozása érdekében. A tanoncoktatás átszervezését a tanonckérdés minden részletre kiterjedően a következő vonatkozásokban tárgyalta ebben az időben az Iparoktatási Tanács:

1. Az ipari pályaválasztás ügye w az ebben (közreműködni hivatott hatóságok és egyéb tényezők kérdése.
2. A tanoncszeraödések alaki és tartalmi feltételei.
3. A tanonc ellátásügy szervezése. Elhelyezés a családban, a köztartozások fajai és módjai. Ily köztartozások létesítése, érdekeltsege. Az állam szerepe és hivatása.
4. A tanoncok erkölcsi felügyelete. Patronázsügy.
5. A tanoncok beiskolázása tanonciskolákba vagy más oktatásügyi intézménybe.
6. A tanonciskolák rendszere és tagozatai. Évfolyamok és ezek időtartama.
7. A tanonciskolák belső kiépítése. Szakcsoportok ó«< osztályok képzése. Heti kötelező órák száma. Tantárgyak és tantárgy óratervek.
8. A tanonciskolák köteles, jogosult és engedélyes fenntartói. Fenntartói járulék. Állami segély. Tandíj és tanszerdíj.
9. Tanonciskolai főhivatású és mellékfivatású tanerők. Minősítési kérdés, jogviszonyok.
10. Az iskola helyi és állami felügyeleti szervei.
10. Iskolák elhelyezése, építkezés, felszerelés és tanszerügy.
11. Tantervek és módszeres utasítások a különböző tanonciskolákra. Ezzel kapcsolatban tankönyv, segédkönyv, vezérfonalügy.
13. Tanoncottatás teljesítése ismétlőiskolákban.
14. Női tanoncok oktatásügye.
15. A tanoncfelszabadítás szabályai és módozatai. Az iekoláztatási kötelezettség érvényesülése a tanoncfelszabadulásnál.
16. Tanonciskolai tanítóképzés. Főhivatású tanítók képzése külön iparostanonciskolai tanítóképző intézetben. Enn^k berendezése, általános tanterve. Mellékfivatású tanerők továbbképzése. Tanítói minősítési feltételek.
17. A tanoncok gyakorlati munkájának szabályozása és ellenőrzése. Tanoncvizsgák, jogosítványok.
18. Tanoncok helyi, kerületi és országos munkakiállításai.
19. Tanonciskolai tanítói és ifjúsági könyvtár. Tanonciskolai irodalom és támogatása.
20. A felszabadult fiatal segédek további pályájának figyelemmelkísérése. Az ezzel kapcsolatos vallásos, önképző, testező egyesület- Az iskolán kívüli egyesülés szabályozása.

Ez a széles látókörű iparosnevelésügyi program nemcsak a háború utáni újjászervezés közvetlen feladatait jelölte meg, de szinte évtizedekre szóló

irányvonalát is adta a magyar tanoncoktatásügy fejlesztésének. A kérdések, amelyekkel a tanács az új iskolai szervezet megalkotása kapcsán foglalkozott, a tanoncnevelés egész problémavilágát felölelték a pályaválasztáson kezdve a segédek továbbképzéséig. Benne volt a tervekben, hogy a tanoncok felszabadulása idején az iskoláztatási kötelezettség teljesítését a jövőben igazolni kell, hasonlóképpen a gyakorlati műhelyképzés ellenőrzése is. A tanoncok fokozott szociális védelmiéi ezekben a javaslatokban nyert először hangsúlyozást (tanoncellátás, patronázs stb.). Általában ezek a javaslatok is igazolják, hogy milyen gondossággal és nagyvonalúsággal irányította az Iparoktatási Tanács az iparosnevelés munkáját a legnehezebb időkben is.

Az újjászervezés során különösen két kérdés megoldása okozott nagyobb nehézségeket. Az egyik az igazolatlan mulasztások leszorítása és a tanonciskoláztatás régi rendjének biztosítása volt, a másik pedig a hétköznapi oktatásra való áttérés ügye. Az inflációs évek idején olyan csekély bírságokkal büntették a rendőri bíróságok a mulasztó tanoncok munkaadóit, hogy a tanonc jóval többet keresett iskolamulasztásával. Szabályozást kívánt tehát a tanonciskolai mulasztások megtorlásának hatályosabbá tétele. A hétköznapi tanítás bevezetésében viszont az iparosság látott nagy sérelmet s az ipar-területek állandóan szorgalmazták a régi rendszerű vasárnapi és hétköznapi esti oktatás visszaállítását. A minisztérium azonban következetesen ragaszkodott a vasárnapi tanítás megszüntetéséhez, csak ott tett kivételt ez alól, ahol helyi okokból lehetetlen volt a vasárnapi tanítás teljes kiküszöbölése. A fővárosban különösen nehéz volt a helyzet a hétköznapi tanítás bevezetése miatt, minthogy itt eleinte a heti tanítási órák száma 11 volt, amihez a levanteoktatás heti két órája is csatlakozott. A hétköznap délutáni tanítás 3 teljes félnapon át elvonta a tanoncokat a

műhelyből, ami ellen az iparosság egy része elkese-
redetten tiltakozott.

A budapesti Kereskedelmi és Iparkamara is állandóan sürgette a rajztanításnak a vasárnapi órákra való visszahelyezését. E törekvéssel szemben azonban az iparoktatási főigazgatóság utalt arra, hogy bár a munkaadó mester a tanonc tartás gazdasági számítását jobban megtalálná a vasárnapi munkaszüneti időben tartandó tanoncoktatás mellett, mégis az ipari szakképzés: a jövőben nemcsak a műhelyi munka feladata lesz, hanem annak nélkülözhetetlen kiegészítő tényezője az iskolai oktatás is, amelyet úgy kell tekinteni, mintha azt is a műhelyi kiképzés körében töltötte volna. A helyes tanoncnevelés nemcsak a magángazdaság érdeke, hanem közérdek is, úgyhogy még áldozatok árán is ki kell tartani a vasárnapi tanítás megszüntetése mellett. Bár a vasárnap délelőtti órák alkalmasabbak a rajzoktatásra, mint a hétköznap délutániak vagy estiek, de ez a kérdés nem döntő jelentőségű. Az egész heti munkában kifáradt, léleknek és testnek meg kell hagyni a különben is munkaszünetet képező vasárnapi pihenőnapot.

A fővárosban a rendes tanítás csak 1921 április havában indult meg. Amíg a tanítás szénhiány és egyéb okokból hónapokon át, néha félévig is szünetelt, az iparosság nem panaszkodott. De amikor a rendszeres tanítás az új rend szerint megkezdődött, az iparosság ismételtén kérvényezte a régi rendszerre való visszatérést. A lakatos ipartestület nyíltan kijelentette, hogy tagjai inkább hajlandók tanoncaikat elbocsátani, mintsem az új tanítási rend szerint iskoláztatni.

E nehéz kérdésben csak az új szervezet ama intézkedése hozott megnyugvást, amely a fővárosban is 9-ben állapította meg a heti tanítási órák számát.

A vasárnapi oktatás megszüntetése és a hétköznap tanítás bevezetése miatt csaknem egy évtizedig

tartott még a harc a különböző érdekeltségek között.

Kétségtelen, hogy a hétköznapi délutáni tanítás bevezetése közvetlenül érintette a főhivatásában ilyenkor elfoglalt tanítóságot. A tanítóság szívesen vállalta a vasárnapi oktatást és csak a késő esti órákba nyúló tanítás ellen tiltakozott. Az iparosság azonban ehhez is ragaszkodott. A kecskeméti iparosok 1921-ben határozatilag kimondták, hogy a tanári kar kényelmén túlteszik magukat és követelik a vasárnap esti és vasárnapi tanítás visszaállítását. A minisztérium azonban annál többet nem tett, hogy egyes helyeken, ahol annak szüksége fennforgott, engedélyezte a hétköznapi esti 7 óráig tartó tanítást. A délutáni tanítás bevezetése az iparosság ellenállása dacára is elég simán végbement, bár egyes helyeken tényleg nehézségek mutatkoztak. Nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is gyakori eset volt, hogy a tanítók elfoglaltsága összeesett a délutáni órákban. Emiatt sok helyen már az 1920-as évek elején az önálló főhivatású tanítói állások szervezésével próbáltak megoldást keresni. Más helyen világitási nehézségek miatt nem lehetett a hétköznapi délutáni rajzoktatást rendszeresíteni. Nyíregyházán emiatt még 1920/21-ben is vasárnap folyt a rajzoktatás, Gyulán a tantermek hiánya miatt még 1925/26-ban is kénytelen volt a főhatóság a vasárnapi rajzoktatáshoz hozzájárulni.

A fővárosi közgyűlése 1921-ben újabb felterjesztést intézett a minisztériumhoz! a tanoncoktatás régi rendjének visszaállításáért. Hivatkozott arra, hogy az iparosok a három délutáni folyó oktatás miatt gazdasági számadásaikat nem találják meg a tanonctartással s inkább lemondanak a tanoncszerződésekről. Hasonlóan indokolta kérelmét a kisújszállási ipartestület is, utalva arra, hogy az új tanulmányi; rend miatt szenved a tanoncok műhelyi kiképzése és veszélybe kerül az iparosság utánpótl-

lása. A minisztérium azonban utalt arra, hogy a tanoncok kiképzésében a műhelyi oktatás mellett az iskolai nevelésnek és oktatásnak is kiváló feladatai vannak, amelyeknek az iskola a régi tanulmányi rend mellett nem tudott a kellő eredménnyel megfelelni. Egyébként is az iskola a műhelyoktatással szemben csak kevés időre köti le a tanoncokat, ami csak javára válik az iparososztálynak, minthogy ezáltal jobban képzett tanulóifjúság áll rendelkezésükre.

A harc azonban nem könnyen csendesedett le. A fővárosi ipartestület 1923.-ban még arra is hivatkozott, hogy az új beosztás miatt a tanoncifjúság nevelése kiesett a tanítók, lelkészek és a műhelyek hatásköréből és a szakszervezetek befolyása megerősödött, mivel az iskolából már korábban szabadulnak és amellet egész vasárnap délelőttjük is szabad és ilyenkor egyenesen a szakszervezetbe mennek. A gyulai ipartestület (1924-ben) a tanulók vasárnapi templombajárását is jobban biztosítottak látta a vasárnapi tanítás fenntartása mellett, amikor folekezetenkint maguk a tanítók kísérik templomba a tanoncokat. A vasárnapi tanítás eltörlése emiatt „visszavetette a tanoncnevelést”.

Ezzel szemben a tanonciskolák tanítótestületei, ahol kenyérkereseti szempontok nem befolyásolták álláspontjukat, határozottan az új tanítási rend mellé álltak. A kecskeméti tanítótestület 1921 december végén pl. a következő határozatot hozta:

„Mindazok az oktatók, akik valamikor estet és vasárnap tanítottak a tanonciskolában, nagyon jól ismerik az egész napi munkában agyonhajszolt, testben, lélekben kifáradt tanítás alatt alvó tanoncok oktatásának eredményét. Vasárnap pedig a tanulóknak sokszor fele vásárra ment, vagy sürgős munká befejezése, kész munka hazaszállítása, piacraemelés, stb. miatt az előadásra későn jött. A vasárnapi tanítás miatt sem a tanulók, sem a tanítók még templomba sem voltak képesek elmenni.

A kecskeméti szakirányú iparostanonciskola tantestülete tehát szilárd állást foglal a nappali tanítási eltörlése és a

vasárnapi tanítás visszaállítása ellen, mivel megvalósulása esetén nemcsak a tanoncoktatás eddig nagy nehezen biztosított vívmányait látja összeomlani, de a mai keresztény kurzus alatt a legnagyobb igazságtalanság volna egyedül a tanítóságtól követelni, hogy egész heti idegőző munka után egyetlen pihenőnapjától is meg legyen fosztva, templomba se mehessen a tanulókkal egyetemben akkor, amikor az iparosság nagy része ünnepel.

A kecskeméti ipariskola óraadó tanítótöbbsége tehát határozatlanul kimondta, hogy a mostani tanidő beosztásához feltétlenül ragaszkodik, sem este, sem vasárnap tanítani nem fog, ha netalán ezt elrendelnék, megbízásáról azonnal lemond s erről az állásfoglalásáról az iparokt. kir. főigazgatóságot, a kir. tanfelügyelőséget, a Budapesti Kereskedelmi és Iparikamarát, a Baross Szövetséget és a nagyobb iparostanonciskolákat értesíti”.

Bár időközben az 1922. évi XII. t.-c. törvényes erővel tiltotta el a vasárnapi és a késő esti tanonciskolai oktatást, az iparosság még évek múlva sem nyugodott bele az új rendbe. 1925 július 1-én a kereskedelemügyi miniszter elnöklésével tartott értekezleten a fővárosi ipartestületek képviselői kifejtették, hogy a tanoncoktatás új rendje igen súlyosan érinti az iparosokat, akik 3 teljes köznap délután kénytelenek tanoncaikat nélkülözni, minek folytán ezek gyakorlati kiképzése is csorbát szenved, a műhelymunka megszakítása pedig az iparosoknak anyagi veszteséget okoz. Követelték a tanonciskola tanítási anyagának egyszerűsítését, mert szerintük a tanoncnak nincs annyi ismeretre szüksége, mint amennyit az új tanonciskola nyújt, hiszen túlnyomó részben nem lesznek belőlük önálló iparosok, csak segédek.

Ez az 1925. évi ankét nagyjában lezárta azt a hosszú küzdelmet, amely az iskoláztatás fejlesztéséhez ragaszkodó minisztériumok és a régi állapot fenntartását követelő iparosság között éveken keresztül folyt. A minisztérium végeredményben minden irányban érvényt szerzett az új ipartörvény és a szervezet rendelkezéseinek, semmi tekintetben nem tett engedményt a szívós követeléseknek, amit

egyébként megkönnyített az is, hogy az 1925/26. tanévvel kezdődően a székesfővárosban is 9 órára csökkentették a heti tanítási időt, amely mellett már két hétköznap délután el lehetett intézni változó rendszer szerint a tanoncok oktatását. A leveleoktatás idejét is részben a vasárnap délelőtti időre, részben a tanonciskolai oktatást követő esti órákra, illetőleg a műhelymunkával el nem foglalt szombat délutánra helyezték. Ebbe a rendszerbe végre belenyugodott az iparosság s bár a később rendszeresített mesteri értekezleteken még újból és újból felhangzottak a régi kívánságok, az, iparosság hivatalos érdekképviselői ezidőtől kezdve már nem foglaltak állást a régi tanítási rend fenntartása mellett.

Az önálló fővárosi és vidéki tanonciskolák megszervezése után még további haladás is történt a tanítási idő kedvezőbb megállapítása tekintetében. Vidéken már a háború előtti időkben kísérletet tettek a tanítás egy részének a hétköznap délelőtti órákra való helyezésével s ez a rendszer ott, ahol saját iskolaépülete volt a tanoncoktatásnak, nagyon jól bevált. Maga az iparosság is örömmel fogadta ezt az újítást, úgyhogy, amikor az 1932/33. tanévtől kezdődően a fővárosi önálló tanonciskolákba is bevezették a délelőtti oktatást, az iparosság ez ellen egyáltalán nem foglalt állást.

A mulasztások aránya a délelőtti tanítási órákon épp oly kedvezővé vált, mint bármelyik középiskolában. Inkább a délutáni tanítási órákon volt nagy a mulasztások aránya, amikor a tanoncnak a délelőtt megkezdett műhelymunka abbahagyásával kellett volna iskolába mennie. Mindamellett a háború utáni években seni szünetek mjeg a leggyakoribb panaszok az iskola eredményes munkáját gátló 3 főakadállyal szemben. Ezek:

1. A tanoncok késői beiratkozása az iskolába;
2. az igazolatlan mulasztások nagy száma;

3. az egyes tanulók hanyagsága, teljes szorgalomhiánya, amely panaszok elhárítására sem a törvény, sem a tanonciskolai szervezet intézkedéseinek szigorú és következetes alkalmazása sem sokat segített. A kir. tanfelügyelőségek is utasítást kaptak, hogy panasz esetén soronkívüli eljárásra hívják föl az elsőfokú rendőri bíróságokat, minthogy a megtorló eljárásnak csak úgy van foganatja és példaadó hatása, ha az minél rövidebb időn belül követi a kihágást. Az 1921. évi XXX. te. végrehajtása tárgyában kiadott 1922. évi 130.700. V. K. M. sz. rendelet, illetve az ezt módosító 94.082/1923. sz. rendelet értelmében az iparhatóságok kötelesek voltak az iparos és kereskedőtanoncok igazolatlan iskolai mulasztásai ügyében hozott megtorló és jogerőre emelkedett marasztaló ítéleteit vagy büntetőparancsait a jogerőreemelés után közölni az illetékes; községi előljáróságokkal azzal a hozzáadással, hogy az előljáróság a tanonciskola felügyelőbizottsága útján hozza az iskola tanítóinak tudomására a kivetett bíróságokat, hogy ezt a tanítók a rend-szeretet megerősítésénél, a hanyag iskolába járók jobb útra térítésénél is elhasználhassák.

Az 1924-ben kiadott új szervezet után sem szűntek még a háború előtti panaszok a tanoncok rendetlen iskolabajására, Ezért továbbfolyt a küzdelem a tanonciskolai bizonyítvány minősítő erejének elismeréséért és a tanoncszerződés meghosszabbításának jogáért. Említést érdeméi, hogy az iparoság sohasem ellenezte ezeket a törekvéseket, sőt az egyik 1927-ben Miskolcon tartott ipartestületi kongresszus is állást foglalt az iskoláztatási kötelezettséget kijátszó elemek közérdekellenes viselkedésével szemben.

Az iparostanonciskolai tanítóság 1926-ban újjászervezett Országos Egyesülete mindjárt, kezdetben a megoldásra váró feladatok élére helyezte a tanonciskolai bizonyítvány képesítő jogának kiharco-

lását és a tanonciskola valamelyik felsőbb osztályának elvégzéséről tanúskodó bizonyítvány megkívánását a felszabadulás alkalmából. Roppant hátrány volt, hogy az elégtelen bizonyítványt kapó tanulók is segédi vizsgálatra mehetnek és ott segédlevélhez juthatnak, minthogy az új ipartörvény 107. §-ában foglalt ama szigorítás, hogy a tanonciskolából elégtelen bizonyítvánnyal elbocsátott tanuló segédi szakbavágó gyakorlatának tartalmát az iparhatóság legfeljebb két évvel meghosszabbíthatta, egyáltalában nem bizonyult hatásos eszköznek a tanulók szorgalmának serkentésére. Nem lehetett hatályos ez az intézkedés azért sem, mert az ipar önálló üzésére rendszerint csak hosszabb idő eltelte után térhet át a segéd, mint azt a meghosszabbított szakbavágó gyakorlati idő megengedi.

A tanítószág gyűléseinek ezekben az években is visszatérő tárgya volt a tanonciskola képesítő jogának elismerése a tanoncoknak szerzõdthetõ ifjak magasabb elõképzettségének elõírása mellett. Az Országos Egyesület 1933 május 7-i ülésén Vargha Ferenc nyíregyházai igazgató foglalta össze a tanítószág évtizedes küzdelmeinek leszûrt kívánalmait. 1932-ben a székesfõváros kir. tanfelügyelõje a fõváros közigazgatási bizottságában hívta fel a figyelmet a tanoncotatás eredményességét és a rendszer iskoláztatást megakadályozó körülményekre, fõleg arra, hogy a tanoncok évközben is bármikor szerzõdthetõk és hogy tanoncvizonyuk lejártakor úgyszólván felszabadulnak, ha iskolai elõmenetelük elégtelen.

Az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács 1934-ben tartott jubiláris ülésén foglalkozott Fõrstner Tivadar iparoktatásügyi fõigazgató elõadói javaslata kapcsán a tanoncok iskolai oktatás eredményességét legjobban akadályozó körülmények megszüntetésével. A tanács akkor egyhangú javaslatban kérte a kereskedelemügyi mi-

nisztériumtól a tanoncoktatásra nézve oly hátrányos intézkedések megváltoztatását, egyrészt, hogy a tanácsszerződések és felszabadulások idejét oly módon korlátozzák, amely a tanonciskolák kívánságait kielégíti és az ipari érdekekre nézve sem hátrányos, másrészt az ipartörvény 107. §-ának megváltoztatásával mondassék ki, hogy a tanonciskolai kötelezettségének teljesítése nélkül ne kaphasson segédlevelet.

Mindezek ellenére is csak az 1936. évi VII. t.r-c. megalkotása során nyílt alkalom arra, hogy a szinte félszázados küzdelem eredményesen befejeződjék. Ez a törvény mondotta ki, hogy az illetékes miniszterek rendelettel szabhatják meg, hogy a segédvizsgára bocsátás előfeltételül a tanonciskola hányadik osztályának eredményes elvégzését kell az iparostanulótól megkívánni, illetőleg azt a másik fontos intézkedést, hogy a minisztérium rendeletileg állapíthatja meg a tanoncszerződések és felszabadulások idejének az iskolai érdekekhez illő szabályozását.

A tanoncoktatás félszázados jubileumán a tanoncok beiskoláztatása körüli panaszok azonban már jórészt szűnőben voltak. Különösen a vidéki városokban alakult kedvezően e tekintetben a helyzet.

Az 1932/33. tanévben az egyik budapesti tanonciskolában 37 óra, egy másik vidéki önálló tanonciskolában ezzel szemben csak 7 óra volt az egy-egy tanulóra eső mulasztási óraszám. Hasonlóan kedvezőtlen volt még az iskoláztatás aránya Pestkörnyéken és Miskolcon is, tehát azokon a helyeken, ahol nagyobb tömegű tanulók jártak iskolába, de önálló épülete a tanoncoktatásnak még nem volt.

Minthogy a háború után az érettségi pályák túlsúfoltsága, másrészt az ipari foglalkozások átmeneti konjunktúrája miatt sok magasabb előképzettségű egyén is jelentkezett ipari pályára és a főiskolai hallgatóság létszámát korlátozó törvények

is számos érettségizett tanulót készítettek az ipari pályaválasztásra, ezekben a háború utáni években elég nagy számban találunk a tanoncok sorában a középiskola V-VIII. osztályát végzett, sőt, érettségizett egyéneket is. Főleg ezekre való tekintettel gondoskodott az új szervezet a IV. (továbbképző) osztály megnyitásáról, amelynek kezdetben összes tárgyait kötelesek voltak tanulni a magasabb előV-képzetségű tanulók. E IV. osztály megszervezésével a régi szervezetnek ama intézkedése is hatályát veszítette, amely szerint a III. osztályt sikerrel végzett tanulók a tanonciskola további látogatásától még akkor is mentesültek, ha tanoncszerződésük nem járt le, illetőleg e rendelkezés most már a IV. osztályra vonatkozott. A tanulók előképzettségi viszonyainak örvendetes javulása nyomán, különösen a városi iskolákban mindinkább a II., III. és IV. osztály képezte az iskola tanuló-törzsét a régebbi viszonyok között legnépesebb *előkészítő*, I. és II. osztályokkal szemben.

A háború utáni időkben egyre nagyobb arányokban léptek iparospályára a középiskola IV. osztályát végzett tanulók. Az 1924. évi új tanonciskolai szervezet ezeket már nem mentette fel a tanonciskola látogatása alól, csupán az előkészítő és az I. osztályba való beíratás kötelezettsége alól mentesítette őket. Az ilyen bizonyítvánnyal jelentkező tanulókat közvetlenül a II. osztályba rendelte beírni, ahol a szaktanítás – a szakrajz, technológia, ipari számtan, költségvetéstan, könyvvitel és üzleti levelezés tanítása kapcsán – már kezdetét vette.

A szervezet 23. §-a egyébként intézkedett arról, hogy az olyan tanulók, akik különleges, tehát magasabbfokú ipari tanfolyamokat látogatnak, tanoncszerződésük tartama alatt, ama szaktárgyak látogatása alól felmentést nyerjenek a tanonciskolában, amelyeket a szaktanfolyamon legalább a tanonc-

iskolai óraszámnak megfelelő terjedelemben adtak elő, feltéve, hogy az ilyen tanonc havonta igazolta az illető tanfolyam látogatását, amivel a minisztérium meg akarta gátolni, hogy ilyen címeken az iskolalátogatási kötelezettség teljesítése alól szabaduljon a tanonc.

A tanonciskoláztatás fejlesztése érdekében a főváros kir. tanfelügyelője is különböző reformokat indítványozott a főváros közigazgatási bizottságában, így indítványozta, hogy a tanonctartás jogát hosszabb vagy rövidebb időre vonják meg a tanoncoktól, E tekintetben ugyan már a régi ipartörvény is tartalmazott intézkedést, de annak alkalmazására sohasem került sor. Az új ipartörvény is kimondotta a tanonctartási jog korlátozásának lehetőségét azzal az iparossal szemben, aki tanoncát az iskola látogatásában akadályozza s akit emiatt ismételtelen megbüntettek, de e törvényszakasz alkalmazására talán egyszer sem került sor.

Gondja volt a főváros kir. tanfelügyelőjének a bennlakásos tanoncotthonok létesítésére is, amelyek mint az iparosnevelés fontos intézményei, a háborút követő időkben fokozott jelentőséget nyertek. Ez a mozgalom már a háború előtti időkben szép múltra tekintett vissza. Mintegy 25-30 bennlakásos tanoncotthon létesült az országban, amelyeknek fenntartásához az illetékes minisztériumok tekintélyes anyagi támogatással hozzájárultak. E tanoncotthonok nagy része azonban megszállt területre került, az ittmaradók működését pedig a háború utáni drágaság bénította meg. A szakirányú állami iparostanonciskolák létesítésével kapcsolatban ismét előtérbe került e nevelőotthonok szervezésének ügye. Már az 1917-18. évi költségvetésben nagyobb összeget irányzott elő e célra a minisztérium. A háború utáni viszonyok között azonban olyan nagy összeget igényelt volna egyetlen szakirányú tanonciskola és az azzal kapcsolatos iparosnevelő otthon létesítése is, hogy nem lehetett szó ilyen állami intézmények létesítéséről. Csak a községek, felekezetek, társulatok és testületek által fenntartott otthonok további támogatását biztosíthatta a minisztérium, bár az új ipartörvény 77. §-a felhatalmazást adott a kereskedelemügyi minisztériumnak, hogy ilyen nevelőotthonokat a fiatalok lelki és testi

gondozása céljából létesíthessen, az anyagiak előteremtésére) pedig a munkaadókat, esetleg: a »szülőket is megfelelő járulékok fizetésére kötelezhesse.

A fővárosi tanonciskolák tanítósa a VIII. egyetemes tanítógyűlésen 1924-ben is kérte, hogy a tanoncok felszabadítása, csak az iskolai év végén és az iparstanonciskola utolsó évfolyamának sikeres befejezésekor történhessék, s hogy a tanoncszerződés alapfeltétele a VI. elemi népiskolai végzettség legyen. Minthogy azonban maga a népoktatási törvény sem írta elő a VI. osztály kötelező elvégzését, csupán azt, hogy 12 éves koráig minden gyermek iskolabjárásra kötelezett, az iparstanonctól sem lehetett az iptörvényben a teljes népiskolai tanfolyam elvégzését kötelezően kimondani. Ugyanígy nem tehetett érvényt szerezni annak a kívánságnak sem, amely egyébként évtizedes törekvése volt a tanítósnak, hogy az iskola elvégzése befolyásolja a tanoncszerződés tartamát. Az iptörvény csak azt biztosította, hogy a tanonc mindaddig, amíg tanideje tart, iskolába járni köteles. Mindaddig nem lehetett azonban a tanítósnak ilyen kívánalmait teljesíteni, amíg az 1936. évi VII. t.-c. 21. §-a nem írta elő a tanonciskola eredményes megkívánását a segédi szabaduló vizsgáknál.

Az új tanonciskolai szervezet életbeléptetése a fővárosban is megszüntette az 1897. évi külön fővárosi tanonciskolai szervezet érvényét és a fővárosra nézve is 9 órában állapította meg a heti tanítási időt, ami visszaesés volt a régebbi 11 órás tanítási idővel szemben.

A nem tanoncszerződéssel alkalmazott tanköteles korú munkások tanonciskolába való beiskolázásának eszméjét az 1922. évi iptörvény nem vette át az 1907. évi törvénytervezetből. Az ismétlőiskolába járó tanulók korhatárát viszont 17 évre emelte föl az új tanonciskolai szervezet. Külön intézkedéseket tartalmazott a szervezet leány tanonciskolák

szervezésére nézve is, amely az 1893. évi szervezetben teljesen hiányzott.

Az 1922. évi ipartörvény rendkívül bonyolult viszonyok közepette jött létre. A megcsonkított ország közállapotainak vajúdását életbevágó változások kísérik társadalmi téren is. A háború előtt a magyar középosztály művelt családjai, akik erős küzdelmek révén jutottak a művelődés bizonyos magasabb szintjére, nem tudták magukat beleélni olyan helyzetbe, hogy fiaikban és leányaikban ezt a kultúrshívnalat oly módon leszállítsák, hogy ezeket az ipari pályákon helyezték el. A régi virágzó magyar birodalomban nem is volt kétséges a magasabb tanulmányokat végző ifjúság elhelyezkedése, mert az élet tárt karokkal fogadott mindenkit, aki akart és tudott dolgozni. Nem is gondolt a szülők nagy része arra, hogy gyermekeinek a gyakorlati életpályákon keressen foglalkozást. A megcsonkított ország egyik legnehezebb kérdése volt, miként lehetne a termelő foglalkozások körében elhelyezni a nemzet tanultabb fiait és leányait, akiket a múltban vagy a megszokott életformák, vagy az uralkodó társadalmi nézetek visszatartottak ezektől az életpályáktól.

A jobban iskolázott magyar ifjúság tömegeinek az ipari műhelyekbe való bevonulásával új erőforrás nyílt meg az ipar és vele a tanoncoktatás számára is. Ez a kellő előképzettségű ifjúság most már alkalmassá vált a szakszerű nevelésre is. Ennek a helyzetnek felismeréséből született meg az új ipartörvény alapján a tanonciskolák új szervezeti szabályzata, amelynek alapján a mai tanonciskola már sokkal többet nyújthat ifjúságának, mint a háború előtti iskolák. Tanoncoktatásunk szervezetének rugalmasságát mutatja, hogy éppen úgy, mint az előző korszakban, alkalmazkodott az egyszerű nép gyermekeinek szellemi színvonalához és szükségleteihez, a háború után ugyanúgy tudott alkalmaz-

kodni a magasabb előképzettségű tanulóifjúság művelődési színvonala alapján a szakszerű oktatás követelményeihez. Ilyen módon tudta beilleszteni nemzetnevelési rendszerünkbe régebben is, most is azokat a gyermekeket, akiket élethivatásuk az ipari szakmák elsajátításához köt.

Az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács javaslatára Klebelsberg Kúnó gróf vallásos közoktatásügyi miniszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértően, 1924 július havában 60.000/1924. évi rendeletével hagyta jóvá az „Iparostanonciskolák (tanonctanfolyamok) Szervezete, Tanterve és Tantervi Utasítása” című szervezetet, amely egészen új korszakát nyitotta meg a magyar iparostanonciskoláknak.

Az új tanonciskolai szervezet fontos rendelkezése a tanoncoktatásnak szakirányban való erőteljesebb kiépítése és a kötelező heti tanítási óráknak eggyel való felemelése. Lényeges változások történtek a tanonciskolák tantervében is. Az addig „Olvasás és hozzáfűzött reáloktatás” címen tanított magyar nyelv, földrajz, történelem, természettan és vegytant az új szervezet szerint külön tantárgyként kellett tanítani. Az egészségtan és alkotmánytan, a közgazdasági ismeretekkel bővítve „Polgári és közgazdasági ismeretek” címen, mint új tantárgy véteztett fel a tantervbe. A szakoktatás célját kiváltképpen a technológia külön tantárgyként való rendszeresítését kívánta szolgálni.

A miniszter az 1922. évi XII. t.-c. 118. §-a alapján kiadott új szervezet életbeléptetése alkalmával hivatkozott arra, hogy az új tanonciskola az eléjtűzött feladatot, a szakirányú oktatást és erkölcsös nevelést a tanítószemélyzet kezdeményező munkája és a tanoncügy iránti szeretete nélkül meg nem ohihatja. Az iskolában a kevés óraszám mellett csak eleven munkával érhető el tartósabb szellemi és er-

kölcsi hatás. Csak így erősíthető meg az iskola és a műhelyek kapcsolata, ami az iskola munkáját termékenyebbé és eredményesebbé teszi. Figyelmeztette a miniszter a tanonciskolai személyzetet az elmúlt szomorú idők tapasztalatai alapján a nemzeti és valláserkölcsei szempontok érvényesítésének fontosságára. Az istentiszteletek buzgó látogatására is figyelmeztetni kellett a tanulókat. Intézkedett a miniszter, hogy az iskolák testületei rendkívüli értekezleten foglalkozzanak az új szervezet és tanterv megismerésével és készítsék el az illető község viszonyainak megfelelő helyi tantervet. A tanonciskolák átszervezése két tanév alatt volt befejezendő. Az új szervezet 1924. évi szeptember hó elsején lépett életbe, amivel egyidejűleg hatályon kívül helyezte a miniszter az 1893. évi 33.564. számú régi tanonciskolai szervezetet.

Az új szervezet szabályozta a tanonciskolák szervezésének feltételeit, a tanulók beiskolázási kötelezettségét s ennek miként való teljesítését. Megállapította az iskolák felügyeletét, az iparostanonciskolák tagozását, a tantárgyak felosztását és a tanulmányi rendtartást. Tartalmazta az egyes tantárgyak keretében tanítandó tárgykört, végül részletes utasításokat adott a tanoncok nevelésének és az egyes tárgyak tanításának módszerére nézve.

Az ipartörvény és az új tanonciskolai szervezet is a községekre hárította a tanonciskolák szervezésének kötelezettségét. 40 tanonc mellett tanonciskolát, 25 tanonc esetén tanonctanfolyamot köteles a község szervezni. Az állam ebben az időben mindössze 5 iparostanonciskolát tartott fenn, az ipari vállalatok pedig szintén jogosultak voltak miniszteri engedéllyel tanonciskolát létesíteni és fenntartani. Az iskolák fenntartásához évről-évre benyújtandó kérvény alapján az állami is segínyt biztosított. Az iskolák elhelyezésére továbbra is más iskolák helyiségei szolgáltak. Csak, néhány nagyobb vá-

mában volt még önálló épülete a tanonciskolai oktatásnak.

A tanoncok mindaddig, amíg tanoncszerződésük tartott, kötelesek voltak az iskolát látogatni. Ahol a tanoncok csekély létszáma miatt tanonctanfolyam sem volt szervezhető, ott a tanoncok a továbbképző népiskolát látogatták. A magasabb iskolai előképzettséggel bíró tanoncokat egyenesen az iskola magasabb osztályaiba sorozták be.

Az iskolák tanítószemélyzete még mindig túlnyomórészen óraadó tanítókból állott. Képesítésük az iparostanonciskola szükségleteinek megfelelően, igen különböző volt. Elemi iskolai tanítókon kívül középiskolai és polgári iskolai tanárok, rajztanárok, mérnökök, iparművészek és kiváló gyakorlóiparosok tanítottak az iskolákban. Főhivatású tanerő mindössze 30 volt az új szervezet életbeléptetése idején. Bár számuk lassan emelkedőben volt, mert az iskola-fenntartók is belátták, hogy az iskolai oktatást sikeresebben szolgálhatják a főhivatású tanerők, akik teljes munkásságukat a tanonccoktatás szolgálatába állíthatták.

Mindenütt, ahol a lehetősége megvolt, a tanonccoktatás szakirányban tagozódott. Az egynemű vagy rokoniparágbeli tanulók külön szakcsoportokban nyertek tanítást. Főleg a nagyobb városokban, de a kisebb iskolákban is, ahol a szakcsoportok részére külön szakrajzosztályokat szerveztek. A leánytanoncok beiskoláztatásáról és az iskolák tanítási anyagáról külön gondoskodott az új szervezet. Az 1925-26. tanévben 48 vidéki városban volt leánytanonciskola, úgyhogy a budapesti 19 iskolával együtt összesen 67 női tanonciskola működött az országban.

A tanonciskolák általában 4 felmenő osztályra tagozódtak. Szükség esetén előkészítő osztály is nyitható volt a gyengébb előképzettségű tanulók számára. A tanonciskolák tantárgybeosztása és heti óraszámja a következő volt:

Tantárgyak	Előkészítő	o s z t á l y			
		I.	II.	III.	IV.
1. Hit- és erkölestan	1	1, (1)	1, (1)	1, (1)	1, (1)
2. Magyar nyelv és üzleti levelezés	3	2, (2)	1, (1)	1, (1)	
3. Földrajz, történelem		1, (1)			
4. a Számтан,	3	2, (2)	1, (1)		
4. b Mértan	2				
5. Természettan, vegytan			2, (1)	2, (1)	
6. Polgári és közgazdasági ismeretek				1, (1)	
7. Ipari könyvvitel és költségvetéstan			1, (1)	1, (1)	2, (2)
8. Szabadkézi és mértani rajz		3, (3)	3, —		
9. Szakrajz és szerkezettan			—, (3)	3, (3)	4, (4)
10. Technológia			—, (1)	—, (1)	2, (2)
Összesen:	9	9, (9)	9, (9)	9, (9)	(9, 9)

(A zárójelben foglalt számok a szakirányú tanításra berendezett tanonciskolák tantárgybeosztását mutatják.) A tanonctanfolyamon heti 4 órában a számtant, természettant és a rajzot tanulják a tanoncok, míg az általánosan képző tárgyakat a községi belső továbbképző (ismétlő) népiskolában tanulják. A hittan tanulása minden tanoncra kötelező volt.

A tanításon kívül különös súlyt kívánt helyezni az új szervezet a tanoncok nevelésére, lelkiéletük kiművelésére is. Erre szolgálnak az iskolákkal kapcsolatos vasárnap délutáni önképzőkörök, ahol szórakoztató játékokkal, a sportok különböző ágával, szavalással, olvasással töltik idejüket. Az ének és zenekarok, cserkészcsapatok, műkedvelői előadások rendezése és a tanoncifjúság lelki kiművelését szolgálja.

A főváros az 1897. évi külön szervezet megalkotásához hasonlóan az új ipartörvény alapján is külön fővárosi tanonciskolai szervezet megalkotását tervezte. A főigazgatóság megértéssel fogadta ezt a törekvést, minthogy 1924 körül kb. 100 iparostanonciskola fenntartásáról gondoskodott a főváros,

amellyel kapcsolatban olyan külön érdekei voltak, amelyek az általános tanonciskolai szervezettől eltérő szabályozást kívántak. Ennek ellenére a tanoncoktatás 50 éves jubileumáig nem készült el a külön fővárosi szervezet s így a főváros tanonciskolaira nézve is minden tekintetben az országos szervezet intézkedései voltak irányadók.

Mihelyt az új szervezet és tanterv országosan életbelépett, a főigazgatóság nagyvonalú tervek kezdeményezésével törekedett a szervezet mélyreható célkitűzéseit megvalósítani. Az 1924-34. között eltelt évtized ennek a belső reformnak jegyében folyt le. Az új szervezet életbeléptetésekor első teendő volt a háború előtti iskolákat újjászervezni, hogy ezek rendszeres működésüket az új ipartörvényben megszabott keretek között megkezdhessék.

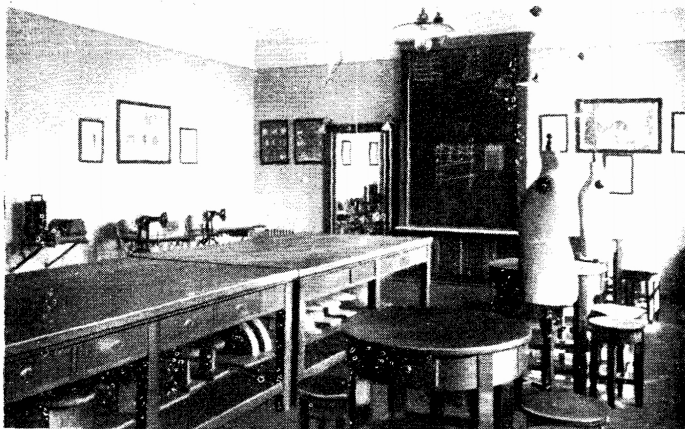
Az új szervezet életbeléptetése idején is megoldhatatlan feladat volt még az iskolák önálló épülettel való ellátása. Azért ezt a kérdést kikapcsolva, elsősorban a tanítók kiképzéséről, az iskoláknak és a tanulóknak tanszerekkel való ellátásáról kívánt a főigazgatóság gondoskodni. Mivel a háború előtt kiképzett tanítók nagyrésze megvált a tanoncoktatástól, újból rendszeresítették 1925-től kezdve a továbbképző tanítói tanfolyamokat. De ezen túlmenően is igyekeztek előmozdítani a főhivatású tanítói állások szervezését. Megfelelően képzett tanítók hiányában az a terv is fölvetődött, hogy fiatal tanítókat megfelelő ösztöndíjjal az ipari szakiskolákhoz osszanak be gyakorlati képzettség megszerzése céljából. Ugyancsak a tanítóképzést volt hivatva pótolni a tanonciskolai tanítás módszerét tárgyaló vezérfontalak, illetőleg a rajztanítás anyagát feldolgozó mintalapok kiadása is, amely utóbbinak különösen fontos szerepe volt az iskolai rajzoktatásnál. Ezekben a háború utáni években rendszeresítették a tanítói értekezleteket is, ahol a tanítási módszer megbeszélésére, a tanítási anyag feldolgozására kiváló alkalom

kínálkozott. Szükségesnek látszott a háborús óvok folyamán megszűnt iparoktatási szakfolyóirat megindítása is a tanítók önművelése és közszellemének ápolása céljából. A tanoncoktatás érdekében elsőrendű feladatnak látszott egy ilyen folyóirat teremtése, amelyben az új szervezet, tanterv és utasítás megvalósítására szolgáló fejtegetések és hivatalos közlemények jelenhettek volna meg. A saját tanonciskolai felszerelések hiánya is különösen érezhető volt a háborús pusztulások után. A vendéglátó iskolák felszereléseit a tanonciskolák nem. használhatták saját különleges célkitűzéseikhez, magának az iskolának pedig a padokon, a tanítói asztalon és a falitáblán kívül egyéb segédeszköze alig volt. Ezért 1925-től kezdve rendszeres akciót kezdeményezett a főigazgatóság az iskolák felszerelésének gyarapítása céljából.

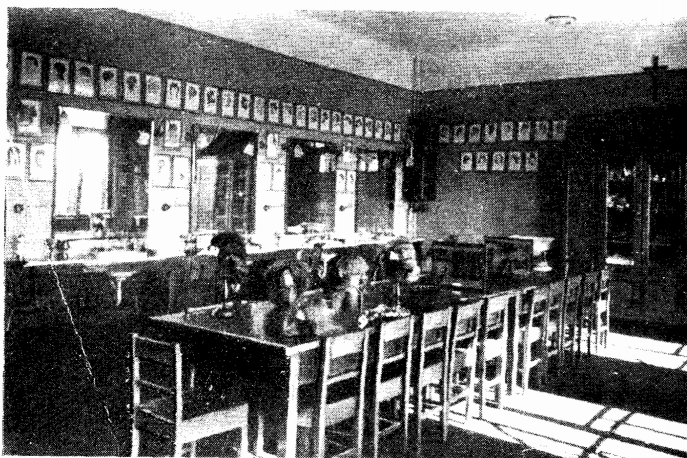
Az 1925. évtől kezdve lassú ütemben megindult az önálló tanonciskolai épületek létesítése és a főhivatású tanonciskolai állások szervezése is. Bár a későbbi viszonyok ismét megakadályozták e mozgalom nagyobbarányú kibontakozását, a tanoncoktatás 50 éves évfordulója idején a fővárosi önálló tanonciskolák létesítésével olyan nagyjelentőségű előhaladás történt a tanoncoktatásügy fejlesztésében, amely nemcsak az elmúlt félszázad fejlődésének volt méltó záróköve, de sokat ígérő kezdete is a magyar tanoncoktatás új korszakának.

A magyar tanoncoktatás 50 éves jubileuma idején, 1934/35-ben 39 budapesti és 302 vidéki iskola működött. Ezek között 47 volt 25 tanulónál kisebb létszámú tanfolyam. Hét iskola működött az államaszúti javítóműhelyek mellett, 19 volt a társulati és gyári iskolák száma, 2 volt állami, 3 pedig más minisztériumok fennhatósága alá tartozó iskola volt. Az iskolák, illetőleg a tanoncok számának alakulása emelkedése, vagy csökkenése általában szoros függvénye a gazdasági viszonyok alakulásának.

A jubileumi tanév idején a fővárosi iskolák ezáma, az iskolák központosítása következtében hanyatlott, és így ha az iskolák fejlődését akarjuk vizsgálni, mindig figyelemmel kell lennünk a statisztikai adatokban a tanulólétszámok alakulására is, amelynek az iskolák számával való egybevetése alapján mindenkor megállapítható az iskolánkénti átlagos létszám emelkedése vagy csökkenése.

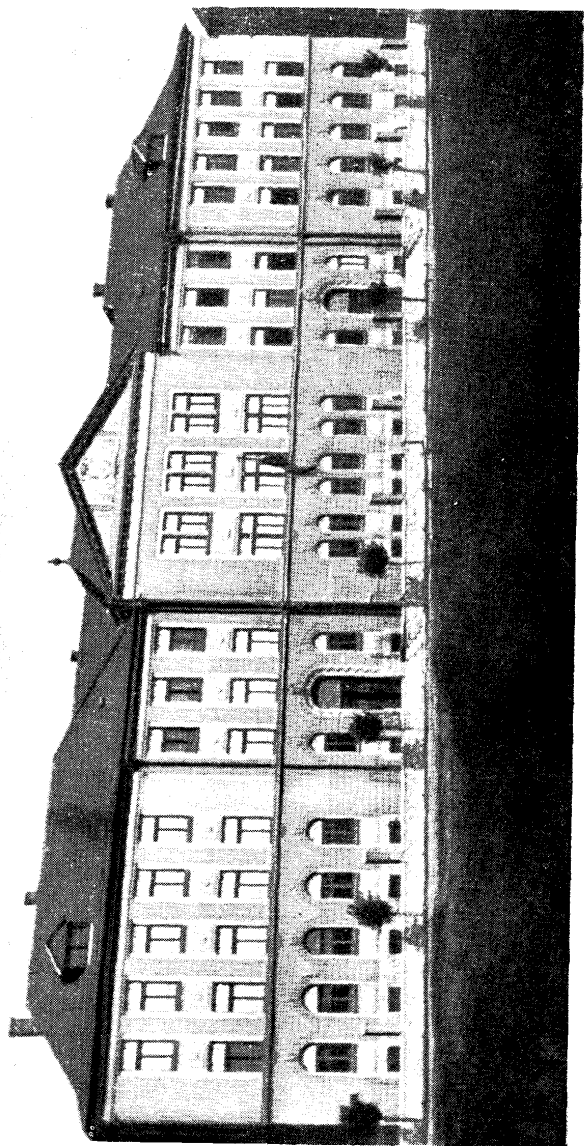

Szabóipari tannühely

Fodrászok gyakorlóterme

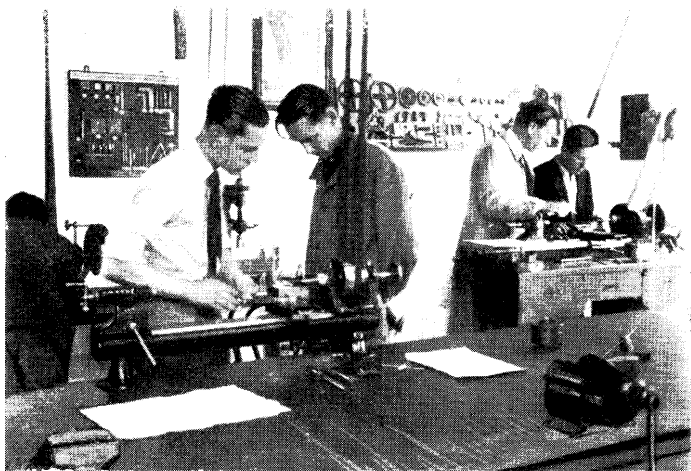
**Pécs sz. kir. város „gr. Klebelsberg“ szakirányú
iparostanonciskolája**

Pécs sz. kir. város „gr. Klebelsberg“ szakirányú iparostanonciskolája
(Főemlékzat)

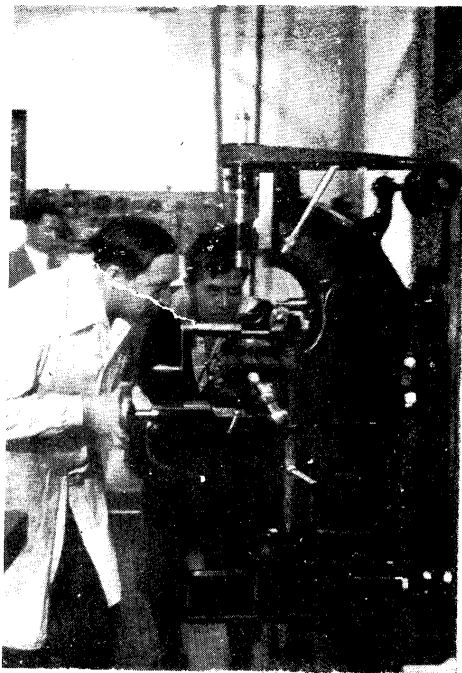

Elektrotechnikai gyakorlatok

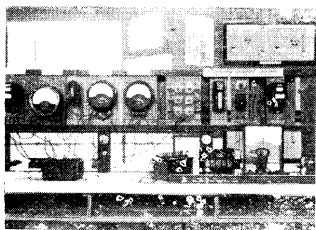

Gépműhelyi gyakorlat
(esztergályozás)

**Budapest szfőv. Szentkirályi-utcai műszerész-
és elektromosipari szakirányú iparostanonciskolája**

Marási gyakorlat

Elektrotechnikai laboratórium

Reszelési gyakorlat

**Budapest szfőv. Szentkirályi-utcai műszerész-
és elektromosipari szakirányú iparostanonciskolája**

BEFEJEZÉS.

Tanulmányunk egyes fejezeteiben lehetőség szerint behatóan megvilágítottuk iparstanoncoktatásunk félszázados fejlődésének minden figyelemre-méltó mozzanatát. Végeredményben megállapíthatjuk, hogy ebből a félszázadból legalább 40 év kemény küzdelemben telt el. Küzdelmet folytatott a magyar tanonciskola már pusztá megszületéséért is. Ha ez sikerült, folytatta a harcot létfeltételeinek megteremtéséért, a fejlődését gátló akadályok leküzdéséért.

Kezdetől fogva sokat küzdött tanoncoktatásügyünk az iparospályára készülő ifjúság alacsony iskolai előképzettsége miatt. Az írás-olvasás és az egyszerű tanító előkészítő osztályok az egész háború előtti időszakban zsúfoltak, többszörösen párhuzamosítottak voltak, míg a tulajdonképpeni ipari szakoktatásra rendelt felsőbb osztályokat nem lehetett benépesíteni. A nagy többségben lévő hiányos előképzettségű tanoncok miatt egy emberöltőn át szinte csak az elemi ismeretek felújításával és tanításával foglalkozhatott iparostanonciskolai oktatásunk.

A másik roppant akadály az iskolafenntartó községek szegénysége, anyagi erőtlensége volt a tanoncoktatás gyorsabbütemű fejlődésének útjában. Csak növelte ezt az akadályt az iskolaköteles tanoncok, illetve ezek munkaadóinak nem kevésbé panaszos anyagi elesettsége. Ami a tanoncoktatás fejlesztése terén egyéb akadályok, mint a szervezet egyes intézkedései, a tanulók alacsony előképzettsége, stb.

leküzdése után elérhető lett volna, azt az anyagi szegénység tette elérhetetlenné. Az iskolák szakszerű felszerelése, megfelelő iskolaépületekben való elhelyezése, főhivatású tanítói állások szervezése, részletes elméleti és rajzi tanításmenetek kiadása, a tanítói és ifjúsági könyvtárak fejlesztése, a szemléltetési anyagok szertárának gyarapítása, a tanulók hiánytalan tanszer ellátása útjában ez az örökös pénztelenség állott. Az iskolák szervezésén és a tanítók fizetésén kívül az ehhez szükséges költségek előteremtése is a fenntartó községekre várt volna, de ezek államsegély nélkül vajmi keveset tudtak áldozni, amikor az iskolák fejlesztésének kérdéséről volt szó. Viszont az állam sem volt abban a kedvező pénzügyi helyzetben, hogy a nagyszámú (mintegy 500-600) iparostanonciskolát nagyobb segítséggel támogathatta volna.

Nem kétséges, hogy a magyar iparostanoncoktatásra félszáz éven keresztül fordított roppant anyagi és erkölcsi áldozatok hatása nagyon szerteoszlott ama száz- és százezernyi iparosifjú között, aki ez évtizedek során a magyar tanonciskolákba járt. Az egy-egy tanoncifjú nevelésére fordítható költség nem volt jelentős s emiatt az eredmény sem olyan nagy, olyan közvetlenül érzékelhető, hogy abból a tanonctartó iparosságra jelentékenyebb anyagi vagy egyéb előny származhatott volna. A háború előtti magyar tanonciskolák szakirányú oktatása nem & saját hibájából, hanem tanulóanyagának alacsonyfokú előképzettsége miatt még nem állott azon a színvonalon, amelyen a kézművesipar versenyképességét, műszaki színvonalát, kereskedelmi felkészültségét közvetlen gyakorlati eredményekkel szolgáltni, emelni, fokozni tudta volna. Pedig az iskolafenntartó városok, községek, az állam és a törvényhatóságok, de a társadalom is rengeteget áldozott anyagi és erkölcsi erőben, munkában, energiában a tanoncoktatásügyre.

Úgy voltunk azonban ezzel az áldozattal, mint aki szeles mocsáron, járhatatlan bozótoson át akar járható utat építeni. Mennyi felmérhetetlen költség, munka, idő, anyag és energia megy *látszólag* veszendőbe az ilyen alapozó munkánál, minden látható, kézzelfogható eredmény nélkül, míg végre az ingovány vízszíne alatt szilárd bázis létesül, amely egyre erősebbé, egyre teherbíróbbá válik s amelyen keresztül végül is diadalmasan szeli át a biztosan járható nyílegyenes út a széles mocsárvizet. Ilyen alapozó munka volt a magyar tanonciskolák fejlődésének első két-három évtizede 1884-1914. között. A magyar államnak és az iskolafenntartó közületeknek rengeteg áldozatába került a tanoncoktatás alappilléreinek lerakása, látszólag, különösen az egyes egyénekre méretezve, minden nagyobb eredmény nélkül. De ez áldozatok árán mégis csak megépültek annak az útnak alapfalai, amelyen bátran, biztonsággal járhat majd az utánunk következő nemzedékek emberi jólétét szolgáló gazdasági kultúra.

Az iskolaszervezeti kérdések tekintetében sem az 1884., sem pedig az, 1922. évi ipartörvény nem hozta meg a tanoncoktatás számára mindazt, ami az iskolák sikeres munkássága elől az akadályokat elháríthatta volna. A viszonyok nem voltak még alkalmasak az összes akadályok kiküszöbölésére. E miatt tanoncoktatásunknak a legutolsó időkig nem volt meg az a súlya, amely őt a nemzetnevelés szempontjából megillette. Helyzete sem volt pontosan megállapítva a magyar, iskoláztatás rendszerében. A tanonciskolák tekintélyes része helyiség- és oktatószemélyzet tekintetében még az ötvenéves jubileum idején is jórészt más iskolák függeléke volt. A kisebb iskolák oktatói nem voltak kellően felkészülve a szakmabeli oktatásra, úgyhogy a szakoktatás még mindig csak kis mértékben hatolt be az ilyen iskolákba. Az iskolai szervezet hiányosságait

a tanonc-oktatás munkásai még mindig sínylették, ha nem is rosszabbodtak már e tekintetben a fennálló viszonyok. Az egész tanév folyamán beiratkozó és kilépő tanoncok az egységes tanítási eredményt károsan befolyásolták, de az is, hogy a tanonciskola eredménytelen látogatása nem volt befolyással az iparosifjú felszabadulására.

Mégis megállapítható, hogy a rendkívüli nehézségek ellenére is igen sokat fejlődött a szívós erővel végrehajtott céltudatos intézkedések nyomán a magyar iparostanonciskolai oktatás. Emelkedett a tanulók átlagos előképzettsége, ami ugyan nem a tanoncoktatás érdeme, hanem a népiskolai népoktatási viszonyok javulásának eredménye. De a tanonciskola eredménye, hogy a tanulók fegyelmezettsége nagy mértékben javult, magatartása példaadóvá, lett, hogy a mesterekhez való viszony állandóan javult és a tanoncoktatás megbecsülése, az iránta való közérdeklődés őszintesége fokozódott. A magasabb előképzettségű főhivatású tanerők számának növekedése, néhány mintaszerű iskolaépület szervezése és szakszerű felszerelése, a tanonciskolai szakirányú tanmenetek és vezérfonalak sorozatos kiadása olyan eredményei a legutolsó évek céltudatos munkájának, amelyek jelentőségét eléggé méltatni alig lehet.

Mindez azonban még korántsem jelenti a magyar tanoncoktatás kifejlesztéséért folyó évtizedes küzdelmek végső eredményét. Továbbra is szemünk előtt lebeg az ideálisan elképzelt iparostanonciskola, ahol önálló, gazdagon berendezett épületekben főhivatású, az egyes iparokban teljesen járatos, a tanításhoz is értő tanerők tanítják az iparostanoncifjúságot. A heti óraszám úgy van megszabva, hogy a tanításra és nevelésre elegendő idő jusson. Tanoncul legalább a hat elemi iskolát elvégzett gyermeket lehet csak szerződtetni. A tanoncszerződés tartania minimálisan is több évre van megállapítva, hogy a tanonciskola is számolhasson minden tanonc iskoláz-

tatásának időtartamával. Tanoncszerződéseket csak a nyári hónapokban lehet kötni, hogy elejét vegyük annak, hogy a tanonciskolába a tanév végén is iratkozassanak be tanulók. A tanonciskola kizárólag szakmabeli ismereteket ad, hogy a tanításnak ipari továbbképző jellege minden tárgy keretén belül erősen kidomborodjék. (L. Förstner Tivadar cikke a Magyar Iparosnevelés 1927. évi I. évf. 5. sz., 2. 1.)

Mindeme célok állandó vonzóerővel éltek és élnek a magyar tanoncoktatás munkásainak lelkében. Ámde különösen anyagilag nem lehetett megadni a nagy tömeg képző iparostanoncoktatásnak azokat az előfeltételeket, amelyek szabad fejlődésének alapjaivá válhattak volna s amelyen haladva a magyar tanoncoktatás teljes eredménnyel szolgálhatta volna a magyar ipar egészséges gazdasági fejlődését. Annál is inkább, mert a magyar tanoncoktatásügy intézményeiben, eszközeiben, tanerőiben igen értékes belső erők és fejlődési lehetőségek lapanganak.

Minden anyagi áldozat nélkül, egyszerű törvényes rendelkezéssel is biztosítani lehetett volna azonban már évtizedekkel ezelőtt a tanonciskola képezőjogának kimondását. Ennek az intézkedésnek jelentőségét csak az tudja értékelné, aki ismeri a tanonciskolák tanítótestületeinek végeérhetetlen küzdelmeit a tanoncok rendes iskoláztatása, az iskolai mulasztások csökkentése és a tanítói munka hiábavalóságának megszüntetése érdekében. A tanoncok előzetes iskolai előképzettségének törvényes megállapítását szociális szempontokra való hivatkozással odátuk el félszázadon át. Semmi ilyen fontos szempont nem indokolta azonban azt a merevséget, amelyet a tanonciskolák tanítótestületeinek úgyszólván 50 éves kívánságaival szemben a tanonciskola eredményes elvégzésének megkívánásával szemben a múltban tanúsítottunk. E kérdéssel volt kapcsolatos a tanoncszerződés és felszabadítások időpontjá-

nak az iskoláztatás érdekeivel való összeegyeztetése is, amelyet évtizedeken át ugyancsak hiába sürgetett a tanonciskolai oktatás minden, önzetlen munkása.

Csak a legutolsó évek intézkedései hozták meg e tekintetben is a régóta sürgetett reformokat. Az 1936. évi VII. T.-c. már gondoskodott a tanonciskolai oktatás eredményességét legjobban biztosító képesítőjog kimondásáról. E törvény szerint ugyanis egyetlen iparosifjú sem állhat szabaduló segédi vizsgára, amíg a tanonciskola eredményes elvégzését hitelesen nem igazolja. Az új iparrevolúció előírja a hat elemi iskolai előképzettség megkívánását is, gondoskodik arról is, hogy a tanoncszerződtek és felszabadulások időpontja alkalmazkodjék a tanonciskoláztatás rendjéhez s emellett a magasabb előképzettségű tanulókat is hosszabb tanoncszerződésre kötelezi.

Ezek az intézkedések kétségtelenül nagy mértékben elősegítik a jövőben a tanonciskolai oktatás eredményességét. Remélhető, hogy ezek után a magyar tanonciskolai oktatás valóban egy szebb korszak küszöbére lép. De a heti tanítási órák alacsony számához még ez a törvény sem nyúlt. Az 1884-ben, illetőleg 1922-ben 8-ra csökkentett óraszámot nem emelte fel még a fővárosban sem, pedig az 1872. évi. első tanonciskolai szervezet, több mint 60 évvel ezelőtt 11 órát biztosított, illetőleg írt elő a tanoncoktatás céljaira.

Igaz, hogy napjainkban az iparostanulók előképzettségének magasabb mértéke és a hosszabb szerződéses idő előírása jórészt ellensúlyozza az óraszámok csökkenését. Nem ellensúlyozhatja azonban az iskolák szerény anyagi életkörülményei miatt továbbra is fennálló nehézségeket. Csak a szükséges anyagi előfeltételek biztosítása teheti elérhetővé a magyar tanoncoktatás kifejlesztésének végső célját: az önálló iskolaépületekben főhivatású tanítósze-

mélyzettel végzett szakszerű és gyakorlatias iparos-nevelés munkáját.

A kötelező tanonciskolázás százéves fordulójának boldogabb krónikása már minden bizonnyal ezt az eredményt foglalja majd össze a magyar tanoncoktatás második félszázadáról szóló beszámolójának legnagyobb eredményeként.

*

A tanoncintézmény a magyar kisipar történeti tradícióiban gyökerezik, számai szorosan összefonódnak a nemzet erkölcsével és szokásaival. Abban az időben, amikor az iparosok iskolai oktatására nem gondoltak, a tanoncra nézve az iskolát az a család pótolta, amelynek köréhez sorsa őt vezérelte. Mestere volt egyúttal tanítója is, akinek életéből a jó vagy rossz erkölcs példáit, «az ismeretek és az ügyeségek összes forrásait merítette.

A kötelező tanoncoktatás, amely megragadta azt a lehetőséget, hogy az iparosifjúság kénytelen volt tanulni, nagy vívmánya volt társadalmi kultúránk fejlesztésének. Ilyen nagyszabású feladatok sohasem mentek rendkívüli erőfeszítések nélkül. A tanoncot iskoláztatásánál is csak a fokozatos békés fejlődés, a méltányos és szeretetteljes közreműködés segíthette elő a közös nemzeti célok megvalósulását.

Az iparosság részéről igazi ellenállás a kötelező tanoncoktatás rendszere ellen nem is volt soha. El kell ismerni, hogy tanoncoktatásunk fejlődése a magyar iparosság megértő támogatása nélkül nem hozta volna meg az eddig elért eredményeket. Nemcsak a nagyobb központokban, hanem a kisebb községekben is voltak mindenütt áldozatkész hazafias iparosok, akik szívükkel közeledtek az iskolák tanítói felé és a kezdet nehézségein túl sokat tettek, ami az iskolák életének folytatásához, céljainak megközelítéséhez megtehető volt. Csak ily módon volt biztosítható, hogy a tanoncoktatás folytonos érintke-

zésbeti maradjon az ipari élet szükségleteivel. A magyar tanoncoktatás története kiváló példája a nehézségektől vissza nem riadó létküzdelemnek. Ez a sajátságosan magyar intézmény félszázados fennállása alatt megmutatta, hogy élni akar és képes mindent megtenni, ami arra szükséges, hogy élhessen. Eredményes munkásságának és továbbfejlődésének négy alapfeltétele van. Az egyik a megfelelően előképzett tanulmányanyag, másik a szakértő oktatótestület. A két másik előfeltétel részben a tanítás eszközeire és a szükséges tanszerekre, részben pedig az iskolai helyiségekre és azok korszerű felszerelésére vonatkoznak. A múltban ezeknek a feltételeknek egyike sem volt tartósan és egyidejűleg biztosítható. Jórészt előrelátó és buzgó, lelkes hazafiak tartották benne a lelket, akik felismerték a tanoncoktatás nemzeti szükségességét és fellendítésének alapjait. Az iskolák tanítóinak legelőször magukon kellett kezdeni a tanulást, s nekik kellett megtanítaniuk az iparosságot és az ifjúságot is az iskolák szolgálatának igénybevételére. Sőt ezen túlmenően még a tanoncok társadalmi gondozására is vállalkoztak, amely feladat pedig távol állott tulajdonképeni munkakörükől. Ez az áldozatos odaadás tette lehetővé, hogy a tanoncoktatásügyben rejlő egészséges életcsira kibontakozhassak és a következetes szorgalmas, fejlesztő munka nyomán felvirágozhassék. Ha az utókor nem akar hálátlan lenni az úttörő elődök iránt, tisztán kell látni és helyesen kell megítélni azokat a nehézségeket, amelyekkel tanoncoktatásügyünk fejlődésének első évtizedeiben meg kellett küzdeni. Derék magyar iparosok százezrei nevelkedtek ezekben a tanonciskolákban évtizedek során keresztül. Mindent összevéve az iskola eddigi fejlődésében tapasztalható hiányok egy pillanatra sem tarthatnak egyensúlyt azokkal a felmérhetetlen becsü szolgálattal, amelyeket ezek az intézményeink a magyar társadalomnak teljesítettek.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
ELŐSZÓ	3.
I. Iparoktatási viszonyaink a kötelező tanonciskolázás törvénybeiktatása előtt.....	7.
II. Az iparostanonciskolák szervezése és fenntartása az 1884. évi XVII. t.-c. megalkotása után.....	24.
III. <i>Az iparostanoncok, beiskolázása</i>	32.
Az iskolaköteles tanoncok nyilvántartása.	
IV. <i>A tanonciskolák belső viszonyai</i>	39.
Küzdelem a tanoncoktatás belső nehézségeivel. A tanonciskolák fejlesztésének támogatása az állami költségvetés keretében – Az esti tanítási idő és a vasárnapi tanonciskolai oktatás megszüntetése.	
V. <i>A tanonciskolák külső viszonyai</i>	63.
(Épületek, felszerelések, taneszközök, tankönyvek.) A tanonciskolák tankönyvei és segédkönyvei.	
VI. <i>A tanonciskolák tanítói</i>	81.
Iparosok tanítói alkalmaztatása a tanonciskolákban. – A főhivatású tanonciskolai tanítói állások szervezése – A háború utáni tanítóhiány a tanonciskolákban. – Rendszeresített tanítói állások szervezése a háború után. – A fővárosi főhivatású tanonciskolai állások szervezése.	
VII. <i>Tanítói továbbképző tanfolyamok</i>	101.
A fővárosi tanonciskolai tanítók továbbképzése.	
VIII. <i>A rajzoktatás szerepe és intézményei az iparostanonciskolában</i>	121.

IX. <i>A tanonciskolák közigazgatási és tanulmányi fel- ügyelete</i>	144
A tanonciskolák szakfelügyelete. – A tanonc- oktatás állami főfelügyelete. – A vallás- és közoktatásügyi minisztériumi iparoktatási kir. főigazgatóság 40 éve (1896-1936). – Mártonffy Márton életrajza. – Magyar Endre főigazgató életrajza. – Förstner Tivadar főigazgató mű- ködése. – Littván Sándor és vitéz László A. Árpád iparoktatási igazgató élete. – Az ipa- rostanonc-iskolai felügyelőbizottság szerepe.	
X. <i>A leánytanoncok oktatása</i>	170.
XI. <i>A szakirányú oktatás lehetőségei az iparostanonc- iskolákban</i>	181.
A fővárosi szakirányú tanonciskolák szerve- zése a 900-as évek elején. – A szakirányú tanoncoktatás első kísérletei. – Az államvas- utak műhelyi tanonciskolái. – Gyárvállalati tanonciskolák. – Szakirányú oktatás a vidéki tanonciskolákban.	
XII. <i>Tanoncoktatásunk a világháború idején</i>	201.
XIII. <i>Hitoktatás a tanonciskolában</i>	207.
XIV. <i>Tanoncoktatásunk újjászervezése a világháború után</i>	211.
<i>Befejezés</i>	245.